

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 285

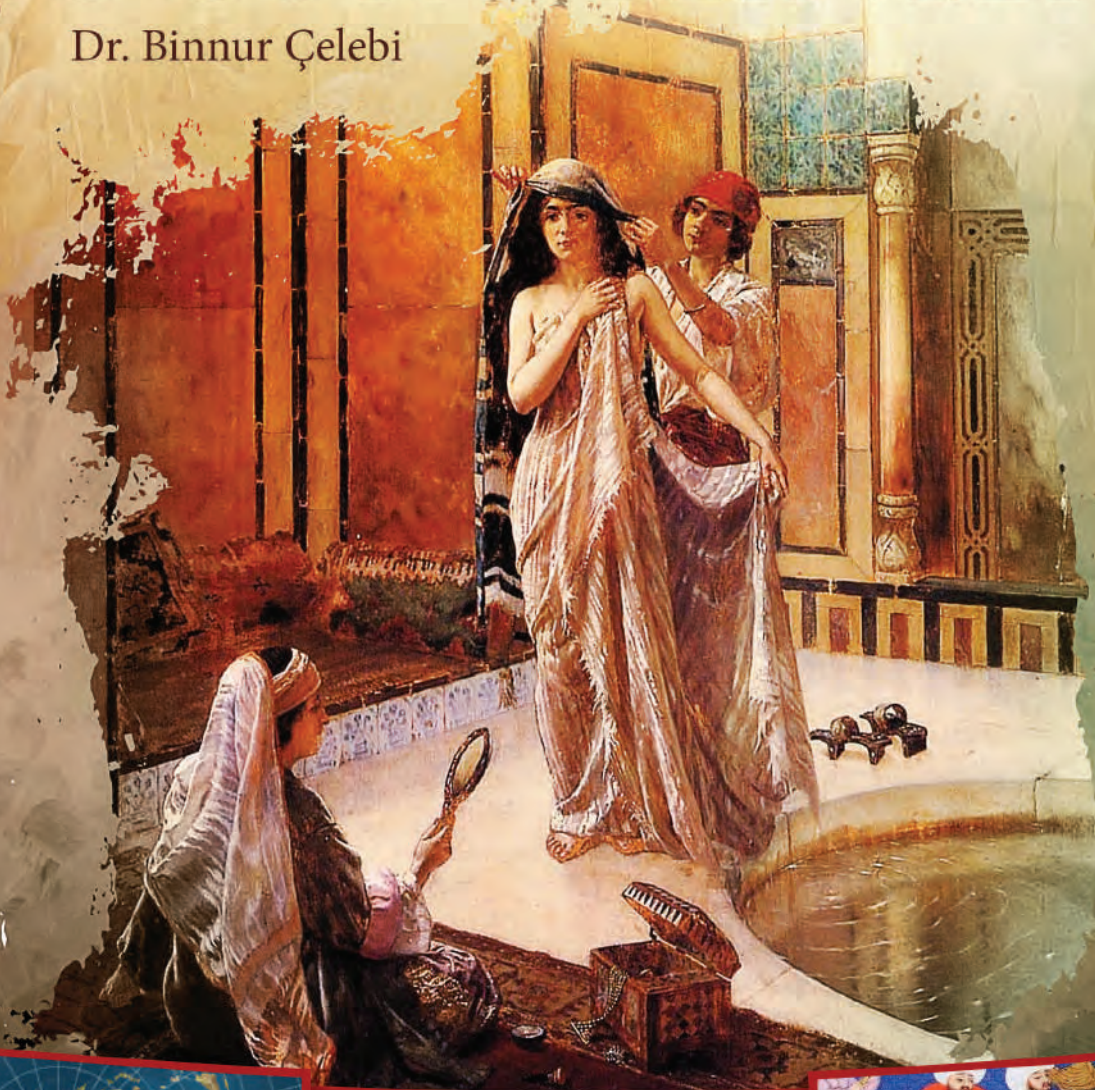
Yıl: 24

MART 2018 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

14 TL (KDV Dahil)

OSMANLI'NIN ÇOCUK GELİNLERİ

Dr. Binnur Çelebi

SİZ HÂLÂ YER'İN DÜZ
OLDUĞUNA MI İNANIYORSUNUZ?

PROF. DR. YAVUZ UNAT

TARİHİ BELGELERİN IŞIĞINDA
ATATÜRK VE EVRİM EĞİTİMİ
MERTCAN ERİCE

OSMANLI MATEMATİĞİ İLE İLGİLİ
DOĞRU SANILAN YANLIŞLAR
DR. İREM ASLAN SEYHAN

Aydınlık

Kıtap

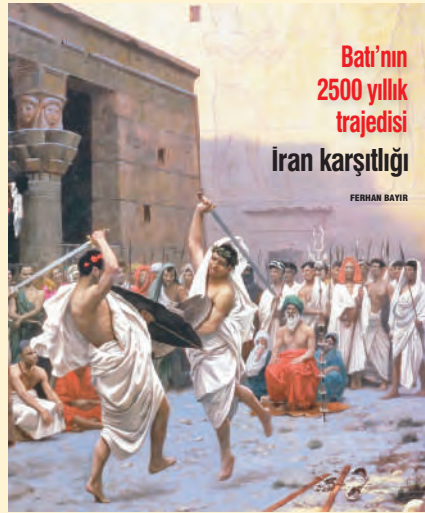
“Edebiyat dünyamızın bugününe katkı sunmak, yarınını şekillendirmek amacıyla yola çıkan **Aydınlık Kıtap** her cuma sizlerle...”

Türk Devrim'inin Felsefesi: Bir uygarlık yaratmak
MUSTAFA SOLAK

Atası'den 'Kadınığım, Yazarığım, Yurdum'
HALİT PAYZA

Mustafa Hoş'tan 'Hançer' Müslüman Naziler
TUĞRA YURTERİ

İsmail Yavuz'dan 'Mustafa Kemal'in Uçakları'
M. İLKER YÜCEL

Batı ile derdi olmayan ABD eleştirisi ve Işığıro
EMİNE DÖLEK

Nesilden nesile direniş: 'Toprağın Uyanışı'
ÖZLEM ULKU DEMİR

Cem Gürdeniz'den 'Mavi Vatan Yazıları'
Dünyaya bir de mavinin gözünden bakın!
TEVFİK KADAN

'Zor Rota' ya da 'Dışişleri'nde 50 yıl
CUNETT AKALIN

Mustafa Cevikdoğan'dan 'Temiz Kağıdı'
EMİNE DÖLEK

Çağdaş Arap Edebiyatı ve Baha Tahir
HALİT PAYZA

İspanya arenası kimin yasını tuttu?
BEZA ÖZDEMİR

Kültür yazarısı: Süheyl Ünver
ÖMER UNAL

Ömer Seyfettin'den liberal aydın eleştirisi
AHMET YILDIZ

İsmail Mahir'den eğitim mirası
SADIK CAN PERİNÇEK

Stalin düşmanlığını karikatürize etmek
NADİR TEMELGÖLÜ

Batı'da esen Doğulu furtına: Halil Cibran
HALİT PAYZA

UNUTMAYIN, “KİTAP AYDINLATIR...”

SAYI : 285 MART 2018

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. H. Zafer KARSYayın Yönetmeni: **Emrah MARAŞO**Yazı İşleri Müdürü: **Melih OKYAY**Editör: **Hazal SARAL**Düzeltilen: **Halim YURDAKUL**Sorumlu Müdür: **Gökalep ÇİFTÇİOĞLU**Görsel Yönetmen: **Fatma ÖZBEK**Yazı Kurulu: **Doç. Dr. Cüneyt Akalin, Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Dr. Erksin Savaş, Efe Can Gürcan, Erkan Ildız, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Hamit Zafer Kars, Prof. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman Sadi Yenen, Onurcan Ülker, Doç. Dr. Hüseyin Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı Doğan, Prof. Dr. Gökhan Tanyer, Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İnanc, Doç. Dr. Burçin Aşkın Gümüş, Harun Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim.**Yönetim Yeri: **Dr. Mediha Eldem Sokak No:51/1 Kültür Mahallesi, Kızılay, Çankaya/ANKARA**e-posta: **bilimveutopya@gmail.com**Ankara Temsilcisi: **Feyziye ÖZBERK**
Tel: (312) 418 52 64İzmir Temsilcisi: **Burak KURT**
Tel: (0533) 509 07 02
kurtburak93@gmail.comEskişehir Temsilcisi: **Alaz TETİK**
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskişehir@gmail.comGaziantep Temsilcisi: **Mehmet İYİĞÜN**
Tel: (0505) 669 48 71
doctoryigun@hotmail.comAlmanya Temsilcileri:
Aachen: **Turan KILIÇ**
turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769Berlin: **Sivan KAYAŞ**
sivankayas@gmail.com Tel: 15755840472Bielefeld: **Can ÇAKIR**
cancakir@gmx.net Tel: 01621886801Bremen: **Basri Erol KIZILDENİZLİ**
bkizildenzili@gmail.com Tel: 15755930522Dortmund Bochum
Meram TOSUN
meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167Duisburg: **Çağla KILIÇ**
cagla_kilic@hotmail.de Tel: 15205649375Frankfurt: **Leyla DENİZHAN**
denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870Hamburg: **Canel YILMAZ**
canelimmi@live.com Tel: 17670922260Köln: **Sevda SERBEST**
sevda.serbest@gmx.de Tel: 1634717485Belçika Temsilcisi: **Ulaş SARITAS**
ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcileri:
Sanghai: **Elif Nisa SENCAN**
Tel: +86 15618239747
nisaelifsencan@yandex.comGuangzhou: **Ekim GANİMGİL**
ekimganimgil@gmail.com
Tel: +86 13068860450Fransa Temsilcisi: **Ali Rıza TAŞDELEN**
Tel: +33 675451587Hollanda Temsilcisi: **Kenan ÖZYİĞİT**
kenanozyigit@hotmail.com Tel: 31614612207İngiltere Temsilcisi: **Musa BALLIKAYA**
musaballikaya@hotmail.co.uk Tel: 447961953300İsviçre Temsilcisi: **Ethem KAYALI**
e.kayali@hispeed.ch
Tel: +0041 - 79 744 41 03İtalya Temsilcisi: **Zeynep GÜNEŞ**
zeynep-gunes@merck.comAbone Koşulları: 6 Aylık: 75.00 TL
Yıllık: 150.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 80
Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 150 \$Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve
Üretim Kooperatifi
(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi:
Hesap No: 4276 0292027(EUR) İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi
Hesap No: 4276 0239523
IBAN: TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 6 EuroBasıldığı Yer: Sonsöz Grup Matbaa Reklam
İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad.
No:56-58 Yenimahalle / Ankara
Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71Dağıtım: Turkuvaş Dağıtım Pazarlama A.Ş.
ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

Çocuk istismarının ideolojik ve tarihsel boyutları

Çocuklarımıza ve kadınlara yönelik istismarın gün geçtikçe arttığı ve vah-
şileştiği bir dönemdeyiz. Neredeyse
her ay tüylerimizi diken diken eden
ve vicdanımızı ayağa kaldıran haberler oku-
yoruz. Tepki gösteriyoruz, isyan ediyoruz.
Fakat bu, nihayetinde bir sonuç oluyor. Peki
nedenler? Asıl bunun üzerine düşünmek ve bu
ortamı yaratan kaynakları kurutmak gerekiyor.

Bu kaynaklar toplumsal ilişkilerin yozlu-
ğunda, geriliğinde yatıyor. Kapitalist sistem,
kişiliğin küçülmesini ve insanlıktan çıkma süre-
cini, her iktidar odağında güçlü olanın zayıf
olarak gördüğünü hiyerarşik olarak ezme-
sini beraberine getiriyor. Ezicilik ve zalim-
lik, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet,
işkence ve cinsel saldırı biçiminde açığa çıkı-
yor. Sistemin getirdiği yabancılaşmaya orta
çağ ilişkileri kalıntılarının mirası eşlik edi-
yor ve ortaya can yakıcı sonuçlar çıkıyor.
İnsanlıktan sapma süreci, insanlığı katletme
süreciyle mümkün olabiliyor. O nedenle istis-
marcılara yönelik ağır cezaların caydırıcılığı-
nın yanında toplumsal bilincin dönüştürülmesi,
mevcut toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi
koşuluna bağlı. Köklü çözüm ancak böyle
mümkün.

Dinsel ve toplumsal gerçeklerin
çelişmesi

Ancak söz konusu mücadele, nihai anlam-
da iktisadi ve toplumsal ilişkilerin değiştiril-
mesine havale edilemeyecek kadar yakıcı
ve önemli. Özellikle ideolojik motivasyonlar
burada küçümsenmeyecek bir rol oynuyor.
Geçtiğimiz aylarda Diyanet'in kız çocuklarının
evlilik yaşıyla ilgili fetvası ve ortaya çıkan
tepkilerden sonra bunu düzeltme girişimi gün-
deme oturdu. Diyanet bu açıklamasını tashih
etmek zorundaydı çünkü yüzyıllar öncesinin
toplumuna göre oluşturulmuş dinsel kurallar
ve geleneklerle bugünün toplumunun gerçek-
leri arasında ciddi bir uzlaşmazlık hüküm sürü-
yordu. Çünkü her dinsel kural esas olarak bu
dünyaya ilişkindi ve insan ilişkilerini kutsallık
zırhıyla düzenlemek içindi. Oysa yaşadığımız
toplumun gerçekliği dünyanın kurallarıyla bugü-
nün toplumunun düzenlenmesine ve küçük

yaştaki kız çocuklarının evlendirilmesine izin
vermez. Bu sadece kendisini laik olarak tarif
eden kitleler için değil, bu kesim dışında
kalan vatandaşlarımızın büyük bölümü için
de geçerlidir. Çocuklarının iş gücü sahibi olma-
sı, başkalarının eline bakmaması onların da
kaygısıdır. Bunlardan da öte iktisadi yaşamın
zorunlulukları ve bu zorunluluklara kadınların
çok daha fazla dâhil olması nesnel bir özgür-
leşme arayışını, bu özgürlük arayışı da sorgu-
lamayı beraberinde getiriyor. Bu nedenle için-
den geçtiğimiz bunalım, dönemin çelişkilerinin
getirdiği bunalımdır. En tepeden baktığımızda
bu gerçeği puslu da olsa görebiliyoruz.

Osmanlı'nın çocuk gelinleri

Elinizdeki sayının kapak makalesini oluş-
turan Dr. Binnur Çelebi'nin incelemesi, "çocuk
gelinler" olgusunun tarihsel boyutunu o tarih-
selliliğin özgünlüklerini de hesaba katarak işli-
yor. Osmanlı sarayında siyasal hedefler ve
hesaplar uğruna bebek ve çocuk yaşta evlen-
dirilen kızları isim isim işliyor. Çelebi, maka-
lesinde saray yaşamını, haremi, kadınlara
yönelik tutumu, padişahların yaklaşımlarını
ve toplam olarak kadınlara bakışın sistem-
le bağlantılarını ele alıyor. Kendi tarihimize
değinmesi bakımından da makale çok daha
fazla ilgi çekici ve zihin açıcı bir rol oynuyor.
İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz. Yazarımıza
da katkısından dolayı teşekkür ediyoruz.
Kapak konusu olmamakla birlikte Çelebi'nin
makalesine ek olarak Turan Dursun'un ve
Mustafa Solak'ın yazılarını da dikkatinize
sunuyoruz.

Dergimiz bu sayısında tartışmalara son
veren nitelikte iki yazı yayınlıyor. Birincisi Dr.
İrem Aslan Seyhan'ın Osmanlı'da matematiğe
ilişkin aşırı övücü ve aşırı yerici tavrılara tarih-
sel gerçeklere dayanarak yanıt verdiği yazısı.
İkincisi ise Mertcan Erice'nin Atatürk dönemin-
de evrim eğitimi tarihsel belgeler ışığında
incelediği ve bugünle karşılaştırma imkanları
sunan yazısı.

Toplam olarak farklı alanlardaki yazıların
yer aldığı, ilgiyle okuyacağınız bir sayıyla kar-
şınızdayız.

YAZARLARA ÖNERİLER

<http://www.bilimveutopya.com.tr/yazarlara-oneriler/>Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

9 Eylül Üniversitesi
Şahin Karatas
karatas1375@gmail.com
0507 098 56 99

Adnan Menderes Üniversitesi
Doğan Dogan
doan_1996@hotmail.com
(0 539) 939 91 66

Afyon Kocatepe Üniversitesi
Hüseyin Elen
huseyinelen@gmail.com
0553 438 21 01

Akdeniz Üniversitesi
Oğuzhan Kapçak
oguzhankapcak@gmail.com
0542 596 12 07

Ankara Üniversitesi
Fırat Keskin
keskinfirat11@gmail.com
0553 967 75 16

Anadolu Üniversitesi
Emircan Firinci
emircanfirinci@gmail.com
0537 238 54 24

Atatürk Üniversitesi
Eyüp Kemal Okan
ekokan27@gmail.com
0553 409 88 87

Beykent Üniversitesi
Vural Yücel
vriyucel@gmail.com
0544 543 00 07

Bilecik Üniversitesi
Samet Duran
tgbyalova77@gmail.com
0507 982 60 88

Bilkent Üniversitesi
Arda Tuncel
ardatun95@gmail.com
0534 418 15 08

Boğaziçi Üniversitesi
Şafak Erdem
safakerdem12@gmail.com
0531 627 0507

Bülent Ecevit Üniversitesi
Umut Kaptan
umutkapln@gmail.com
0543 289 20 86

Cumhuriyet Üniversitesi
Burakhan Başaran
burakhanbasaran@gmail.com
0545 272 81 00

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Pınar Kaya
pinar1992kaya@gmail.com
0542 766 96 51

Çukurova Üniversitesi
Yalçın Semir Akarsu
yalcinsemirakarsu@gmail.com
0531 317 12 98

Dumlupınar Üniversitesi
Oğuzhan Elbir
elbir96@hotmail.com
0536 813 05 85

Ege Üniversitesi
Samet Kunt
sametkunt97@gmail.com
0531 381 65 39

Erciyes Üniversitesi
Şevket Reçber
recbersevkett@gmail.com
0553 014 41 69

Gazi Üniversitesi
Ruhi Kaya
kaya.ruhi.410@gmail.com
0554 694 76 60

Gaziantep Üniversitesi
Ali Sarıkaya
alisarikaya1994@gmail.com
0507 572 4858

Hacettepe Üniversitesi
Volkan Taşdemir
volkan_05_1905@hotmail.com
0545 970 48 05

Hitit Üniversitesi
Alim Güven
alimguven1@gmail.com
0530 162 0552

İstanbul Aydın Üniversitesi
Gülşah Yıldırım
gulshah-yildirim@hotmail.com.tr
0538 667 29 97

İstanbul Teknik Üniversitesi
Kaan Yiğit
ygttkaan@gmail.com
0539 839 51 11

İstanbul Ticaret Üniversitesi
Kaan Arslan
kaanarslan@gmail.com
0536 430 96 42

İstanbul Üniversitesi
Mert Savaş
mert.savci95@gmail.com
0506 599 28 62

Karabük Üniversitesi
Özgün Bozkurt
ozgunmka12@gmail.com
0542 659 53 73

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Varol Soydan
varolsydn@hotmail.com
0541 920 65 17

Kırıkkale Üniversitesi
Mahir Ulaş Demirkaya
mudemirkaya1919@gmail.com
0543 939 69 08

Kırklareli Üniversitesi
Hüseyin Demircan
huseyindemircan39@gmail.com
0544 690 90 96

Kocaeli Üniversitesi
Furkan Yüce
furkanyuce95@gmail.com
0534 315 78 94

Marmara Üniversitesi
Uğur Bıçaklıoğlu
ugurbicakli@gmail.com
0534 646 09 19

Osmanlı'nın Çocuk Gelinleri

■ Çiviyazısı	1
■ Can Pınarından Prof. Dr. Ahmet İNAM Engin sorumluluk	4
■ GÜNCEL BİLİM Çinli bilim insanları yeni bir astım ilacı geliştirdi Mars'ta yaşamı keşfedebilecek yeni kaşiflerimiz Vikingler karanlık denizlerde yönlerini bulabilmek için "güneştaşlarını" kullanmış olabilirler	5 6 8
■ GÜNCEL KÜLTÜR Anja STEINBAUER Estetik ve felsefe mükemmel bir çift mi?	10
■ Kapak Dr. Binnur ÇELEBİ Osmanlı'nın körpe ve çocuk gelinleri	12
■ Turan DURSUN Peygamber'in karıları ve cariyeleri	30
■ Mustafa SOLAK Diyamet'in ve MEB'in çocuğa ve kadına bakışı	35
■ Mertcan ERİCE Tarihi belgelerin ışığında Atatürk ve evrim eğitimi	45
■ Bildiğiniz Gibi Değil Prof. Dr. Yavuz UNAT Siz hâlâ yerin düz olduğuna mı inanıyorsunuz	54
■ Dr. İrem ASLAN SEYHAN Osmanlı matematiği ile ilgili doğru sanılan yanlışlar	59

Düz Dünya Safsatası

■ Yerden Göçe
Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM
Kahverengi cüceler	65
■ Kondor'un Güncesi
Özgür UYANIK
Latin Amerika'da büyük firarlar	67
■ Mehmet Bedri GÜLTEKİN
Mücadele içinde gerçeğe ulaşmanın efsanesi: Simurg	71
■ Çocuklar İçin Evrim
Mertcan ERİCE
Yaşamın tarihini yazmak-1:
Fosillerle geçmişe yolculuk	81
■ Guillaume DESAGULIER
Derlem dilbilimciler böbrek taşları ve
Simpson paradoksuna niçin dikkat etmeliler?	83
■ Yaşam ve Canlılar
Doç. Dr. Burçin Aşkım GÜMÜŞ
O sarmaşık gülleri neden kestir?	87
■ Beliz GÖRÜR – Ceyda TOPRAK
İsimlerini çok duyacaksınız:
Robotik takımı INTEGRA	92
■ Kitapkurdu	95
■ Klasik Batı Müziği
Prof. Server ACİM
Klasik Batı Müziği hakkında çeşitli bilgiler	96

Medeniyet Üniversitesi
Tuğçe Turna
trnatugce95@gmail.com
0507 346 56 17

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Eylül Adıgüzel
eylul370@gmail.com
0553 334 88 80

Necmettin Erbakan Üniversitesi
İpek Soydemir
ipeksoydemir@gmail.com
0530 184 47 30

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Furkan Özçil
furkan.ozcil.27@gmail.com
0507 783 94 13

Niğantaşı Üniversitesi
Umut Gör umutgr64@gmail.com
0536 918 76 22

ODTÜ
Emre Kaya
emrekaya332@gmail.com
0535 024 77 68

Okan Üniversitesi
Berfin Bakay
berfinbakay581@gmail.com
0546 424 49 25

Öndokuz Mayıs Üniversitesi
Ezgi Şanlı
ezgisanlı.vet@gmail.com
0554 792 48 14

Ordu Üniversitesi
Çağatay Yurt
cagatay.yurt@hotmail.com
0553 900 78 07

Osmanlı Üniversitesi
Yunus Emre Özçün
mithrandirbaggin@gmail.com
0541 466 70 64

Pamukkale Üniversitesi
Ahmetcan Taşkent
ahmetcan.infotgb@gmail.com
0537 416 67 08

Sakarya Üniversitesi
Erdi Turan
erdiluran93@gmail.com
0534 564 68 21

Selçuk Üniversitesi
Ekrem Yurdusev
ekremyurdusev1@gmail.com
0507 736 00 33

Sütcü İmam Üniversitesi
Arda Ayten
ardaayten886@gmail.com
0539 555 58 45

Trakya Üniversitesi
Deniz Çakmak
dcakmak543@gmail.com
0553 745 70 51

Uludağ Üniversitesi
Burhan Kurtulmuş Aytoşlu
kat5studyolari@gmail.com
0551 101 26 02

Uşak Üniversitesi
Serkan Eryılmaz
serkan16eryilmaz@gmail.com
0537 880 64 12

Üsküdar Üniversitesi
Enes Esatoğlu
enesooglu123@hotmail.com
0539 586 71 93

Yalova Üniversitesi
Seçkin Duran
seckinduran92@hotmail.com
0507 916 82 67

Yeditepe Üniversitesi
Duygu Karabulut
duygukarabulut9635@gmail.com
0554 576 16 04

Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Ertan Türkoglu
ertan_061@hotmail.com
0536 659 86 31

Yıldız Teknik Üniversitesi
Sümer Tunçay
sumer.tuncay95@gmail.com
0530 308 04 04

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İsmail Özçelik
ismailozcelik28@gmail.com
0538 600 07 06

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlqkryyl@yahoo.com

ALMANYA
Ülm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hkn.d@gmx.net)

Bielefeld Üniversitesi
Can Çakır can.cakir@gmx.net

Siegen Üniversitesi
Simel GÜLTEKİN
simeş-94-62@hotmail.com.de
Tel: 1788314852

ÇİN HALK CUMHURİYETİ
Zhejiang Üniversitesi
Serdar YURTOĞLU
serdaryurtocik@gmail.com
+86 17858645414

Beijing Üniversitesi
Emrah ALAN
emrahalan1@yandex.com
+86 15652657369

İNGİLTERE
Queen Mary University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com

POLONYA
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

RUSYA FEDERASYONU
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexandr SOTNICHENKO

SURİYE
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN
turkan.turhan@gmail.com

Can Pınarından

Engin sorumluluk

Bizi insan gibi insan kılacak olan engin alan sorumluluğu var. Engin alan sorumluluğu insan olma sorumluluğudur. Ne “iş” yaparsak yapalım, bu gezegende bir yerimiz varsa, o yer engin alandır. Engin alan; en geniş, en değerli, en cana yakın sorumluluk alanıdır. Dar alanda yaşayan insan, kendini belli bir etnik gruba, belli bir meslek grubuna, belli bir topluluğa bağlı sanır.

Bir mühendis. Kendine verilen projede çalışıyor. İşinin sorumluluğunu duyarak. “İşini gerektiği gibi” yapıyor. Bir öğretmen. Müfredata uygun programı uyguluyor, kendine öğretilmiş yöntemlerle derslerini yürütüyor. İşini iyi yapma sorumluluğunu duyuyor. Bir bilim insanı. Odaklandığı sorunları araştırıyor. Konusuyla ilgili araştırmaları yürütüyor, arkadaşlarıyla tartışıyor, yayınlar yapıyor. İş neyi gerektiriyorsa onun sorumluluğunu duyarak yerine getiriyor.

Bu örneklerde kabaca söylenirse bir iş sorumluluğu vardır. İşin konusu ile sınırlı bir alanda çalışılmaktadır. Bu alana *dar alan*, sorumluluğuna da *dar alan sorumluluğu* diyorum. “Burada dur, bu işi yap” diyorlar, yapıyorsunuz. Konunuzla ilgili daha “geniş” bir sorumluluğunuz yok. İşinizi sizden beklenen doğrultuda yapmakla sınırlı bir sorumluluğunuz var.

İşinizde yapılanın daha önce fark edilmemiş yollarını araştırıyor, dar alanda incelemeye, derinleşmeye çalışıyorsunuz. Mühendisseniz projenizi yürütmeye yeni yollar, teknikler öneriyorsunuz. Öğretmenseniz, bilim insanıysanız, konunuzdaki daha “teknik”, daha “ince” noktaları fark ediyor; ayrıntılarda derinleşiyorsanız, alanınız *ince alan*, sorumluluğunuz *ince alan sorumluluğudur*.

Geniş alan, genişleyen dar alan projelerinin alanıdır. Araştırma alanı, sorun ufku genişlemiştir. Mühendis dar alanın dışına çıkmış, başka alanlarla ilişki kurabilmiştir. Örneğin yangın söndürme aygıtını geliştirmeye çabalarken, yangınların neden çıktığını, nasıl önlenilebileceğini düşünmeye başlamıştır. Öğretmene, öğrettiği konunun insan yaşamındaki yerini sorgulayarak, diğer konularla ilgisinin anlamını keşfetmiştir. Keşfi, eğitim içinde geniş bir alan oluşturmaktadır. Bilim insanı önüne konan

sorunun kaynağını, tarihini sormaktadır. Bilimin gündemini belirleyen nedir? Neden bir başka sorunla değil de bu sorunla uğraşmaktadır? Uğraştığı sorunun bilimin başka alanlarıyla nasıl bir ilgisi olabilir? *Geniş alan sorumluluğu* bilim insanı örneğinde bilimin içinde kalan sorumluluktur.

Dar, ince, geniş alanlarda çalışıp yalnızca bu alanların sorumluluğunu taşıyanlar, yaptıkları işi çoğunlukla bir “meslek” olarak görenlerdir. Dar alana sıkışmış “memurlar”, memurluğunu geliştirmeye çalışan ince alan çalışanları, işlerini gereği gibi yaptıklarında elbette saygın kişilerdir. Yaptıkları işin sorumluluğunu genişletebildiklerinde içinde bulundukları “çarkın”, “düzenin” ayırtısına yavaş yavaş varacaklardır. Geniş alan sorumluluğu eğitimde, bilimde, teknolojiye, ticarete, hemen hayatın her alanında insan olarak duymamız gereken bir sorumluluktur. Geniş alan sorumluluğu duyma sorumluluğumuz vardır! Dar alanlara sıkışıp kafamızı kuma gömmek, bu acımasız düzenin daha acımasızca dönmesine yardım eder yalnızca.

Bir de bizi insan gibi insan kılacak olan *engin alan sorumluluğu* var. Engin alan sorumluluğu insan olma sorumluluğudur. Ne “iş” yaparsak yapalım, bu gezegende bir yerimiz varsa, o yer engin alandır. Engin alan; en geniş, en değerli, en cana yakın sorumluluk alanıdır. Dar alanda yaşayan insan, kendini belli bir etnik gruba, belli bir meslek grubuna, belli bir topluluğa bağlı sanır. Hele darın darı yaşayanlar için yaşam, akrabalıkların, küçük çıkar topluluklarının içine sıkışmış yaşamdır. Uçsuz bir evrenin dünya denilen gezegeninde hakça bir düzenin kurulması sorumluluğunu taşıyıp kavgasını veren bir varlık olduklarının farkında değillerdir. Ne denli dar alanda olursak olalım, insanız,

demek ki bitimsiz bir engin alandayız. Koşuşturmalarla yaşayıp gittiğimiz bu acımasız düzen bu engin sorumluluğu elimizden alıyor.

Elbette işimizi hakkıyla yapacağız. Dar alanda çalışıyoruz. Diyelim ki bir akademisyen olarak bizden beklenen sorumluluklar var. Alanımızın bilgisine sahip olamazsak geniş alan sorumluluğu gevşer. İşini yapamayan sözde uzman, alanında bilgisiz, sorumsuz biri, geniş alan sorumluluğuna nasıl geçebilir? Belki şöyle bir örnek üzerinden bir açılım yapılabilir. Kişi çalıştığı dar alanın sorumluluğundan başka bir alanın sorumluluğuna geçmiştir. Bir matematik öğretmeni örneğin, konusunda yetkinleşmek yerine eğitim düzeninin insana yakışır biçimde oluşması mücadelesine kendini adayabilir. Bu geçiş elbette anlamlıdır, değerlidir. Ama burada düzeni sorun eden kişinin, düzeni, düzenin nasıl dönüştürüleceğini iyi bilmesi gerekir. Bu konuda kendini bilgiyle donatmalı, eyleme hazırlamalıdır.

Düzen kavgası engin alan sorumluluğu duymadan gerçekleştirilirse kuru bir kavga olur. Engin alanı duymadan, bu evrende bir canlı olmayı duymadan nasıl bir düzen kavgası vereceksiniz? Dar bilgi alanının papağanı olmak, mücadeleye zarar verir. Engin sorumluluğu duyduğunuzda neyin neden dolayı ne olduğunu anlamaya çabaladığınızda, dar çıkar alanlarının içine sıkışmazsınız. Bağnazlıktan, dar bakıştan uzak durabilirsiniz.

İnsan zaman zaman geniş alandan dar alana, dar alandan ince alana, bu alanların dehlizlerine düşebilir. Çıkış, engin alan sorumluluğunu duyan can oluşudur. Can bilim, can teknoloji, can eğitim bir gün yeryüzünde oluşabilir. Canı dar alana, ince alana sıkıştırma tehlikesinden sakınmaya çalışarak, elbette.

Çinli bilim insanları yeni bir astım ilacı geliştirdi*

Çinli bilim insanlarının geliştirdiği astım ilacı TSG12, en yakın rakiplerinin aksine zaman içinde etkisini kaybetmeden tek başına kullanılabilir.

Çinli bilim insanlarının yönettiği bir araştırma grubu, dünya çapında yaklaşık 235 milyon kişiyi etkileyen bir solunum rahatsızlığı olan astım hastalığının tedavisinde çığır açıcı potansiyele sahip bir ilaç geliştirdi. Dört farklı Çin enstitüsünde ve iki Amerika üniversitesinde çalışmalarını sürdüren araştırmacılar sekiz aydan uzun bir süre boyunca 6000'den fazla ilacı test etti ve sonuç olarak tüm alanı tek bir ilaca indirmeyi başardı: Astım krizi sırasında boğazda bulunan düz kas hücrelerinin rahatlamasını sağlayan TSG12. Araştırmacılar, ilacı önce fareler üzerinde sonuç aldıktan sonra insan düz kas hücrelerinde denedi. Araştırmaları Science dergisi altında disiplinler arası bir dergi olan Science Translational Medicine'da yayımlandı.

Hırıltı, öksürme ve güç nefes alma gibi semptomlarla özdeşleştirilen astım, çoğunlukla çocuklarda görülen kronik ve ciddi bir akciğer rahatsızlığına dönüşme potansiyeli taşıyan bir hastalıktır. Alerjenler, toz, soğuk hava ve diğer faktörler astım krizlerini tetikleyebilir. Astım hastalığının bir tedavisi olmadığından, hastalar genellikle semptomları kontrol altında tutmak için başta inhaler olmak üzere bronkodilatör ve steroidlerden oluşan bir ilaç kombinasyonu kullanarak yaşamlarını sürdürürler.

Fakat hastalığı kontrol altında tutmak bazı durumlarda zorlayıcı olabilmektedir. Amerika'da astım hastalarının yaklaşık yarısı, yılda en az bir kere astım krizi geçirmekte ve bu krizlerin 2 milyondan fazlası hastanenin acil servisine gitmekle, 500.000'i de hastaneye yatırılmakla sonuçlanmaktadır. Aynı şekilde Çin'deki astım oranı son on yıl içerisinde büyük ölçüde artmıştır. 30 farklı hastaneden 100 uzma-

Astımın birçok türü, mevcut ilaçlarla kontrol altında tutulabiliyor. Fakat astım hastalarının yüzde 10'u bu ilaçlara yanıt vermiyor.

nın oluşturduğu Çin Astım Araştırma Grubu tarafından yapılan bir araştırmaya göreyse hastalığın görüldüğü kırsal nüfusun yüzde 70'i semptomları kontrol altında tutmakta zorlanmaktadır. Birçok insan, çocuklarının astım semptomlarının daha da kötüleşmesine şehirdeki kirli havanın sebep olduğunu düşünmektedir.

Sydney Woolcock Medikal Araştırmalar Enstitüsü'nde solunum biyolojisinin baş araştırmacısı Brian Oliver, "Astımın birçok türü şu anda elimizde olan ilaçlarla tedavi edilebilir durumda. Bu ilaçlar belirlenen oranda kullanıldıklarında çok az yan etkiye sahip ve güvenli ilaçlardır." diyor. Oliver, Sixth Tone'da yaptığı konuşmasında ise şunları ekliyor: "Fakat astım hastalarının yüzde 10'u bu ilaçlara yanıt vermiyor. Bu hastalar için yeni tedavi seçenekleri hayati öneme sahip."

Shanghai Üniversitesi'nde Geleneksel Çin Tıbbi profesörü ve Science Translational Medicine dergisinin danışman-yazarı Yang Yongqing, Sixth Tone'a gönderdiği bir e-postada, şu anda en yaygın astım tedavisi olan steroid ve beta-2 agonist kombinasyonunu kullansalar dahi, birçok hastanın hala semptomlarını kontrol altında tutmakta zorlandığını bildirdi.

Amerika Gıda ve İlaç Dairesi (FDA), inhaler yoluyla sıkıldığı zaman solunum geçişlerini rahatlatan beta-2 agonistlerin steroidlerle birlikte kulla-

nımını Aralık 2017'de resmi açıklama olmaksızın onayladı. Fakat tek başına beta-2 agonistler sürekli kullanıldığında etkisini yitiriyor; bu da uzun süreli tedavilerde bu ilaçların yeterli olmadıklarını gösteriyor.

Rutgers New Jersey Tıp Okulu yardımcı profesörü ve araştırmacının yazarlarından biri olan Luis Ulloa, "Zaman içerisinde, [beta-2 agonist kullanan] hastaların kalıcı ve kontrol edilemeyen semptomları ilaca karşı hassasiyetin azalmasına neden oluyor; bu sebeple tedavi, etkisinin artırılması adına aralıklı olarak kullanılabilir." diye belirtiyor.

Ulloa, Çinli araştırmacıların kendisiyle dört yıl önce iletişime geçtiğini, kendisini bir konferansa davet ettiklerine ve o zamandan beridir birlikte birçok proje üzerinde çalıştıklarını söylüyor.

Araştırmacının yazarlarından Yang, iki ilaç arasındaki önemli farklardan bahsederken "[TSG12] hücre seviyesinde daha belirli bir hedefe sahiptir ve teorik olarak tek başına güvenli bir şekilde kullanılabilir." diye vurguluyor. TSG12'nin, soluk borusundaki düz kas hücrelerini rahatlatırken sorunun kökenini hedef alması sebebiyle, birçok farklı sebepten kaynaklanan astım türlerinin tedavisinde kullanılabilirliğini de ekliyor.

Yang, "İlerleyen yıllarda bu ilaç satışa sunulursa, hem hastalar için faydalı olacak hem de büyük bir ekonomik değere sahip olacak." diyor. Fakat hastaların kullanımına hazır hale gelene kadar, ilacın sprey olarak kullanıma uygunluğu açısından daha çözülebilir hale getirilmesi ve klinik testlerden geçmesi gerektiğini de ekliyor.

Çeviri: Nisrem AKÇİĞER

*Kaynak: http://mp.weixin.qq.com/s/j11L1_5W-8BFd9l6XX6m6_g

Mars'ta yaşamı keşfedebilecek yeni kâşiflerimiz*

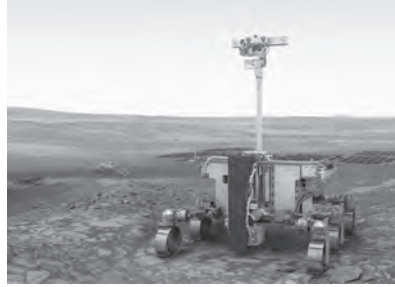
Mars üzerinde geçmişte yaşamış veya yaşamakta olan yaşamı bulmak hiç şüphesiz gelmiş geçmiş en büyük keşiflerden birisi olacaktır. Belki de en büyüğü...

Evrane bakışımızı değiştirecek bu keşif için artık daha çok fırsatımız var. Önümüzdeki iki yıl içerisinde NASA tarafından yollanacak olan Mars2020 ve Avrupa Uzay Ajansı (ESA) ile Rus Uzay Ajansı'nın (RFSA) birlikte tasarladıkları ExoMars, bu keşfi gerçekleştirebilirler.

ExoMars, Avrupa'nın kızıl gezegene indireceği ilk mobil araç olmasına karşın NASA'nın bu konuda sıkıntı çekmeyeceği tahmin ediliyor. 2016 yılında yine ExoMars projesi kapsamında Mars'a indirilmeye çalışan Schiaparelli aracı gezegenin yüzeyine 540 km/s ile çakılmıştı. Görevin ilk etabı dâhilindeki Schiaparelli'nin amacı ExoMars için iniş tekniklerini test etmektir. ExoMars projesinin yarı başarı ile gerçekleştirilen ilk etaptan iyi ders çıkarmış olması gerekiyor. Yoksa aynı hüznü 2020'de tekrar yaşayabiliriz.

Yaşamı arayan makineler

ExoMars Mars'ın yüzeyinde iki metre kadar sondaj yapabilecek ilk alet olma unvanına sahip. Ancak bu araçlar kızıl gezegendeki yaşamın ipuçlarını arayan ilk makineler olmayacaklar. NASA tarafından 1970'lerde indirilen Viking Sondaları bunu daha önce denemişlerdi. Yaşam arayışları bir hayli başarısız olmasına rağmen Mars'ın jeolojisi ve atmosferine ait çok değerli veriler elde ettiler. Son 50 yıldaki bu veriler sayesinde artık biliyoruz ki Mars bir zamanlar canlılık için elverişli, dinamik bir ortama; nehirlerle ve belki de denizlere sahipti. Tıpkı Dünyamız gibi.

ExoMars projesini Avrupa Uzay Ajansı (ESA) ile Rus Uzay Ajansı (RFSA) birlikte planlıyorlar.

Her ne kadar şu anda Mars üzerinde bir canlılığın bulunuyor olması imkânsız olmasa da ExoMars başlıca var olmuş yaşamı aramaya yoğunlaşacak. Kâşif, canlılığı aramak istese de hayatın hâlâ var olabileceği alanlara yaklaşması söz konusu bile değil. Üzerinde taşıdığı Dünya temelli canlıları (mikroplar ve bakteriler) Mars'ta bulunabilecek diğer canlılara bulaştırmak, istediğimiz son şey olabilir. Uzay araçları, özellikle keşif robotları her ne kadar Dünya'dan ayrılmadan önce tiz bir şekilde bakteriler ve mikroplardan arındırılırsalar da yine de bu küçük canlıları uzay araçlarının üzerinden tamamen temizlemek neredeyse imkânsızdır. Dolayısı ile kâşife bulaşmış canlılar sebebiyle, araçların Mars üzerinde bulunabilecek canlılık alanlarına yaklaşması uzay yasalarına yasaktır. Bir gün Mars veya başka bir yerde hayat olduğunu keşfettiğimizde bunun aslında Dünya'dan getirdiğimiz canlılar olduğunu öğrenmek, hatta daha kötüsü bunu hiç fark edememek büyük bir felaket olacaktır.

En iyi şansımız: Biyoimzalar

Canlılık aslında burada, Dünya'da, bizim etrafımızda şekillenmekte. Hayat her gün mavi gezegenimize izlerini bırakıyor. Ama aynı yaşamı Mars'ta

ararken bazı faktörleri göz önüne almamız gerekiyor. Bunlardan birisi de aradığımız yaşam formlarının çıplak gözle görünmeyen tek hücreli mikroorganizmalardan oluştuğunu varsaymamız. Peki, neden çok hücreli canlıları aramıyoruz?

Sebebi, Mars'ta oluşabilecek yaşamın tek hücreliden daha gelişmiş bir yapıya evrilmiş olmasının zorluğudur. Nitekim Dünya üzerindeki yaşam 1.8 milyar yıl boyunca tek hücreli bir formda seyretmiştir. Mars ise yaklaşık 3 milyar yıl önce yaşam için bu süreyi sağlayabilecek yaşta bile değildi.

Bir diğer sorun ise aradığımız hayatın 3-4 milyar yıl önce oluşmuş olması gerekmesidir. Bu süre zarfında yaşam kalıntıları, erozyon ve tabakalaşma gibi bazı şeylerle karşılaşmış olabilir. Ancak Mars'ın dinamik bir jeolojiye sahip olmadığını uzun zamandır biliyoruz. Dünya'nın en büyük jeolojik özelliklerinden biri olan tektonik plakalara sahip olmayan Mars'ın yüzeyi, sanki bir zaman kapsülündeymişçesine iyi korunabiliyor. Bu da yaşam kalıntılarını inceleyecek araçlar için güzel bir haber.

Mars'ta kâşiflerin arayacağı şey, canlıların fosilleri ve biyoimzaları (biyolojik temellere ait herhangi madde) olacağı için araçların organik molekülleri saptaması ve tanımlaması gerekecektir. Ancak tek bir örnek yaşamı kanıtlamaya yetmeyecektir. Bolca test, örnek ve çalışma yapılması gerekiyor. Hiçbir organik bileşik tek başına yaşamı kanıtlamaya yetmeyecektir.

Yaşam için ipuçlarını yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kimyasal reaksiyonlarda da aramız gerekecek. Lipidler ve amino asitler gibi moleküller yaşamın ayrılmaz parçaları

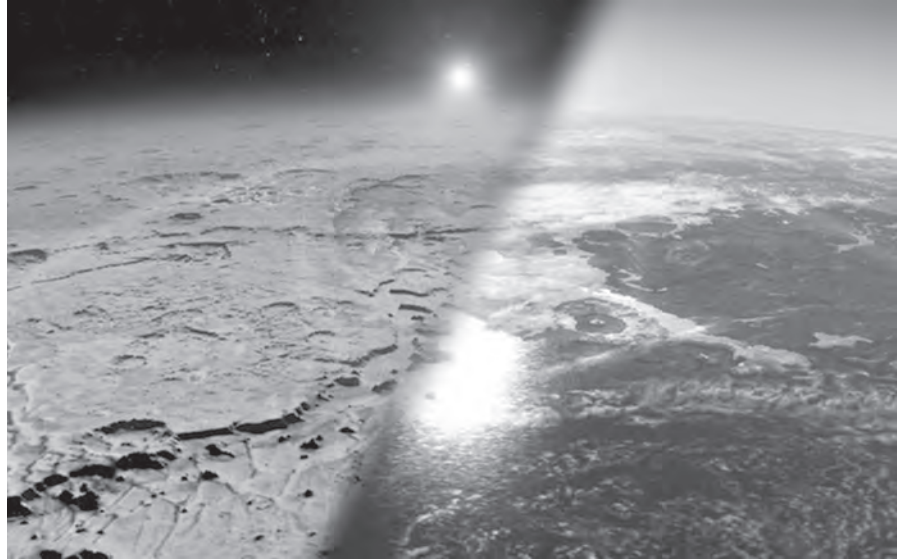
olmakla birlikte meteoritler üzerinde de bulunabiliyorlar. Yapılması gereken ise yaşama uygun özellikleri barındıranları bulmak. Mesela bozulmuş hücre zarlarının ardında kalan lipidler, aralarında belli boşluklar bırakacak ve eşit sayıda karbon içereceklerdir. Aynı şekilde amino asitlerin kiralitesine (birbiri ile ayna görüntüsünü oluşturabilen moleküller) bakılarak da biyoimzalar tanımlanabilir. Bildiğimiz şey, bir sebepten ötürü Dünya'daki yaşamı destekleyen amino asitlerin yalnızca sol el sistemine göre dizilim göstermesidir. Bu bilgi yaşamın tespitinde çokça işe yarayacaktır.

Bunun yanında mikroorganizmaların kayalar üzerinde görünür fosiller bırakması da mümkün. Uygun koşullar sağlanırsa mikrobik koloniler tortulların arasında kendilerine özel morfolojik özellikleri olan yapılar oluşturabilir. Fakat hem bu uygun koşulların bir arada bulunması hem de koca gezegenin üzerinde kâşifin ineceği bölge etrafında bu fosillere rastlanması pek olası gözüküyor. Tabii ki yaşam, beklemediğimiz kadar geniş çaplara yayılmamışsa...

Dolayısı ile en mantıklı seçim, organik bileşikler aramak ve izlerini sürmek olacaktır. Bu da ExoMars üzerindeki en büyük alet olan Mars Organik Molekül Analizcisi (İng: MOMA) için ideal bir görev.

Viking programının yarattığı umutsuzluk

Bir diğer şaşırtıcı şey ise Viking araçlarının gönderdiği verilerde Mars toprağının üst katmanlarında organik bileşiklerin yokluğu. Güneş Sistemi genelinde biyolojik aktiviteler ile oluşmayan organik bileşiklere rastlamak mümkünken, aynı bileşikler Mars'ın yüzeyinde zar zor bulunabiliyorlar. Daha sonradan veriler, bunun sebebinin Mars'ın soğukluğu ve kuruluşunun yanı sıra organik moleküllerin uzaydan gelen radyasyon ve iyonize ışınların bombardımanına maruz kalması olduğunu gösterdi. Bu tarz ışınlar organik

Son 50 yılda elde edilen veriler sayesinde artık biliyoruz ki Mars bir zamanlar canlılık için elverişli, dinamik bir ortama; nehirlere ve belki de denizlere sahipti. Tıpkı Dünyamız gibi...

molekülleri oluşturan karbon bağı gibi atomik bağları koparmakta uzmanlar.

Fakat yakın zamanda NASA'nın Curiosity kâşifi, basit organik moleküllerin tespitini başardı. Yeryüzünün altından örnekler çıkarıp inceleyecek olan MOMA ile de zamanın yıkımında sağ kalmış biyoimzaları bulma şansımız artacaktır.

Yaşamın sırrı belki de doğru iniş alanında

BiyoiMZalar için ipuçlarını aramadan önce ExoMars'ın yapması gereken ilk şey doğru kayalıkları bulmak olacak. Bu yüzden iniş bölgeleri listesinde bulunan alanların tek bir ortak jeolojik özelliği var. Kayaların yaşamı destekleyebilmiş olabilmeleri için 3.6 milyar yıldan daha yaşlı olmaları gerekiyor. Çünkü ancak bu süre öncesinde Mars canlılığa ev sahipliği yapabilecek uygun koşullara sahipti.

Eğer MOMA, sondaj çalışmaları sonucunda organik moleküllere denk gelirse, yapacağı ilk iş bu bileşiklerin Dünya'dan gelip gelmediklerine karar vermek olacak. ExoMars ne kadar Dünya dışı yaşamı aramakta sorumlu olsa da aynı kimyasal temellere sahip dünyasal biyoimzaları ayırt edebilme özelliğine de sahip.

Dolayısıyla MOMA gibi yüksek hassasiyete sahip aletlerin Dünya benzeri biyolojik imzaları saptayabilmesi çok önemli. Çünkü aradığımız yaşamın buradakine, evimizdekine benzer temel özelliklere sahip olması gerektiğini öngörüyoruz.

ExoMars kırmızı yüzeyde göreve başladığı gibi, yapacağı ilk şey birkaç deneme sondajı yapmak olacak. Bu sondajlarda Dünya temelli organik bileşiklerin kâşife bulaşmış olup olmadığı anlaşılacak.

Nihayetinde, Mars'ta bir mikro fosil veya daha büyük bir kanıt bulacak olursak bu, görevin yalnızca ilk adımını geride bıraktığımız anlamına gelecektir. Sonrasında yapılacak olan eldeki kanıtları tek tek, ince ve sık eleyip, geriye hiçbir olası açıklama kalmayana kadar bulguları sınamaya devam etmemiz olacaktır. Bilimin her zaman yaptığı gibi...

ExoMars, bu heyecan dolu macerası boyunca Mars'ta geçmişe ait bir yaşam belirtisi bulsa da bulmasa da hiç şüphesiz Mars tarihinin, hatta uzay tarihinin en heyecanlı ve en önemli astrobiyoloji çalışmalarından birisi olacaktır.

*Kaynaklar

(1) <https://theconversation.com>

(2) wikipedia.com

Vikingler karanlık denizlerde yönlerini bulabilmek için “güneştaşlarını” kullanmış olabilirler*

Bu araştırma Norveçli denizcilerin güneştaşlarına başvurdıklarını kesin olarak kanıtlamıyor. Yine de araştırma sonuçları böyle bir ihtimali ortadan kaldırmıyor, tersine hipotezi daha da güçlendiriyor. Her ne kadar emin olmasak da Vikingler, Kuzey Denizlerine bir ellerinde ölüm saçan kılıçları, diğer ellerinde parlayan bir kristal ile hükmetmiş olabilirler.

Tarihçiler, yarım asırdır, Vikingli denizcilerin yoğun bulut ve sis altında geçirdikleri uzun yolculuklarını “güneştaşı” (İngilizce: Sunstone) adı verilen kristaller ile yapıp yapmadıklarını merak ediyorlar.

Bu ilke çağ insanlarının güneştaşını(1) kullanıp kullanmadığına dair kesin kanıtlar tarihin derin geçmişinde kaybolmuş olabilir. Ancak yeni bir araştırma, denizcilerin yoğun hava şartlarında bir adet polarize özelliğe sahip (polarizör) kristal ve biraz matematik bilgisi yardımı ile yönlerini bulabileceklerini, Vikinglerin de zorlu hava koşullarında güneştaşına başvurmuş olabileceklerini gösteriyor.

Macaristan’da Eötvös Loránd Üniversitesi’nde yürütülen araştırmada, araştırmacılar, birkaç çeşit polarizör kristali bir yıl boyunca testlere tabi tutarak, ilk kez 1967’de ortaya atılan bu hipotezi sinamaya çalıştılar.

Danimarkalı arkeolog Thorhild Ramskov’a göre Vikingler, bulutların arkasındaki Güneş’i bulabilmek ve ışığı filtrelemek için Kristalize Kalsiyum Karbonat (İzlanda Billuru) gibi çift refraktif(2) materyalleri kullandılar. Yarı şeffaf kristallerin içinden geçen güneş ışığının bir güneş pusulası ile entegre edilerek yön ve zaman tespiti yapılabileceğini gördüler. Bu yöntem sayesinde denizciler haritadaki konumlarını kolaylıkla bulabilirlerdi.

Bu tarz bir alet, Viking denizcilerinin Kuzey Amerika’ya kadar uzanan esrarengiz yolculukları için çok işe yarar bir yöntem olurdu.

The Vikings (Vikingler) adlı televizyon dizisinden güneştaşının kullanıldığını gösteren temsili bir sahne.

Aslında mükemmel hava koşulları, güneş, yıldızlar, kıyısal özellikler ve deniz tecrübesi Vikinglerin okyanus aşırı maceralarında yönlerini bulmaları için yeterli oluyordu. Ancak buzlarla kaplı Kuzey Atlantik çevresinde koşullar her zaman o kadar da ideal değildi. Sis denizciler için yeterince sorun yaratmıyorsa da, sık ve yoğun bulutlar kesinlikle yaratıyordu.

Bugün bu gibi zorlu hava şartlarını manyetik pusulalar kullanarak aşabiliyoruz. Ancak Vikinglerin böyle bir teknolojiye sahip olduklarına dair hiçbir kanıtımız yok. Yalnızca, çeşitli Ortaçağ metinlerinde güneştaşı adı verilen bir objeden bahsedildiğini biliyoruz.

Metinler her ne kadar kullanılan materyallerin güneşin konumunu saptamada kullanıldığı hakkında ipucu verse de, Vikinglerin bu cisimleri nasıl kullandığını detaylı olarak anlatmıyor.

Ramskov, bu cisimlerin ışığı kırarak polarize eden ve bu sayede güneşin detaylı konumunu belirleyen kris-

taller olduklarını ortaya atan ilk çağdaş araştırmacı.

Güneş ışınları Dünya’ya ulaştığı anda atmosferde bulunan su buharı ve benzeri parçacıklarla etkileşerek etrafa saçılıyor ve bu da Güneş’in yerinin tespit edilmesini imkânsız hale getiriyor. Neyse ki yansıyan ışınların odağı her tarafa saçılırken doğrudan bulutları delip geçen ışınların odağı ise küçük bir alanda toplanmayı başarabiliyor. Polarizör bir cisim gözümüzün önünde döndürerek gökyüzünün parlaklığını haritalayabiliyor ve Güneş’i takip edebiliyoruz.

Çift refraktif malzemeler, üzerlerine gelen ışığı ikiye ayırabiliyorlar. Bunu canlandırmak için iki adet görüntü oluşturduklarını hayal edebilirsiniz. Geliş açısına ve ışığın polarize özelliklerine göre bu görüntüler de farklılık gösterecektir; birisi daha parlak, diğeri ise daha sönük görünecektir.

Bu iş tabii ki bir taşı havaya kaldırıp sislerin arkasına saklanmış Güneş’i bir

Güneştaşı kullanmak, Viking denizcilerinin Kuzey Amerika'ya kadar uzanan esrarengiz yolculukları için çok işe yarar bir yöntem olurdu.

anda kolaylıkla bulacağınız anlamına gelmiyor. Denizcilerin bunun yanında dikkatlice yapılmış hesaplamalara ve keskin bir çift göze ihtiyaçları var.

Ortaya atılan bu hipotez her ne kadar kanıt açısından şu an zayıf olsa da, çok sayıda destekçiye sahip. Ama unutmamak gerekiyor ki, güneştaşına dair herhangi bir parça henüz gün yüzüne çıkarılmış değil. Yalnızca, Vikinglerin zamanına tarihlendirilebilecek ve Güneş pusulasına ait olabilecek tek bir parça bulunabildi.

Fazlasıyla kuramsal olan bu hipotezi test etmek için Macar araştırmacı grubu üç çeşit çift refraktif kristali bir planetaryum içerisinde 1080 adet farklı Güneş açısı ve bulutluluk seviyesi altında sınadılar.

Çalışmada kalsiyum karbonat, kordierit ve turmalin adlı üç kristal çeşidi teste tabi tutuldu. Bu deneylerde Güneş ışınlarının geliş açısına bağlı olarak Güneş'in gökyüzündeki yüksekliği tespit edilmeye çalışıldı. Özellikle gündeğümü ve günbatımında göz-

lemlenen kristaller arasında kalsiyum karbonat en doğru sonuçlara ulaşan mineral olarak belirlendi.

Yaz gündönümü veya bahar ekinoksu gibi yılın bazı zamanlarında, belirli yükseklik ve bulutluluk değerlerinde ise kordierit ve turmolin daha az hata ile Güneş'in yerini tespit etmeyi başardı. Araştırma sonuçları bazı güneştaşlarının bazı koşullarda daha kullanışlı olduklarını gösteriyor.

Eğer Vikingler güneştaşlarını gerçekten kullandılar ise, bunu en uygun koşullarda; Güneş'in nispeten gökyüzünde yüksekte bulunduğu dönemlerde, yani yaz gündönümü(3) olan 21 Haziran'da ve sabahın erken saatlerinde, bulutların ve sisin Güneş'i kapattığı zamanlarda kullandıklarına işaret ediyor.

Bu araştırma, Norveçli denizcilerin güneştaşlarına başvurduklarını kesin olarak kanıtlamıyor. Kaldı ki, gözlemlerden elde edilen veriler hırçın kuzey denizlerinde değil, bir adadaki kaya parçasında bulundu. Yine de araştırma sonuçları böyle bir ihtimali ortadan kaldırmıyor, tersine hipotezi daha da güçlendiriyor.

Her ne kadar emin olmasak da Vikingler kuzey denizlerine bir ellerinde ölüm saçan kılıçları, diğer ellerinde parlayan bir kristal ile hükmetmiş olabilirler.

Son Notlar

- (1) Güneştaşı: Yeryüzünün %65'ini oluşturan Feldspat minerallerinin Plajiyoklaz adındaki bir çeşidi.
- (2) Çift refraktif: İki adet kırılma indisine sahip olan maddeler.
- (3) Yaz gündönümü: Kuzey yarıkürede en uzun gündüzün yaşandığı ve Güneş'in gökyüzünde en yüksek konumda olduğu zaman.

Çeviri: Deniz KAYA

***Kaynak:** <http://www.sciencealert.com/researchers-put-a-viking-navigation-trick-using-crystals-to-the-ultimate-test>

Bugün, zorlu hava şartlarını manyetik pusulalar kullanarak aşabiliyoruz. Ancak Vikinglerin böyle bir teknolojiye sahip olduklarına dair hiçbir kanıtımız yok.

Estetik ve felsefe: Mükemmel bir çift mi?*

Estetik ve felsefe birlikte zorlu yollardan geçtiler ve aralarındaki ilişkinin doğası hakkındaki tartışmalar, bu ikisinin göreceli önemleri ve sınırlamaları daha devam edecek gibi görünüyor. Bu tür evlilikler yalnızca eşler birbirine çok ihtiyaç duyduğu için kurtarılabilir; fakat acaba birlikte mutlu olabilecekler mi?

Güzellik ve sanat alanı olan estetik ile felsefeyi, danışmanlık için bize başvuran, başarısız bir ilişkinin mutsuz partnerleri olarak düşünebiliriz.

“Bana hiçbir şey veremezsin”, diye şikâyet eder estetik, “insanların sanatı ve güzelliği anlamasına yardım etmiyorsun, sanatçılara yaratıcı etkinliklerinde yardımcı olmuyorsun. Estetik deneyimleri her neyse bunlara hiçbir katkı yok. Keşke hayatımdan çıkıp gitsen!”

“Akıllı hiç dinlemiyorsun” diye homurdanır felsefe cevap olarak, “İlkelere yok, öyle dağınıksın ki! Üzerine konuşulacak hiçbir evrensel doğrun yok!”

O zaman estetik felsefesinin mantığı nedir? Neden felsefeye estetik bir arada olmaya zorlanıyor?

Erdemleri hakkındaki şüphecilik ve hatta estetik felsefesinin mümkünlüğü, düşünürler arasında uzlaşmaz tartışmalara konu olmuştur. Estetiğin sorunlarının felsefenin nesnesi olması gerektiği öyle herkesçe bilinen bir gerçek değildir. Birçok filozof sanat ve güzellikle ilişkili sorunların felsefi çalışmaların nesnesi olamayacağını savunur. Akılcı düşünürler estetiğin düşünce sistemlerindeki yerini inkâr ederken, olgucu ve yeni olgucu düşünürler ise felsefi incelemelerin bir parçası olamayacağını savunur.

Klasik dönem Yunan filozofları hem sanat hem de güzellik hakkında değerlendirmeler yapmış olsalar da, bu sorunları felsefenin içinde kendi

Estetik felsefesinin sorduğu en önemli sorulardan biri (ve çağdaş düşünürler tarafından en çok tartışılanı) “sanatın tanımı” sorusudur.

disiplinlerini hak eden sorunlar olarak görmemişlerdir. Öznenin teorik felsefe (dünyada neler var ve biz bunları nereden öğrenebiliriz), kılık (eylem) felsefesi (ne yapmamız gerekmekte) ve mantık (nasıl düşünmeliyiz) olarak üçe bölünebilirliği, estetiğin, eğer yerleştirilebilirse, nereye yerleştirileceği sorusunu yanıtsız bırakıyor.

Eğer estetik doğasının sorunlarına felsefi olarak yaklaşmanın anlamlı olduğu görülürse, estetik felsefesi de haklı bulunabilir. Eğer gerçekten böyleyse, bir yandan felsefenin diğer yandan estetiğin çıkarımları nelerdir?

Son zamanlarda, estetiğin konumunu belirlemek için bazı girişimler yapılmıştır. Schelling ve Nietzsche gibi düşünürler, kendi yöntemleriyle, bu ihmal edilen alanın felsefenin en üst biçimi olduğunu iddia etme derecesine varmışlardır. Fakat birçok filozofa göre, estetik hakkındaki yansımalar epistemoloji ya da etiğe göre daha önemsiz görünmektedir.

Immanuel Kant’ın felsefesinde dahi, estetik ilk bakışta, ünlü üç Eleştirisinin yalnızca üçüncüsünde adı geçen, sonradan akla gelmiş bir düşünce gibi görünmektedir. Fakat yine de, es-

Estetik felsefesinin mantığı nedir? Neden felsefeyle estetik bir arada olmaya zorlanıyor?

tetik ilk kez Kant'ın sisteminde felsefenin içinde yer alan özerk bir disiplin olarak görülmüştür.

Estetiğin felsefedeki önemi inkâr edilemez: Eğer filozoflar insan olmanın ne demek olduğunu keşfetmek istiyorlarsa, insanların estetik muhakemeler yapmak gibi gizemli ve bir o kadar da önemli yeteneğini de incelemeleri gerekmektedir. Örneğin, neden güneşin batışını güzel olarak değerlendiriyoruz? Buna nasıl karar veriyoruz ve bu ne anlama geliyor?

Estetik felsefesinin sorduğu en önemli sorulardan biri (ve çağdaş düşünürler tarafından en çok tartışılanı) “sanatın tanımı” sorusudur. Bu alan, bir şeyin sanat eseri olması için gerekli ve yeterli niteliklerin varlığını reddedenler ile çok daha büyük olan ve bu tür nitelikleri sıralamaya çalışan grup arasında bölünmüş durumdadır. İkinci grup Platon'un sanatın bir temsil (taklit) olduğu düşüncesiyle, George Dickie'nin yaptığı “sanat dünyası üyelerine sunulmak için insan eliyle yaratılmış bir tür eser” geleneksel sanat tanımı gibi çok çeşitli teorileri içermektedir.

Marketteki Brillo kutusuyla sanat galerisindeki Brillo kutusu arasındaki farkı sorgularken aslında ne yapıyoruz?

Sanatın bağlamı ve felsefeyle ilişkisi hakkında Amerikan filozof ve sanat eleştirmeni Arthur Danto'nun ilginç bir fikirler dizisi bulunmaktadır. Bir şeyi sanat eseri yapanın ne olduğu, o şeyin görünen özelliklerine bakarak bulunmaz, der Danto. O, bir Brillo kutusuyla bir sanat eseri arasındaki farkın Brillo kutusunun kesin bir sanat teorisi olmasından kaynaklandığına inanmaktadır. “Bu onu sanat dünyasına götüren ve aslında kendisinin de olduğu gerçek nesnenin içine düşmekten alıkoyan bir teoridir” demektedir.

Fakat marketteki Brillo kutusuyla sanat galerisindeki Brillo kutusu arasındaki farkı sorgularken aslında ne yapıyoruz? Danto bu soruya, felsefi bir soru sorduğumuzu söyleyerek cevap veriyor. Sanat şimdi de bizi felsefi düşünmeye teşvik ediyor. Günümüzde sanatın büyük kısmı “sanat”ın sınırlarını araştıran kısımdır: “Bu nesne sanat eseri olarak değerlendirilebilir mi?”, “Sanat nedir?” Danto sanatın felsefi düşünmek, felsefenin içine düşmek olduğunu savunuyor.

19. yüzyılda G. W. F. Hegel, sanatın gelecekte artık insanlar için ifadenin baskın biçimi olmayacağını ilan etmişti. Danto buna katılmaktadır: Sanat için yapılacak hiçbir şey kalmadı. Sanat kendi kendisini bitirdi ve geriye yalnızca felsefi bir tasavvuru, yani sanatın tanımı kaldı. Ve bunun filozoflara bırakılması çok daha iyi olacaktır.

Estetik ve felsefe birlikte zorlu yollardan geçtiler ve ikisinin arasındaki ilişkinin doğası hakkındaki tartışmalar, bu ikisinin göreceli önemleri ve sınırlamaları daha devam edecek gibi görünmektedir. Bu tür evlilikler yalnızca eşler birbirine çok ihtiyaç duyduğu için kurtarılabilir; fakat acaba birlikte mutlu olabilecekler mi?

Çeviri: Nisrem AKÇİĞER

***Kaynak:** https://philosophynow.org/issues/57/Aesthetics_and_Philosophy_A_Match_Made_in_Heaven

Osmanlı'nın körpe ve çocuk gelinleri

Saray denince doğal olarak akla ilk harem ve haremdeki kadınlar geliyor. Osmanlı soyunu meydana getiren sultanların hareme gelişleri, hayatları, doğumları, evlilikleri hepsi merak uyandıran konular. Bugüne kadar bu konularda pek çok şey yazıldı. Ancak bunların içinde en çarpıcı olan ve üstü örtülmeye çalışılan konu ise Osmanlı padişah kızlarının çocuk yaştaki evlilikleridir.

Kalem de kitap da yüzyıllar boyunca hep erkeğin elindeydi. **“Erkekler yazdı, kadınlar da okudu.”** Kadınlar erkeklerin kalemıyla onların penceresinden geçmişe bakıp yaşanılanlara onların anlamlandırdığı şekilde anlam biçti.

Yüzyıllar boyunca kadınların iyi bir evlat, iyi bir kız kardeş, iyi bir eş ve sonra iyi bir anne olmaktan başka amaç taşımadığı, taşıyamayacağı düşünülen **“sessiz”** ve **“olaysız”** hayatlarının, kendileri de dâhil kimseye ilginç gelmeyeceği düşünülürdü. Kadınların elinin kalem tutması ve yazım dünyasına girmesiyle birlikte, madalyonun öbür yüzü de görünmeye başladı. Artık, **kadının okuması**, metinlere bir erkeğin getiremeyeceği yorumları getirebileceği için değil, bir erkeğinkinden daha farklı bir bakış açısı getireceği için önemliydi.(1)

Yüzyıllarca edebiyat ve tarihte **“kadın imgeleri”** hep erkek yazarlar tarafından oluşturulmuştu. Osmanlı tarihi de bundan nasibini almıştı. Bunların en başında ise 17. yüzyılın ünlü yazarı Evliya Çelebi geliyordu. Evliya Çelebi'nin kaleminden o dönem Osmanlı Sarayı'nı, sultanlarını, harem ve o dönem toplum yaşantısını öğ-

rendik. Oysaki Evliya Çelebi, Osmanlı Padişahı olan IV. Murad'ın 32 çocuğundan yalnızca Kaya Sultan'ı yazdı.(2) Peki ya diğerleri? Onlara ne olmuştu? Evliya Çelebi neden onlara hiç değinmedi? Evliya Çelebi gibi işine gelmediğini görmezden gelen kim bilir daha kaç tane yazar vardı? Kim bilir daha kimler masumca anlatılan tarih sayfalarında sırlarıyla gizlendi...

Osmanlı padişah kızlarının çocuk yaştaki evliliklerini feminist bir kadının bakış açısıyla ele aldığımızda, ortaya başka bir tablonun çıktığını göreceğiz.

Yüzyıllar boyunca kadınların iyi bir evlat, iyi bir kız kardeş, iyi bir eş ve sonra iyi bir anne olmaktan başka amaç taşımadığı, taşıyamayacağı düşünülen **“sessiz”** ve **“olaysız”** hayatlarının, kendileri de dâhil kimseye ilginç gelmeyeceği düşünülürdü.

Birçok kişinin sandığının aksine harem, Şark Müslümanlarına has bir kurum değil, üniversal bir yapıdır.

Saray denince doğal olarak akla ilk harem ve haremdeki kadınlar geliyor. Osmanlı soyunu meydana getiren sultanların hareme gelişleri, hayatları, doğumları, evlilikleri hepsi merak uyandıran konular. Bugüne kadar bu konularda pek çok şey yazıldı. Ancak bunların içinde en çarpıcı olan ve üstü örtülmeye çalışılan konu ise Osmanlı padişah kızlarının çocuk yaşta evlilikleridir. Henüz beşiğinde **“bir yaşında”**, **“iki yaşında”**, **“üç yaşında”** kendilerinden habersiz nikâhları kıyılan, buluşa ermeden, gerdeğe girmeden kocaları boğdurulan ya da istenmeyen damat ilan edilip boşatılan, mal gibi elden ele geçen Osmanlı'nın körpe gelinleri...

Osmanlı padişah kızlarının çocuk yaşta evliliklerini feminist bir kadının bakış açısıyla ele aldığımızda, ortaya başka bir tablonun çıktığını göreceğiz. Ancak; öncelikle bu **“suskun”** çocuk gelinlerin hazin hikâyelerine geçmeden Osmanlı'daki harem yapısına, saraydaki doğum ve düğün törenlerine kısaca değinmekte yarar görüyorum.

Osmanlı'da harem

Harem; Arapçada girilmesi yasak olan yer anlamındadır. Genellikle, ev reisinin kadınları, cariyeleri ve çocuklarıyla yaşadığı yer demektir. Mekke-i Mükerrreme'nin

da **“harem”** adı verilmektedir. Yani diğer bir ifadeyle **“evin kadını”** anlamına da geliyordu.

Osmanlı zamanında evler ve devlet adamlarının konutları demek olan saraylar, haremlik ve selamlık diye ikiye ayrılmıştı; girilmesi yasak olan harem kısmı kadınların ikametine tahsis edilmişti. Hindistan'da **“Perde”** veya **“Zenane”**, İran'da **“Enderun”**, Arabistan'da **“Harem”** deyiimi kullanılmıştır. Osmanlı padişahlarının hanımlarına da harem denildiği gibi, bunların yaşadığı mekânlara da **“Padişah Haremi”** veya **“Padişah Evi”** manasına gelen **“Harem-i hümayûn”** denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde haremın asıl adı **“saadet evi”** anlamına gelen **“Dar'üs-sa'ade”**dir. Ancak daha çok **“Harem-i hümayûn”** ya da sadece **“Harem”** kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.(3)

Harem, sarayın ve bütün devlet protokolünün en başta gelen bölümüdür; çünkü padişahın evidir. Padişah evinin başında ise **“valide sultan”**(4) yer alır. Harem aynı zamanda insan hayatının gizli ve kapalı bölümünü, evinin en dokunulmaz bölümünü ifade eder. Birçok kişinin sandığının aksine harem, Şark Müslümanlarına has bir kurum değil, üniversal bir yapıdır. Harem sanıldığının aksine sadece Ortadoğu Müslüman dünyasına da ait değildir. Çin, Hint, Bizans, eski İran ve hatta Rö-

15. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı padişahları çokeşli evlilik yapsalar da komşu hükümdarların kızları tercih edilirdi.

Kadınların kimle evlenmesi gerektiği ya da dışarıdan kimlerin damat olarak aileye girmesi gerektiği siyasi bir strateji olarak sürdürüldü.

nesans İtalya'sında, Toskana'da, Floransa'nın Patrici saraylarında bile ailenin dışı kapanık bir bölümü vardır.(5)

Batının "**Gizemli dünya**" olarak niteliği harem, gerçek anlamda tetkiki mümkün olmadığından, çoğu zaman hayal ve fantezilerin dünyası olarak ele alınmıştı. Ancak, haremi sadece cariyelerin, gözdelelerin, yani bütünüyle padişahlara ait kadınların bir arada tutulduğu bir "**altın kafes**" olarak nitelendirmek de mümkün değildi.(6)

İlber Ortaylı'ya göre harem, eğitim ve evlilik kurumudur. Diğer bir ifadeyle Enderun'un(7) dişi izdüşümüdür. Haremdeki bütün kızlar sadece padişah için toplanmış değildi. Padişaha sunulacak, padişahın beğeneceği öncelikli özelliklere sahip bazı kızların olduğu doğrudur. Ancak hizmetli olarak kalacakların dışında, bunların bir kısmı da Türkçeyi, İslam'ı öğrendikten ve Osmanlı medeniyetinin benimsetilmesinden sonra **Birun'a** çıkan *-sancak beyi payesiyle veya ona eşit payelerle devlet hizmetine girenler-* Enderun sınıfındaki erkeklerle baş göz edilirdi. Böylelikle bir kan aristokrasisi, bir hukuki hükümlerlik statüsü olmadan evlilik yoluyla seçkin bir sınıf oluşturulmaktaydı. Bu seçkin sınıf mensupları, eli ayağı tuttuğu, aklı irfanı yettiği sürece hükümdarın yanında devleti yönetirdi. Ancak bunu beceremedikleri takdirde derhal o sınıfın dışına itilirdi.(8)

Haremde evlilik

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ilk iki yüz yıllık sürecinde yerli ve

yabancı hanedanlar ile evlilikler yapılmıştı. Osmanlı padişahları Müslüman ve Hristiyan hanedanlardan kendilerine nikâhlı eş almışlardı.(9) 15. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı padişahları çokeşli evlilik yaparlardı da komşu hükümdarların kızları tercih edilirdi. Politik amaçlı olan bu evliliklere verebileceğimiz ilk örnek Orhan Gazi'dir. Orhan Gazi, bu evliliği Yarhisar Tekfuru Kantakuzinos'un kızı Prenses Holofera, diğer adıyla Nilüfer (Rumca Luludia, çiçek) ile yapmıştır. I. Murad ve Süleyman Paşa bu kadından doğmuştur. Böylece Osmanlı hanedanının kök-anası İslam'a girmiş bir Rum hatunudur.(10)

I. Murad, İmparator Emmanuel'in kızı ile evlendi. Yıldırım Bayezid Han ise Kütahya Germiyan hükümdarı Süleyman

Şah'ın kızı, sonra bir Bizans prensesi, daha sonra Sırp despotunun kızlarından biri ve nihayetinde Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlendi. II. Bayezid Han'ın annesi ise Dulkadiroğlu hanedanından Sitti Hatun'dur. Son yıllarda seçesi tartışılmakla birlikte, hanedandaki en son "**mavi kanlı**" prensesi; Yavuz Sultan Selim Han'ın eşi Kırım Hanı Mengli Giray Han'ın kızı Hafsa Hatun'dur.(11) Fakat II. Bayezid'den sonra, siyasi ve hukuki sonuçları nedeniyle Müslüman kadınlarla evlenmekten vazgeçilmişti. Bunların içinde tek istisna, Şeyhülislam Esad Efendi'nin kızıyla evlenen II. Osman'dır.(12) II. Bayezid (salt. 1485-1512) zamanında başlayan bu uygulama, I. Selim döneminde (1512-1520) gelenek halini aldı. 15. yüzyılın sonundan itibaren ise sultan kızları sadece devşirme devlet adamları, onların oğullarıyla ya da arada sırada kuzenleriyle evlendirilmeye başlandı.

16. yüzyıla gelindiğinde çok daha farklı bir tablo ile karşılaşırız. Artık yerli ve yabancı hanedanlarla yapılan evlilikler, yerini cariyelerle yapılan evliliklere bırakmıştır. Sultan kızları da vezirlik rütbesindeki devlet adamlarıyla evlendirilmeye başlamıştır. **Bu evlilik politikasıyla hanedan ata mirasının dağılıp yok olmasını kadınlar aracılığıyla denetim altına almış oluyordu.** Hanedanın kadınlar üzerindeki denetim ve kontrol mekanizması sürekli işlemişti. Kadınların kimle evlenmesi gerektiği ya da dışarıdan kimlerin

Hareme Hırvat, Yunan, Rus, Ukraynalı, Gürcü kızlar alınır. İtalyan ve Fransız asıllılar da vardı.

Osmanlı Sarayı, okuma yazma oranının hayli yüksek olduğu bir yerdir. Bazı cariyelerin, hizmetinde bulundukları şehzadeler kadar, hatta onlardan daha düzgün bir imlaları vardı.

damat olarak aileye girmesi gerektiği siyasi bir strateji olarak sürdürüldü. Sultan kızı-damat evliliği politikası aynı zamanda hep mevcut olan hanedan gücünün aile üyeleri kanalıyla dağılması sorununun da ortadan kaldırılmasına yardımcı oluyordu. Öte yandan, sultan kızlarının beraberlerinde taşıdıkları güç de yönetici elitin içinde sınırlandırılıyordu.(13)

16. yüzyıldan sonra yerli ve yabancı hanedanlardan ne kız alındı ne de verildi. Hareme yetişen kızların bir kısmı sarayın Enderun kısmında yetişen genç devlet adamlarıyla evlendirilirdi. Hatta padişahların kız kardeşleri ve kızları da münasip devlet adamlarıyla bu şekilde evlendirildi. **Hareme Hırvat, Yunan, Rus, Ukraynalı, Gürcü kızlar alınırdı. İtalyan ve Fransız asıllılar da vardı.** Öte yandan, şehir halkı oldukları için Ermeni ve özellikle Yahudilerden(14) ne hareme kız alınır ne de kapıkulu ocaklarına asker devşirilirdi. **Bir diğer önemli husus ise Müslüman halklardan hareme kız alınması istisna denecek kadar az sayıdaydı.**(15)

Cariyeler

Saraya gelen cariyeler, ya Kırım Hanlığı atlılarının Ukrayna ve Polonya ovalarından toplayıp getirdiği esirler,(16) ya da Azak ve Kefe Sancak Beyi gibi görevlilerin satın alıp hediye ettikleri veya Akdeniz'de-

ki Cezayir korsanlarının ele geçirdikleri güzellerdi. Venedik soylusu Bafo ailesinin kızı Nurbanu veya Safiye Sultan da bunlardandır. Bunlardan başka Kafkasya veya Akdeniz adalarındaki, Balkan dağlarındaki fakir fukaranın, canları kurtulsun diye saraya gönderdiği veya esirciye verdiği genç kızlar da hareme gelirdi. 19. yüzyılda daha çok hanedana ve halifeye bağlılık duygusu ile Çerkez veya Abhaz aileleri, hem de soylu kesimi, hanedana gelin verircesine kızlarını saraya göndermeye başladılar. Özellikle ince ruhlu, hassas ve zeki oldukları ileri sürülen Çerkez kızları, birçok

hanedan erkeği ile evlenerek büyük itibara ve mevkilere yükselmişlerdir. Örnek verecek olursak; II. Abdülhamid'in dördüncü kadını ve Ayşe Sultan'ın annesi Müşfika Kadınefendi, Abhaz beylerinden Ağır Mustafa Bey'in kızıydı. Birçok Çerkez kadını, kızlarını beşikten itibaren **"Padişah haremi olup ihtişam ve elmaslar içinde hayat sür!"** diye yetiştirirlerdi.(17)

Padişahların cariyelerle evlenme geleneğinin asıl nedeni, kız tarafının saltanat üzerinde hak iddiasında bulunmamasıydı. Takdim edilecek cariyelerin güzel olmalarının yanı sıra, her şeyden önce İslamiyet'i, dili, saray geleneklerini, konuşma ve davranış adabını bilmek zorundaydılar. Bu nedenle padişahların henüz öğrenme dönemindeki **"acemi kızlar"**dan birini istemesi söz konusu değildi. Çıraklık evresini geçirmemiş bir cariyenin padişaha eş olması, geleneklere aykırı idi. Ancak bu kural Hürrem Sultan'ın, Kanuni'ye takdim edilmesiyle çiğnenmiş oldu.(18)

En önemli husus ise padişaha karşı uygunsuz davranışlarda bulunan cariyelerin derhal haremden çıkarılıp başkasının nikâhına verilmesiydi. Üstelik bu cariyeye padişahın hamile kalmış olsa bile, doğacak çocuk padişahın sayılmazdı. Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği sırasında cariyesinden doğan Üveys Paşa ile III. Mustafa'nın kadınlarından olup da Hekimbaşı Nuh Efendi ile evlendirilen cariyenin oğlu buna örnek gösterilmektedir.(19)

Haremin yüksek duvarları ardında birçok cariyeye padişaha sunulmayı bekleyen bir hayalle yaşamıştı.

Bir cariyeye anne, oğlan doğurunca, hayatını oğlunun başarısını güvence altına almaya adanmış. Çünkü kendi kaderi oğlunun kaderine bağlıydı. (Resimdeki: Hürrem Sultan)

Saraya sunulan cariyeler ilk kontrolle-
rinin ardından gelenek gereği bir isim(20)
alırdı. Bu isimler belleniş unutulmaması
için ilk zamanlar bir kâğıda yazılır ve ca-
riyelerin göğsüne iliştilirdi. İsimlendirilme
işleminin sonuna bir kalfanın emrine ve-
rilerek hazırlanırlardı. İlk olarak İslamiyet
temellerinin, okuma yazmanın, saray ge-
lenek ve görgülerinin iyice öğretildiği bir
acemilik devresinden geçerlerdi. Eğitim
yalnızca okuma ve yazmadan ibaret değıl-
di. Dikiş dikme, dantel işleme, örgü örme
ve müzik aleti çalıp şarkı söylemek de bu
temel öğretimin içinde yer alırdı. Cariyeler,
cariyeler dairesinde kendilerine ait yatak-
larda yatarlardı. Her beş yataktan sonra
cariyelerin terbiyesi ile görevli olan bir ka-
dın yer alırdı.

Saray içinde çeşitli hizmetlerde görevli
olan bu cariyelerin hizmet süresi 9 yıldır.
Bu süreyi dolduran her cariyenin saray-
dan ayrılma, çırağı edilmelerini talep etme
hakları vardı. Böyle durumda hürriyete
kavuşma belgesi olarak **“İtlıkname”** verilir
ve cariyeler bu belgeyi bir muska içinde
göğüslerinde taşırlardı. Evlenmek isteyen
cariyeler ise çırağı edilmelerini rica yoluyla
bir mektup yazarak efendilerine bildirmek
zorunda idiler. Bu talepler için **“Çırağı kâ-
ğıtları”** doldurulurdu.(21)

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde
cariyelerin sayısı azdır. Çünkü başta şeh-
zadeler ve onların valideleri olmak üzere
hanedanın bir kısım fertleri, hayatlarını
taşra sancaklarda devam ettiriyordu. Bu
nedenle III. Murad'a kadarki saray cari-
yelerinin sayısı 200-300 kadardı. Ancak
III. Murad'dan itibaren bu sayı artmaya

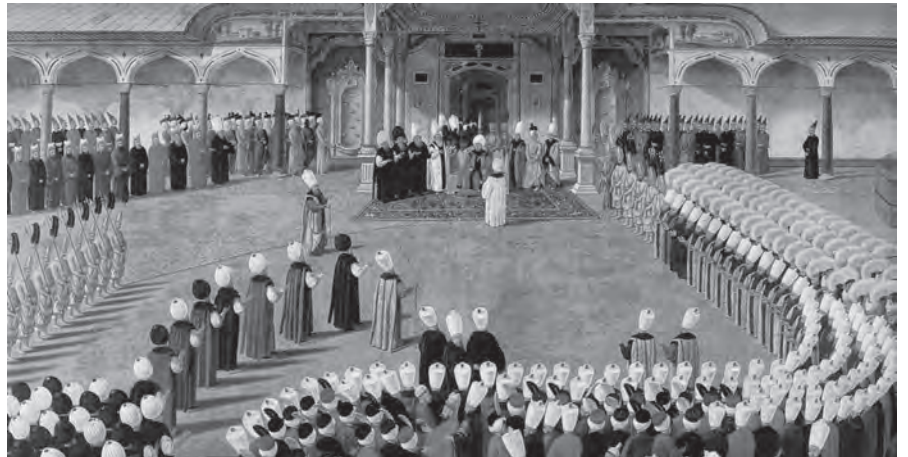
başlamıştır. I. Ahmed'in veraset usulü-
nü kaldırıp yerine ailenin en büyük ve en
layık evladının padişah olması kaidesini
getirmesiyle, şehzadelerin de anneleriyle
sarayda kalmaları sonucu cariyeye sayısın-
daki rakamlar iyice kabarmıştır. III. Murad
zamanında 500'ü, I. Mahmud zamanında
456'yı, I. Abdülmecid zamanında 688'i,
Abdülaziz zamanında ise 809'u bulmuş-
tur.(22)

Osmanlı Sarayı, okuma yazma oranı-
nın hayli yüksek olduğu bir yerdir. Bazı ca-
riyelerin, hizmetinde bulundukları şehza-
deler kadar, hatta onlardan daha düzgün
bir imlaları vardı.(23) Bunlar içinde en bi-
lineni önceden cariyeye olan Kanuni Sultan
Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'dır. Hür-
rem'in Mohaç Savaşı sırasında Kanuni'ye
gönderdiği mektupları başkasına yazdır-
ması; onun Türkçeyi iyi bilmediğine delâ-
lettir. Kanuni de bir mektubunda **“Eğer
Türkçe'yi iyi bilseydin daha çok şeyler**

yazardım” diyerek, Hürrem'in Türkçeyi iyi
bilmediğini teyit etmiştir. Ancak sonradan
Türkçeyi öğrenmiş ve mektuplarını bizzat
kendisi yazmıştır.(24)

Haremde yetişen cariyeler iki gruba
ayrılmaktadır. Birinci grup, asıl harem
ve padişah ile ailesinin hizmetlerini gören
cariyeler grubudur. Bunlar da 4 grup altın-
da toplanır: Acemiler, Cariyeler, Kalfalar
(Şâkirdler) ve Ustalar (Gedikli Cariyeler).
İkinci Grup ise, padişahın ailesi arasında
yer alan gözdeleler, ikballer ve kadın efendi-
ler grubudur. Padişah ile ailesine hizmetle
görevli cariyelerin bekâr olmaları şarttır ve
haremde bulundukları müddetçe evlenme-
leri de söz konusu olamazdır. Çünkü her
an şehzade veya padişahın haremî arası-
na girmesi mümkündür. Padişahın haremî
arasına girmediğinden veya giremediğinden
dışarıdan evlenmek isteyenler, çırağı
edilme adı altında evlendirilip haremde
çıkarılırdı.(25) Acemilik devrini bitirenler
ise, bir kalfanın yanında hizmete verilir-
di. Cariyelerin; küçük kalfa, kalfa, büyük
kalfa, oda kalfası, saray ustası, Kethüda
Kadın gibi ustalaştıkça aldıkları mevkiler
vardı. Aynı zamanda harem dairesinin
tüm hizmetlerinden sorumlu olan kalfanın
kendisine ait bir dairesi de olurdu.(26)

Haremin yüksek duvarları ardında bir-
çok cariyeye padişaha sunulmayı bekleyen
bir hayalle yaşamıştır. Öte yandan Sara-
yın Enderun'da yetişen ve devlet idare-
sinde görevlendirilenler ile evlendirilmeleri
de mümkündür. Bunun belgesi Topkapı
Sarayı, Harem Dairesi, cariyeler koğu-
şunun duvarında yazılıdır: **“Ey kapıları**

Topkapı Sarayı'nın deniz kıyısında bulunan toplanma salonu, eğer doğan şehzade ise 7, kız ise 3 defa atış yapılır.

III. Murad'ın Osmanlı padişahları arasında kadına en düşkün olan padişah olduğu söylenir.

açan Allah'ım. Bizlere de hayırlı kapılar aç." Çünkü cariyeler için kapılar yalnızca Ramazan ayında **Hırka-i Şerif**(27) ziyaretinde açılırdı. Bir de öldüklerinde mezarlığa götürülmek için...(28) Diğer taraftan cariyeleri bekleyen bir başka korku ise padişahların tahta çıkar çıkmaz, sevmediği eski padişahın hareme aldığı cariyeleri haremde çıkarmasıydı. Bir kısım padişahın nadir de olsa bunu yaptığı ve bu yüzden cariyelerin perişan hallere düştüğü nakledilenler arasındadır.(29)

Nitekim cariyenin kariyeri Osmanlı şehzadesinin annesi olarak hanedan ailesine girmek, harem kurumunun idari görevlerinden birine yükseltilmek, ya da azat edilip hanedanın bir erkek kulunun eşi olarak Osmanlı yönetici elitine girmekle sonuçlanıyordu.(30)

Şehzade ve sultanların doğumu

16. yüzyılın ikinci yarısında şehzadelerin hem politik güçleri hem de cinsel erişkinlikleri baskı altına alındı. III. Murad, oğlunu sancak beyliğine gönderen son sultanı. Şehzadeler saraydan ayrılmayacak, tahta geçene kadar çocuk sahibi olamayacaklardı. Dolayısıyla şehzadeler ata mirasının bir parçasına sahip olmaktan ve mirasçılar üretmekten yoksun bırakılmışlardı. I. Ahmed'den sonraki yirmi iki Osmanlı hanedan kuşağında taht hep hayattaki en yaşlı Osmanlı'ya geçti ve sadece üç oğul babanın yerini aldı.(31)

Sultan Abdulaziz'e kadar gelen padişahlar tahta oturduktan sonra çocuk sahibi olabildiler. Padişahın dışındakilerin çocuk sahibi olması yasaktı. **"Kafes"** diye bilinen özel bölmelere yerleştirilen şehzadeler, kafesten ayrılamazdı.(32) Sarayda hapis hayatında tutulan şehzadelerin özgürlüklerinin yanı sıra cinsellikleri de denetim altına alınmıştı. Cariyelerle ilişkiye girmesi serbest, ancak çocuk sahibi olmaları yasaktı. Cariyenin gebe kalması halinde, çocuk derhal düşürülürdü.(33) Zaten Osmanlı'da cariyeye kadının da cinsel yaşamı ve üreme faaliyeti denetim altındaydı. Bir kadın sultana ya da şehzadeye birden fazla oğul doğuramazdı. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren (15. yüzyıl ortası) **"tek anneye tek oğul"** politikası izlenmiştir. Ancak kızların sayısında herhangi bir kısıtlama yoktu. Muhtemelen ya cinsel perhiz ya da doğum kontrolü kullanılmıştı.(34)

Cariyelerden biri hükümdardan hamile kalınca maaşı artırılır ve onurlandırılarak terfi ettirilirdi. Bundan sonra kendisine hanımefendi olarak hizmet edilirdi. Şayet erkek çocuğu doğurursa, çocuk 10-11 yaşlarına kadar annesi tarafından yetiştirilir, sonrasında ona Sancak verilir ve annesi de onunla birlikte yollanırdı. Eğer doğan kız çocuğu ise evleninceye kadar annesi tarafından yetiştirilirdi.(35) Bir cariyeye anne, oğlan doğurunca, hayatını oğlunun başarisını güvence altına almaya adardı. Çün-

kü kendi kaderi oğlunun kaderine bağlıydı. **"Şehzade annesi"** olarak tanındığından, bir anlamda kendisi isimsizdi.(36)

Padişahların, Kadın Efendi, ikbal ve özel hizmetindeki cariyelerle cinsel ilişkisinden doğan çocuklar için şatafatlı hazırlıklar ve törenler yapıldı. Özellikle doğan çocuk padişahın ilk çocuğu ise masraf ve gösterişten kaçınılmazdı. Osmanlı Haremde erkek çocuğun çok büyük değeri vardı. Doğuran kadına padişah tarafından pek çok in'am ve ihsanlar yapılır ve çoğu zaman da rütbesi artırılırdı. Sultan doğar doğmaz ilk olarak Darüssaade Ağasına duyurulur, Ağa ise oda lalası vasıtasıyla silahtar ağaya haberi ulaştırırdı. Silahtar Ağa da padişahın bir çocuğu olduğunu saraya ilan ederdi. Bu haber üzerine Enderun'da bulunan her oda, doğum şerefine erkek ise 5, kız ise 3 kurban keserek sultanın doğumu kutlanırdı. Kurban kesme sayısının dışında doğan çocuğun top atışıyla duyurulmasında da kız ya da erkek oluşuna göre farklılık vardır. **Topkapı Sarayı'nın deniz kıyısında bulunan topraklar, eğer doğan şehzade ise 7, kız ise 3 defa atış yapılır, günde beş kere tekrarlanarak halka ve devlet ricaline duyurulurdu.** Doğumdan 5 gün sonra **"Valide Sultan Beşik Alayı"**, 6. gününde ise **"Sadrazam Beşik Alayı"** yapıldı. Beşik, beşikörtüsü ve üstü değerli taşlarla süslenmiş yorgan Eski Saray'a gönderilirdi. Sadrazam beşik alayı, valide sultanın-

Sultan kızlarını vezirlik rütbesindeki devlet adamlarıyla evlendirme politikası Süleyman'a aitti.

Genelde kendilerinden yaşlı kocalarla evlendirilen genç sultanların pek çok kocayı eskitmesi olasıydı.

kinden çok daha göz kamaştırıcı ve daha kalabalık olurdu. Sadrazam, sultan doğar doğmaz, beşik, beşikörtüsü ve yorgan yaptırır, hepsini inciler, elmaslar, tırtıllar ve zümrütlerle donatırdı. Eğer erkekse ayrıca bir de sorguç yaptırır, üzerine iri iri değerli taşlar koydururdu. (37)

Kızların adı yok

İlk Osmanlı padişahlarının kızlarına tıpkı Anadolu Selçuklularında olduğu gibi “**Hatun**” deniyordu. Fatih Sultan Mehmed’den sonra “**Sultan**” denilmeye başlandı. (38) Osmanlı tarihinde “**Sultan**” adı ile anılan ilk kadın, Yavuz’un karısı ve Kanuni’nin annesi **Hafsa Sultan**’dır. Bu tarihten itibaren sadece padişah annelerine sultan denildi. Sonraları, padişahların annelerine “**Valide Sultan**” denilirken, padişah veya şehzade kızlarına da sultan denilmeye başlandı. (39)

Resmi belgelerde padişah kızlarının ve torunlarının isimleri açık olarak yazılmamış, sadece “**duhter**” denilip geçilmiştir. Padişah kızları “**duhter-i hazret-i Halide mülkehu**” ifadesiyle tasrih ediliyorsa da hükümdar kızları ile şehzadelerin kız çocuklarını ayırt etmek güçtür. Örneğin; sultanların kızları için Selçuk Sultan’ın küçük kızı Hanzade “**Hanzade Hatun binti Selçuk Sultan**”, “**Hanımsultan duhter-i Selçuk**”, “**Sultanzade**” veya “**şehzade**” denildiği gibi, şehzade kızları için de “**Ka-**

mer Sultan Hanzade ya da yalnız “**Hanzade Sultan**” denilmektedir. Bundan dolayı şehzade veya sultan çocuğu olduğunu ayırt etmek mümkün değil. Oysaki daha sonraları padişah torunlarına “**Hanımsultan**” lâkabı verildiğinden bunların sultan kızı olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. (40) Osmanlı’nın birçok kız sultanının isimleri resmi kayıtlara geçirilmediğinden ayın öteki yüzü gibi hayatları karanlıkta kalmıştır.

Adları bilinmeyen bu sultanlar için “**Devlet Hatun**”, “**Sultan Hatun**” diye hitap edilirdi. Osmanlı padişah kızlarına

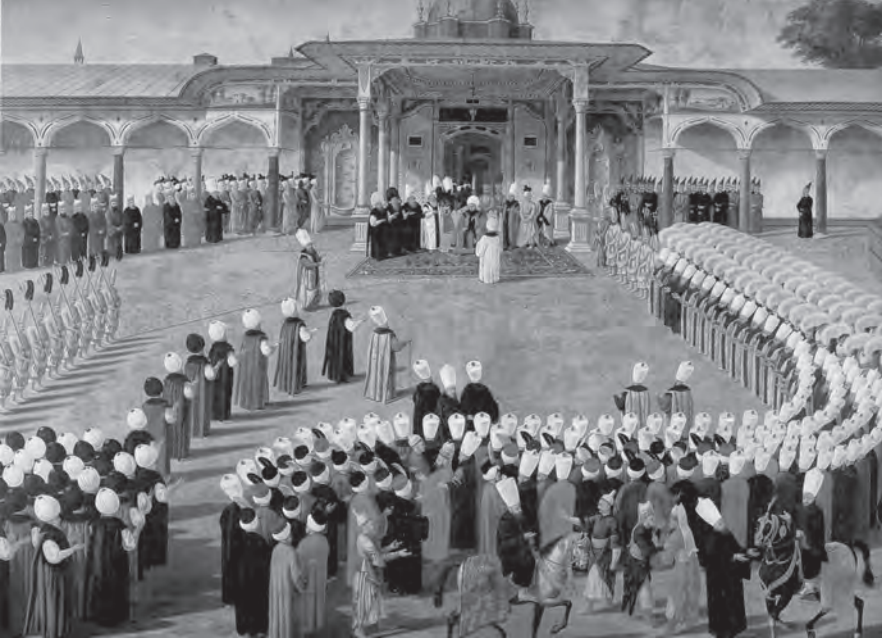
daha çok Arapça Ayşe, Hatice, Fatma, Esma, Emine gibi isimler verilirdi. Bunların yanı sıra Farsça isimler de vardı. Şehzadelerde “**sultan**” (41) ismin önüne konurken, kızlarda ise isimden sonra gelirdi. Ayşe Sultani Fatma Sultan gibi... Eğer bir sultan küçük yaşta ölürse, ondan sonra doğacak olan kız çocuğuna aynı isim verilirdi. Bu geleneğin III. Ahmed ile başladığı bilinmektedir. (42)

III. Murad’ın Osmanlı padişahları arasında kadına en düşkün olan padişah olduğu söylenir. III. Murad’ın “**Kırka yakın hasekisi olduğu, ölümünde on dokuz erkek, otuz kız olmak üzere 49 çocuğu bulunduğu**” ileri sürülür. Hatta yabancı kaynaklarda padişahın vefatı sırasında yedi cariyesinin hamile olduğu ve bu hamile cariyelerin tümünün denize atılarak boğdurulduğu iddia edilir. (43) III. Murad’ın ölümünden sonra hayatta kalan otuz kızı saraydan çıkarılarak ağalara, sairelere verilmiştir. Bu itibarla Sultan Murad’ın kızlarının listesini ve adlarını tespit etmek çok zordur. (44)

17. yüzyıla kadar hanedana mensup sultanların doğumlarına ve bu sırada yapılan törenlere ilişkin pek az arşiv kaydı vardır. Daha sonraki yıllarda çok sayıda belge mevcuttur. 18. yüzyılda padişah çocuklarının listeleri tutulmuş, gün, ay ve yıl yazılmıştır. Bunlar içinde en eski liste III. Mustafa’nın kızlarına aittir. (45)

Küçük yaşta evliliklerin harem dışında Osmanlı toplumunda da yapıldığı görülmektedir.

Sultan kızlarının önem taşıyan bir rol oynaması, ancak yüksek mevkideki devlet adamlarıyla evlenmeleri yoluyla mümkün olabiliyordu.

Padişah kızlarının evlendirilmesi

Osmanlı hükümdarları, Anadolu Birliği ni kurunca, etrafta kızlarını verecek hanedan kalmadığından, kızlarını vezirler, kapitan paşalar ve büyük devlet adamlarıyla evlendirmeye başladılar. Padişahın kızlarını Anadolu'da Beyler'e vermesi duygusal nedenlerden çok siyasi bir amaç taşıyordu. Dolayısıyla sultanların daha sonra devlet adamlarıyla evlendirilmesi de benzer bir siyasi gerekçeydi. Sultanlarla evlendirilen damatların çoğu da Enderun mektebinden yetiştirilen devşirmelerdi. Padişaha baba gözüyle bakan bu devşirmeler, padişahın kızıyla evlenince hanedanın üyeleri arasına girerler, değer ve güçlerini artırırlardı. (46)

Sultan kızlarını vezirlik rütbesindeki devlet adamlarıyla evlendirme politikası Süleyman'a aitti. Bu uygulama asıl Süleyman'ın dedesi II. Bayezid döneminde başlamış (salt. 1485-1512), babası I. Selim döneminde (1512-1520) ise gelenek halini almıştı. Ancak Süleyman devrinde, sultan kızlarının evlilik politikasında en güçlü devlet adamı sayılan **sadrazamı** (47) bir sultan kızıyla evlendirerek hanedan hanesine bağlamak gelenekleşti. (48)

15. yüzyıl ortalarına kadar sultan kızları Müslüman devletlerin hükümdarları ve şehzadeleriyle, ya da Osmanlı yönetici sı-

nının üyeleriyle evlenmişlerdi. Sultan kızlarının hanedanlar arası evlilikleri hemen hemen babaları ve kardeşleriyle aynı sıralarda sonlandı. Ancak 15. yüzyıl sonundan itibaren sultan kızları sadece devşirme devlet adamları ya da onların oğullarıyla ve arada sırada da kuzenleriyle evlilik yaptılar. Pek az istisna dışında birçok damat vezirliğe kadar yükseldi. Bayezid'in damatları vezirliğe yükselmedi. I. Selim'in damatları ise ya zaten vezir olmuş ya da sonradan vezir olan devlet adamlarıydı. Sultan Süleyman, "**damat sadrazamları**"

saltanatının olağan bir özelliği haline getirdi. Sadrazamlarının üçü -İbrahim, Lutfi ve Kara Ahmed- kız kardeşleri Hatice, Şah ve Fatma ile evliyidiler. Süleyman'ın çocukken ölmeyip hayatta kalan tek kızı olan Mihri-mah'ın kocası Rüstem Paşa da bu evlilik sayesinde sadrazamlıkla onurlandırılmıştı. Süleyman'ın son iki sadrazamı da torunlarından ikisiyle evliyidiler. Süleyman'ın dokuz sadrazamından sadece üç tanesi damat değildi. Bunlardan **Piri Ahmed** hem yaşlı, hem de Türk kökenliydi. Evinde kırk beşiğin olduğu rivayet edilen **Ayas Paşa** ise sekse aşırı düşkünlüğü ile biliniyordu. Öldüğünde hayatta kalmış yirmiden fazla çocuğu vardı. Üçüncüsü olan **Hadım Süleyman** ise adı zaten adı üstünde hadımdı. (49)

Padişah kızını ya da kız kardeşini evlendirmek istediği zaman, sadrazama bir hatt-ı hümayun yazar ve damat olacak kişinin nişan takımlarını yollamasını emrederdi. Bazen de sadrazamla yazışır, uygun bir damat bulmasını salık verir, sadrazamın gösterdiği adaylardan birini damat olarak seçerdi. Yeni damat fermanı alır almaz, Sokullu Mehmet Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa örneğinde olduğu üzere karısını/karılarını boşamak zorundaydı. Bu evliliklerde damatların da sultanların da rızasının alınması söz konusu değildi. Damatlar çoğunlukla yaşlı olduğundan erkenden ölüyor ve sultanlar genç yaşta dul kalıyordu. Ancak II. Mahmud döneminde sultanların evlenmede rol oynadıkları, genç ve yakışıklı

Osmanlı'da sultan kızlarına kötü muamelede bulunan, saygısızlık yapan ya da uygunsuz yaşayan damatlar kolayca boşanabiliirdi.

Rüstem Paşa Sadrazam olunca
Hürrem - Mihrimah - Rüstem Paşa arasında bir
ittifak yapıldı. (Resimdeki: Mihrimah Sultan)

erkeklerle evlendikleri görülür. Resimlerine bakarak evlenenler(50) hatta âşık olup evlenenler de vardı.(51)

Sultan kızı-vezir evliliği ile oluşturulan iktidar bağları, sultan kızının yaşamı süresine bağlı olarak birden fazla evlilik yapabilmesiyle güçleniyordu. Genelde kendilerinden yaşlı kocalarla evlendirilen genç sultanların pek çok kocayı eskitmesi olasıydı. Bunun dışında damatlar savaş, idam vs. gibi ölüm tehlikesiyle de karşı karşıyaydı. 15. yüzyıl sonundan itibaren sultan kızlarının yeniden evlenmesi çok sık rastlanan bir durumdu. Sultan kızının kocasına bağlılığı, çok ender olarak, ailesine bağlılığına üstün gelirdi.(52)16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıllarda sultan kızı - damat evliliklerinin sıklığı, kuşkusuz devlet adamlarının hükümdarlarına bağlılığını perçinleyen bir tür politik çimento görevini görüyordu.(53) 17. yüzyıla gelindiğinde, sultan kızlarının arka arkaya birkaç kez evlenmesi olağan hale gelmişti. Sultan kızları ergenlik çağına geldiklerinde üçüncü ya da dördüncü kez evlenmiş olabiliyorlardı.(54)

Sultan kızlarının küçük yaşlarda nişanlanabilmesi ya da evlendirilmesi yalnızca sultan ailesine mahsus değildi. Küçük yaşta evliliklerin harem dışında Osmanlı toplumunda da yapıldığı görülmektedir. Aslında Müslüman tebaanın evliliği, şer'iyye siciline, mahkeme siciline kaydedilmesi gerekliyordu. Ancak bunun yerine getirilmediği 16. yüzyıl şer'iyye kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Kendi dinlerine göre, şart olmasa da ananeye göre küçük bir törenle

cemaate ilan etmeleri yeterliydi. Bu durum gayri Müslimler için de geçerliydi.(55)

Padişah kızlarının nikâhlarının kıyılması

Macar Mikes'in anlattığına göre, padişah, kendi kızını ya da yakınından bir kızı evlendirmek istediği zaman nikâh kıymak için ne imam, ne de mukavele yapmak için bir başka memur aranmadığını, bunun yalnızca padişahın iradesinde olduğunu söyler. Nişan ve nikâh bir günde yapıldığı gibi ayrı günlerde de yapıldı. Nikâhı şeyhülislam kıyardı. Gözde sultanların nikâhı **Divan-Hümayun**'da, diğerlerinin ise **darüssaade ağasının** odasında ya da misafir odasında kıyılırdı. Sultanın vekili **darüssaade ağası** olurdu.(56) Padişah kızlarının nikâh törenleri Mukaddes Emanetler'in bulunduğu Has Oda'da yapıldı. Bu nikâh merasimlerinde devlet erkânı da hazır bulunurdu. Padişahın kızıyla evlenenler, artık saraya damat oldukları için, isimlerinin başında damat ifadesine yer verilirdi.(57)

Sultan kızlarının düşünleri, 15. yüzyıl sonuna gelindiğinde artık nikâhlanmayan padişah ve şehzadelere düşün törenleri yapılmayınca ortaya çıkan tören boşluğunu doldurmaya yardımcı oluyordu. Evlilikler aracılığıyla kurulan hayati siyasi bağlar nedeniyle sultan kızlarının babaları, anneleri, kardeşleri ve kocaları üzerindeki nüfuzları da kaçınılmaz olarak artıyordu. Yabancı elçilerin kimin kimle evlendiğini izlemeye gösterdikleri özen ve hanedanın siyasi olarak anahtar konumdaki bu üyelerine verdikleri zengin hediyeler, sultan kızı-devlet adamı evlilik bağlarının önemini -ve dolayısıyla sultan kızlarına siyasi ilişki olarak gösterilen stratejik ilgiyi- ortaya koymaktadır.(58)

Damatlar

Sultanlarla evlenenlere "**damat**", "**enişte**", "**güveyi**" denirdi. Bunlardan bir kısmı sadrazam olduysa da çoğu Kaptan Paşa idi. İlginç olan ise bir istisna haricinde sultanların din adamlarıyla evlendirilmemeleriydi.(59) Osmanlı köle (Devşirme) devlet adamlarının en güçlülerini evlilik kanalıyla hanedana bağlamak suretiyle, özellikle bu elitin potansiyel merkezkaç

gücünü budamayı hedefliyordu. Bir tür denetim yolu olan sultan kızı-damat evliliği politikası ile aynı zamanda hep mevcut olan hanedan gücünün aile üyeleri kanalıyla dağılması sorununun ortadan kaldırılmasına yardımcı oluyor hem de sultan kızlarının beraberlerinde taşıdıkları gücü, yönetici elitin içinde sınırlandırmış oluyordu.(60) Öte yandan damatlar; beylerbeyi, vezir, kaptan paşa veya sadrazam olarak, devlet hizmetinde çok önemli görevler işgal edip, kayınvalidelerine, kayınpederlerine ve eşlerine dayanarak türlü kanunsuz işleri yaptıkları gibi, zaman zaman da hiç layık olmadıkları halde bu mevkilere yükselmişlerdir.(61)

Sultan kızlarının önem taşıyan bir rol oynaması, ancak yüksek mevkideki devlet adamlarıyla evlenmeleri yoluyla mümkün olabiliyordu. Sultan kızı evliliğiyle "**hanenin hanımı**" olarak statüsünde dikkate değer bir gelişme gösteriyordu. Bu statü değişikliği maaşlarına yansıyor. 16. yüzyılda evli kadınlar, saray-ı hümayundan ayrılınca kadar günde 100 akçe alır, fakat evlenince bu harçlığına ek olarak günde 300 ya da 400 akçe almaya başlardı. Şehzadeler günde sadece 100 akçe alırlardı. Sarayda yaşarlarken maaşlarına top- rak bağışları veya diğer kaynaklardan gelir takviyesi de yoktu.Şehzadelerin ve sultan kızlarının düşük maaşlı statüleri 16. yüzyıl sonuna özgü bir şey değildi.(62)

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi orduda ve halk arasında bir fırtına kopardı. Kanuni damadını kurtarmak için azlederek, İstanbul'a göndermek mecburiyetinde kaldı.

Kardeşi II. Abdülhamid'e yazdığı mektuplardan kanser olduğu sanılan Refia Sultan, 1879 Aralık ayında ameliyat oldu ise de iyileşemedi ve bir yıl sonra 4 Ocak 1880 tarihinde öldü.

Öldürülen damat Alâeddin Ali Bey

Melek Hatun, ikinci adını bildiğimiz I. Murad'ın kızıdır. Eski kaynaklar Melek Hatun'un ismini Nefise ve Sultan Hatun şeklinde yazdıklarından, yakın tarihe kadar bu yanlışlık devam etmiştir. Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, I. Murad'a elçi ve hediyeler göndererek Melek Hatun'u istemiş, padişah da vermiştir. Bu birleşmenin tarihi 780 ile 783 (1381) yılları arasında değişmektedir. Melek Hatun, kocası ile babası ve kardeşi Yıldırım Bayezid arasında âdeta bir aracı vazifesi görmüştür. Kocası Alâeddin Ali Bey, birkaç defa Melek Hatun sayesinde ölümden kurtulmuştur. Bütün bunlara rağmen Alâeddin Ali Bey, düşmanca hareketleri nedeniyle Yıldırım Bayezid tarafından öldürüldü. Kız kardeşi Melek Hatun ile oğullarını Bursa'ya gönderdi (1397). 1402'de Timur olayından sonra Melek Hatun tekrar Karaman'a döndü ve burada öldü. Melek Hatun, Karaman'da 783 (1381) yılında Sultan Hatun Medresesi'nin türbesine gömüldü. (63)

İdam edilen damat İskender Paşa

Yavuz Sultan Selim'in kızı **Hafsa Sultan**, Enderun'da yetişen **İskender Bey (Paşa)** ile evlendirildi. **Eğriboz ve Gelibolu sancak beyliklerinde** bulunan İskender Paşa, derya kaptanı ve vezir de oldu, 1515 yılında idam edildi. Karısı Hafsa Sultan'ın ise kocasının öldürülmesinden sonra evlenmediği anlaşılmaktadır. 1538 yılında öldüğü bilinen Hafsa Sultan, Selimiye'deki şehzadeler türbesine gömülmüştür. (64)

Cinsi sapık damat Mustafa Paşa

Yavuz Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan, **Antalya Sancakbeyi Mustafa Paşa** ile evlendirilir. Ancak kocasının cinsî sapıklığından dolayı Fatma Sultan'ı ihmal etmesi üzerine babasına şikâyet eder ve Mustafa Paşa'dan ayrılır. İkinci evliliğini **Kara Ahmet Paşa** ile yapar. Alderson, Fatma Sultan'ın 1553 (960) yılında öldüğünü yazmaktadır. Abdülkadir Erdoğan ise, Fatma Sultan'ın kocasının ölümünden sonra Hadım İbrahim Paşa ile evlendiğini, ona ahret kardeşliği ettiğini yazar. (65)

Sultan karısını öldürmeye kalkan Damat Lütfi Paşa

Osmanlı'da sultan kızlarına kötü muamelede bulunan, saygısızlık yapan ya da uygunsuz yaşayan damatlar kolayca boşanabilir. Buna **"ismet hakkı"** (66) denirdi. Osmanlı tarihindeki **Sadrızam Lütfi Paşa** ile **Şah Sultan** arasındaki boşanma davası en çok gürültü koparanlardandır. (67)

Yavuz Sultan Selim'in kızı olan **Şah Sultan** (Şahî Sultan ya da Devlet-şahî, Şehzadeşahî), vezir-i âzam **Lütfi Paşa** ile sancakbeyi iken evlendirildi. Çok sert ve katı yürekli bir adam olarak bilinen damat Lütfi Paşa, bir fahişeyi, kadınlık organından ameliyat ettirecek cüretkârlığı dahi gösterdi. Bunu duyan Şah Sultan kocasına ihtarda bulununca, Paşa karısına kızıp hançeri çekti, imdada yetişen ağalar ve cariyeler, Lütfi Paşa'yı yaka paça saraydan dışarı attılar. 1541 yılında olduğu bilinen bu olayı duyan Kanunî Sultanı Süleyman, kız kardeşine yapılan muamele karşısında Lütfi Paşa'yı derhal damatlıktan ve vezir-i âzamlıktan attı ve Şah Sultanı da boşattı. Ancak Şah Sultan bundan sonra bir daha

evlenmeyerek dervişler arasına karıştı. Yaklaşık 1572 yılına doğru öldü ve babasının yanındaki türbesine gömüldü. (68)

Boğdurulan damat Kaptan-ı Derya Canpoladzade Mustafa Paşa

I. Ahmed'in kızı olan ve 1605 (1014) yılında doğan **Fatma Sultan**, 1624 yılında kardeşi IV. Murad tarafından Derya Kaptanı **Çatalcalı Hasan Paşa** ile evlendirildi. Ancak IV. Murad, Hasan Paşa'ya bazı meselelerden kızdığından, kısa bir müddet sonra Fatma Sultan'ı kocasından ayırdı. 1626 yılında **Kara Mustafa Paşa** ile evlendirdi. Kara Mustafa Paşa bu evlenmeden iki sene sonra öldü. Kocasının ölümünden iki sene sonra Kaptan-ı Derya **Canpoladzade Mustafa Paşa** ile evlendirildi. Ancak IV. Murad, eniştesi Mustafa Paşa'ya kızıp onu boğdurdu, Fatma Sultan altı yıllık evliliğinden sonra dul kaldı. Evliya Çelebi'ye göre, Fatma Sultan 12 kez evlenmiştir. Genç yaşta doğum yaparken ölen Kaya Sultan'ın kocası **Melek Ahmet Paşa**, Ahmet Paşa'nın ölümünden bir sene sonra **Kundakçızade Kanbur Mustafa Paşa**, onun da 1666 yılında ölümü üzerine 1667 yılında **Kozbekçi Yusuf Paşa** ile evlendi. Kaç tarihinde öldüğü belli değildir. Babasının türbesinde yatmaktadır. (69)

Öldürülen damat Melek (Şeytan) İbrahim Paşa

IV. Murad'ın kızı olan **Rukiye Sultan**'nın doğum tarihi bilinmemektedir. 1663

Abdülhamid, 1880 yılında Mahmud Celâleddin Paşa'yı mahkûm ettirdi ve Taif'e sürdürdü. 1884 yılında da boğdurdu. Kocasını çok seven Cemile Sultan, kardeşi Hamid'in sözlerine uymadı.

Esma Sultan, I. Abdülhamid'in altıncı Kadın Efendisi olan Ayşe Sineperver'den 16 Temmuz 1778'de doğan kızıdır.

yılında **Melek (Şeytan) İbrahim Paşa** ile evlendirildi. Ancak Melek İbrahim Paşa 1685 yılında öldürülünce, dul kaldı. Daha sonra 1693-1694 (1105) yılında **Gürcü Mehmet Paşa** ile evlendirildiyse de çok geçmeden 1696 (1107) yılında ölünce, Sultan Ahmed'in türbesine gömüldü.(70)

Öldürülen damat Tırnakçı İbrahim Paşa

IV. Mehmed'in kızı olan **Fatma Sultan**'ın doğum tarihi belli değildir. 1695 (1107) yılında padişah kardeşi II. Ahmed tarafından **Tırnakçı (Çerkez) İbrahim Paşa** ile evlendirildi. Ancak kızları Safiye Hanım Sultan daha kundakta iken 1697'de Tırnakçı İbrahim Paşa öldürüldü. Aynı yıl Fatma Sultan'ın **Rakka Valisi Yusuf Paşa** ile evlenmesine karar verildi. Fatma Sultan 1700 yılında öldüğünde, kocası Vezir Mehmed Paşa idi. Yani Fatma Sultan beş yıl içinde üç kez nikâhlanmıştı. Gencecik yaşta veremden öldüğü sanılan Fatma Sultan, Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(71)

Bitli damat Rüstem Paşa

Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan 1522 yılında doğduğu kabul edilen kızı Mihrimah Sultan, ilk önce Diyarbakır Beylerbeyi **Rüstem Paşa** ile evlendirilmek istendi. Fakat Rüstem Paşa'yı sev-

meyenler, cüzamlı olduğunu ileri sürünce, Kanunî, bunu öğrenmek için hassa doktorlarından birisini Diyarbakır'a gönderdi. Cüzamlılarda bit olmadığını bilen doktor, Rüstem Paşa'da bit görünce, padişaha damat adayının cüzamlı olmadığını müjdeledi. Bu haber üzerine Mihrimah Sultan 17 yaşında iken Rüstem Paşa ile evlendirildi. **Bitli damat, üzerindeki bit sayesinde ikbale erişti.** Bu tarihten sonra Rüstem Paşa'ya "**Kehle-i İkbâl**" (Talih Biti) denildi. Hürrem Sultan, Kanunî'nin büyük oğlu **Şehzade Mustafa'yı** yok edip kendi oğullarını tahta çıkarmak için damadını vezir-i âzam yapmaya karar verdi.(72) 1544'te Rüstem Paşa Sadrazam olunca Hürrem - Mihrimah - Rüstem Paşa arasında bir ittifak yapıldı. Sultan Mustafa aleyhinde padişaha telkinlerde bulunarak, has oğulları lehinde çalışılmaya başlandı. Nihayetinde padişah Şeyhülislâm'dan aldığı garip bir fetvadın sonra İstanbul'dan hareket etti. Konya Ereğlisi'nde otağına davet ettiği büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı 1553 yılında boğdurmak suretiyle elini kana boyadı. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi orduda ve halk arasında bir fırtına kopardı. Herkes Rüstem ve Hürrem'e küfürler, beddualar yağdırmaya başladı. Rüstem'in hayatı ordu içinde tehlikeye girdi. Kanuni damadını kurtarmak için azlederek, İstanbul'a göndermek mecburiyetinde kaldı. Hürrem damadının hayatını Halep'te bulunan Kanunî'ye mektuplar yazarak kurtarmış, yeniden sadrazamlık makamına getirtmiştir(73) "**Rüstem Paşa kölenizdir. Asil teveccühünüzü ondan esirgemeyin bahtı güzel sultanım. Kimsenin sözlerine kulak asmayın. Bu defalık, köleniz Mihrimah'ın başı için bırakın, benim bahtı güzel hünkârım, kendi başınız ve benim başım için de yüce sultanım.**" Rüstem Paşa'nın 1561 yılında ölmesi üzerine dul kalan Mihrimah Sultan da 1578 yılında öldü ve Süleymaniye Türbesi'ne gömüldü.(74)

Sultan kızıyla evlendirilmek istenen eşkiya

IV. Mehmed'in kızı olan **Hatice Sultan** buluş(75) çağına gelince, 1675 (1086) yılında ikinci vezir **Musahip Mustafa Paşa** ile nikâhlandırıldı. Padişah ilk kızı için Edirne'de 20 gün süren çok muazzam bir düğün yaptı. Ancak, Mustafa Paşa 1686

yılında ölünce, dul kaldı. IV. Mehmed, dul kalan kızı Hatice Sultan'ı, sergerdeliği ve eşkıyalığı ile ün kazanan Serçeşme yeğen **Osman Paşa** ile evlendirmek istediysede bunun bir şartı vardı. Osman Paşa, Anadolu'daki eşkiyayı yok ettiği takdirde Hatice Sultan ile evlenebilecekti. Bereket versin ki bir sene sonra IV. Mehmed tahttan indirilince bu evlilik gerçekleşemedi. Yerine kardeşi II. Süleyman padişah oldu. 1691 (1102) yılında kız kardeşi Hatice Sultan'ı **Moralı Hasan Paşa** ile evlendirdi. Hasan Paşa bu tarihten sonra "Enişte" diye çağırıldı. Hasan Paşa daha sonra vezir-i âzam oldu. Fakat 1704 yılında vezir-i âzamlıktan atılarak İzmit'e sürüldü. İlginç olan ise sultanların taşraya çıkmaları yasak olmasına rağmen, Hatice Sultan, padişahın izin alarak kocasının yanına gitti. Üç yıl sonra Hasan Paşa affedilip Mısır Valiliğine gönderilince Hatice Sultan da İstanbul'a döndü. Damat Hasan Paşa'nın 1713'te ölümü üzerine ikinci defa dul kaldı. Bundan sonra evlenmeyen ve 1743 yılında ölen Hatice Sultan, Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(76)

Osmanlı'nın çocuk gelinleri

Ayşe Sultan (13 yaşında nikâh, 15 yaşında dul)

I. Ahmed'in kızı olan **Ayşe Sultan**'ın doğum tarihi 1605 gösteriliyorsa da kesin değildir. Mührünün üzerinde, "**Ayşe Sul-**

III. Mustafa, kız kardeşini, eski çuhadarı ve mutemet adamı olan Tırhala Sancakbeyi vezir Silâhdar Mehmed Paşa ile evlendirmeye karar verdi. Daha sonra III. Mustafa tarafından 1770 yılında sadrazam yapıldı, aynı zamanda "serdar-ı ekrem" oldu.

Sultan İbrahim, Beyhan Sultan'ın iki yaşına gelince 1647 yılında vezir-i âzam Hazerpâre Ahmed Paşa ile evlendirdi. Evlilikten önce Ahmed Paşa'ya eşini boşattı.

tan binti Ahmed Han sene 1022" yazılıdır. Muhtemelen **Kösem Sultan**'ın kızıdır. Ayşe Sultan 13 yaşında iken sadrazam **Nasuh Paşa**'ya nikâhlandı. 1612 Temmuzunda büyük törenlerle Nasuh Paşa sarayına götürüldü. Gerdeğe girmesi için buluğa ermesi beklendi. Ancak, Nasuh Paşa'nın 1614 yılında öldürülmesi üzerine dul kaldı. Nasuh Paşa, sarayında küçük Ayşe Sultan'ın gözü önünde boğdurulmuştu. Her ne kadar Sultan bundan büyük üzüntü duymuş olsa da daha sonra **Şehit Karakaş Mehmed Paşa** ile evlendirildi. Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 1621 yılında tekrar dul kaldı. 1626 yılında kardeşi **IV. Murad** zamanında bu defa Van Beylerbeyi **Hafız Ahmet Paşa**'ya nikâhlandı. Yeniçerilerin ayaklanmasında 1632 yılında **IV. Murad**'ın gözü önünde **Hafız Ahmet Paşa**'nın öldürülmesi üzerine tekrar dul kaldı. Ayşe Sultan, Hafız Paşa'nın öldürülmesinden bir ay sonra devrin namılı vezirlerinden Diyarbakır Valisi **Murtaza Paşa**'ya nişan edildi. Üç yıl sonra Murtaza Paşa'nın İstanbul'a gelmesiyle 1635'te düğünleri oldu. Ayşe Sultan yaşlı ve hasta olan Murtaza Paşa ile evliliğinden hiç de memnun kalmadı. Bir sene sonra Murtaza Paşa'nın Revan Savaşı'nda ölmesi, Ayşe Sultan'ı bu bahtsız hayattan kurtardı. Ayşe Sultan, 1639 yılında dördüncü evliliğini Halep ve Şam Beylerbeyliğinde bulunan **Ahmed Paşa** ile yaptı. Evliliğinden beş sene sonra Ahmed Paşa'nın da ölmesiyle yine dul kaldı. Bir sene sonra Adana Valiliğinden vezirliğe yükselen **Hezargratlı**

Voynuk Ahmed Paşa ile dördüncü kez evlenmiş oldu. Ahmed Paşa, damatlık sayesinde Kaptan-ı Derya oldu. Ancak 1649 yılında Girit seferinde yaptığı savaşların birisinde şehit düştü.(77)

Ayşe Sultan, 1655 yılındaki evliliğini Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinin intikamını almak ve **"sapkın"** Safevîlere karşı imparatorluğun ihmal edilmiş savunmasını üstlenmek gerekçeleriyle padişah buyruklarına başkaldıran **İbşir Mustafa Paşa** ile yapmak zorunda kaldı. Bu evlilik hem hoşnutsuz olan İbşir Mustafa Paşa'yı onurlandırdı hem de hükümdar hanesiyle sembolik olarak yeniden birleştirme işlevini gördü. Aynı zamanda İbşir Mustafa Paşa'yı başkente getirmek için planlanan stratejik bir evlilikti.(78) Damatlığın ödülü olarak sadrazam yapıldı. İşlediği suçlardan dolayı İstanbul'a gelmeye korkan damadı, Ayşe Sultan'ın ağalarından Mercan Ağa İstanbul'a getirmeyi başardı. Büyük törenle karşılanan damat İbşir Mustafa Paşa, doğrudan nişanlısının oturduğu Nasuh Paşa Sarayına götürüldü. **Damat İbşir Mustafa Paşa 1655** yılında **Ayşe Sultan** ile evlense de 4 ay sonra İstanbul'da çıkan bir ayaklanmada öldürüldü. Bir kere daha dul kalan Ayşe Sultan da 1656 yılında öldü ve babasının türbesine gömüldü.(79)

Refia Sultan (12 yaşında nikâh)

Refia Sultan, Abdülmecid'in ikballelerinden Gülcemal Hanımdan Beşiktaş Sarayı'nda 3 Şubat 1842'de doğdu. Annesi öldüğünde 6 yaşındaydı. Refia Sultan, 12 yaşına gelince **Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Ethem Paşa ile nikâhlandı**. Ortaköy'de Defterdarburnu'ndaki sarayda yapılan düğünleri görkemli oldu. Gelin, perşembe günü sarayına götürüldü. Ethem Paşa damat olduktan sonra müşirliğe yükseldi. Kardeşi II. Abdülhamid'e yazdığı mektuplardan kanser olduğu sanılan Refia Sultan, 1879 Aralık ayında ameliyat oldu ise de iyileşemedi ve bir yıl sonra 4 Ocak 1880 tarihinde öldü. Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(80)

Cemile Sultan (15 yaşında nikâh ve boğdurulan koca)

Cemile Sultan, Abdülmecid'in üçüncü kadını Düzdil Kadın'dan **Beylerbe-**

yi Sarayı'nda 17 Ağustos 1843 tarihinde doğdu. Üç yaşındayken annesini kaybetti. Cemile Sultan 15 yaşına gelince babasının isteğiyle Fethi Ahmed Paşa'nın oğlu Mahmud Celâleddin Paşa ile 1858 yılında nişanladı. Nişandan sonra damat vezirlik rütbesiyle **"Meclis-i Vâlâ"** âzâlığına getirildi. Bir buçuk iki ay sonra da düğünleri yapıldı. Abdülmecid, kızı için, şimdi Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu yerde Fındıklı Sarayı'nın yapılmasını emretti. Fakat düğün sırasında henüz Fındıklı Sarayı tamamlanmadığından Emirgân'daki Mısırlı İsmail Paşa yalısı kiralandı. Cemile Sultan bu yalıda gerdeğe girdi. Altı ay sonra da Fındıklı Sarayı'na taşındı. Cemile Sultan, Mahmud Celâleddin Paşa ile evliliğinden çok mesut oldu. Mahmud Celâleddin Paşa, II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde başrolü oynadı. Bu yüzden yeni padişah onun tesiri altında kaldı. Fakat sonraları, **Abdülhamid, Mahmud Celâleddin Paşa'yı "Abdülaziz'in katilidir"** diye işinden attı ve Yıldız'da hapsedirdi. Kız kardeşi Cemile Sultan'a da şu haberi yolladı: **"Millet haini olan bir insana enişte diyemem. Kendisi de koca diyemez, onu unutmaları şarttır."** Abdülhamid, 1880 yılında Mahmud Celâleddin Paşa'yı mahkûm ettirdi ve Taif'e sürdürdü. 1884 yılında da boğdurdu. Kocasını çok seven **Cemile Sultan**, kardeşi Hamid'in sözlerine uymadı. Dünyaya küstü, daima siyah ve kahverengi elbiseler giydi. Kocasının öldürülmesi, çocuklarının

II. Mustafa kızları Ayşe Sultan ve Safiye sultanı, yedi yaşında nişanlandırmıştı. Padişah beş yaşındaki kızı Emine Sultan'ı da, 1701 (1113) yılında Emîr-i Hac ve Şam Valisi Hasan Paşa'ya nişanlamıştı.

Emine Sultan 15 yaşında dul kaldı. Bir sene sonra Trabzon Valisi Recep Paşa ile evlendirildi. Recep Paşa'nın ölümünden sonra da İbrahim Paşa ile evlendi. İbrahim Paşa da ölünce üçüncü kez dul kaldı.

ölmesi sinirliliğini ve üzüntüsünü çok artırdı. Cemile Sultan, uzun bir dargınlık devresinden sonra Abdülhamid ile barıştı, **Yıldız Sarayı'na** gidip gelmeye başladı. Cemile Sultan'ın Mahmud Celâleddin Paşa'dan **Mahmud Celâleddin** ve **Besim Bey** adında iki oğlu oldu. Besim Bey iki yaşında iken öldü. Bunu, iki aylık gelin iken ölen Fethiye Hanım Sultan takip etti. Arkasından üçüncü kızı Fatma Hanım Sultan verem oldu. Herhalde diğer çocukları da veremden ölmüş olmalıdır. Fatma Sultan da veremden kurtulamadı. Kızı Ayşe Hanım Sultanı, II. Abdülhamid **Âli Paşa'nın** küçük oğlu, **Yaveri Fuat Bey** ile evlendirdi. Fakat Cemile Sultan düğünde, hiçbir merasime katılmadı, odasından dışarı çıkmadı. Hastalanıp yatağa düştü. Uzun yıllar yatalak kaldı. 7 Şubat 1915 yılında Erenköy'deki köşkünde öldü, vasiyeti üzerine babasının türbesinin haziresine gömüldü. Ölürken, karyolasının başında bir torba içinde, boğdurulan kocası Mahmud Celâleddin Paşa'nın mektupları asılı duruyordu.(81)

Saliha Sultan (13 yaşında nikâh)

III. Ahmed'in kızı olan **Saliha Sultan**, 1715 yılında doğdu. 1728 yılında 13 yaşındayken Deli Hüseyin Paşa'nın oğlu **Sarı Mustafa Paşa** ile evlendirildi. Sarı Mus-

tafa Paşa'nın üç yıl sonra 1731'de ölmesi üzerine dul kaldı. 1740 yılında I. Mahmud tarafından **Abdi Paşazade Ali Paşa** ile evlendirildi. Fakat Ali Paşa da 1744'te ölünce Saliha Sultan ikinci kez dul kaldı. Kardeşi III. Mustafa hükümdar olunca kız kardeşlerinden dul kalanlarını evlendirdi. Bu arada Saliha Sultan'ı da 1758 yılında sadrazam **Ragıp Paşa** ile evlendirdi. Saliha Sultan, Ragıp Paşa'nın üçüncü eşi idi. Ragıp Paşa 61, Saliha Sultan ise 44-45 yaşlarında idi. Sadrazam Ragıp Paşa'nın 1763 yılında ölmesi üzerine, Saliha Sultan beş yıl sonra üçüncü defa dul kaldı. Bir yıl sonra III. Mustafa'nın arzusu üzerine eski yeniçeri ağalarından ve kaptan-ı deryalardan vezir **Mehmed Paşa** ile evlendi. Mehmed Paşa ile evliliği altı yıl sürdü. 1770 yılında Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra bir daha evlenmedi. Kendisi de 1778 yılında ölünce Eyüp ül Ensari Türbesi'ne gömüldü. Hazine mallarına el koydu. Arta kalan malları satıldı, borçlarına verildi. Köprülül evkafından olan arsa ve evler de ölümüyle vasesinden alınıp I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'a verildi.(82)

Esmâ Sultan (14 yaşında nikâh)

Esmâ Sultan, I. Abdülhamid'in altıncı Kadın Efendisi olan Ayşe Sineperver'den

16 Temmuz 1778'de doğan kızıdır. Aynı çağda yaşayan III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan'dan ayırt etmek için küçük Esmâ Sultan denildi. III. Selim, şehzadelğinde kendisine iyi hizmetlerde bulunan Çuhadar Hüseyin Ağa'yı önce vezir, sonra da Derya Kaptanı yaptı. III. Selim amcasının kızı Esmâ Sultan'ı **Hüseyin Paşa**'ya vermeyi kararlaştırdı. Sadrazama bir hattı hümayun yazarak, derya kaptanı Hüseyin Paşa'ya, Esmâ Sultan'ı verdiğini, nişan takımlarını göndermesini bildirdi. Evlendiklerinde Esmâ Sultan 14, Hüseyin Paşa ise 36 yaşında idi. Nişan ve nikâhları aynı günde oldu. Esmâ Sultan, bir sene önce onarılan, Divanyolu'ndaki sarayda gerdeğe girdi. Esmâ Sultan'ın Hüseyin Paşa ile evliliği 11 yıl sürdü. Hüseyin Paşa 1803 yılında 47 yaşında öldüğünde, Esmâ Sultan 25 yaşındaydı. Diğer sultanlar gibi bir daha evlenmedi. Esmâ Sultan, 4 Haziran 1848 yılında öldü.(83)

Küçük Ayşe Sultan (13 yaşında nikâh, 22 yaşında dulluk)

III. Ahmed'in kızı olan **Ayşe Sultan**'ın doğum tarihi üzerinde ihtilâf vardır. Alderson 1715 (1127), Mehmed Süreyya Bey 1719'da (1131) doğduğunu kaydeder. Uluçay ise, Sultan Ahmed'in, üç kızının düğü-

Osmanlı'nın birçok kız sultanının isimleri resmi kayıtlara geçirilmediğinden ayın öteki yüzü gibi hayatları da karanlıkta kalmıştır.

2 yaşına giren Ümmüğülsüm Sultan babası III. Ahmed'in emriyle Abdurrahman Paşa ile nişanlandı. (Resimdeki: III. Ahmed)

nünü de 12 - 13 yaşlarında yaptığını, bu nedenle 1715 tarihinin daha uygun düştüğünü ifade etmektedir. Aynı dönemde yaşayan II. Mustafa'nın kızından ayırt etmek için "**Küçük Ayşe Sultan**" denirdi. III. Ahmed, Ayşe Sultan'ı 1728 yılında İstanbul'da **Mehmed Paşa** ile evlendirdi. Mehmed Paşa'nın 1737'de ölmesi üzerine dul kaldı. 1740 yılında vezir-i âzam Topal Osman Paşa'nın oğlu **Ratip Ahmed Paşa** ile evlendirildi. Düşünleri Ortaköy'deki sarayında yapıldı. Kocası üç sene sonra derya kaptanı oldu, ancak bir sene sonra azledildi. 1758'de Ratip Paşa'nın ölümü üzerine ikinci defa dul kaldı. Kocasının öldüğü yıl III. Mustafa, kız kardeşini, eski çuhadarı ve mutemet adamı olan Tırhala Sancakbeyi vezir **Silâhdar Mehmed Paşa** ile evlendirmeye karar verdi. Silâhdar Mehmed Paşa daha sonra III. Mustafa tarafından 1770 yılında sadrazam yapıldı, aynı zamanda "**serdar-ı ekrem**" oldu. Yaptığı savaşta ordusu bozulduğundan bir yıl sonra görevinden azledildi ve vezirliği alındı. Ancak III. Mustafa, tekrar vezirliğini verdi, yeni vazifelere gönderdi. Bu esnada 1775 yılında Ayşe Sultan öldü ve Yeni Cami haziresine gömüldü.(84)

Osmanlı'nın körpe gelinleri

Fatma Sultan (3 yaşında nikâh, 4 yaşında dulluk)

Sultan İbrahim'in kızı olan **Fatma Sultan**, 1642 (1052) yılında doğdu. Üç yaşında iken Derya Kaptanı **Musahip Yusuf Paşa**'ya verildi. Fatma Sultan, 1645 yılında çok muhteşem törenlerle Topkapı Sarayı'ndan Yusuf Paşa'ya tahsis edilen saraya götürüldü. Fakat Hanya Fatihî Yusuf Paşa, bir sene sonra Sultan İbrahim tarafından öldürüldü. Kocası öldürüldüğünde dul kalan Fatma Sultan, henüz dört yaşındaydı. Körpe sultan aynı sene musahip **Fazlı (Fazlullah) Paşa**'ya nikâhlandırıldı. Sıradan bir gelin alayı ile Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan Fazlı Paşa'nın Binbirdirek'teki sarayına götürüldü. Gelin alayında 50 "Nahil"(85) vardı. Damat Fazlı Paşa bir sene sonra derya kaptanı oldu, fakat aynı sene azledilerek, dış vazifelere tayin edildi ve 1657 yılında öldü. On beş yaşında dul kalan Fatma Sultan'ın Fazlı Paşa ile gerdeğe girip girmediğini, bundan sonra evlenip evlenmediğini bilmiyoruz. Eşinin ölümünden sonra da yaşadığı belli ise de hangi tarihte öldüğü ve nereye gömüldüğü de bilinmemektedir.(86)

Gevher (Gevherhan) Sultan (4 yaşında nikâh, 9 yaşında dulluk)

Sultan İbrahim'in kızı olan **Gevher (Gevherhan) Sultan**, 1642 (1052) yılında doğmuştur. Dört yaşında iken 23 Kasım 1646 (1056) tarihinde Sultan İbrahim'in musahiplerinden **Cafer Paşa** ile nikâhları oldu. Bu çiftte Hoca Paşa'daki ölüm Halil Paşa Sarayı tahsis edildi. Çeyizi, padişahın emriyle hazineden yapıldı. Cafer Paşa ile Gevher Sultan'ın evliliğinin ne kadar sürdüğü belli değildir. Alderson, Gevher Sultan'ın 1647 (1057) yılında **Çavuşzade Mehmed Paşa** ile evlendiğini ileri sürmektedir. Bir sene önce nikâhlандığı Cafer Paşa'ya ne olduğu hakkında bilgi yoktur. Öte yandan Mehmed Süreyya Bey de tarih göstermeden, Çavuşzade Mehmed Paşa ile evli olduğunu yazmaktadır. Çavuşzade Mehmed Paşa ile evlenen Gevher Sultan'ın, Halil Paşa Sarayı'nda yaşamaya devam ettiği bilinmektedir. Mehmed Paşa, damat olduktan sonra iki defa derya kap-

tanlığı ve çeşitli vazifeler yaptıktan sonra 1681 yılında öldü. Alderson, Gevher Sultan'ın Kaptan-ı Derya Helvacı Yusuf Paşa ile evlendiğini yazıyorsa da, bu konu kesinliğe kavuşmamıştır. Gevher Sultan'ın 21 Eylül 1694'te Edirne'de öldüğü, cenazesinin İstanbul'a getirildiği kaydedilmektedir.(87) Riko, Gevher Sultan için şunları yazar: "*Sultan İbrahim bu yaşta (4-5) üç kızını evlendirmişti. İsmi Gevherhan Sultan olanın şimdiden beş kocası vardır. Denildiğine göre her ne kadar bakire ise de sonuncu kocası Raab ırmağını geçerken ölen İsmail Paşadır. Bugün Gürcü Mehmed Paşa ile evlidir. Budapeşte Paşasıdır. 30 yaşındadır, çok zengindir, sarayın ve*

16. yüzyıla gelindiğinde yerli ve yabancı hanedanlarla yapılan evlilikler, yerini tamamen cariyelere bıraktı. Bu evlilik politikasındaki amaç ata mirasının dağılıp yok olmasını kadınlar aracılığıyla önlemektir.

sultanın ihtişamını servetiyle ayakta tutabilir. Amma yine de kızın buluğa ermemesi yüzünden, yatağına girmesine ve ilk kocalarından daha fazla yakınına sokulmasına izin yoktur."(88)

Beyhan Sultan (3 yaşında dulluk)

Sultan İbrahim'in 1645 (1055) yılında doğan kızıdır. Sultan İbrahim, Beyhan Sultan'ı iki yaşına gelince 1647 yılında vezir-i âzam **Hazerpâre Ahmed Paşa** ile evlendirdi. Evlilikten önce Ahmed Paşa'ya

Toplumsal hayatın şeriat kurallarına göre düzenlenmesine son veren Medeni Kanun, çokeşliliği ve vekâletle evlenmeyi yasakladı.

eşini boşattı. Ancak bir sene sonra Ahmed Paşa'nın öldürülmesiyle Beyhan Sultan üç yaşında dul kaldı. Alderson, Beyhan Sultan'ın bundan sonra Uzun İbrahim Paşa, onun 1683 yılında ölmesi üzerine 1689 yılında **Biyyıklı Mustafa Paşa** ile evlendiğini yazmaktadır. Biyyıklı Mustafa Paşa ile evliliği 10 sene sürer. Mustafa Paşa 1699, Beyhan Sultan'ın ise 1700 yılında öldüğü ve Kanunî Sultan Süleyman'ın türbesine gömüldüğü kaydedilmektedir.(89)

Ümmi Sultan (küçük yaşta yapılan nikâhın tarihi belli değil)

IV. Mehmed'in kızı olan **Ümmi Sultan**, 1675 yılında ablası Hatice Sultan'ın düğününde **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa** ile namzet edildi, ancak yaşının küçük olmasından ve aynı zamanda Hatice Sultan'ın kocası Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesi nedeniyle düğün yapılamadı. Kardeşi II. Ahmed'in padişahlığı esnasında **Silâhtar Çerkez Osman Ağa**'ya ikinci vezirlik rütbesi verdi ve kız kardeşi Ümmi Sultan ile 1694 yılında nikâhlandırılarak çiftler İstanbul'da Sinan Paşa Sarayı'na yerleştirildiler. Ümmi Sultan da ablası gibi genç yaşında 1720 yılında öldü. Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(90)

Büyük Ayşe Sultan (yedi yaşında nişan, 23 yaşında dulluk)

II. Mustafa'nın kızı olan **Ayşe Sultan** (büyük), 30 Nisan 1696 yılında doğ-

du. Aynı çağda yaşayan III. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'dan ayırmak için büyük Ayşe Sultan denilmiştir. Ayşe Sultan, yedi yaşında **Köprülüzade Numan Paşa**'ya nişanlandı. Düğün hazırlıkları yapılmaya başlandığı sırada 1703 (1115) yılında Mustafa'nın tahttan indirilmesi nedeniyle düğün geri kaldı. 1708 (1120) yılında **Bosna Valisi Numan Paşa** düğününü yapmak üzere İstanbul'a çağırıldı. 9 Nisan 1708'de nikâhları kıyıldı. Ayşe'ye **Zeyrek Sarayı** verildi. 4 Mayıs günü çeyizi, 5 Mayıs günü de kendisi gelin olarak gitti. Numan Paşa iki sene sonra vezir-i âzam oldu ise de aynı sene azledildi. Numan Paşa, 50 yaşlarında Girit Valisi iken 1719 yılında öldü. Dul kalan Ayşe Sultan, bir sene sonra **Tezkireci İbrahim Paşa** ile evlendi. Onun da 1722

yılında ölmesi üzerine, 1725 yılında **Koca Mustafa Paşa** ile evlendirildi. Koca Mustafa Paşa'nın 1728 yılında ölmesinden sonra Ayşe Sultan yine dul kaldı. Bir daha evlenmeyen Ayşe Sultan da 1752 yılında öldü ve Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(91)

Emine Sultan (5 yaşında nişan, 15 yaşında dulluk ve 4 evlilik)

1696 yılında doğan **Emine Sultan**, **Padişah II. Mustafa**'nın kızıdır. II. Mustafa, beş yaşındaki kızı Emine Sultan'ı, 1701 (1113) yılında Emîr-i Hac ve Şam Valisi **Hasan Paşa**'ya nişanlamıştı. Ancak, damat adayının Emîr-i Hac'lığındaki çok kötü idaresine kızan padişah, nişanı bozdu, aynı sene **Silâhtar Çorlulu Ali Ağa**'ya nişanladı. II. Mustafa damadına düğün hazırlıklarına başlanmasını emrettiyse de, tahttan indirilince düğün ertelendi (1703). **III. Ahmed**(92) tahta çıkınca, 9 Nisan 1708'de nikâh kıyıldı. Arkasından da o sırada sadrazam olan **Çorlulu Ali Paşa** ile düğünleri oldu. Ancak Ali Paşa 1710 yılında sadrazamlıktan atıldı, bir sene sonra da öldürüldü. Emine Sultan da 15 yaşında dul kaldı. Bir sene sonra Trabzon Valisi **Recep Paşa** ile evlendirildi. Recep Paşa'nın ölümünden sonra da **İbrahim Paşa** ile evlendi. İbrahim Paşa da ölünce üçüncü kez dul kaldı. 1728 (1140) yılında Aydın muhassılı **Abdullah Paşa** ile evlendi. Bu evliliği de sekiz sene sürdü. Abdullah Paşa 1736 yılında ölünce tekrar dul kaldı, bir daha evlenmedi. Başından bir nişan ve dört evlilik geçen Emine Sultan, 1739 yılında öldü,

Osmanlı'nın körpe gelinlerinin kötü yazgısı Cumhuriyet ile son buldu.

Mevlevihane Kapısı'ndaki türbesine gömüldü.(93)

Safiye Sultan (7 yaşında nişan)

II. Mustafa'nın kızı olan **Safiye Sultan**, 1696 (1108) yılında doğdu. Yedi yaşında iken **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın** oğlu **Ali Paşa'ya** vezirlik rütbesi ve Kandiye eyaleti valiliği verilerek nişanlandı. Düşünleri 1703 yılında, yani yedi yaşında iken yapılması emredildi ise de, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle geri kaldı. Ayrıca diğer kızları gibi buna da bir saray verildi. III. Ahmed, Adana Valisi bulunan Merzifonlu'nun oğlu **Ali Paşa'yı** düğününü yapmak üzere İstanbul'a çağırdı. 8 Mayıs 1710 günü, Safiye Sultan için oldukça mutanant bir düğün yaptırdı. Gelin, aynı gün Demirkapı'daki Rami Paşa Sarayı'nda gerdeğe girdi. 14 yaşında evlenen Safiye Sultan, **Ali Paşa** ile 13 yıl evli kaldı. Ali Paşa 1723 yılında ölünce dul kaldı. Safiye Sultan üç sene sonra 1726 (1138) yılında bu sefer de **Mirzazade Mehmed Paşa** ile evlendirildi. Ancak iki sene sonra Mehmed Paşa da öldü. Üçüncü defa 1740 (1153) yılında **Alâiyeli Ebubekir Paşa** ile evlendi. Ancak 1759 yılında Ebubekir Paşa da ölünce 63 yaşında dul kaldı. Bundan sonra evlenmeyen Safiye Sultan, 1778 (1192) yılında 82 yaşında iken yakalandığı şiddetli bir nezleden kurtulamayarak öldü.(94)

Fatma Sultan (5 yaşında nikâh, 12 yaşında dulluk, 13 yaşında 50'lik koca)

Fatma Sultan, **III. Ahmed'in** Emetullah Kadın'dan 1704 (1116) yılında doğan kızıdır. Fatma Sultan beş yaşına gelince **Silâhdar Ali Paşa** ile evlendirildi. Ali Paşa, evlenmek istemediyse de padişahın ısrarına karşı duramadı. Nişanları, 11 Mayıs 1709 yılında oldu. Topkapı Sarayı'ndaki düğün eğlenceleri 16 Mayıs'a kadar devam etti. Bu arada Silâhdar Ali Paşa'ya "vezirlik" ve "sadaret kaymakamlığı" tevcih edildi. 16 Mayıs Perşembe günü, gelin muazzam bir törenle Topkapı Sarayı'ndan alınarak kendilerine tahsis edilen Eyüp'teki Valide Sultan Sarayı'na götürüldü. Fatma Sultan, buluşa girmedeği için Silâhdar Ali Paşa o gece "**sembolik olarak gerdeğe**" girdi. Ali Paşa damatlığının dördüncü yılında "**sadrazam**" oldu. Bu arada çocuk

karısı için muazzam bir saray yaptırdı. Ancak eşi Fatma Sultan ile visale ulaşamadan 1716 yılında Avusturyalılarla yapılan Petervaradin Savaşı'nda şehit düştü. On iki yaşında dul kalan Fatma Sultan, bir yıl sonra 1717 yılında 50 yaşındaki sadaret kaymakamı **Nevşehirli İbrahim Paşa** ile evlendirildi. Ancak 1730 yılında Patrona ayaklanmasıyla Fatma Sultan'ın babası III. Ahmed tahttan indirildi, kocası İbrahim Paşa ise öldürülerek malları zapt edildi. Fatma Sultan bunlara dayanamayarak 1733 yılında 29 yaşında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.(95) Ancak Mikeş, Fatma Sultan'ın, Arnavutları I. Mahmud'a karşı ayaklandığını, padişahın kötü duruma düştüğünü, isyanı bastırdığını ve bundan sorumlu tuttuğu Fatma Sultan'ı denize atırarak öldürdüğünü yazar.(96)

Ümmügülsüm Sultan (2 yaşında nikâh ve dulluk)

III. Ahmed'in kızı olan **Ümmügülsüm Sultan**, 1708 (1119) yılında doğdu. 1709 yılında ablası Fatma Sultan'ın nişan ve nikâhı yapılırken, babasının emriyle 2 yaşına giren Ümmügülsüm Sultan da vezir **Abdurrahman Paşa** ile nişanlandı. Ancak nişanlısı Abdurrahman Paşa öldüğünden, bu sefer de 1724 yılında **Nevşehirli Ali Paşa** ile evlendirildi. Düğünü oldukça sıradan yapıldı. III. Ahmed'in tahttan indirilmesi üzerine kocası Ali Paşa da işinden atıldı. Ümmügülsüm Sultan da tıpkı kız kardeşi Fatma Sultan gibi bu acılara katlanamamış olarak ihtilâlden iki yıl sonra 1732 tarihinde 24 yaşında öldü. Yeni Cami haziresine gömüldü.(97)

Şah Sultan (3 yaşında nişanlandı, iki kocası da öldürüldü)

Şah Sultan, 1761 yılında **III. Mustafa'nın** baş kadını **Mihrişah Sultan'dan** doğma kızıdır. Aynı zamanda **III. Selim'in** de ablasıdır. Şah Sultan üç yaşına gelince 1764 yılında vezir-i âzam **Bahir Köse Mustafa Paşa'ya** nişanlandı. Fakat Bahir Mustafa Paşa bir sene sonra idam edildi. 1768 yılında Şah Sultan yedi yaşında iken bu sefer **Nişancı Mehmed Paşa'ya** nişanlandı. Damat adayı aynı yıl "sadrazam" olduysa da bir önceki damatla aynı kaderi paylaşıp 1769 yılında önce sadrazamlık

tan atıldı sonra da öldürüldü. Şah Sultan buluşa ermediği için gerdeğe girmeden sekiz yaşında iken ikinci defa dul kaldı. 1778 yılında amcası I. Abdülhamid tarafından **Nişancı Seyyit Mustafa Paşa'ya** nikâhlandı. Şah Sultan **Divanyolu'ndaki sarayına** götürüldü. **Şah Sultan 1802'de öldü ve Eyüp'te yaptırmış olduğu türbesine gömüldü.**(98)

Fatma Sultan (1 yaşında nikâh, boğdurulan ve deliren kocalar)

Abdülmecid'in kızı olan Fatma Sultan, üçüncü ikbal Gülcemal Hanım'dan Beşiktaş Sarayı'nda 1 Ekim 1840 tarihinde doğdu. Sekiz yaşına gelince annesini kaybetti. Abdülmecid, **Mehmed Reşat Efendi** ile **Fatma Sultan'ı** evlâtlık olarak Baş Kadın Servetseza Kadın Efendi'ye verdi. On dört yaşına gelince 25 yaşında olan Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Bey'e nişanlandı. Ali Galip Bey, nişanlı iken babası sadrazamlıktan atılmış, nişanın bozulacağından çok korkulmuştu. Ancak araçların çalışmalarıyla nişan bozulmamış, oldukça debdebeli bir düğün yapılmıştır. Fatma Sultan 7 Ağustos 1854 Pazartesi günü **Çırağan Sarayı'ndan Baltalimanı Sahil Sarayı'na** götürüldü. Eğer V. Murad'ın şehzadeliliğinde yazdığı mektuplar Fatma Sultan'a aitse, bu evlilikte mutlu ve mesut olmadığı anlaşılıyor. Ne yazık ki, 1859 yılında Ali Galip Paşa, Boğaz'da bir ziyafetten gelirken boğuldu. Bu suretle Fatma Sultan evliliğinin beşinci yılında, 19 yaşında iken dul kaldı. İlk kocasından mesut olmayan Fatma Sultan, kocasının ölümünden beş ay sonra dönemin yakışıklı ricalinden olan **Arif Paşa'nın** oğlu Mabe-yinci Nuri Bey ile evlendi. Düğünden önce damada vezirlik verildi. Daha sonra önemli görevlere tayin edilen damat Nuri Bey, **V. Murad'ın** hükümdarlığında mabeyn müşiri oldu ise de daha sonra atıldı. Nuri Paşa, **Abdülaziz'in** ölümünden dolayı Yıldız'da yargılanmada suçlu bulunarak **Taif'e** sürüldü. Ancak Nuri Paşa, 1880 yılında sürgüne giderken yolda delirdi ve bir daha da düzelemedi. Fatma Sultan, kocasının başına gelen bu feci olaylardan duyduğu üzüntü ile sarayına çekilerek münzevi bir hayat yaşadı. 44 yaşında 26 Ağustos 1884 Pazar günü öldü ve Yeni Cami Türbesi'ne gömüldü.(99)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ilk iki yüz yıllık sürecinde yerli ve yabancı hanedanlar ile evlilikler yapıldı. Osmanlı padişahları Müslüman ve Hristiyan hanedanlardan kendilerine nikâhlı eşler aldılar. II. Bayezid'den sonra, siyasi ve hukuki sonuçları nedeniyle Müslüman kadınlarla evlenmekten vazgeçildi.

15. yüzyılın sonundan itibaren sultan kızları ise sadece devşirme devlet adamları, onların oğullarıyla ya da arada sırada kuzenleriyle evlendirilmeye başlandı. 16. yüzyıla gelindiğinde yerli ve yabancı hanedanlarla yapılan evlilikler, yerini tamamen cariyelere bıraktı. Bu evlilik politikasındaki amaç ata mirasının dağılıp yok olmasını kadınlar aracılığıyla önlemektir. Kadınların kimle evlenmesi gerektiği ya da dışarıdan kimlerin damat olarak aileye girmesi gerektiği siyasi bir strateji olarak sürdürüldü. Padişah kızlarının devlet adamlarıyla evlendirilmesindeki temel saik tamamen siyasi ve ekonomik gerekçelerdi.

Öte yandan 18. yüzyıla kadar resmi belgelerde padişah kızlarının adı yazılı değildir. Sadece “**duhter**” denilip geçilmiştir. Osmanlı'nın birçok kız sultanının isimleri resmi kayıtlara geçirilmediğinden ayın öteki yüzü gibi hayatları da karanlıkta kalmıştır. III. Murad'ın ölümünden sonra saraydan çıkarılan ağalara, sairelere verilen kızların ne olduğu tarihin karanlık sayfalarında kaybolup gitmiştir.

“**Bir yaşında**” ya da “**iki yaşında**” nikâhları kıyılan sultanların rızasının alınması söz konusu değildi. Bu durum damatlar için de geçerliydi. Padişahın fermanını alan damat derhal karısını boşamak zorundaydı. Padişah kızını evlendirmek istediği zaman nikâh kıymak için ne imam, ne de mukavele yapmak için bir başka memura ihtiyaç vardı. Bu yetki padişahın kendi iradesindeydi. Başına gelecek kaderden haberi olmayan beşiğinde annesinin memmesini emen “**bebek sultanın**” nikâhını ise şeyhülislam kıyardı.

Sultan kızları; deli, cinsi sapık, eşkıya türünden damatlarla da evlendirilebiliyorlardı. İlginç olan ise din adamlarıyla evlendirilmemeleriydi. Seçilen damatlar çoğunlukla yaşlı olduğundan erkenden ölüyor ve çocuk yaşındaki sultanlar daha

gerdeğe girmeden dul kalıyordu. Bazen de padişahın hışmına uğrayan damatlar bir fermanla idam ediliyor veya boğduruluyordu. O yüzden üç yaşında, dört yaşında dul kalan sultan kızları arka arkaya birçok evlilik yapıyordu. Henüz ergenlik çağına geldiklerinde dördüncü ya da beşinci kez evlenmiş olabiliyorlardı.

Sultan kızlarının herhangi önemli bir rol oynaması, ancak yüksek mevkideki devlet adamlarıyla evlenmeleri sayesinde mümkün olabiliyordu. Sultan kızı evliliğiyle “**hanenin hanımı**” statüsüne geçiyor, siyasi bağlar nedeniyle babaları, anneleri, kardeşleri ve kocaları üzerindeki nüfuzları da artıyordu.

Osmanlı'nın çocuk gelinleri doğal olarak sarayla sınırlı kalmadı. İstanbul'dan Anadolu'nun en ücra köylerine kadar yayıldı. Kız çocukları imam nikâhları ile babalarının siyasi entrikalarının ya da ekonomik çıkarlarının kurbanı oldular.

Yüzyıllar boyunca kadın bedeni üzerinden dini yolla yapılan cinsel denetim mekanizması **Atatürk**'ün önderliğinde **Türkiye Cumhuriyeti**'nin kurulmasıyla birlikte 1926 yılında **Medeni Kanun**'un kabul edilmesine kadar sürdü. Toplumsal hayatın **şeriat kurallarına** göre düzenlenmesine son veren Medeni Kanun, **çokeşliliği** ve **vekâletle evlenmeyi** yasakladı.

Daha kundağında anasının memesini emerken nikâhları kıyılan, buluğa ermeden, gerdeğe girmeden kocaları boğdurulan ya da istenmeyen damat ilan edilip boşatılan, mal gibi elden ele geçen **Osmanlı'nın körpe gelinlerinin** kötü yazgısı da **Cumhuriyet** ile son buldu.

Son Notlar

- (1) Sibel Irzık-Jale Parla, Kadınlar Dile Düşünce, Edebiyat ve Toplumsal Düşünce, (Der.) Sibel Irzık-Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- (2) M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001b, s.6.
- (3) M. Çağatay Uluçay, Harem II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001a, s. 7; Ahmed Akgündüz, İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 212.
- (4) Padişah anneleri için “valide sultan” tabirinin kullanımı 16. yüzyılda Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'dan itibaren yerleşmiştir. Otuz altı Osmanlı padişahından 23 tanesinin annesine valide sultan unvanını almak nasip olmuştur. On üç tane padişahın annesi ise oğulları tahta geçmeden önce vefat etmiştir. Avrupalıların Raksolana dediği Ukraynalı Hürrem Sultan, çocukları tahta çıkmadan vefat ettiği halde Kanuni Sultan Süleyman tarafından “sultan” unvanı verilmiştir. Yine I.

İbrahim'in eşi, IV. Mehmed'in annesi olan Ukraynalı Hatice Turhan Sultan da Hanedanın 17. yüzyıldaki bir büyükannesi unvanını alan kadındır. Türk-Ukrayna karması olan hanedanlıkta güzelliği ve zekâsıyla öne çıkanlar “valide sultanlık”a kadar yükselebilmıştır. Bkz. İlber Ortaylı, Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s.149 vd.

(5) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 146.

(6) Ergun Hiçyılmaz, Avrat Pazarından Hareme-MahremTarih, Destek Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 29.

(7) Hristiyan gençlerin Müslümanlaştırılıp hanedana askeri hizmet için eğilmek üzere devşirmelerinin I. Murad zamanında başladığı sanılmaktadır. Ancak 100 yıl sonra, bu köle kurumunun çok genişlediği, Osmanlı Müslümanları ve yönetici sınıf üyeleri olan bu köleler yalnızca askeriyenin çekirdeği değil, aynı zamanda devlet içindeki en yüksek askeri ve idari mevkilere gelebilecek adaylar havuzunun da büyük bir kısmını oluştuyordu. Bu köle ordusunun seçkin bölümü Enderun'da eğitim ve öğrenim görür, devlete hizmeti sultanın şahsına hizmetle başlardı. Bkz. Leslie P. Peirce, Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümdarlık ve Kadınlar, (Çev.) Ayşe Berkay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 50.

(8) İlber Ortaylı, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 30 vd.

(9) Uluçay, 2001c, a.g.e., s. 8.

(10) Halil İnalıcık, Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diplomasi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 66.

(11) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 149.

(12) Uluçay, 2001c, a.g.e., s. 8.

(13) Peirce, a.g.e., s. 87 vd.

(14) I. Abdülmecit'in, Rusyalı Yahudi Leon'un kızı Suzi'den doğduğu iddia edilir. Bkz. Ali Kemal Meram, Padişah Anaları ve 600 Yıl Bizi Yöneten Devşirmeler, Güz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 561.

(15) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 146-147.

(16) Aşağıda yer alan 1790 yıllarına ait bir gümrük beyanında özellikle “bakire” kızların ön planda olması dikkati çekmektedir. Söz konusu beyanda “beş yaşında bakire” ya da “sekiz yaşında bakire” ifadeleri ister istemez esir çocukların cinsel istismara uğramış olduklarını akla getirmektedir.

“Çerkez kızı, sekiz yaşında “Bakire”,

Yaklaşık on yaşlarında “Bakire”,

Beş yaşında “Bakire” Çerkez kızı,

On beş, on altı yaşlarında Çerkez kadın,

Orta boylu Arap köle,

On yedi yaşında Arap köle 1000/2000 kuruş,” Bkz. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 20.

(17) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 150-151; Akgündüz, a.g.e., s. 286.

(18) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 41.

(19) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 44.

(20) Osmanlı Sarayı'ndaki carie isim listesi için Bkz. Hiçyılmaz, a.g.e., s. 38-40.

(21) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 33-34

(22) Akgündüz, a.g.e., s. 290.

(23) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 151.

(24) M. Çağatay Uluçay, Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001c, s. 24.

(25) Akgündüz, a.g.e., s. 285-286.

(26) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 36.

(27) Hırka-i Şerif'de 24 saat Kur'an okuma âdeti Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Günümüzde de

buna riayet edilmektedir. Bkz. Ortaylı, 2006, a.g.e., s. 97. Ayrıca, yıllarca Topkapı Sarayı'nda Hücre-i Saâdet'in bekçiliğini yapan, hatta harem ağalığına kadar yükselen kişiler de ilerleyen yaşlarında Hz. Muhammed'de türbedarlık yapmak üzere Medine'ye gönderildi. Bkz. Talha Uğurluel, *Asr-ı Saâdet'ten Osmanlı'ya*, Sarayın Kutsalları, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 84.

(28) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 34.

(29) Akgündüz, a.g.e., s. 301.

(30) Peirce, a.g.e., s. 190.

(31) Peirce, a.g.e., s. 27.

(32) Sürekli olarak idam korkusu ile yaşamaktan dolayı şehzadelerin çoğunda ruhsal bozukluklar belirmiştir. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 66.

(33) I. Ahmed'den itibaren şehzadelerin çocuk sahibi olmaları yasaklanmıştır. Ahdülhamid şehzade iken 1767 yılında Ayşe Dürrüşehvar Hanım doğdu. Ancak öldürülmemesi için saraydan kaçırılarak babası hükümdar oluncaya kadar gizlice büyütüldü. Bu nedenle kendisine "Ahretlik Hanım" adı verildi. Bkz. Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 110.

(34) Peirce, a.g.e., s. 55-56.

(35) Peirce, a.g.e., s. 62.

(36) Peirce, a.g.e., s. 72.

(37) Uluçay, 2001a, s.70 vd.

(38) Uluçay, 2001a, a.g.e., s.67.

(39) Akgündüz, a.g.e., s. 301.

(40) Uluçay, 2001b, s. 24, dipnot:4.

(41) Arapça "sultan" isminin tercih edilmesi Osmanlı Hanedanı İslam dünyası içinde giderek artan üstünlük iddiasını sürdürürken, İslami bir meşruiyet kazandıracak önemin arttığını da yansıtıyordu. Bkz. Peirce, a.g.e., s. 22; İlber Ortaylı ise padişahların erkek evladı ve tahta geçmeyen şehzadelerin erkek evladı olan şehzadelere "efendi", "devletli", "necabetlu efendi" diye hitap edildiğini, son dönemlerde ise "sultan" yerine "efendi" dendiğini belirtmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 32.

(42) Uluçay, 2001a, a.g.e., s. 67.

(43) Hiçyılmaz, a.g.e., s. 113.

(44) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 45.

(45) Uluçay, 2001a, a.g.e., s. 68.

(46) Uluçay, 2001a, s.70 vd.

(47) Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çöküşüne kadar geçen 622 yıl içinde Sadrazamlık (Başbakanlık) makamında hüküm sürmüş 214 kişinin içinde Öztürk soyundan gelmiş kişi sayısının 25-30 kadar olduğu ileri sürülür. Bkz. Meram, a.g.e., s. 578.

(48) Peirce, a.g.e., s. 87.

(49) Peirce, a.g.e., s. 87.

(50) II. Abdulhamid'in kızı Ayşe Sultan, eşini nasıl seçtiğini şöyle dile getirir: "Ahmed Nâmi Bey'le, Kâmil Paşa'nın son sadareti sırasında nişanlanmıştım. Babama birçok resimler getirilmişse de, ben Cevad Bey'in tavsiyesi üzerine Ahmed Nâmi Bey'i intihap etmiştim. Nişanlarımız teati edilmiş, son kandil merasiminde babamın huzuruna çıkıp elini öpmüştü. Ertesi günkü gazetelerde namzetliğimiz ilân edilmişti." Bkz. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdulhamid Hatıralarım*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2008.

(51) Uluçay, 2001a, s. 89-91.

(52) Peirce, a.g.e., s. 90-92.

(53) Peirce, a.g.e., s. 196..

(54) Peirce, a.g.e., s. 194-195.

(55) İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları I*, (Haz.) Halil İnalçık, Nejat Göyönç, Heath W. Lowr, 1980, s. 37 vd.; Ortaylı, 2006, a.g.e., s. 36-37.

(56) Uluçay, 2001a, a.g.e., s.93-95.

(57) Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 118.

(58) Peirce, a.g.e., s. 92.

(59) Uluçay, 2001a, a.g.e., s.91.

(60) Peirce, a.g.e., s. 95-96.

(61) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 2.

(62) Peirce, a.g.e., s. 175.

(63) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 6-7.

(64) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 32.

(65) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 31.

(66) İlber Ortaylı, padişah ve şehzade kızlarının "ismet hakkı" ile kocalarından boşanma talep edebildiklerini, ancak, bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlıda da boşanmanın hoş karşılanmadığını, kanun ve hukukun kendisine bu kolaylığı bahsediyor diye bir erkeğin ikide bir boş olduğunu da bildiğinin zannedilmemesi gerektiğini, bunun günümüzden çok daha zor olduğunu ifade etmektedir. Ortaylı, 2006, a.g.e., s. 43.

(67) Ortaylı, 2007, a.g.m., s. 32.

(68) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 32-33.

(69) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 52.

(70) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 56.

(71) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 69.

(72) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 38.

(73) Uluçay, 2001c, a.g.e., s. 29 vd.

(74) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 39.

(75) 16. Yüzyılın hukuk bilgini Ebussuud'un fetvalarına göre, açık buluş belirtileri varsa, bu 12 yaşında da olabilir. Fiziksel değişmelerin olmaması halinde erkekler için 18, kızlar için 17 yaşında başlardı. Bkz. Peirce, a.g.e., s. 24, dipnot:19.

(76) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 68-69.

(77) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 50-51.

(78) Peirce, a.g.e., s. 196.

(79) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 51.

(80) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 153-154.

(81) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 154-156.

(82) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 89-90.

(83) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 111.

(84) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 88.

(85) Gelin ya da sünnet alayının önünde taşınan, üzeri çeşitli süslerle bezeli balmumundan yapılmış ağaç.

(86) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 63.

(87) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 63-64.

(88) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 64, dipnot:4

(89) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 65.

(90) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 69-70.

(91) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 75-76.

(92) III. Ahmed, Edirne olayı üzerine 1703 yılında tahta çıktı; 1730'da Patrona ayaklanması ile padişahlığını kaybetti. Zevk, eğlence ve kadına düşkünlüğü. Kadınlarının çokluğu bakımından en önde gelen padişahlardan sayılır. III. Ahmed, 50'den fazla çocuğu ile

padişahlar arasında rekor kırmıştır. Alder-son, onun 13 kadını olduğunu yazar. Bkz. Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 79, dipnot:7. III. Ahmed'in 30 kızı olduğu bilinmekle beraber, Uluçay, 29 kızını tespit edebildiğini ve kızlarının çoğunun çocuk yaşta öldüğünü yazar. Bkz. Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 83-84, dipnot: 5.

(93) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 76-77.

(94) Uluçay, 2001b, a.g.e., s.77.

(95) Uluçay, 2001b, a.g.e., s.83-85.

(96) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 85, dipnot:2

(97) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 85-86.

(98) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 101-102.

(99) Uluçay, 2001b, a.g.e., s. 151-152.

Kaynakça

Akgündüz, A., *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Hiçyılmaz, E., *Avrat Pazarından Hareme-MahremTarih*, Destek Yayınevi, İstanbul, 2011.

İrzik S. - Parla, J. *Kadınlar Dile Düşünce, Edebiyat ve Toplumsal Düşünce*, (Der.) Sibel İrzik-Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Peirce, L.P., *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümdarlık ve Kadınlar*, (Çev.) Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

İnalçık, H., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet, Kanun, Diploması, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Meram, A.K., *Padişah Anaları ve 600 Yıl Bizi Yöneten Devşirmeler*, Güz Yayınları, İstanbul, 2011.

Ortaylı, İ., "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları I*, (Haz.) Halil İnalçık, Nejat Göyönç, Heath W. Lowr, 1980, s.33-40.

Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayınları, İstanbul, 2007.

Osmanlı Sarayında Hayat, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008.

Osmanoğlu, A., *Babam Sultan Abdulhamid Hatıralarım*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2008.

Uluçay, M. Ç., *Harem II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001a.

Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001b.

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001c.

Uğurluel, T., *Asr-ı Saâdet'ten Osmanlı'ya, Sarayın Kutsalları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Peygamber'in karıları ve cariyeleri (*)

Muhammed'in birden fazla kadınla evlenmesi Medine dönemine ve yaşlılık günlerine rastlar. Hatice'den sonra, Hicret'e kadar yalnız Zem'a kızı Sevde ile evli kalmıştır. Hatice ile evlendiği sırada kendisi 25 yaşında, o ise 40 yaşında, iki kocadan dul kalmış bir kadındı. 15 yıl birlikte yaşadılar. Hatice, Hicretten 3 yıl önce 65 yaşında öldü. Peygamber'in hayatını evlilikler açısından birkaç dönemde görmek gerekir.

Muhammed'in birden fazla kadınla evlenmesi, Medine dönemine ve yaşlılık günlerine rastlar. Hatice'den sonra, Hicret'e kadar yalnız Zem'a kızı Sevde ile evli kalmıştır. Hatice ile evlendiği sırada kendisi 25 yaşında, o ise 40 yaşında, iki kocadan dul kalmış bir kadındı. On beş yıl birlikte yaşadılar. Hatice, Hicret'ten üç yıl önce 65 yaşında öldü. Peygamber'in hayatını evlilikler açısından birkaç dönemde görmek gerekir:

25 yaşına kadar bekâr; 25-50 yaş arasında tek evlilik hayatı; 50-60 yaş arasında çok evlilik hayatı; 60 yaşından sonra ise hiç evlenmedi.

(Turan Dursun'un)**Diğer yapıtlarında ileri sürüldüğüne göre Muhammed aynı anda dokuz kadınla evli olmuş. Taberî gibi bazı tarihçiler, 15 kadınla evli olduğunu söylerler. Bu doğrulanmış değildir. Rivayetlerden şu bilgiler çıkarılabiliyor: Zifaf olduğu 11, olmadığı 2 karısı olmuştur. Bunlara 2 cariyeyi de eklersek, 15 eder. Prof. Ulvan'a göre "doğrusunu Allah bilir."

Taberî ve başkaları Âişe'den rivayet ederler: "Peygamber evde ne yapardı?" diye sorulmuş. "Sizin yaptığınız gibi" demiş; "şunu indirir, bunu kaldırır; ailelerinin işlerini görür; etlerini doğrar, evi süpürür, uşağa yardım eder." Şöyle bir sözü var-

Turan Dursun'un diğer yapıtlarında ileri sürüldüğüne göre Muhammed aynı anda dokuz kadınla evli olmuş.

Taberî ve başkaları Âişe'den rivayet ederler: "Peygamber evde ne yapardı?" diye sorulmuş. "Sizin yaptığınız gibi" demiş; "şunu indirir, bunu kaldırır; ailelerinin işlerini görür; etlerini doğrar, evi süpürür, uşağa yardım eder".

Muhammed'in hayatında ayrı bir yeri vardır Âişe'nin. Yalnız şimdiki zamanı değil, geleceği de; yalnız karı-kocalığı değil, politikayı da temsil eder.

dır karılarını döven erkekler için: "Hem karılarını köle döver gibi döverler, hem de utanmadan onlara sarılır yatarlar."(1)

Arkadaşlarından Enes anlatır: "Peygamber 9 ya da 11 karısı varken, günün belirli saatlerinde bütün karılarını dolaşır, hepsi ile cinsel ilişkide bulunurdu."

Enes'e sordular: "Peki, Peygamber buna nasıl güc yetirebiliyordu?"

Enes şöyle dedi: "Biz aramızda Peygamber'in cinsel yönden otuz erkek gücünde olduğunu konuşurduk."(2)

Muhammed karılarına eşit süre ayırır; aynı gece hepsini dolaşır, sıra kimdeyse onun yanında kalırdı.(3)

Yolculuğa çıkmak istediğinde aralarında kura çeker, hangisi çıkmışsa, onunla giderdi. Hac için hepsini yanında götürdü.(4)

Sevde

Hazreti Muhammed'in Hatice'den sonra, Hicret'e kadar birlikte olduğu tek kadın Zem'a kızı Sevde'dir. İbnü Sa'd, *Tabakat* adlı yapıtında, bir ara Muhammed'in yaşlı olan Sevde'den ayrılmak istediğinin ileri sürüldüğünü, ama bunun doğru olmadığını söyler. Sevde bir tarihten sonra Peygamber'e olan sırasını genç Âişe'ye devrederek bir özveri gösterecektir. Böylece Âişe de iki kişilik sıra elde eder.

Âişe

Ebubekir'in kızı Âişe ile evlendiği zaman kendisi 49, kız 6 yaşındaydı. Âişe 9 yaşına gelene kadar onunla beraber olmadığı kabul edilir. Bebek oynamış onunla.

Âişe'nin, eşleri arasında ayrı bir yeri vardır. Zaten kendisiyle zaman içinde en uzun süre beraber olmuş karısı da odur. Onunla ilişkisi herhangi bir basit düşkünlük ya da anlık istek olayını her zaman aşmıştır. Muhammed'in, kendisinden 15 yaş büyük Hatice'den (ve yine yaşlı Sevde'den) sonra, 43 yaş küçük Âişe'ye bağlanması ilginçtir. Hatice ile Âişe arasında ise 59 yaş fark var. Neredeyse Muhammed'in bütün hayat süresi...

Muhammed'in hayatında ayrı bir yeri vardır Âişe'nin. Yalnız şimdiki zamanı değil, geleceği de; yalnız karı-kocalığı değil, politikayı da temsil eder. Bir çeşit doğal mirasçısı, Müslümanlığın mirasçısı (Ebubekir) odur. Bundan alınır, Âişe'nin Peygamber karşısında, demokratik denebilecek bir söz ve eleştiri bağımsızlığı da oluşmuştur.

Âişe, Ahzâb Suresi'nin 50. ayetine tepki gösterdi. Bilindiği gibi, o ayetin içeriği şöyledir:

"Mehirlerini verdiğin eşlerini; Allah'ın sana ganimet olarak nasip ettiği cariye-leri; seninle birlikte göç eden amca, hala, dayı, teyzekızlarını; seninle evlenmek istiyorlarsa, salt sana özgü bir durum olarak, hepsini helal kıldık. Onlar mehirlerini Peygamber'e bağışlayabilirler. Bu konuda güçlük çekmeyesin diye onların da üzerlerine neyi farz kıldığımızı bildirdik; Allah bağışlayandır, acıyandır."

Âişe'nin ayet konusundaki tepkisi şu noktada olmuş: "Bir kadın kendini Peygamber'e armağan mı edermiş? Ne kadınlar varmış şu dünyada!"

Âişe'nin, sıra konusunda, Peygamber'in dilediği karısının yanında daha fazla kalması konusunda da soruları olmuş. Ne var ki, tam o soruların yöneltildiği sırada bir ayet daha gelir: Ahzâb Suresi'nin 51. ayeti. Şöyle:

"Ey Peygamber, bunlardan kimi dilerersen geri bırakır, dilediğini alabilirsin. Boşadığını yeniden almanda da bir vebal yoktur sana..."

Muhammed'in, kendisinden 15 yaş büyük Hatice'den (ve yine yaşlı Sevde'den) sonra, 43 yaş küçük Âişe'ye bağlanması ilginçtir. (Görsel: Hz. Muhammed'in hadisler çerçevesinde uzmanlarca yeniden tasarlanan evinden bir görünüm)

Peygamber'in eşlerinin rivayet ettikleri hadis sayısının 3 bini aştığı bilinir. En çok hadis rivayeti Âişe'ye aittir (2210 hadis).

Âişe bu ayet üzerine kendini tutamamış:

"Görüyorum ki" demiş, "senin Allah'ın yalnız senin şeyinin keyfi için koşturuyor."(5)

Âişe, daha öncede de değinildiği gibi, şeri hükümlerde çok bilgiliydi. İmam Zerküş, bu hükümlerin onda birinin Âişe kanalıyla geldiğini söyler. Ayrıca, Âişe'nin şiir, eski Arap tarihi, gökbilim ve tıp alanlarında derinleştiği kabul edilmiştir. Eşi üzerindeki etki gücü bu niteliklerinden de ileri geliyor olsa gerektir.

Zeynep

Cahş'ın kızı Esedli Zeynep'le evlenmesi bir yönden ayrıca çok ilginçtir. Araplarda, cahiliye devrinde, yaygın bir uygulama vardı: Oğlan çocuklarını evlat edinme, onları öz oğul gibi nesebine bağlama, miras verme... Bunun sonucu olarak, baba ile oğulluk birbirinin karısı ve kızını nikâhlama hakkına sahip değildir; tıpkı baba-oğul hukukundaki gibi.

Muhammed bu uygulamayı yıktı, oğulluğu ve azadlı kölesi olan Zeyd'in karısı Zeynep'le evlendi. Zeynep aynı zamanda Peygamber'in halasının kızıdır. Ve zaten, baştan, Zeyd'le evlenmek istememiş. Peygamber'e bir gönül yakınlığı var. Ama yine de onun uygun görmesi sonucu Zeyd'le evlenmiştir.

Muhammed bir gün Zeyd'le görüşmek için onun evine gider. Zeyd yoktur. O

sırada Zeynep içerde çamaşır yıkamaktadır. Duygular coşar. Muhammed şu sözleri söylemekten kendini alamayarak evden çıkar: "Ya mukallibel kulum!" (Ey kalpleri evirip çeviren Allahım, gönlümü çeviriverdin!)

Zeyd eve gelince Zeynep olayı ona anlatır. Zeyd, içinde karısını yitireceği gibi bir önseziyle Peygamber'e koşar.

"Zeynep'i sevdinse, hemen boşayayım, sen al" der.

Muhammed'in karşılığı:

"O nasıl söz? Karını boşama. Allah'tan kork!"

Ancak, içten içe, boşamasını da istemektedir. Bu istek Ahzâb Suresi'nin 51. ayetinde ortaya çıkar. (Kaynak: Bu ayetle ilgili tefsirler ve Taberî tefsiri)

Zeyd, Zeynep'i boşar. Böylece Ahzâb Suresi'ndeki (37. ayet) şu sözlerde açıklık kazanmış olur: "Şimdi mademki Zeyd onunla ilişkisini kesti; biz onu sana eş yaptık."

Zeynep'le Muhammed arasındaki ilişkide cinselliğin çok ağır bastığı söylenebilir: "Bir kadın gördüğü zaman hemen eve gelir, Zeynep'le cinsel ilişkide bulunurdu."(6)

O günlerin cinsellik yönünden ortamını Peygamber'in arkadaşlarından Cabir şöyle anlatır: "Biz Mina'ya giderken zerkerlerimizden meni damlıyordu."(7)

Hafsa

Hicret'in ikinci yılında Ebubekir'in kızı Âişe ile evlenen Muhammed, bir yıl sonra da Ömer'in kızı Hafsa'yı karıları arasına katar.

Hafsa, Huzeife oğlu Hanis'le evliydi. Kocasını Uhud Savaşı'nda aldığı yaralarla daha fazla yaşayamadı. Muhammed, dul kalan Hafsa'yı önce bir başkasıyla evlendirmeyi düşündü. Bu konuda Ebubekir'i ve Osman'ı yokladı; onlarda belirli bir istek görmedi. Olaydan haberi olan Ömer, çok üzölmüş gibiydi. Daha sonra, Hicret'in üçüncü yılında Muhammed Hafsa ile kendisi evlendi. Ömer'in yüreğine de su serpildi.

Ümmü Habibe

Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe Ramle.

Peygamber onunla Hicret'in yedinci yılında evlendi. Ümmü Habibe, kocası Ubeydullah bin Cahş el-Esedî ile birlikte Müslüman olmuştu. Daha sonra Habeşistan'a gittiler; kocası orada din değiştirip Hristiyan olunca ondan ayrıldı. Peygamber, Habeşistan Kralı Necaşi'ye haber göndererek Ümmü Habibe'yi istedi. Necaşi, kadına, Resulullah'ın yerine 400 dinar mehir ve birçok değerli hediye

Muhammed'in karıları iki grup oluşturmaktaydı. Birinci grupta Âişe, Hafsa, Safiye ve Sevdeler vardı. İkinci grubun başını Ümmü Seleme çekmekteydi.

Muhammed'e Mısır Mukavkısı'ı (piskopos) dört cariye armağan eder. Marya bunlardan biri.

verdi. Muhammed, Ümmü Habibe Medine'ye gelince onunla evlendi. Bu akrabalık bağı Ebu Süfyan'ı duygulandırmıştı: Bir yıl sonra o da Müslüman olacak.

Ümmü Seleme

Mahzumoğullarından Ümmü Seleme Hind de, kocası Ubeydullah bin Cahş el-Esedi ile birlikte Habeşistan'a gitmişti. Kocasını Uhud Savaşı'ndan sonra öldü.

Peygamber, Medine'ye dönen Ümmü Seleme'ye şöyle buyurdu:

"Allah'a yalvar, felaketine karşılık seni ödüllendirsin; ondan daha iyi bir eş versin sana."

Sonra da ona evlenme teklifinde bulundu.

Kadın, yaşlı ve kıskanç olduğunu, yetim çocukları bulunduğunu söyleyerek özür dilemeye kalkınca, Peygamber, kendisinin daha yaşlı olduğunu; Allah'ın o kıskançlık duygusunu mutlaka gidereceğini; yetimlere gelince, onlar için hiç merak etmemesini, onların Allah'a ve Resulü'ne kaldığını söyledi.

Evlenme gerçekleşti.

Peygamber'in eşlerinin rivayet ettikleri hadis sayısının 3 bini aştığı bilinir. En çok hadis rivayeti Âişe'ye aittir (2210 hadis). Peygamber'in karıları arasında Ümmü Seleme ondan sonra gelir: 378 hadis.

Muhammed'in karıları iki grup oluşturmaktaydı. Birinci grupta Âişe, Hafsa, Safiye ve Sevde vardı. İkinci grubun başını Ümmü Seleme çekmekteydi.

Müslümanlar, Peygamber'in Âişe'ye karşı büyük sevgisini bildikleri için, sözgelimi bir armağan vereceklerse, bunu mutlaka Muhammed'in onunla birlikte olacağı güne rastlatırlardı. Yaygınlık ve düzenlilik kazanan bu olayın öbür eşler arasında dedikodulara yol açmaması, tepkiler uyandırmaması olanaksızdı. Özellikle Ümmü Seleme grubundan "anelerimiz" ona, gidip durumu Resulullah'a anlatmasını istediler: Armağanlar mı sunulacak, hediyeler mi söz konusu, bu, karılar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin yapılmalıydı.

Ümmü Seleme, kendi nöbet gününde, olayı ve kumalarının dileğini Peygamber'e ilettiler. Ancak Peygamber'in ağzından bu konuda tek sözcük çıkmadı.

Ertesi gün öbür eşler Ümmü Seleme'den bir açıklama beklediler. O da olanı biteni, Peygamber'in o konuda konuşmadığını anlattı. Şöyle bir ortak karara varıldı: Peygamber'den bir karşılık alınca kadar Ümmü Seleme olayı tekrar tekrar gündeme getirecek...

Ümmü Seleme'nin üst üste yeni birkaç girişimi de sonuçsuz kaldı. Resulullah gülümsüyordu; yine de tek sözcük almak olanaksızdı ağzından. Ümmü Se-

leme misyonu gereği sorması gereken soruları sürdürdü.

Sonunda Peygamber konuşacaktı:

"Âişe'yi söz konusu ederek beni üzmeyin. İşte söylüyorum: Vahiy, yalnız onun günündeyken gelir bana!"

Ümmü Seleme şaşırılmıştı: "Seni üzdüğüm için Allah bu günahımı bağışlasın" demekle yetindi.

Ama ortaklar aynı konuda bu kez Peygamber'in kızı Fatıma'ya başvuracaklardı. Fatıma babasına durumu anlattı.

"Karıların", dedi, "Allah'ı tanık göstererek, Ebubekir'in kızı konusunda senden adalet diliyorlar."

Peygamber karşılık verdi:

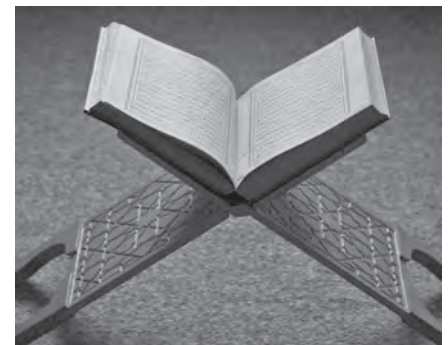
"Kızım, doğru söyle, sen beni seviyor musun?"

"O nasıl söz! Nasıl sevmem?"

"Öyleyse benim sevdiğimi de sevil!"(8)

Cüveyriyye

Peygamber, Kureyş'in ileri gelenlerinden Hâris'in kızı Cüveyriyye ile Hicret'in 5. yılında evlendi. Mustalık Savaşı'nda ailesinin üyeleriyle birlikte tutsak düşen Cüveyriyye, 13 yaşında, dünya güzeli bir kızdı. Peygamber'le görüşme isteğinde bulundu. Tutsak olarak, Sabit bin Kays'ın payına düştüğünü; azat olabilmek için onunla anlaşmış bulunduğunu; bu konuda kendisine kolaylık gösterilmesini diledi.

İmdadına bir ayet yetişir: Şu sözlerle başlayan bir ayet: "Ya Muhammed, karıların memnun olacak diye, helal şeyden niçin kendini yoksun bırakırsın; Allah çok bağışlayan ve acıyandır."

Peygamber'in ona şöyle dediği yazılmıştır:

"Daha iyi bir teklifim var."

"Nedir ya Resulullah?"

"Sabit'e vereceğini ödeyeyim; seni ben alayım?"

(Cüveyriyye sevincinden uçarak):

"Tamam, ya Resulullah, kabul!"(9)

Nikâhtan hemen sonra Müslümanların ellerindeki bütün Beni Mustalik tutsakları (700 kişi) salıverildi.(10)

Safiye

Ahtap bin Huyeyy'in kızı Safiye, Hicret'in 7. yılında Muhammed'in karıları arasına girdi. Safiye Beni Nadir Yahudilerindendir. Kocasını Hayber Savaşı'nda öldürülmüş; kendisi tutsak olmuştu. Dihyet'ül Kelbi'nin payına düştü. Ahsab tarafından hemen Peygamber'e yetiştirildi; Safiye öylesine dilber bir kadındı ki, ancak Resulullah'a yakıştırdı; ayrıca, kavminin hanımefendisi olan bu kadına kendinden aşağı gördüğü bir kişinin yanında cariye işlemi uygulanmasının engellenmesi gerekirdi.

Sonuçta Muhammed onunla evlendi. (11)

Zeynep bir keresinde Safiye'ye "Yahudi karı!" diye seslenmişti. Peygamber bu saldırıyı cezalandırdı; bir ay Zeynep'e yaklaşmadı. Âişe'nin Safiye için "boyu da pek kısa, yere çok yakın" demesi üzerine de şu karşılığı vermiş: "Bir laf ettin ki koca denizi bulandırır."(12)

Anlaşıyor ki, Safiye'nin eşsiz güzelliği ve Yahudi kökenli oluşu, zaman zaman öbür ortakların kendisine karşı birleşmelerine yol açmış. Tirmizî rivayet eder: Âişe ve Hafsa "Biz Resulullah'ın yanında Safiye'den daha değerliyiz" demişler. Bu söz Safiye'nin kulağına gitmiş. Peygamber'e söylemiş. Peygamber'in verdiği karşılıktaki onun Yahudiliğiyle ilgili çok zarif bir ima da var: "Şöyle diyemez miydin, benden nasıl daha değerli olabilirsin ki, eşim Muhammed, babam Harun, amcam Musa!"

Bir keresinde de Peygamber ve Safiye sözleştiler; öbür kadınlara örnek olsun, hatta bir bakıma ders olsun diye, bir ay boyunca hiç beraber olmayacaklardı. Bu söz tutuldu.(13)

Haris'in kızı Meymune, Huzeyme kızı Zeynep

Peygamber'in son iki karısı Haris'in kızı Meymune ile Huzeyme kızı Zeynep'tir. Meymune ile Hicret'in 7. yılında evlendi. Huzeyme kızı Zeynep'i Esedli Zeynep'ten ayırmak gerekir.

Peygamber'in hayatında olay yaratan karısı ikincisidir. Huzeyme kızı Zeynep Peygamber'den önce ölmüştür.

Esmâ ve Amre

Muhammed'in nikâh kıyıp da karı-koca olmadan ayrıldığı iki karısı daha var: Kindeoğulları'ndan Numan'ın kızı Esmâ ve Kilab kabilesinden Zeyd'in kızı Amre. Peygamber, Esmâ'nın, zıfâf sırasında alaca illetine tutulmuş olduğunu fark etti ve mut'asını (bedelini) vererek baba evine yolladı. Amre ise daha yeni Müslüman olmuştu. Peygamber'in yanına girince onu pek istemez birtakım tavırlar takındı. Ona da bedeli ödendi ve ailesine geri gönderildi.

İki Cariye: Marya ve Reyhane

Şem'un kızı Marya, Kıpti kökenli ve Hristiyandır. Muhammed'e Mısır Mukavkısı (piskopos) dört cariye armağan eder. Marya bunlardan biridir. Peygamber'in ona karşı özel bir düşkünlüğü olduğu anlaşılıyor. Aşağıdaki olay bunu göstermekte:

Muhammed bir gün karılarından Hafsa'nın odasına girer. Odada Hafsa değil, Marya bulunmaktadır. O sırada Hafsa babasının evine gitmiş. Muhammed ve Marya, Hafsa'nın yatağında birleşirler. Tam o sırada Hafsa içeri girer. Muhammed henüz işini bitirmemiştir. Hafsa'ya biraz beklemesini söyler. Bazı açıklamalarda bulunacaktır ona. Sonunda Hafsa kendini tutamaz, şöyle konuşur: "Nasıl iştir bu? Bir köle ile benim günümde ve

benim yatağında birleşiyorsun?" Peygamber kendisine bir müjdesi olduğunu söyler ve hemen ekler: Kendisinden sonra Ebubekir, daha sonra da babası Ömer Halife olacaktır. Ne var ki Hafsa hiç orali olmayacak, tepkisini sürdürecektir. Peygamber bu kez yemin verir: "Vallahi billahi bir daha onunla beraber olmayacağım, ama sen de olayı kimseye söyleme." Ne var ki Muhammed Marya'yı bir türlü unutamamaktadır. İmdadına bir ayet yetişir. Şu sözlerle başlayan bir ayet: "Ya Muhammed, karıların memnun olacak diye, helal şeyden niçin kendini yoksun bırakırsın; Allah çok bağışlayan ve acıyandır."

Öbür cariye Reyhane Yahudiydi. (Tahrîm Suresi, 1. ayet.)

Söz konusu ayetin gelişi konusunda bir de bal şerbeti öyküsü ileri sürülür; ama ayetin asıl dayanağı yukardaki öyküdür.(14)

(*) Bu yazı, Turan Dursun'un verdiği notlara dayanarak Cemal Süreya tarafından kaleme alındı. Turan Dursun'un notları için bkz. bu kitapta s.383.

** Bilim ve Ütopya dergisinin notu.

Kaynak

Turan Dursun, Din Bu - 2, Hz Muhammed, 7. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul

Son Notlar

- (1) İbnü Sa'd, c.8, s.148.
- (2) Buhârî, Tecrid/192.
- (3) Müsned, c.6, s.108.
- (4) İbnü Sa'd, Tabakat.
- (5) Kaynak: Buhârî, Tefsir/7; Tecrid, hadis no: 1721; Müslim, Rıda/49, 50, hadis no: 1464; İb ni Mace, Nikâh/57, hadis no: 200; Ahmet İbn-i Hanbel, 6/134, 158, 261.
- (6) Kitabün Nikâh, s.127.
- (7) Buhârî, Hac/81; Umre/6; Şirket/27; Müslim, Hac/141; Hadis/ 1216; Neşe-i Menasik/77; İbn-i Mace, Menasik/77, Hadis/2980; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned,3/317-366.
- (8) İslâm'da Çok Evlilik ve Rasulallah, Prof. Abdullah Ulvan, çeviri İsmail Hakkı Se zer.
- (9) Kaynak: Buhârî, İtkr,13.
- (10) Buhârî, El Meğazi/ 38, Asab Suresi, 30-32. ayetler; Hucurât Suresi, 11. ayet; Talak Suresi, 1. ayet.
- (11) Buhârî, Ebu Davud ve Tirmizî.
- (12) Buhârî ve Müslim; Taberî tefsirin de Tahrîm Suresi.
- (13) Kaynak tefsirler: Örneğin Taberî tefsiri 28/100 ö.; F.Râzî, 29/41 ö.; Sabunî'de bal şerbeti öyküsünün ayetin iniş nedeni gösterildiği, ancak asıl nedenin Marya olayı olduğu vurgulanır, 3/406.

Diyanet'in ve MEB'in çocuğa ve kadına bakışı

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Alpaslan Durmuş, bir gazetecinin “ateistle evlenmemenin yeni müfredatta tavsiye edilip edilmediğinin ve neden böyle bir tavsiyede bulunma ihtiyacının bulunduğu” sorusunu “Müslümanların ateistle evlenmemesi tavsiyesinde ben bulunmuyorum ki, Allah bulunuyor. İslam'da evlilikle ilgili şartlardan birisi, 'Müslüman Müslüman ile evlenir. Müslüman ehli kitapla evlenir. Müslüman Allah'a eş koşan birisiyle, kâfirle evlenemez.' İslam'da ateistle, müşrikle evlenilmez” diye yanıtlıyor.

Bugün, “Cumhuriyet tarihimiz boyunca milletin geleneklerine, dini inancına aykırı yasalar ve uygulamalar getirildi” denerek yeni bir tarih oluşturulmak isteniyor. İttihat ve Terakki'den başlayarak yapılanların vesayet rejimi olduğu, halkın değerlerine karşı olanların başa geldiği, ama kendileriyle beraber

artık halkın yönetimde temsil edilmeye başlandığı iddia ediliyor. İşte bunun kavramsal adlandırması “vesayet rejimi” olarak önümüze geldi. Daha çok dinci (dini çıkarsal kullanma) temelde gelişen tarih anlayışı Diyanet ve eğitim yoluyla hızla yayılıyor. İnsanlık ve kadın onuruna aykırı, dinsel, hatta mezhepsel temelde bölen bu anlayışın yansımalarına geçmeden

İslamcılara göre yasalar şeriata dayanmalıydı.

Çoğunlukla İslâmiyet'in ilerlemeye engel bir din olmadığını, içtihadı önem verilmesini savunuyorlardı.

Baticılara göre ise Şer'iye mahkemeleri kaldırılmalı, Nizamiye mahkemeleri ve yasalar değiştirilmeliydi.

Osmanlı'da şeriat yasaları mahkemeleri ile laik yasa ve mahkemeler, medreselerle modern (harbiye, tıbbiye, mülkiye, ziraat, sanat) okullar bir arada bulunmaya başlamıştı.

Ziya Gökalp'e göre geleneklerin yerini yeni bir hayat almalıydı. Ziya Gökalp, evlilikte, boşanmada ve mirasta kadın-erkek eşitliğini savunmuştur.

önce, ulusal - laik tarih anlayışının tarihsel serüvenine ve hangi zorunluluklardan geçtiğine göz atalım.

Osmanlı'da hukukun ikili yapısı

Tanzimat'ın amacı, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü durdurmak, Osmanlı toplumuna "hukuki güvenlik", gayrimüslimlere eşitlik sağlamaktı. Bunun için gerekli yasalar Meclis-i Valâ-i Ahkâm-ı Adliye'de hazırlanacak ve padişahın onayı ile yürürlüğe girecekti. 19. yüzyılda hazırlanan önemli yasalar şöyleydi:

1840 ve 1851 yılında hazırlanan ceza yasaları,

1850 Kanunname-i Ticaret,

1858 Arazi Kanunnamesi,

1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu,

1862 Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi,

1864 Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi,

1869 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye,

1880 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu ve

1881 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Hukukî Kanunu.

Görüldüğü gibi bu yasalarla Batı, ekonomik alandaki üstünlüğünü Osmanlı'ya kabul ettirerek kendi hukukunu dayattı. Avrupa karşısındaki gerilemesini durdurmak isteyen Osmanlı Devleti, Avrupa yasalarına uyum sağlamak durumunda

kalıyordu. Şeriat yasaları mahkemeleri ile laik yasa ve mahkemeler, medreselerle modern (harbiye, tıbbiye, mülkiye, ziraat, sanat) okullar bir arada bulunmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştıran askeri ve sivil kadrolar da bu okullarda yetişti.

Bu yasaların Batı'dan mı, yoksa İslam şeriatından mı olacağı noktasında tartışma 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında devam etmiştir. İslamcı, Batıcı, Türkçü fikirde olan kişiler arasında hukukun laikleşmesine, kadın-erkek eşitliğine dair bakışlarında farklılıklar vardır. İslamcılara göre yasalar şeriata dayanmalıydı. Çoğunlukla İslâmiyet'in ilerlemeye engel bir din olmadığını, içtihadı önem verilmemesini savunuyorlardı. Batıcılara göre ise Şer'îye mahkemeleri kaldırılmalı, Nizamiye mahkemeleri ve yasalar değiştirilmeliydi. Mecelle kaldırılmalı veya esaslı şekilde düzeltilmeliydi. Avrupa medeni yasası kabul edilerek evlenme ve boşanma şartları kadına yönelik olarak değiştirilmeli, birden fazla evlilik ve "boş ol" sözüyle kadın boşamak yasaklanmalıydı. Kılıçzade Hakkı, padişahların tek hanım almalarını, kadınların tutumlu olmak şartıyla diledikleri gibi gezip giyinebilmelerini, kızlarda tesettürün kaldırılmasını ve kızlara okullar açılmasını ister.(1)

Batıcılardan Celal Nuri'ye göre Tanzimatçılar, milli yapımızı dikkate almak-sızın Avrupa yasalarını kopya etmekle yetinmişlerdi. Celal Nuri, kadınla erkeğin birbirleriyle iletişimde münasebette bulunmadan yaşamalarını Osmanlı'nın gerileme sebeplerinden biri olarak görür. Hatta kadının erkeklerden fazla haklara sahip olmasını, kadının kocasına itaat etmesine dair maddelerin yasalardan çıkarılmasını, tam eşitliği, kadının mallarını dilediğince kullanabilmesi ve vasiyet edebilmesini, kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesini savunur.(2)

Türkçüler Tanzimatçıları ikili (din hükümlerine dayalı Şer'îye mahkemeleri, laik Nizamiye mahkemeleri) hukuk politikaları sebebiyle eleştirirler. Ziya Gökalp'e göre geleneklerin yerini yeni bir hayat almalıydı. Ziya Gökalp, evlilikte, boşanmada ve mirasta kadın-erkek eşitliğini savunmuştur.(3)

2. Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi'nin Adliye Bakanı Halil Menteşe, Şer'îye mahkemelerinin 25 Mart 1917 tarihinde Adliye Bakanlığına bağlanması dolayısıyla hukuktaki laikleşmeyi şöyle belirtir:

"Esas gaye şer'î mahkemeleri lağvetmek ve hukukumuzu da 'laiciser' [laik] etmektir. Fakat bunda imparatorluk şeraitine göre tedrici yürümek zarureti vardı."(4)

Millet egemenliğini gerçekleştirmenin yolu da yasaları ve aklı laikleştirmekten geçiyordu. Yasalar Tanrı'ya değil, millet iradesine dayanmalıydı.

Mahmut Esat Bozkurt: Dinler, değişmez kurallar kapsarlar. Yaşam yürür; gereksinimler hızla değişir; din yasaları, her ne olursa olsun ilerleyen yaşamın karşısında, biçimden ve ölü sözcüklerden ileri bir değer, bir anlam taşıyamazlar.

Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Temmuz 1919 gecesi Mazhar Müfit Kansu'ya te-
settürün ve fesin kalkacağını söylemişti.
(5) Tanzimatçıların Batı'dan yasa almala-
rını "taklitçilik" olarak niteleyerek bu yolla
beklenen faydanın sağlanamayacağını
savunuyordu.(6)

Hukuktaki ikilik Türkiye Cumhuriye-
ti'nin kurulmasıyla ortadan kalkmış ve
laik yasalar kabul edilmiştir. Din, huku-
kun kaynağı olmaktan çıkarılarak dinler,
mezhepler, kadın-erkek arasında eşitlik
sağlanmıştır.

Hukukta çağdaşlaşma ihtiyacının nedenleri

a) *Milli egemenlik*: Cumhuriyet mil-
let egemenliği olduğuna göre, hukukun
da bu yönde değişmesi gerekliydi. Millet
egemenliğinin sağlanabilmesi için de ar-
tık egemenliğin kaynağını ilahi bir güç ol-
maktan, o ilahi gücün yeryüzündeki tem-
silcisinin tek bir kişiye (padişaha) bağlı
olmaktan çıkarılması gerekliydi. Egemen-
liğin kaynağı, ilahi bir güç değil, Milletin
iradesi olacaktı. Yasalar gücünü millettten
almalıydı.

b) *Laikleşmek*: Millet egemenliğini
gerçekleştirmenin yolu da yasaları ve
aklı laikleştirmekten geçiyordu. Yasalar
Tanrı'ya değil, millet iradesine dayanma-
lıydı. Dinin insan özgürlüğünü engelleyen
dayatmalarına makam, mevki elde etmek
için din istismarına, kadının cinsel bir nes-
ne olarak kullanılmasına izin verilmeye-

cek, böylece akıl özgürleşecekti. Toplum-
sal yaşamın rehberi din hükümleri değil,
bilim olmalıydı.

c) *İki tip insan yetişmesinin önüne
geçmek*: Bir yanda şeriata dayalı hü-
kümler, diğer yanda laik yasalar, iki farklı
dünya görüşüne sahip insan yetişmesine
neden oluyordu. Birinin dünyasında her
sorunun yanıtı dinde aranırken, diğerinde
değişen ihtiyaçlara en iyi yanıt verecek
bilim ve teknolojinin peşinde koşuluyordu.

d) *Eski hukukun eşitsiz olması*: Toplu-
mun yarısını oluşturan kadınlar mirasta,
aile birliğinde, mahkemede erkekten daha
az haklara sahipti.

e) *Hukuk birliğini sağlama amacı*:
Gayrimüslimler, Fatih Sultan Mehmet'ten
beri kendi cemaat hukukuna tabiydiler. Bu
ayırım giderilmeliydi. Ayrıca yasalardaki
hükümler birbiriyle çelişebiliyordu. Böyle
Müslim, gayrimüslim dinsel temelde ay-
rışmaktan kurtarılarak milletteleşme pekiş-
tiriliyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çabalar

1923'te başta Mecelle olmak üzere
temel bazı yasaları yeniden düzenlemek
üzere iki komisyon oluşturulur. 1924'te
Adliye bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt,
Şükrü Kaya [8] ile birlikte "Avrupa'dan me-
deni yasa almak" fikrini Atatürk'e iletirler.
[9] Sonuçta İsviçre Medeni Yasasının ve
Borçlar Yasasının, bazı değişikliklerle, bü-
tün olarak alınıp benimsenmesine karar
verilir. Adalet Bakanı Mahmut Esat Boz-
kurt, bu kararı şu şekilde değerlendirir:

"Türk Devriminin kararı, Batı uygar-
lığını kayıtsız şartsız kendisine mal et-
mek, benimsemektir. Bu karar, o kadar
kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne
çıkacaklar, demirle, ateşle yok edilmeye
mahkûmdurlar."

Medeni Yasaya neden ihtiyaç duyulmuştu?

Medeni Yasaya yazdığı gerekçede
Mahmut Esat Bozkurt, yeni yasaya di-

Müftülere nikâh yetkisi tanınmasıyla zamanla müftülere boşama yetkisi de tanınacaktır. Boşama imam hatip liselerinde okutulan Fıkıh ders kitabında talak ile açıklandı. Ders kitabına göre talak kocanın tek tarafı irade beyanıyla eşini boşamasıdır.

Diyanet, mahkeme ve kadının rızası olmaksızın sözle de erkeğin karısını boşayabileceğini savunuyor. Dahası Diyanet, yanıtta da "boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir" diyerek kadına bu yetkinin verilmediğini ima yoluyla dile getirdi.

nin değişmez doğasının bütün ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğundan dolayı ihtiyaç duyulduğunu şu cümleleriyle ifade eder:

"Mecelle'nin temeli ve ana çizgileri dindir; oysa insanlık yaşamı, her gün, hatta her an köklü değişimlerle karşı karşıyadır. Bunun değişimleri, yürüyüşü, hiçbir zaman bir nokta çevresinde saptanamaz ve durdurulamaz. Yasaları dine dayalı devletler kısa bir zaman sonra yurdun ve ulusun isterlerini karşılayamazlar. Çünkü dinler, değişmez kurallar kapsarlar. Yaşam yürür; gereksinimler hızla değişir; din yasaları, her ne olursa olsun ilerleyen yaşamın karşısında, biçimden ve ölü sözcüklerden ileri bir değer, bir anlam taşıyamazlar. Değişmemek, dinler için bir zorunluluktur. Bu nedenle dinlerin yalnız bir vicdan işi olarak kalması, çağdaş uygarlığın temellerinden ve eski uygarlıkla yeni uygarlığın en önemli ayırıcı niteliklerinden biridir. Köklerini dinlerden alan yasalar, uygulandıkları toplumları ilkel çağlara bağlarlar ve ilerlemeleri engelleyici belli başlı neden ve etkenler arasında bulunurlar. Türk ulusunun alın yazısının, bugünkü çağda bile ortaçağ düzen ve kurallarına bağlı kalmasında, dinin değişmez kurallarından esinlenen yasalarımızın en güçlü etken olduklarından kuşku duyulmamalıdır."

Medeni Yasa, millet egemenliğini, laikliği, kadın-erkek eşitliğine dayalı bir aile birliği içermesi, hâkime takdir yetkisi tanınması, dilinin basitliği gibi nedenlerle 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilir.

Medeni Yasanın getirdiği önemli haklar

- 1- Resmi nikâh zorunlu hale getirildi.
- 2- Tekeşli evlilik zorunlu hale getirildi.
- 3- Mirasta kız ve erkek çocukların eşit pay almaları sağlandı.
- 4- Tek taraflı olarak erkeklerin olan boşanma hakkı eşit koşullarla kadınlara da tanındı.
- 5- Kadınlara istedikleri işte çalışabilme hakkı tanındı.
- 6- Patrikhane ve konsoloslukların yargı yetkileri sona erdi.
- 7- Laik hukuk anlayışı toplumun her kesiminde uygulanır duruma geldi.
- 8- Türkiye'de hukuk birliği sağlandı.

Hukuk devrimi özünde millet egemenliğini ortaya koymak, kadın-erkek eşitliğini sağlamak, bilimi esas almak, çağdaş olmaktı.

Medeni yasadan yeniden Mecelle'ye

Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Dini Bilgiler İslam 1 dersinde, 18 Temmuz 2017'de kabul ettiği yeni müfredatla, 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılan Mecelle'yi anlatacak. "İslam ve Hukuk" ünitesinde öyle bir ifade var ki,

Mecelle, sadece tarihte kalan bir düzenleme olarak anılmıyor, yeniden uygulanması isteniyor. İşte o ifade:

"Helal ve haram koyma yetkisinin Allah ve Resulüne ait olduğuna vurgu yapılacaktır. Ayrıca konular Mecelle'nin küllî kaideleri ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır."(7)

Görüldüğü gibi helali ve haramı anlatırken Mecelle'yle bağlantı kurulacak. Helal ve haramın neler olduğunun İslami bir yasa olan Mecelle'deki düzenlemeye göre belirlenmesi isteniyor. Bu, Mecelle'nin yeniden gündeme getirilmesini istemektir. Müftülere resmi nikâh yetkisi vermek, Mecelle'ye adım atmadır.

Müftülere nikâh yetkisi tanınmasıyla zamanla müftülere boşama yetkisi de tanınacaktır. Boşama imam hatip liselelerinde okutulan Fıkıh ders kitabında talak ile açıklandı. Ders kitabına göre talak kocanın tek taraflı irade beyanıyla eşini boşamasıdır. Mahkeme önüne çıkmadan, koca, kadına kızdığında sadece üç kere "boş ol" diyerek boşayabilecek. Medeni yasaya açıkça aykırı bir durum.

Erkek birden çok kadınla evlenebilir

Eşlerin boşanıp sonra tekrar evlenebileceğine yönelik geçici evlenme engelleri şöyle sıralanmıştır:

Diyanet "Nikâh" kavramını açıklarken "Buluğ çağına erişmiş kadının velisi olmaksızın kendisinin nikâhlanabilmesi mümkün olmakla birlikte, velisinin de bulunması menduptur. (uygundur)" diyor.

Evlenme Ehliyeti:

Başkalarının izin ve onayına ihtiyaç olmadan evlenebilmek ehliyetine sahip olmak demektir. Hanefî mezhebinde Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf'a göre kız olsun erkek olsun akıllı ve buluğa ermiş herkes evlilik konusunda tam ehliyete sahip olup evlilik akdini bizzat kendisi yapabilir. Ancak İmam Muhammed, yetişkin kızın evlenmesinde veli ile ki-

Hanefî mezhebine göre akıllı ve buluğa ermiş herkes evlilik konusunda tam ehliyete sahip olup evlilik akdini bizzat kendisi yapabilir.

18 bk. Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâir*, thk. Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-kütübi'l-İlmiye, Beyrut 2003, III, 325.

101

FIKİH OKUMALARI

zın birlikte karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Buna göre veli, rızasını almadan kızını evlendiremeyeceği gibi kız da velisinin onayını almadan evlenemez.¹⁹

Millî Eğitim Bakanlığı'nın *Fıkıh Okumaları* kitabında buluğa ermiş herkesin evlenebileceğinden bahsedilerek Medeni Yasamızdaki evlenme yaşına karşı çıkılmaktadır.

- “Müslüman erkek müşrik kadınla, Müslüman kadın da Müslüman olmayanlarla evlenemez.

- Koca üç talakla boşadığı kadınla evlenemez.

- Bir kadın bir erkekten fazla kişiyle, aynı anda evlenemez.

- Bir adam aynı anda kadının teyze, hala ve kız kardeşi ile evli olamaz.”(8)

Erkek, evleneceği kadınlar akraba olmadıkça birden fazla kadınla evlenebilir. Eski eşe geri dönüş yolu ise “Fıkıh Okumaları” kitabında Bakara suresinin 228-229. ayetlerine dayanılarak açıklanmaktadır:

“Bir erkek, üç kere boşadığı hanımı ile artık evlenemez. Buna göre bir erkeğin üç talak ile boşadığı kadın, başka bir erkek ile normal bir şekilde evlenip bu ikinci kocasından normal bir şekilde boşanması veya bu ikinci kocasının ölmesi hâlinde eski kocası ile tekrar evlenebilir.”

Yeni koca ile evliliğin zıfıfı içereceği de yazılıdır.(9)

Eşit miras payı kaldırılabilir

Mirasın paylaşılması hususunda mi-

ras bırakanın mal varlığından borçları ödendikten sonra paylaşım Medeni Yasaya aykırı şekilde hükme bağlanmıştır:

“Bir insan öldüğünde öncelikle dört şey yapılır. İlk olarak cenazesinin teşhiz ve tekfini yapılır. Ardından mal varlığından (terike) borçları ödenir. Peşinden mal varlığının 1/3'ünü geçmeyecek ölçüde vasiyetleri yerine getirilir. Bir kimse mirasçıya vasiyette bulunamadığı gibi mirasçılar dışında yapacağı vasiyet de 1/3'ten fazla olamaz. Vasiyetin ifası ile birlikte geriye kalan malı, mirasçıları arasında usulüne uygun şekilde paylaşılır. Mirastan kimin ne kadar pay alacağı bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiştir.”(10)

Medeni Yasa'ya karşı çıkılıyor

Fıkıh Okumaları kitabında ise eş adaylarının birbirleriyle “bir dereceye kadar” görüşmesi önerilerek tarafların “yanlarında üçüncü bir şahsın -tercihen kızın bir yakını- bulunması” kaydıyla bir araya gelebilmelerine izin verilmektedir. Dahası buluğa ermiş herkesin evlenebileceğinden bahsedilerek, Medeni yasamızdaki evlenme yaşına karşı çıkılmaktadır. Buluş çağının ne olduğu belirsizdir. Dolayısıyla buluğa erdiği düşünülen 9 yaşındaki çocuk da evlendirilebilecektir.

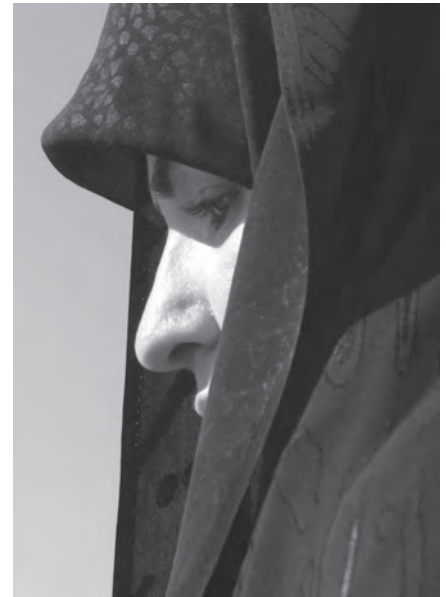
Sadece yaş değil ilan, memur, hukuka geçirilmesi (tescil) konularında da Medeni Hukuka bağlı kalınmak istenmediği şu cümlelerle açıkça ortaya konuyor:

“Dinî-hukukun koymuş olduğu mevcut şekil şartları yeterli olmayacak olursa nikâhın dinen-hukuken geçerli olması için toplumsal maslahat adına devletin ‘nikâhın ilan edilmesi, evlenmede yaş sınırının konulması, devlet memurlarınca icra edilmesi ve tescil edilmesi’ gibi yeni şekil şartları koymasında İslam hukuku açısından bir engel yoktur.”(11)

Görüldüğü gibi din kullanılarak kadının evlilik ve boşanmasına, miras payına müdahale edilerek kadın köleleştirilmek istenmektedir.

Diyanet'in çocuk ve kadın istismarı

Geçtiğimiz haftalarda tartışma yaratan buluş yaşının alt sınırını kızlarda 9, erkeklerde 12 olarak tespit eden açıklamaya, Diyanet İşleri Başkanlığı resmi internet sitesinde “Buluş” başlığı altında şöyle düzenlenmişti:

MEB ders kitabında kocaya itaat, peygamberin aile içi sorumluluk konusunu anlatırken kocanın liderliğini çobanlığa benzettiği Buhârî'den rivayet edilen şu hadisle aktarılmıştır: “Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır.”

MEB sadece evlenmeye ilişkin şeriat hükmü getirmiyor, kişinin nasıl inandığına, hatta inanıp inanmadığına da karar verir hale geliyor.

Sözlükte “ulaşmak, yetişmek, iş gagesine varmak gibi” anlamlara gelen bulûğ, fıkıh terimi olarak, bir kimsenin çocukluk dönemini bitirip, ergenlik çağına ulaşması demektir. Bulûğ çağına ulaşan kimseye bâliğ denir. Ergenlik yaşı çocuğun vücut yapısına ve iklim şartlarına göre değişebilir. İslâm hukukçularınca bulûğ çağına alt sınırı, erkekler için 12, kızlar için 9 yaş olarak belirlenmiştir. Bu yaşa ulaştıktan sonra erkeğin ihtilam olması [rüyada cinsel tatmine ulaşması], baba olabilme devresine girmesi; kızın da âdet görmesi, gebe kalabilme çağına ulaşması fiili olarak bâliğ olmalarıdır. Ancak erkek ve kızlar 15 yaşlarına ulaştıklarında, kendilerinde bu ergenlik alametleri görülme de bâliğ olduklarına hükmedilir. Bulûğ, kişinin dinen mükellef sayılıp, yetişkin insan statüsünü kazandığı dönemdir. Bu çağa ulaşan ve akıllı olan kimse artık tam edâ ehliyeti kazanır. Böylece, ibâdet, helal ve haram gibi dinî hükümlere muhatap; cezâî, malî ve hukukî yükümlülüklerle ehil olur. (İ.P.)⁽¹²⁾

Görüldüğü gibi Diyanet “İslâm hukukçularınca bulûğ çağına alt sınırı, erkekler için 12, kızlar için 9 yaş olarak belirlenmiştir” diyerek açıkça bulûğ yaşını söylüyor ve bulûğ ile erkeğin “baba olabilme devresine”, kızın da “gebe kalabilme çağına” ulaştığını söylüyor. Bu ifadelerin yorumu kızın 9, erkeğin 12 yaşında evlenebileceği ve çocuk sahibi olabileceğidir. Diyanet açıkça Anayasayı ve Medeni Kanunu çiğnemektedir.

Daha sonra Diyanet bu yaştan kızlar için 17, erkekler için 19 olduğunu belir-

terek geri adım atmış görünse de diğer fetvalarda da çocukları ve kadını sömüren ifadeler durmaktadır. “Nikâhta rıza ve irade hürriyetini şart koşan İslam dini ile bağdaşmaz” diyen Diyanet İşleri Başkanlığı daha verdiği “boş ol” fetvasında da kadının rızasından bahsetmedi. “‘Boşarım’ demekle boşanma meydana gelir mi?” sorusuna “Boşama, kişinin eşine söylediği ‘Boşsun’, ‘Boş ol’, ‘Boşadım’ veya ‘Kırım boştur’ gibi boşama iradesini ortaya koyan ‘şimdiki veya geçmiş zamanlı’ ifadelerle ya da mahkemenin kararıyla gerçekleşir”⁽¹³⁾ yanıtını vermişti. Bu ifadeler hâlâ sitede duruyor. Diyanet, mahkeme ve kadının rızası olmaksızın sözle de erkeğin karısını boşayabileceğini savunuyor. Dahası Diyanet, yanıtta da “boşama yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir” diyerek kadına bu yetkinin verilmediğini ima yoluyla dile getirdi.

Diyanet kadının rızasını aramıyor

Kadının rızası sadece boşanmada değil, nikâhta da aranmıyor. Diyanet “Nikâh” kavramını açıklarken “Buluğ çağına erişmiş kadının velisi olmaksızın kendisinin nikâhlanabilmesi mümkün olmakla birlikte, velisinin de bulunması menduptur. [uygundur.]”⁽¹⁴⁾ diyor.

MEB’in Diyanet’ten farkı yok

Diyanet’i sadece bu nedenle eleştirmek yetmiyor. Bu olay “münferit” denip

geçştirilemez. Çünkü Diyanet’in sitesindeki “Fetva Usulü” kısmında nişan, evlilik, boşanma gibi konulara dair yüzlerce hüküm var.

Dahası çocuğun ve kadının emeğinin, cinselliğinin sömürülmesi sadece bir kuruma ait bir durum değildir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın müfredatı ve ders kitapları da benzer ifadelerle doludur. Örneğin Fıkıh Okumaları kitabında buluğa ermiş herkesin evlenebileceğinden bahsedilerek Medeni Yasamızdaki evlenme yaşına karşı çıkmaktadır.⁽¹⁵⁾ Bulûğ çağına ne olduğu belirsizdir. İlgili sayfayı gösterelim.

Kadınlara ve çocuklara yönelik uygulama bununla sınırlı değil. Yıllardır İmam Hatiplerde okutulan ders içerikleri, kadınları daha fazla baskı altına alacak ve onurlarını zedeleyecek şekilde genişletildi ve normal ortaokul ve liselere de yaygınlaştırıldı.

Kızın velisi evliliği feshettirebilirmiş

Kızın nikâhta “rıza ve irade” hürriyetinden bahsediliyor ama İmam Hatip liseleri “Fıkıh Okumaları” ders kitabında açıkça kızın velisinin onayı olmadan evlenmeyeceğinden bahsetmektedir.

“Fıkıh” ders kitabında ise nikâhın gerçekleşmesi için de velinin söz sahibi olması gerektiği mezheplere göre ele alındı. İfade şöyle:

Akaid ders kitabında kıyamet alametleri arasında kadınlarla ilgili “elli kadına bir erkek düşecek şekilde kadın nüfusunun artması”, “Köle kadının efendisini doğurması”, “beylerin hanımların emrine girmesi”, “kadınların sosyal konum açısından ön plana çıkarılması” gibi ifadeler sıralandı.

Şanlıurfa'daki Bozova Hacılar Ortaokulu'nda görevli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni, okulda "kapanma partisi" düzenliyor. Etkinlik için hazırlanan dövizlerde 'Kapandım mutluyum', 'Şükür ki kapandım', 'Haydi sen de kapan', 'Ben de artık kapalıyım', 'Hamdolsun kapandım' ifadeleri yer aldı.

"Evlilik her ne kadar bir erkek ve kadın arasında olsa da kız ve erkeğin ailesini etkilediğinden İslam hukukçuları özellikle kızın ailesinin nikâha müdahil olabileceğini söylemişlerdir. Bu şart Malikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göredir. Ebû Hanîfe'ye göre kızın evleneceği erkek kızı denk değilse (küfüvvet yoksa) kızın velisi evliliği feshettiirebilir."(16)

Kadının kocasına itaatine ilişkin 11. sınıf "Hz. Muhammed'in Hayatı" ders kitabında "Eşlerin Sorumlulukları" başlığında Nisâ suresi 34. ayete dayandırılarak şu şekilde yer almıştır:

"Erkekler güç ve kuvvet yönünden daha ileri olduğundan, Cenab-ı Hak, ailenin sorumluluğunu birinci derecede onlara

yüklemiştir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur: 'Erkekler, kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudurlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dır. Salih kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (yani kimse görmese de namuslarını) muhafaza ederler...' "(19)

Dahası kitapta kadının kocaya itaat etmesi "ibadet" sayılmıştır:

"İslam, erkeğin üstlendiği bu mesuliyetlere karşılık kadının da kocasına itaat etmesini istemiş ve bu itaati ibadet saymıştır."(20)

"Hz. Muhammed'in Hayatı 11" ders kitabında ise "İslam dini sorumluluklar açısından kadın ve erkek arasında bir ayırım yapmamış, her ikisini de eşit tutmuştur"(21) denilmektedir.

Kadın ile erkek eşit mi değil mi? Hangisi doğru?

MEB, kocanın istemediği kişilerle kadının konuşmamasının kocanın hakkı olduğu Tirmizî'den rivayet edilen peygamberin hadisine şu şekilde dayandırıyor:

"Sizin kadınlarınız üzerindeki hakkınız, sevmediğiniz kimseleri evinize sok-

Koca, üvey kızla evlenebilecek

Dahası yeni koca, annesi ile zifafa girmeyi, kadının kızıyla, yani, adamın üvey kızıyla evlenmesinde günah olmadığını belirtmektedir.(17)

Kadının kocaya itaati "ibadet"

MEB, evliliğin mutluluk ve kalıcılık getirmesi için İslam'ın öngördüğü bazı önerileri şöyle sıralamıştır:

- "Evlenecek olanların baş başa kalamayacakları bir ortamda birbirlerini görmeleri,
- Erkeğin evleneceği kadına denk (küfüvvet) olması."

Evlilik hayatının da mutlu ve huzurlu sürebilmesi için getirilen kurallardan biri "kadının kocasına itaatkâr, kocanın karısına şefkatli yaklaşması"dır.(18)

Feodal sınıfın toplumdaki üstünlüklerini yok etmeye yönelik çabalardan olan 26 Kasım 1934 tarihli "Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırılmasına Dair" yasa ile dinle ilgili unvanların kullanımı yasaklanır. Yasanın gerekçesinde "Türk devriminin en açık niteliği, demokratiktir" deniyordu.

Diyanet, dini gördüğü her konuda hüküm (fetva) vermekte ve kadın, gençlik merkezleri, ceza infaz kurumundan islahevine, hatta Kredi Yurtlar Kurumu'nda rehberlik yapma, okuma salonları açma, yatılı yurt ve pansiyonlar açma yetkileri verilmektedir.

mamaları ve hoşlanmadığınız kimselerle konuşmamalarıdır. Dikkat edin! Onların sizin üzerinizdeki hakları ise yedirmek ve giydirmek hususlarında ihsanda bulunmanızdır.”(22)

Kadın konuşmasını istemediği halde erkek istediğiyle konuşabilecek ama terisi olamayacak. Bu, erkeğe boyun eğmek değil de nedir!

Kadının isteği yedirilmek ve giydirilmekle sınırlanıyor. Kadının çalışmasına gerek yok, koca giydirsin ve yedirsın!

Koca çobandır

Kocaya itaat, peygamberin aile içi sorumluluk konusunu anlatırken kocanın liderliğini çobanlığa benzettığı Buhârî'den rivayet edilen şu hadisle aktarılmıştır:

“Hepiniz çobansınız. Hepiniz güt-tüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibarıyla hepimiz çobansınız ve hepimiz idare ettiklerinizden sorumlusunuz.”(23)

MEB toplumu Ortaçağın karanlık günlerine sürüklüyor. Oysa Mustafa Kemal Atatürk, 9 Mayıs 1935 tarihinde şöyle belirtiyordu:

“İçeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler.”(24)

Atatürk, “sosyete” ile “toplum”u kastediyordu. O “sosyete”, bilimsel, akılcı düşünen, kadını ve erkeği eşit, modern hukukun uygulandığı yeni toplumdur.

Ateist, müşrik, mürted ve ehli kitapla yapılan evlilikler de yasak

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Alpaslan Durmuş, bir gazetecinin “ateistle evlenmemenin yeni müfredatta tavsiye edilip edilmediğinin ve neden böyle bir tavsiyede bulunma ihtiyacının bulunduğu” sorusunu “Müslümanların ateistle evlenmemesi tavsiyesinde ben bulunmuyorum ki, Allah bulunuyor. İslam'da evlilikle ilgili şartlardan birisi, 'Müslüman Müslüman ile evlenir. Müslüman ehli kitapla evlenir. Müslüman Allah'a eş koşan biriyle, kâfirle evlenemez.' İslam'da ateistle, müşrikle evlenilmez” diye yanıtlıyor.(25)

Durmuş'un dile getirdiği cümle 12. sınıf “Hz. Muhammed'in Hayatı” ders kitabında şöyle yer alıyor:

“Dinimiz evli kadınla boşanmadan evlenmeyi, ateist, müşrik, mürted ve ehli kitapla yapılan evlilikleri de yasaklamıştır.”(26)

“Akaid” ders kitabında tekfir “Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi inkâr özelliği taşıyan inanç söz veya davranışlardan ötürü kâfir saymak”(27) şeklindeki tanıma göre sadece diliyle ikrar eden değil söz ve davranışıyla da kişi mürted (tekfir eden) sayılabilir.

MEB, İbn-i Mâce, Buhârî, Tirmizi gibi hadis rivayetçilerinden hadisler aktararak

gerekçelerini hadislerle kuvvetlendiriyor ama hadislerin gerçekliği tartışmalıdır. Demek ki egemen din yorumunun temsilcileri hangi hadisin dikkate alınacağına kendi karar verecek. MEB sadece evlenmeye ilişkin şeriat hükmü getirmiyor, kişinin nasıl inandığına, hatta inanıp inanmadığına da karar verir hale geliyor. MEB bir nevi Şeriat Bakanlığı haline gelmektedir.

Kadın Hanefi değilse ayaklarını da gösteremezmiş

“Fıkıh Okumaları” ders kitabında kadının yabancı erkekler karşısında avret yeri “yüzü, elleri ve -Hanefi mezhebine göre ayakları hariç- bütün vücududur.”(28) Kadının avret yeri görüldüğü gibi mezheplere göre değişmektedir.

“11. sınıf Hz. Muhammed'in Hayatı” ve “İslam Ahlakı” ders kitaplarında tesettürlü kadının şerefine korunduğuna dair Nur Suresinin 30-31. ayetlerindeki “Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini muhafaza etsinler. Görünen kısımları (yüz, el, ayak) müstesna olmak üzere ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) örtünler” ifadelerine değinilmiş, ayrıca şu cümleler yazılmıştır:

“Erkek ve kadının örtünme şekli yeniden düzenlendi. Böylece kadının şeref ve haysiyeti korunup itibarı arttı.”(29)

Gerek Diyanet gerek MEB, milleti bölmektedir. Bu sebeple Atatürk ilkelerinin, milli eğitimin savunulmasına önem verilmelidir.

10. sınıf Hz. Muhammed'in Hayatı derisinde "Peygamberimiz, kişinin mahremi olmayan kimselere dokunmasını, istismar etmesini ve sömürmesini yasaklamıştır"(30) cümlesiyle mahrem kişilerin dışında dokunmanın da yasak olduğu açıkça vurgulanmıştır.

Kıyamet alameti olarak kadın!

Akaid ders kitabında kıyamet alametleri arasında kadınlarla ilgili "elli kadına bir erkek düşecek şekilde kadın nüfusunun artması", "Köle kadının efendisini doğurması", "beylerin hanımların emrine girmesi", "kadınların sosyal konum açısından ön plana çıkarılması" gibi ifadeler sıralandı.(31)

Eğitim sistemi yobaz ve Atatürk karşıtı öğretmen yetiştiriyor

Geçtiğimiz günlerde Konya Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde felsefe öğretmeni olan Ercan Harmancı'nın sosyal medya üzerinden Beden Eğitimi derslerinde eşofman giyen kız öğrencilerle ilgili şunları söylemişti:

"Ya benim çok sapık duygularım var, ya da şeytan onlara uğramıyor. Bir genç kızın vücut hatlarını gördükten sonra şeytan size üflemiyorsa ya erkekliğinizi ya da imanınızı kaybetmişsiniz demektir. Kız öğrencilerin giydiği eşofman onları çıplak yapar. Bugün beden eğitimi adıyla adet görmüş kızlara zorla ve müfredat gereği zina yaptırılıyor, bu hiçbir babanın da umurunda değil. Hemi de Müslüman baba. Niyet sorgulamıyorum. İslam'ın sınırlarının dışında niyet aranmaz. Beden eğitimi dersi veren, verirken gerçekten rahatsızlık duyan şerefli öğretmenler olduğu gibi şereften yoksun öğretmenler de var."

Tepkiler üzerine açığa alınan Harmancı'ya destek için Konya Meram'da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olan biri de şunları yazıyor:

"Kızların vücut hatlarını gösterecek şekilde giyinmelerinin zinaya davet olduğunu aynen söylüyorum. Kuran talebesi olan herkes böyle düşünür, böyle söyler. Buradan yetkililere söylüyorum: Bu yüzden soruşturma açılacaksa bana da açsınlar."(32)

Üstelik bu öğretmen Atatürk karşıtı. Mustafa Kemal Atatürk'ü hedef alan ifadeleri şöyle:

"Ak Parti tarafından Mustafa Kemal'e vurgu yapılmasını kınıyorum. Bir kalpte iki Mustafa'nın sevgisi olmaz."

"Beden Eğitimi derslerindeki öğrencilere cinsel taciz eylemlerinin, diğer derslere oranla, daha yoğun şekilde işlendiği çok net görülüyor" denerek Beden Eğitimi dersinin masaya yatırılması isteniyor.

Şanlıurfa'daki Bozova Hacılar Ortaokulu'nda görevli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni, okulda "kapanma partisi" düzenliyor. Etkinlik için hazırlanan dövizlerde 'Kapandım mutluyum', 'Şükür ki kapandım', 'Haydi sen de kapan', 'Ben de artık kapalıyım', 'Hamdolsun kapandım' ifadeleri yer aldı.

MEB müdürlükleri Bursa Gemlik Müftülüğü'nün dağıttığı takvimde yazan "Yahudileri ve Hristiyanları dostlar edinmeyiniz" için okullara yazı gönderiyor.

Sistem İmam Hatipinden İlahiyat Fakültelerine, yobaz öğretmen yetiştiriyor.

Diyanet neden kurulmuştu?

3 Mart 1924'te hilafet kaldırılmıştır. Din işlerini düzenleyen ve işlemlerin dine uygunluğunu denetleyen Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Kanununun 1. maddesi Müslümanlık kurallarını muamelât (eylemler) ile inançlar-ibadetler olarak ikiye ayırır. Birinci alanı tüm olarak TBMM'nin yetkisi altına alarak, şeriatı kaldırmıştır. Buna karşılık inanç ve ibadetlerle ilgili işlemler Diyanet İşleri Başkanlığı'na özgü bir alan olmuştur.(33) Bu kurum ve başındaki makam bir dogma, bir mezhep, bir ilahiyat doktrini benimseyerek inananlara onlara uyma zorunluluğu koyamaz. İslâm dinini yorumlama yetkisi olmadığı gibi, hukuk kurallarını din açısından yorumlama yetkisi de yoktur. Müslüman halkın inançlarını ve ibadetlerini yasal yetkiler çerçevesinde sağlamakla görevlidir.

8 Nisan 1924'te çıkan bir kanunla şeriat mahkemeleri kaldırılmıştır. Böylece din adamları yalnız medeni hukuku uygulama yetkisini değil, adaleti uygulama yetkisini de yitirmişlerdir.

Feodal sınıfın toplumdaki üstünlüklerini yok etmeye yönelik çabalardan olan 26 Kasım 1934 tarihli "*Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırılmasına Dair*" yasa ile dinle ilgili unvanların kullanımı yasaklanır. Yasanın gerekçesinde "Türk devriminin en açık niteliği, demokratlıktır"(34) deniyor ve lakap ve unvanların, "eski sınıf ve üstünlük anılarını" yaşattığı belirtiliyordu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu lakapların "demokrasi esasına" uymadığı fikrindeydi. "Ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanımefendi, hazretleri" lakap ve unvanları kaldırıldı.

3 Aralık 1934 tarihinde kabul edilen "Bazı Kisvelerin (Kıyafetlerin) Giyilemeyeceğine Dair Kanun" ile kıyafet konusuna din ve mezhepler arasında eşitlik sağlanması, dinin devlet ile toplum yaşamına karıştırılmaması ve vicdanlara bırakılması noktalarından yaklaşılmıştır.

Diyanet'in yükselen konumu

Bugün ise Diyanet İşleri Başkanlığı bu görevlerinin dışına çıkmıştır.

2010 ve 2013 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat yasasında yapılan değişikliklerle, yukarıda örneklerini verdiğimiz fetvaları düzenleyen Din İşleri Yüksek Kurulu kuruldu ve Diyanet'e toplumsal yaşama müdahale niteliğinde birçok yetki verildi.

Din İşleri Yüksek Kurulunun bazı görevleri şunlardır:

a) İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak.

b) Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu hususta yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak, gerektiğinde bu alanlarda hizmet satın almak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak.

c) Yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevrelerini, dinî-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dinî-kültürel oluşumları incelemek, değer-

lendirmek, bu konularda ilmî ve istişari toplantılar, konferanslar düzenlemek ve çalışmalar yapmak.

c) Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmî faaliyetleri, neşriyatı ve dinî propaganda mahiyetindeki çalışmaları takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu Başkanlığa sunmak.

d) Başkanlıkça incelenmek üzere havale edilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri dini bakımdan inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek.

e) Özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek.

f) Din Şûrası düzenlenmesi ile ilgili çalışmalarını yürütmek.

g) Başkan tarafından verilen diğer konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek.

Diyanet'in başka birimlerine de şu yetkiler tanınmıştır:

Din İşleri Yüksek Kurulunun çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

Ceza infaz kurumu ve tutukevleri, çocuk İslah evi, huzurevi, sağlık kuruluşları ve benzeri yerlerde bulunan vatandaşlara irşat hizmetleri götürmek.

Radyo ve televizyon kurumları ile diğer yayın kuruluşları vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak.

Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak.

İhtiyaç duyulan yerlere okuma salonları açmak ve bunlarla ilgili işleri yürütmek.

Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyenler için kurslar düzenlemek ve Kur'an kursları açmak.

Bu kurslarda okuyan öğrenciler için yurt ve pansiyonlar açmak ve yönetmek; Kur'an kursu, yurt ve pansiyonların iş ve ibate ihtiyaçları ile diğer harcamalarına ilişkin bütçelerini, mali yıl itibarıyla düzenlemek; yurt ve pansiyonların her türlü alım-satım işlemlerini yürütmek.

Görüldüğü gibi Diyanet, dini gördüğü (aslında doğumdan ölüme, ölenin mirası-

nın paylaşımına kadar tüm yaşamı düzenleyecek) her konuda hüküm (fetva) vermekte ve kadın, gençlik merkezleri, ceza infaz kurumundan İslah evine, hatta Kredi Yurtlar Kurumu'nda rehberlik yapma, okuma salonları açma, yatılı yurt ve pansiyonlar açma yetkileri vermektedir.

Diyanet Cumhuriyet'in kuruluşundaki ibadet ve ibadet görevlileri ile ilgili yetkileri aşmıştır. Şeriat devletinin Din Bakanlığı gibi yetkilendirilmiştir.

Mücadeleyi büyütelim

Görüldüğü gibi mesele müftüye imam yetkisi vermekle sınırlı kalmıyor, ders kitaplarına giriyor. İlerleyen yıllarda şeriat hukukunun yasalaşmasına yönelik dayatma artacaktır. Böyle bir durum sadece kadının köleleştirilmesine değil, kadını, aklı dışladığı için bilim üretimini de engeller ve ülkemizi emperyalizmin denetimine daha fazla sokar. Ayrıca dinsel temelde ayrıştırılan toplum, "millet" olarak kalmaz. Ülkemiz dinsel anlayış yönünden çeşitlidir. Yasarları, ders kitaplarını dine dayandırmak, Diyanet'e toplumsal yaşamı ve devletin dayanacağı yasaları belirleyen yetkiler vermek Irak'ta, Suriye'de olduğu gibi emperyalizmin dinsel grupları iç savaş yaratmak için yönlendirmesine neden olur. Milletin olmadığı yerde milli, üniter devlet de kalmaz.

Diyanet'in toplumu ve devleti düzenlemesine, müfredata ve ders kitaplarına karşı mücadeleyi yükseltmeliyiz. Mesele milletimiz, milli devletimiz ve geleceğimizdir. Öncelikle eğitimde "gayrimillî eğitime hayır" gibi adla her il ve ilçede platform kurmalıyız. Platform sadece laiklik ve çağdaşlık üzerinden hareket edemez. Çünkü gerek diyanet gerek MEB, milleti bölmektedir. Bu sebeple Atatürk ilkelerinin, milli eğitimin savunulmasına önem verilmelidir. Panel, konferans gibi salon toplantıları yanında platform aracılığıyla imza masaları açabilir, okul-aile birliklerine eğitim sistemimizi anlatabilir, her haftada bir her okul önünde basın açıklamaları gerçekleştirerek milletimizle doğrudan ve uzun süreli iletişim kurabiliriz.

Son Notlar

(1) M. Şükrü Hanoğlu, **Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, (tarihsiz), s. 375-383.

(2) Celal Nuri, **Kadınlarımız**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 101-102.

(3) Ziya Gökalp, **Yeni Hayat-Doğru Yol**, (haz: Müjgan Cumhuriyet), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1976, s. 32.

(4) İsmail Arar, **Halil Mentese'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 228.

(5) Mazhar Müfid Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s. 131-132.

(6) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.1, 3. Baskı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 223-224.

(7) Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam 1-2) Dersi Öğretim Programı, s.22.

(8) Fıkıh ders kitabı, MEB Yayınları, 2017, s.184.

(9) **Fıkıh Okumaları** ders kitabı, MEB Yayınları, 2017, s.108.

(10) **Fıkıh**, s.187.

(11) Age, s.98-103.

(12) "Bulûğ", Diyanet, erişim tarihi 02.01.2018, <http://www.diyaret.gov.tr/dinikavramlar/dinikavramlar-B/BUL%C3%9B%C4%9E>

(13) Erişim tarihi 01.12.2017, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/839/%E2%80%9898bosarim--demekle-bosanna-meydana-gelir-mi->

(14) "Nikâh", Diyanet, 02.01.2018, erişim tarihi 02.01.2018, <http://www.diyaret.gov.tr/dinikavramlar/dinikavramlar-N/N%C4%B0K%C3%82H>

(15) **Fıkıh Okumaları**, s.101.

(16) **Fıkıh**, s.184.

(17) Age, s.104.

(18) **Fıkıh**, s.182.

(19) Âdem Sarıç-Veysel Akkaya-Murat Kaya, **Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 11**, MEB Yayınları, 2017, s.122.

(20) Aynı yer.

(21) Hadi Gündür, **Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 10**, Ata Yayıncılık, Ankara, 2017, s.79.

(22) **Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 11**, s.123; **Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 10**, s.84-85.

(23) Aynı yer.

(24) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, c.1, 4. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 398.; **CHP Dördüncü Büyük Kurultay Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935)**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

(25) "TTK Başkanı Durmuş, basın toplantısında yenilenen müfredata ilişkin soruları cevapladı", MEB, 09.09.2017, ERIŞİM TARİHİ 21.09.2017, WWW.MEB.GOV.TR/TTK-BASKANI-DURMUS-BASIN-TOPLANTISINDA-YENILENEN-MUFREDATA-ILISKIN-SORULARI-CEVAPLADI/HABER/14446/TR

(26) Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 12, Mutlu Binici, Semih Yolaçan, Veysel Akkaya, Süleyman Emiroğlu, Esra Uçkan, MEB Yayınları, 2017, s.95.

(27) U. Murat Kılavuz, Nihat Morgül, Veli Karataş, Eba Müslim Yaşaroğlu, Ed. Ahmet Saim Kılavuz, **Akaid**, MEB Yayınları, Ankara, 2017, s.41.

(28) **Fıkıh Okumaları**, s.124-125.

(29) Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 11, s.35-36.; Ayrıca bakınız Recep Özdirek, Ahmet Özdemir, Veysel Akkaya, Gülsüm Pehlivan Ağırakça, Ed: Sina Akkurt, **Anadolu İmam Hatip Lisesi Temel Dini Bilgiler**, MEB Yayınları, Ankara, 2017, s.135.; Gülsüm Pehlivan Ağırakça, Hulusi Yiğit, Süleyman Aydın, Veysel Akkaya, İhsan Erku, Ed. Muhammed Hamidullah Ağırakça, **İslam Ahlakı**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s.149.

(30) Ortaöğretim Hz. Muhammed'in Hayatı 10, s.84.

(31) U. Murat Kılavuz, Nihat Morgül, Veli Karataş, Eba Müslim Yaşaroğlu, Ed. Ahmet Saim Kılavuz, **Akaid**, MEB Yayınları, Ankara, 2017, s.152.

(32) "İmam hatipli kızlardan tahrik olduğunu söyleyen öğretmenin arşivinden ne çıktı", ODATV, 31.12.2017, erişim tarihi 31.12.2017, <https://odatv.com/imam-hatip-li-kizlardan-tahrik-oldugunu-soyleyen-ogretmenin-arsivinden-ne-cikti-3112171200.html>

(33) **Laikliği Doğru Anlamak**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s.67.

(34) **Şükrü Kaya (Atatürk'ün Bakanı)**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 334.

Tarihi belgelerin ışığında Atatürk ve evrim eğitimi

“Bilinir ki, genellikle hayat hakkında bugün kabule değer görülen teori şudur:

Hayat, herhangi bir tabiat dışı etkenin müdahalesi olmaksızın, dünya üzerinde tabî ve zorunlu, bir kimya ve fizik süreci sonucudur. Hayat; sıcak, güneşli, sığ bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve denizlere yayıldı; denizlerden tekrar karalara geçti. İlk hayvan, denizlerde balık ve karalarda çeşitli kemikli yaratıklar oldu; bunlar çeşitli uzun devirlerde şekilden şekle olgunlaştılar.”

Mustafa Kemal Atatürk

Atatürk'ün ve onunla birlikte cumhuriyetin kuruluşunda yer almış kadroların evrim hakkındaki düşüncelerini ve çalışmalarını yazmak, kolay bir iş değildir. Fakat bu konularda şüphe götürmeyecek bilgilere ulaşmamızı sağlayan, sağlam kaynaklar mevcut. Bunlardan biri, 1931-1941 yılları arasında lise-lerde okutulmak amacıyla yazılmış tarih kitapları serisidir. Bu kitaplar, o zamanki adı “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” olan Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanmıştı. İstanbul'da, devlet matbaasında basılan bu kitapların önsözünü incelediğimizde, bazı durumlardan yakınıldığını görüyoruz.

İlk basımın önsözünde “son yıllara gelinceye dek Türk Tarihi'nin memleketimizde neredeyse hiç incelenmeyen bir konu olduğundan”, “bazı tutucu tarihçilerin, İslam'dan daha eski olan Türk tarihini unutturmaya çalışarak ümmetçilik siyaseti güttüğünden” söz ediliyor. Önsözün üçüncü ve dördüncü paragraflarını aynen aktarırsam, kitabın amacını daha net ortaya koymuş olurum:

“Bütün bu olumsuz cereyanlar, tabîi olarak, mektep programları ve mektep kitapları üzerinde bile etkisini gösterdi ve Türklüğün, çadır, aşiret, at, silah ve savaş kavramlarıyla eşanlımlı tutulması geleneği mektep kitaplarımıza kadar girdi.

Atatürk'ün evrimin öğretilmesine verdiği önem, bilimsel gerçeklerden haberdar olduğunu ve bunları halka aktarma isteğinde olduğunu gösterir.

Lise tarih ders kitabının 1. cildinin kapağı (1931-1941)

Mağaralarda yaşayan insanların duvarlara yaptıkları resimlerden örnekler.

[Görsel: Lise Tarih-1 ders kitabı (1931-1941)]

Türk tarihinin, inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün gerçekliğiyle meydana çıkarabilmek için çalışmakta olan *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* bir kısım üyesini tarih öğretimindeki bu boşluğu doldurabilecek bir kitap hazırlamakla görevlendirdi...”

Üçüncü basımın önsözünde yer alan **“talebinin jeolojik devirlerde hayatın evrimini kolay anlayabilmesi için ayrıca bir de şematik levha konmuştur”** cümlesi dikkat çekicidir.

1930 yılında Türk Ocakları içerisinde, Tarih Tetkik Heyeti adında bir oluşum toplanmıştı. Bu heyet, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği doğrultusunda oluşturulmuştu. Heyet, Atatürk’ün de katkısıyla, *Türk Tarihi’nin Ana Hatları* adında bir kitap çıkardı. 1931’de bu heyetin yerine Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştu. Lise eğitimi, dört sene sürüyordu. Buna uygun olarak da dört ciltlik tarih kitapları hazırlandı. Atatürk, bu kitaplar hazırlanırken bizzat eklemeler ve düzeltmeler yapmıştı. Atatürk ayrıca İslamiyet ve Hristiyanlık gibi dinlerin yayılışını, ilahi ve kutsal süreçler olarak görmemiştir. Ortaya çıktıkları dönemin şartları içerisinde, sosyal ve kültürel açılardan ele almıştır. Hz. Muhammed’in peygamberlik iddiasını, siyasi bir olay olarak görmüştür. Atatürk’ün evrimin öğretilmesine verdiği

önem, bilimsel gerçeklerden haberdar olduğunu ve bunları halka aktarma isteğini de olduğunu gösterir. Hazırlanan lise tarih kitapları, 18. yüzyılda ortaya atılan ve Batı’yı, Avrupa’yı merkeze alan tarih tezine karşı da bir cevap niteliğindedir. Bu teze göre, insanlığın kökeni Antik Yunan ve Roma uygarlıklarıydı. Avrupalı olmayan halkların uygarlık üretiminde hiçbir katkıları yoktu ve ancak Batılı devletlerin egemenliği altında uygarlaşabilirlerdi. Bu tez, bir kesimin emperyal hedeflerine kılıf oluştuyordu.

Lise düzeyinde tarih derslerinde okutulan kitapların birinci cildinin başlığı **“Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar.”** İçindekiler bölümünün ardından, dokuz sayfa boyunca görseller ve tablolar var. Bu kitap, Kemalist hükümetin, evrimi ve tarihi, öğrencilere nasıl aktardığını anlamamızı sağlayan resmi bir belgedir. Bu sebeple kitapta yer alan konulara değineceğim ve alıntılar yapacağım.

Kitap, buz devrinde yaşamış insanların mağara hayatını tasvir eden bir görselle başlıyor. Onu mamut sürüsü ve mağara duvarlarına yapılmış resimler takip ediyor. Bildiklerimizin o ana kadar keşfedilebilmiş olanlarla sınırlı olduğuna değinilirken, yeni keşiflerin bilgilerimizi güncelleyebileceği gerçeği vurgulanıyor. Sık sık “yazıyor söyleniyor” kelimelerini kullanmamak adına, şöyle bir yöntem başvurmak istiyorum. Kitap içeriğinden bazı kısımları, kendi ağızımdan çıkıyor muşçasına aktaracağım.

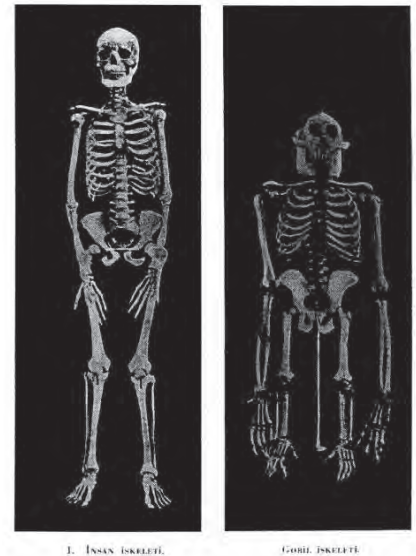
Tabiatın kuralları bütün canlılar için geçerliken, insan bunun dışında tutulamaz. Tabiat hem kanunların sahibidir hem de aynı kanunlara tabiidir. Nasıl ki millet, devlettir; bu itibarla kanunların hem sahibi, hem de uygulayıcısıdır. Fakat aynı zamanda kendisi de bu kanunlara uymalıdır. Bazı insanlar, din kitaplarında anlatılanları olduğu gibi kabul etmektedir. Bu yüzden Dünya’nın yaşının 5-6 bin yıl kadar olduğunu zannetmişlerdi. Halbuki hayatın çok daha önceden başladığı anlaşılmıştır. Bu anlayış, kaya tabakalarıyla onların arasındaki fosillerin incelenmesi sonucu elde edilmiştir. Dünya’nın hiçbir

bölgesinde, hayatın ilk oluştuğu zamanki koşullar hâkim değildir. Bu yüzden, canlılığın tekrar aynı şekilde başlaması ve aynı süreçleri tekrarlaması beklenemez.

50 bin sene önce insanlar mağaralarda yaşamaya başladılar. Çünkü soğuklar iyice şiddetlenmişti. Ateşi kullanmayı ise çok daha öncesinde öğrenmiş görünüyolar. Zaten ateş kullanımına yönelik bulgular mevcut. Bu devrin insanları, hayvan eti ve kemik içlerindeki ilikle beslenirlerdi. Hayvan derilerini kıyafet olarak kullanıyorlardı. Kemikleri mağarada saklıyorlar ve acıktıklarında kırıp içindeki iliği yiyorlardı.

Yeryüzündeki insan topluluklarının günümüzdeki durumunu iyi anlamak için, geçmişteki atalarımızın kendi aralarındaki ilişkiyi anlamamız şart. Bunun için insanlığın kökenine gitmemiz bir zorunluluk. Zamanla kaba yapı taş aletler incelmış ve daha işlevsel bir hal almıştır. Kültür, bir insan topluluğunun devlet ve fikir hayatında yapabilecekleri şeylerin bileşkesidir. Medeniyet de aslında budur. Bizler, yarının kurucusuyuz. Bizden önceki nesillerin devlet işlerinde, fikri ve iktisadi alanlarda neler yaptığını öğrenmek mühimdir. Çünkü bunların iyi ve fena yönlerini öğrendikçe bilinçlenmiş oluruz.

İNSANLIK TARİHİNE GİRİŞ

Lise Tarih-1’in son sayfalarında “resimler” adında bir bölüm var. Bölümün ilk görseli de bu. Bir insan ile goril iskeleti kıyaslanıyor.

Atatürk, Eugène Pittard ve Afet İnan ile birlikte, tarihle alakalı konularda fikir paylaşımında bulunuyor.

Onların yaptıkları hataları yapmamaya gayret ederiz. Yaptıkları şerefli işlerle de iftihar ederiz. Hem millet olarak, hem de bir birey olarak temel amacımız, medeniyetin ilerlemesine çalışarak insanlığın yükselmesine hizmet etmek olmalıdır. Bunun için gelecek nesillere bilim ve sanat alanlarında eserler bırakmış bir varlık olarak tarihte yer edinmeliyiz. Bu fikrin bahsini çocuklarımıza da açmalıyız.

Tarih 1. ciltten alıntılar:

"Çizdiğimiz hayat zincirinin ilk halkasını sulara bulduk. Hayat, sıcak, güneşli, sığ bataklık suda çamur veya kum üzerinde başladı. Oradan açık sulara, denizlere yayıldı..."

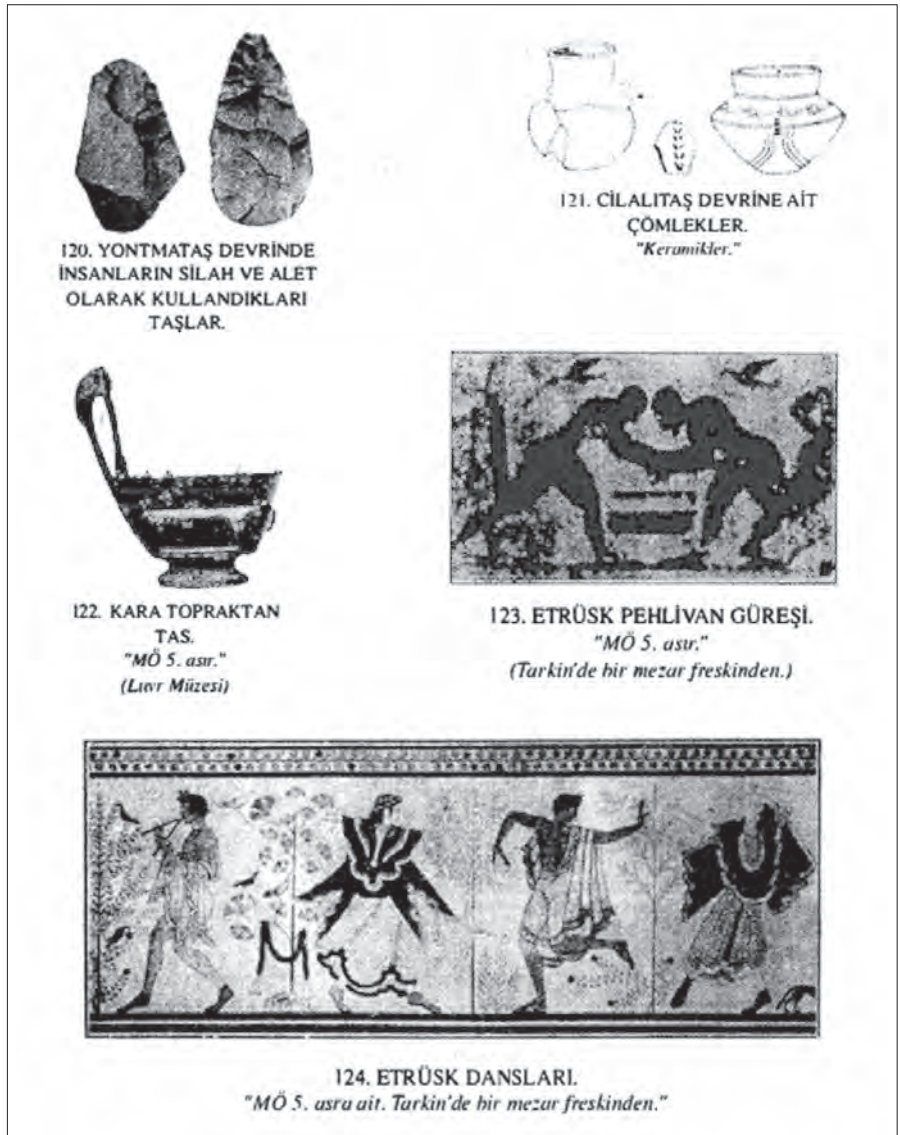
"Her halde şunu kabul etmek lazımdır ki, hayat tabiatın dışından gelmiş değildir ve tabiatın üstünde bir nedenin eseri de değildir. Hayat, tıpkı suyun buhar olması, bazı cisimlerin billur haline geçmesi, hararet tesiriyle toprağın ısınması gibi zorunlu bir tabiat hadisesidir ve ortaya çıkması için gereken tabii sebepler mevcut olduğu zaman kendiliğinden oluşmuştur."

"Gerçekten genel olarak iddia olunuyor ki, insanın ve büyük maymunların ortak bir ataları vardır. Bu ata dahi, daha basit şekillere sahip bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyor. Bu memeli hayvan da bir çeşit yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan geliyor. Bunların hepsi de ilk hayat şekli olan ilkel hücre'ye dayanıyor."

İnsanın bu şeceresi, insanın iskeletiyle diğer kemikli hayvanların iskeletleri arasındaki karşılaştırmalara dayanır.

İnsan, doğmadan evvel, vücudunun geçirdiği pek garip safhalar vardır ki, onlar bilinecek olursa, bu iddianın sağlamlığını kabul etmemek mümkün olmaz. Gerçekten embriyo halindeki hayat ile cenin hayatı devirlerinde insan, evvela bir balık olacaktı gibi başlar; yerde sürünen hayvanları hatırlatan birtakım şekillerden geçer; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlar, hatta bir müddet için kuyruğu da vardır.

İnsan doğduktan sonra dahi, şahsî gelişimine insan olarak başlamaz. İnsanlığa doğru atılmak için, âdeti ilk hayvanların yaptıkları gibi çırpınır durur.

Lise Tarih-1 ders kitabından bir başka görsel.

Lise Tarih-1 ders kitabından Tunç ve Demir Devirleri'nden çeşitli aletleri gösteren bir sayfa

Kısacası insanlar, sularda kaynaşıp çırpan bir mevcuttan, çok yavaş yürüyen bir evrimle bugünkü şekle geldiler."

Lise Tarih kitaplarının birinci cildindeki bilgiler, temel olarak ilköğretim ve ortaokul kitaplarına da aktarılmıştı. Fakat dili daha sade ve anlaşılabilir. Canlıların evrimi, "hayat zinciri" başlığı içinde inceleniyordu.

Genç cumhuriyette eğitim ve evrim

Türkiye'deki sistemli bilimsel çalışmalar antropoloji ile başlamıştı. Bunu sağlayan Atatürk'tü. Nazi antropolojisi, dolikosefal arı ırkın üstünlüğünü savunuyordu. Batı'da da Türkler ve Asyalıların sarı ırktan olduğu, Avrupalıların ise üstün beyaz ırktan olduğu görüşleri hâkimdi. Bunlar, fiziki antropoloji çalışmaları ile desteklenmeye çalışılıyordu. Bu yüzden Atatürk, onlara aynı şekilde karşılık vermek için çeşitli çalışmalar başlattı. Türk Tarih Tezi'nin oluşturulması ve Türkiye'de fiziki antropoloji çalışmalarının başlatılması buna verilmiş bir cevaptır. Atatürk'ün amacı, Türklerin Avrupalılardan aşağı bir millet olmadığını, aksine üstün yanları olduğunu bilimsel olarak kanıtlamaktı. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, insan "ırk"ları, antropolojinin temel kav-

ramıydı. Hem ten rengine, hem de farklı kıtalardaki insanların fiziksel özelliklerine göre ırk sınıflandırmaları yapıyordu. Kafatasları ölçülüyor ve bunlar kıyaslanıyordu. Bu anlayış Türkiye antropolojisinin ilk yıllarında da hâkimdi (not: Türkiye'de ırk kelimesi o yıllarda, "millet" ile neredeyse eşanlamli olarak kullanılmıştır).

Atatürk ve cumhuriyetin kurucu kadroları, Türk bilim insanlarının yurtdışına tahsile gönderilmesini önemli görmüştür. İlk Türk antropolog olarak bilinen Şevket Aziz Kansu, Fransa'da eğitim almıştı. Muzaffer Süleyman Şenyürek ABD'deki Harvard Üniversitesi'ne; Afet İnan İsviçre'deki Cenevre Üniversitesi'ne gönderilmişti. 1934'ten itibaren Avrupa ve Amerika'daki üniversitelere öğrenciler de gönderilmeye başlandı. Amaç, bu öğrencilerin antropoloji alanında uzmanlaşmasıydı.

Afet İnan'ın hocası olan ve Atatürk'ün bilimsel hususlarda sohbetlerini eksik etmediği Eugène Pittard, 1939'da bir makale kaleme aldı. Antropoloji alanında, döneminin en saygın dergilerinden olan Revue anthropologique'de yayımlandı. Fransızca yazılmış makalenin başlığı: "Antropolojiyi ve Tarihöncesi Canlandırılan Devlet Adamı: Kemal Atatürk"tü. Yazı içeriği sadece antropolojiyle ilgili değildi.

Pittard'ın Türkiye'de gözlemlediği bilim politikalarının evrimi ve Atatürk'ün bilim sevdası da yazıda geniş yer tutuyordu. Bu anlamlı makale, derginin kapak konusuydu.

Afet İnan'ın tez konusu, Türkiye'deki nüfusun antropolojik özellikleriydi. Eugène Pittard, teze bir önsöz yazmıştı. İlk cümleleri aynen şöyleydi: "Burada söylenmesi icabeden bir nokta vardır ki, o da hiçbir zaman, hiçbir devletin bu nevi bir antropoloji envanteri vücuda getirmedir."

1930'lu yıllardaki Kültür Devrimi'nin en göze çarpan niteliği, bilimi, dinden bağımsız olarak ele almak olmuştur. Tarihçilik bu dönemde, evrimci bir çizgi benimsemişti. 1932'deki 1. Türk Tarih Kongresi sırasında, Ş. Aziz Kansu'nun ağzından şu cümleler dökülmüştü: "İnsan bir tekâmül (evrim) mahsulüdür ve bu tekâmül silsilesi hayvanlardan insana kadar gelmiştir".

Ders kitaplarında evrim konusunun yeri

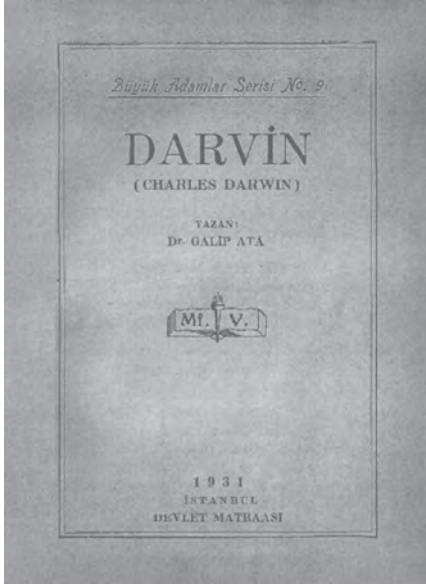
Evrim, sadece antropoloji ve tarih kitaplarının temelini oluşturmamıştı. Jeoloji, biyoloji ve mantık ders kitapları da evrim kuramı çerçevesinde hazırlanmıştı.

AVRUPA'DA HUN-TÜRK İMPARATORLUĞU 375-453

Harita 3

Lise Tarih-2 ders kitabındaki "haritalar" bölümünün 3. Haritası

1931'de Maarif Vekaleti (bugünkü adıyla Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından basılan "Darvin" kitabı (Büyük Adamlar Serisi No.9)

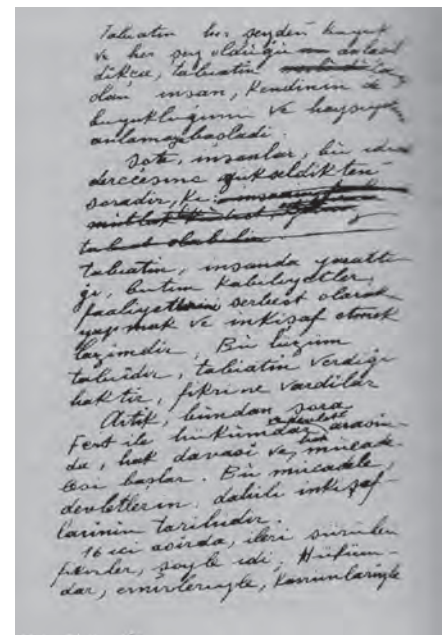
Bu kitapların bilimsel düzeyi, dönemine göre inceleyecek olursak oldukça yerindedir. 1926'da yayımlanan **mantık ders kitapları**nda evrimin ve biyolojinin etkisi görülmüştü. Nicolas Cuvier'in, "canlılar bir yaratıcı tarafından ayrı ayrı yaratılmıştır" görüşü, yaradancılık olarak bilinir. Jean-Baptiste Lamarck ve Charles Darwin'in ortaya koydukları şey ise evrimdir. Kitapta bu iki kurama da yer verilmişti. Lamarck'ın savunduğu görüş "doğal çevrenin zorladığı şartlar, canlılarda değişim meydana getirir ve bunlar nesilden nesile aktarılır" idi. Darwin ise canlıların evriminin "doğal seçim" adı verilen bir mekanizma ile sağlandığını ortaya koymuştu. Yani basitçe, çevre şartlarına uyum sağlayan canlılar daha uzun yaşıyordu. Dolayısıyla daha çok sayıda yavru birey meydana getirebiliyorlardı. Kitapta hem Lamarck'ın hem de Darwin'in kuramı yer almıştı.

Lise jeoloji ders kitabında Dünya'daki yaşamın tarihini yazma amacı güden paleontoloji alanı önemli yer tutmuştu. Yani hangi canlı topluluklarının hangi devirlerde evrimleştiği, fosilleri ile birlikte yer almıştı. Kıta/levha hareketleriyle birlikte deniz ve okyanusların konumunun değişimi, toplu hayvan göçleri ve eski iklim koşulları, kitapta yer alan diğer konu-

lardı. Kitap, mezozoik (ikinci zaman) çağı "omurgasızlar" ve "omurgalılar" olarak iki döneme ayırmıştı. Omurgalılar kısmında **Brontozor**, **Triseratops** gibi dinozor cinslerinin özellikleri anlatılmıştı. Paleolitik zamanın başlarında ise **Neandertal** insanının özellikleri vardı. Kitap, Neandertallerden, kısa boylu (155 cm), tıknaz, dolikosefal ve güçlü olarak söz ediyordu. Kaş kemerleri öne doğru çıkık ve kalın, alını dar ve geriye kaçık, burnu ise geniş olarak betimlenmişti. Soyları bir süre sonra tükenmişti. Paleolitik'in sonlarına doğru Kromanyon insanından söz edildiğini görüyoruz (**Cro-Magnon**). Bulunan iskeletlere bakılırsa uzun boylu, dolikosefal, dar ve uzun burunluydu. Paleolitik insanları mağaralarda yaşıyor, ateşi kontrollü olarak kullanıyor ve hayvan avlıyorlardı. Çakmak taşları basitçe yontuluyor ve bıçak, ok/mızrak ucu ve el baltaları üretiliyordu. Mağaralarda ren geyiği ve at gibi hayvanların toplu haldeki iskeletleri bulunmuştu. Bu kalıntılar, dönemin insanların bu hayvanlarla beslendiğinin bir kanıtıydı. Neolitik dönemle birlikte buzullar erimiş, iklim ılımanlaşmaya başlamıştı. Kromanyon insanıyla birlikte diğer insan ırkları da bu dönemde evrimleşmişti. Son ortaya çıkan insan ırklarının, Akdeniz ve Orta Asya'dan geldikleri göze çarpıyordu. Yapılan araştırmalar sonucunda, Orta Asya'dan gelenlerin Türkler olduğu ortaya çıkmıştı. Jeoloji kitabına göre Türkler, Avrupa'ya göç ederek oradaki ilkel yaşam koşullarını değiştirmişlerdi. Onları çeşitli tahıllarla tanıştırmışlar ve çiftçiliği öğretmişlerdi. Neolitik dönemde yaşayan insanlar, Paleolitiktekilere kıyasla daha zekiydiler. Koyun, keçi, köpek gibi hayvanları evcilleştirmişler ve tarım yapmayı öğrenmişlerdi. İnsanlar, Cilalı Taş Devri'nin bitimine yakın, madenlerden yararlanmayı akıl etmişti. Önce bakırı keşfetmişlerdi. Daha sonra da bakırı kalay ile karıştırıp tuncu, son olarak da demiri keşfetmişlerdi. Demirin bulunmasıyla birlikte tarih öncesi sona eriyordu. Bundan sonraki dönemler tarih biliminin konusuydu.

Şimdi de **lise biyoloji ders kitabının** ikinci cildindeki evrimsel konulardan söz etmek istiyorum (1938). Canlıların nasıl ortaya çıktığı ve çeşitlendiği hakkında

kimi teorilere yer verilmişti. Bunlardan hangisinin bilimsel, hangisinin yanlış olduğu da vurgulanıyordu. Mesela Georges Cuvier'in katastrof görüşüne göre Dünya üzerinde bazı zaman dilimlerinde kıyametler kopmuştu. Bunun sonucunda canlı türleri toplu olarak yok olmuşlardı. Fakat sonra yaratıcı, tekrar canlıları yaratmaya devam etmişti. Kayaçların farklı tabakalarında farklı canlı gruplarına ait fosiller vardı. Cuvier bunu kendi düşüncesine kanıt olarak göstermeye çalışmış ve her bir fosil tabakasından önce kıyametin koptuğunu söylemişti. Bu yüzden farklı katmanlarda değişik canlı türleri vardı. Kitapta, bunun yanında, C. Darwin'in 1859'da yazdığı "Türlerin Kökeni" adlı yapıttan da söz ediliyor. Darwin'in doğal seçme yoluyla evrim kuramına yer veriliyor ve evrimin bilimsel olarak doğrulandığına vurgu yapılıyordu. Ayrıca yapay seçim olarak bilinen mekanizma da kitapta açıklanmıştı. Irklar alt türlerin içinde bir parçaydı ve doğal yollardan oluşuyordu. Ancak yapay ırklar da oluşturulabilirdi. Mesela koşu ve yük taşıma kabiliyetleri üstün olan atları kendi aralarında çiftleştirsek, doğacak olan yavrular da bu kabiliyetlere sahip olur (İngiliz atları gibi).

Atatürk'ün tabiat hakkındaki bazı görüşlerini yazdığı kendi el yazısı. Orijinal kaynak: Medeni Bilgiler Kitabı (Kemalist Devrim-2: Din ve Allah adlı kitaptan alınmıştır)

DTCF Antropoloji bölümü dersliğinin yakınları...(<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/dtcfnin-80-yili>)

Yine aynı kitapta tekâmül teorilerini (evrim kuramları) içeren bir kısım da vardı. Bu kuramlara göre canlılar, doğada devamlı bir değişim süreci içindeydiler. Evrim kuramları embriyoloji, paleontoloji, karşılaştırmalı anatomi gibi pek çok farklı alandan besleniyordu. Ekolojiden bahsederken karada ve suda yaşayan canlıların bu ortamlara nasıl adapte oldukları anlatılıyordu. Çevre şartları değiştiğinde, canlıların yeni şartlara uyum sağlamaları gerekiyordu. Aksi takdirde nesilleri zamanla tükeniyordu. Embriyoloji alanındaki bulgular, evrimin canlı kanıtları gibiydi. Örneğin balinalarda kıl olmadığı halde, embriyo safhasında bu kıllar gözlemleniyor. Omurgalı hayvanların tamamında, “ontojeni” aşamasında solungaç yarıkları vardı ve aynı yolda sinir sistemleri oluşmuştu. **Bu kanıtlar gösteriyor ki, bütün omurgalılar ortak bir atadan gelmiş.** Fossil buluntuları da bize çok şey anlatıyor. Mesela atların beş parmaklı ata türlerden evrimleştiği görülüyordu. Kuşlar ise **Arkeopteriks** fosilinden de anlaşılacağı üzere, sürüngenlerden evrimleşmişti. İnsanlar, şempanze ve orangutan gibi maymun türleriyle ortak bir atayı paylaşıyordu. Kitaptaki Darwinizm bölümünün bir kısmını aynen aktarmak istiyorum:

“Darven (1809-1882), canlılarda tekâmülün delillerini ambriyoloji ile paleontolojide bulmuştur. Bu tekâmülün sebebi olarak özel bir faktör kabul eder (hayat mücadelesi dolayısıyla tabiiğ seçksiyon).

Darven, teorisini bir İngiliz iktisatçısı olan Maltüs’ün şu kanununa istinat ettirmektedir: (Ölçülü bir alanda yaşayan insanların sayısı, bir geometrik ulam halinde çoğalırken, bu alanda bunların geçimleri için lâzım olan besin maddeleri ancak bir sayal ulam halinde çoğalır). Bu kanun bütün canlılara tatbik edilecek olursa birkaç döl sonra canlıların işgal ettikleri yerlerdeki besin maddeleri, hepsini beslemeğe yetmeyecektir. Bunun neticesi olarak, aralarında besin maddelerini paylaşmak için ciddî bir mücadele başlayacaktır. Mücadele edenler içinde, herhangi bir sebeple, diğerlerinden daha zayıf olanlar, besin maddelerini tedarik

etmeğe güçleri yetmeyenler ve nihayet düşmanlarına, parazitlere ve iklim şartlarına mukavemet edemiyenler inkırazı mahkûm olacaklardır. Fakat daha mukavemetli ve hayat mücadelesi için daha iyi teşkilâtlanmış olanlar yaşamakta devam edeceklerdir...”

1933 yılında **ortaokul talebelerinin ders kitabı olan Tarih-1**’de fiziki antropolojiyle ilgili kısımlar da vardı. Bu kısımlarda, ırk tasnifinin nasıl yapıldığı anlatılıyordu. Ancak devamında öğrencileri uyaran şu cümleler vardı: “*Bununla beraber ırklar arasında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Bu fark ırkları ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimâî hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstünlük ve geriliğini göstermez.*”

Atatürk’ün zihninden: Bilim ve evrim

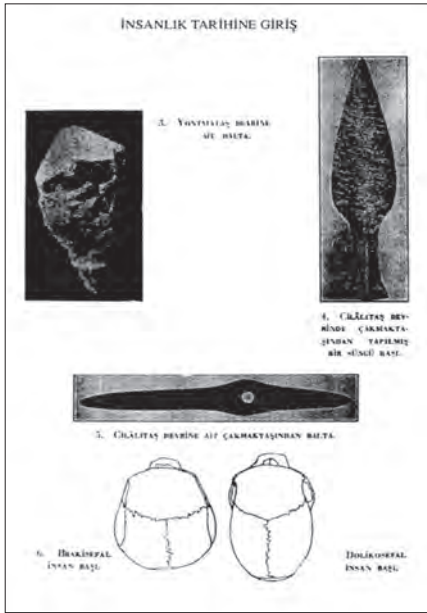
Yazının bu bölümünde Gazi’nin bazı sözlerini bulacaksınız.

- “Sizlerle yaptığım bu ilmi konuşmalar, benim ruhumun gıdasıdır.” (1) (Sofrasında bilimsel hususlarda fikir alışverişinde bulunduğu bilim insanlarına hitaben)

- “Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum, alevler olarak geri dönmelisiniz.” (Yurtdışına eğitim almaya giden öğrencilere gönderdiği telgrafta kullandığı bir cümle)

Gazi, Dil Tarihli öğrencilerle birlikte (<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/dtcfnin-80-yili>)

Lise Tarih-1, "resimler" bölümünün 2. görseli.
Taştan yapılmış çeşitli aletlere ek olarak
brakisefal ve dolikosefal insan kafatası
çizimleri yer alıyor.

- "Dünyada her şey için, medeniyet için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önceki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin yıl sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak demek değildir." (2) (22 Eylül 1924'te, Samsun'da öğretmenlere hitap ettiği konuşmada söylemiştir).

- "Hanımlar, Beyler; Memleketimizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektir." (27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere hitap ederken)

- "Medeniyetin coşkun seli karşısında direnmek boşunadır ve o, gafil itaatsizlere karşı çok amansızdır. Dağları delen, göklerde uçan, göze görünmeyen zerrelere yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen medeniyetin kudret ve yüceliği karşısında çağıdışı kalmış zih-

niyetlerle, ilkel, boş inançlarla yürüme-ye çalışan milletler yok olmaya veya hiç olmazsa esir olmaya ve aşağılanmaya mahkûmdurlar." [1925] (3)

- "Biz askere alacak binlerce kişi bulabiliriz ama Darülfünun'a ikinci bir Hamdullah Suphi bulamayız. Sen yine irfan ordusunun başında kal." (4) (Kurtuluş Savaşı yıllarında, üniversite çalışanı H. Suphi, askere gitmek amacıyla başvuru yapıyor. Atatürk ise bu sözlerle yanıt veriyor)

- "Tabiatın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça, tabiatın çocuğu olan insan, kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamağa başladı." (5)

- "İnsanlar sürfeler gibi sulardan çıktıkları için önce, ilk ceddimiz balıktır. İşler daha ilerledikçe o insanlar, primat zümresinden türediler.

İnsanlar büyük tabiat olayları önünde muhâceret, akın yolları ile bu arz dediğimiz yıldızın her kıt'asına dağılmışlardır. Bu kıt'alardan bazısına eski, bazısına yeni denmiş. Bu deyiş hem bilgide, hem bilgisizliktendir. Amerika'yı Kristof Kolomb keşfetti diye Yeni Dünya sayılmıştır. Fakat jeoloji olayları Asya'dan Alaska yolu meydana geldi ve daha başka yollarla, karanlık zamanlarda ismi bilinmeyen geçişler oldu. Maya Medeniyeti'ni ve İnkalar'ı öğrendikçe, stepler ve Alaska geçitleri düşünüldükçe, İnuit yüzleri ve tipleri ile Kızılderili Hintli insanları yüzleri

ve tipleri incelenip araştırıldıkça bu Eski ve Yeni Dünya kavramları bittabi yavaş yavaş değişir. Kristof Kolomb'un keşfi hiç şüphesiz ki çok büyük ve mühim bir hâdisedir. Fakat daha dünkü iş sayılır." (6)

- "Filhakika umumiyetle iddia olunuyor ki, insanın ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilleri haiz bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyor. Bu memeli hayvan bir nevi yerde sürünen hayvanlardan ve nihayet bunların hepsi de ilk hayat şekli olan iptidai hücreye dayanıyor. İnsanın bu şeceresi, insanın teşrihi ile sair kemikli hayvanların teşrihi arasında mukayeselere müstenittir." (7)

"Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır. Bahçesinde çiçek yetiştiren adam bir şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki memleketlerine ve milletlerine ve bunların istikbaline faydalı olurlar." (8)

- "Hayata ve geçinmeye hâkim olan hükümlerin, zamanla değişimi, gelişimi ve yenilenmesi zorunludur. Uygarlığın buluşlarının, fennin harikalarının, dünyayı yenilikten yeniliğe ulaştırdığı bir devirde, yüzyıllık köhne zihniyetlerle, geçmişe hayranlıkla varlığı korumak mümkün değildir. Uygarıktan söz ederken şunu da

DTCF Antropoloji bölümü dersliğinin çok eski bir hali (<http://www.dtcf.ankara.edu.tr/dtcfnin-80-yili>)

kesinlikle söylemeliyim ki, uygarlığın esas-
sı, ilerleme ve kuvvetin temeli aile haya-
tındadır.” [30 Ağustos 1924]

- “Bilinir ki, genellikle hayat hakkında
bugün kabule değer görülen teori şudur:

Hayat, herhangi bir tabiat dışı etkenin
müdahalesi olmaksızın, dünya üzerinde
tabii ve zorunlu, bir kimya ve fizik süre-
ci sonucudur. Hayat sıcak, güneşli, sıg
bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve
denizlere yayıldı; denizlerden tekrar ka-
ralara geçti. İlk hayvan denizlerde balık
ve karalarda çeşitli kemikli yaratıklar oldu;
bunlar çeşitli uzun devirlerde şekilden
şekle olgunlaştılar.

Şimdi insanların nereden ve nasıl gel-
diği hakkındaki görüşü tespit edelim:

İnsanlar sularda kaynaşıp çırpınan bir
varlıktan bugünkü şekline geldi. İnsanın
bugünkü yüksek zekâ, kavrayış ve kud-
reti milyonlarca ve milyonlarca kuşaktan
geçerek hazırlandı.

Artık bugün, tabiatın sonsuz büyüklü-
ğüne ve tabiat içinde kendi türünün gele-
ceğine gittikçe büyüyen bir irade ve bilinç-
le bakıyor.” [Ağustos 1930] (9)

- “Dünyayı dümdüz zannettikleri za-
man, dünyayı dümdüz anlayanlar, onun
beş altı bin senede meydana geldiğini
zannetmişlerdir. Oysa dünyanın niteliği
ortaya çıktıktan sonra anlaşıldı ki, dünya
beş altı bin değil, ancak milyonlarca se-
neler zarfında meydana gelebilmiştir.” [27
Ocak 1931]

- “Tabiatla, bilirsiniz ki, hiçbir şey yok
olmaz. Ne bir ses ne bir söz ne bir hare-
ket... Olduğu çağ ne kadar eski veya yeni
olursa olsun, bütün bu oluşlar, oldukları
andaki gibi tabiat içindedir. Bu dalgalan-
mada, zaman ve uzaklık kavramı yoktur.
Bugün dünyanın herhangi bir köşesinde
söylenen sözü veya yansıyan hareketle-
ri, yine dünyanın herhangi bir köşesinde
aynı anda işitmek, dinlemek, kaydetmek
mümkün olduğunu görüyoruz.

Yarın bizi saran tabiat unsurları için-
de, binlerce ve binlerce sene evvel söy-
lenmiş sözleri, olduğu gibi toplayıp tespit
etmek imkânına elbette varılacaktır. Tabi-

*Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının yayınlanması
Türklerin Avrupalılardan daha ilkel oldukları
iddiasına karşı atılmış önemli adımlardan biridir.*

atın, bugün için esrar dolu sinesine gire-
ceği kesin görülen insan zekâsı, bekleni-
len hakikatleri ortaya koyacaktır.

Yine bu insan zekâsıdır ki, bekledi-
ğimiz sonucu elde etmemiş olmakla be-
raber, bugünkü araştırmacı zekâları tatmin
edecek ve tarihi aydınlatacak yeni yön-
temler ve bilimler bulmuştur.

İşte arkeoloji ve antropoloji, o bilimle-
rin başında gelir. Tarih bu son bilimlerin
bulduğu belgelere dayandıkça temelli
olur. Tarihi bu belgelere dayanan millet-
lerdir ki, kendi aslını bulur ve tanır.

İşte bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu bi-
lim belgelerine dayanır. Yeter ki bugünün

*Türk Tarih Tezi'nin oluşmasında önemli katkıları
olan Afet İnan, Atatürk'ün "bir kıvılcım olarak"
Avrupa'ya (İsviçre'ye) gönderdiği
öğrencilerden biridir.*

aydın gençliği, bu belgeleri aracısız tanı-
sın ve tanıtın.” [Ocak 1936] (10)

- “Ben, manevi miras olarak hiçbir
ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve ka-
lınlaşmış kural bırakmıyorum. Benim ma-
nevi mirasım ilim ve akıldır. Benden son-
rakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz
çetin ve köklü zorluklar karşısında, belki
gayelere tamamen eremediğimizi, fakat
asla taviz vermediğimizi, akıl ve ilmi rehber
edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman
süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların,
kişilerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışla-
rı bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla
değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia
etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkâr et-
mek olur. Benim Türk milleti için yapmak
istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım
ortadadır. Benden sonra beni benimse-
mek isteyenler, bu temel eksen üzerin-
de akıl ve ilmin rehberliğini kabul eder-
lerse, manevi mirasçılarım olurlar.”(11)

Günümüz ders kitaplarında evrim konusu

Yok.

Notlar

Yazıyı hazırlamamdaki ana unsur,
Atatürk'ün evrim eğitimine nasıl yaklaştı-
ğını anlatmaktır. Bunu yaparken düşün-
celerimi veya bilgilerimi yazmaktan çok,
yazılı kaynaklara başvurmaya dikkat et-
tim. Yazıda geçen, günümüz Türkçesi'n-
de pek kullanılmayan bazı kelimelere ve
bilimsel bazı terimlere “sözlük” kısmında
yer verdim. Cumhuriyetin ilk yıllarında-
ki eğitim ve bilim politikaları ilginizi çe-
kiyorsa, Zafer Toprak'ın kaleme aldığı,
“Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Ant-
ropoloji” adlı kitabı önerebilirim.

Ders kitaplarından yaptığım alıntılar
ve Atatürk'ün söylemleri, yazımda önemli
bir yer tutuyor. Bunları tırnak işareti içinde
verdim ve kelimeleri günümüz dil bilgisi
kurallarına göre değil, orijinal hallerine
sadık kalarak yazdım. Alıntılardaki bazı
yazım yanlışlarının sebebi budur (Dar-
ven, ambriyoloji kelimelerinde olduğu
gibi). Fakat yazıldıkları veya söylendikleri
dönemde o şekilde kullanılıyorlardı.

Dönemin ders kitaplarında yer alan evrim konusunu, bilimsel seviyesi oldukça iyidir. O yıllarda yapılan çeşitli keşiflere göre anlatılmıştır. Fakat Türk Tarih Tezi'nin etkisinden ötürü, bilimsel anlamda bir kanıt içermeyen bazı ifadeler de yer verilmiştir. Mesela jeoloji ders kitabında, Neolitik dönemde Orta Asya'dan yayılan Türklerin, zamanla Avrupa'ya giderek oraya medeniyet götürdüğü söylenmiştir. Avrupa'nın tarıma, Anadolu ve Mezopotamya'ya göre çok daha geç başladığı bilimsel bir gerçektir. Fakat Avrupa'da yaşayan insanların tarımı nasıl öğrendiklerini tam olarak bilmiyoruz.

Bu noktada Türk Tarih Tezi'ne de değinmek isterim. Bu tezin oluşmasında Atatürk ile birlikte, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerinin, özellikle de Afet İnan'ın katkısı olmuştur (Afet İnan'ın da Eugène Pittard'dan etkilendiği görülür). Tezin amaçlarından biri Türklere, Batı

dünyasında yeni ve güçlü bir imaj kazandırmaktı. Bunun da antropolojik çalışmalar ile mümkün olacağı görüşü hâkimdi. O yıllarda sadece ülkemizde değil, pek çok ülkede antropoloji, benzer amaçlarla kullanılmıştı. Atatürk, bazı ülkelerin bilimi kendi çıkarları için bir enstrüman olarak kullandığının farkındaydı. Bu yüzden onlara bilimsel bir karşılık verebilmek ve Türklerin Avrupalılardan daha "ilkel" oldukları söylemini yıkmak için antropolojik çalışmalara önem verdi. Bu çalışmalar, ırkçılık olarak değerlendirilmekten uzaktır. Aksine, ırkçılık yaparak Türklerin "aşağı sarı ırktan" olduğunu söyleyenlere karşı atılmış bir adımdır.

Son Notlar

- (1) Özer Soysal, *Atatürk Araştırmalarının Bibliyografik Dayanakları*.
- (2) *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990), s.80.
- (3) Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Tarih, Atatürk'e Saygı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi

Basımevi, 1969), s.42.

(4) Kemal Anburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler* (İstanbul: İş Bankası yayınları, 1995), s.10.

(5) Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*.

(6) Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003), s.207.

(7) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1935.

(8) Utkan Kocatürk, *Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 3, 1985, s.384.

(9) *Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984), s.277-278.

(10) *Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984), s.241-242.

(11) Utkan Kocatürk, *Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 3, 1985, s.400.

Kaynaklar

1. *Tarih 1 Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
2. Toprak, Zafer. *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2012.
3. Özata, Metin. *Atatürk Bilim ve Üniversite*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2013.
4. Ata, Galip. *Büyük Adamlar Serisi: Darwin*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
5. *Atatürk Din ve Laiklik Üzerine*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

Sözlük:

Arkeopteriks (Archaeopteryx): Fosili Almanya'da ele geçen bir tüylü dinazor. Kanatları, bu türün havada süzûlebildiğini düşündürüyor. Kuşların dinozorlardan evrimleştiğinin fosil kanıtlarından biri.

Brakisefal: Yuvarlak kafalı anlamına gelir. Bu tipteki kafatasları genellikle geniş ve kısıdır.

Cet: Ata, dede.

Darülfünun: Üniversite.

Dolikosefal: Uzun kafalı anlamına gelir. Üstten bakıldığında, uzun ve düz bir kafatasını tanımlar.

Düştur: İlke, kural.

Ehemmiyet: Önem.

Embriyoloji: Gelişimsel biyolojinin bir alt dalı olan embriyoloji, canlı yavrularını, hücre aşamasından doğuma kadar inceler.

Evrım: Canlı topluluklarındaki gen ve özellik dağılımlarının, nesilden nesile ilerledikçe değişmesidir. Biyoloji, antropoloji, paleontoloji gibi pek çok bilim dalının temel taşıdır.

Filhakika: Günümüz Türkçesi'nde pek kullanılmayan bir sözcüktür. Doğrusu, gerçekten, gerçi anlamlarında kullanılmıştır.

İçtimai: Toplumsal, sosyal.

İftihar etmek: Övünmek, gurur ve mutluluk duymak.

İnkıraz: Batma, yok olma, çöküş.

İnuit: Eskimo. Aborjin topluluklarıdır. Büyük bir kısmı Kanada'nın kuzeyinde yaşar. Yaşadıkları bölgenin havası oldukça soğuktur.

İptidai: İlkel, ilkokul.

İrfan: Bilme, kavrama, kültür.

İttihaz: Sayma, tutma, alma, kabul etme.

Latif: İnce, hoş, yumuşak.

Mahiyet: Nitelik, asıl.

Mamur: Güzel, istenildiği gibi olan.

Mektep: Okul.

Mukavemet etmek: Karşı koymak, direnmek.

Müstenit: Dayanan, yaslanan.

Neandertal insanı: Günümüz insanının akrabası olan, nesli tükenmiş insan türlerinden biri. İsmi, fosillerinin ilk keşfedildiği yer olan, Almanya'daki Neander Vadisi'nden gelmektedir. Neandertaller, soğuk iklime uyum sağlamış vücutlarıyla dikkat çeker.

Ontojeni: Bir organizmanın, döllenmiş yumurta aşamasından olgunlaşmaya kadar geçen süreçteki değişimini ve gelişimini inceler.

Primat: Taksonomide bir "takım"ın adı. Primatlar takımı insanın yanı sıra, kuyruklu ve kuyuksuz bütün maymun türlerini içerir.

Sair: Başka, öteki.

Sürfe: Kurtçuk.

Şecere: Soyağacı.

Tatbik etmek: Uygulamak.

Teşrih: Bir sorunu veya konuyu derinlemesine inceleyip anlatma veya çözümleme. Ayrıca *anatomi* anlamına da gelir.

Triseratops: Kuzey Amerika'da yaşamış otçul bir dinazor cinsi. İri bedeni ve üç boynuzlu başıyla dikkat çeker.

Umumiyyet: Genellik.

Bildiğiniz Gibi Değil

Siz hâlâ Yer'in düz olduğuna mı inanıyorsunuz?

'Yer'in düz olduğuna inanıyorum' ya da düz değil de 'küresel olduğuna inanıyorum' diyemezsiniz. Eğer yeterli kanıtınız varsa 'Yer'in küresel olduğunu varsayıyorum' önermesini kurar ve yine yeteri derecede kanıtlarsanız 'Yer'in küresel olduğunu biliyorum' diyebilirsiniz. Bu, önermenizin yanlış ya da doğru olabileceğini gösterir. Aksi halde inançla bağlarsanız, doğruluğunu ya da yanlışlığını denetleyemezsiniz.

İlk insanlar yiyecek toplamak amacıyla dolandıkları ortamı düz bir alan olarak düşünmüşler ve buradan hareketle üzerinde yaşadıkları Dünya'yı ucu bucağı olmayan tepsi ya da değişik biçimlerde düz bir yüzey olarak algılamışlardır.

Bilimselliğin ne olduğunu bilenler, başlıkta iki önemli hata bulacaklardır. Birincisi bilimsel olarak Yer'in düz olmadığı artık kanıtlanmıştır. Bu kanıtlar tamamen deneysel ve gözlemseldir, yani nesneldir (özne olarak benden bağımsızdır da diyebilirsiniz). Dolayısıyla "Yer düzdür" türündeki bir varsayım kesinlikle yanlıştır. İkinci hata, inanma üzerine kuruludur ve bilimsel olmanın ne olduğu kavranılmazsa en çok düşülen hatadır. Bilim bir inanç sistemi değildir. 'Yer'in düz olduğuna inanıyorum' ya da düz değil de 'küresel olduğuna inanıyorum' diyemezsiniz. Eğer yeterli kanıtınız varsa 'Yer'in küresel olduğunu varsayıyorum' önermesini kurar ve yine yeteri derecede kanıtlarsanız 'Yer'in küresel olduğunu biliyorum' diyebilirsiniz. Bu, önermenizin yanlış ya da doğru olabileceğini gösterir. Aksi halde inançla bağlarsanız, doğruluğunu ya da yanlışlığını denetleyemezsiniz.

Daha önce *Bilim ve Ütopya* dergisinde Yer'in küreselliğine ilişkin görüşlerin tarihsel gelişimi konusunda bir yazı

kaleme almıştım (bkz: "Yer'in Küresel Olduğuna İlişkin Görüşün Tarihsel Gelişimi", *Bilim ve Ütopya*, Mayıs 2002, Sayı 95, İstanbul 2002, s. 8–13). Ancak son zamanlarda 'Yer düzdür' biçiminde bazı safsatalarla karşılaşınca, konuyla ilgili yeni bir yazı yazmak elzem görünmektedir. Zira böylesine bilimsel bir meselenin basite indirgenmesi, bilimi de eleştirel bir noktaya taşımaktadır.

Antik Yunanlılar, Pythagorasçılara kadar Dünya'nın düz olduğuna inandılar. Miletli Hekataios (M.Ö. 550-476) yapmış olduğu haritada Yeryüzünü okyanusla çevrili bir disk biçiminde tasavvur etti.

Amasya/Türkiye'de Yeşilirmak'ın kenarında bulunan Strabon Heykeli.

İlk insanlar yiyecek toplamak amacıyla dolandıkları ortamı düz bir alan olarak düşünmüşler ve buradan hareketle üzerinde yaşadıkları Dünya'yı ucu bucağı olmayan tepsi ya da değişik biçimlerde düz bir yüzey olarak algılamışlardır. Buna karşın Yer'in düz değil de küresel olduğuna ilişkin ilk kanıtlar Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır ve bu düşünce bildiğimiz kadarıyla Pythagorasçılara aittir.

Meşhur Yunan filozoflarından ve bilimlilerinden Pythagoras (M.Ö. yaklaşık 580-500) ve Pythagorasçılara göre, Yer küresel olmalıydı. Bu bilgiye gözlem yoluyla ulaşmış olmalılar; çünkü açık sulardan limana doğru seyir halinde olan bir geminin önce direkleri ve yelkenleri, daha sonra da kendisi görünüyordu. Bu dönemin önemli düşünürlerinden olan Parmenides (doğumu yaklaşık M.Ö. 515) de Yer'in küresel olduğu sonucuna ulaşmıştı. Parmenides'in Yer'in küresel olduğu sonucuna nasıl ulaştığını bilmiyoruz, ancak gözlemlerden yararlanmış olduğunu tahmin ediyoruz. Yunanlıların yaşadıkları geniş enlemsel kuşak, gökyüzündeki değişiklikleri gözlemlemek ve buradan Yer'in küresel olduğu görüşüne varmak için yeterliydi. Kuzeye çıkıldıkça bazı yıldızlar görünmez olurken, bazıları hiç batmıyordu.

İlk defa Yer'in küreselliğine ilişkin sağlam kanıtları Aristoteles (M.Ö. 384-322/1) geliştirmiş ve bu sayede Yer'in küre biçiminde olduğu artık tartışmasız olarak kabul edilmiştir. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine* adlı eserinde birkaç gözlemi Yer'in küreselliğine kanıt olarak göstermiştir.

1. Kısmi Ay tutulmasında Yer'in Ay yüzeyine düşen gölgesi her zaman yay biçimindedir.
2. Gözlemcinin konumuna göre yıldızlar farklı yükseltide görülürler.
3. Değişik coğrafi konumlara bağlı olarak gündüz ve gece süresi farklıdır.
4. Denizde bize yaklaşan bir geminin önce yelkeni, sonra da gövdesi görünür.
5. Yukarı attığımız her cisim bir süre bizden uzaklaşır ve tekrar geri düşer.

Yer'in küresel olduğunun kanıtlanmasından sonra, Yer'in çevresinin ne kadar olduğu sorusu gündeme gelmiş ve Dünya'nın çevresinin ölçülmesi ile ilgili

çalışmalar başlamıştır. Yer'in çevresinin ölçülmesine ilişkin ilk güvenilir çalışma Eratosthenes (M.Ö. 275-194) tarafından yapılmış ve yaptığı çalışma da Yer'in küreselliğinin kanıtı olarak bilim tarihindeki yerini almıştır.

M.S. 150 yıllarında yaşamış olan Batlamyus (Ptolemaios), zamanına kadar ulaşan astronomi bilgilerinin sentezini yaptığı ünlü kitabı *Almagest*'de (asıl adı *Mathematike Syntaxis*, *Matematik Sentezi*) gezegenlerin hareketlerini matematiksel olarak açıklamaktan başka Yer'in küreselliğine ilişkin kanıtları da söz konusu etmiştir. Batlamyus bu kanıtları şu şekilde sıralar:

1. Güneş, Ay ve yıldızlar farklı bölgelerde farklı zamanlarda doğarlar ve batarlar.
2. Ay tutulması, doğuda, batıda olduğundan daha öncedir.
3. Kuzey kutbuna giden bir gözlemci için, güneysel yıldızlar yavaş yavaş kaybolur.

Cosmas Indicopleustes'un Hristiyanlığın Topografisi (M.S. 6. yüzyıl) adlı kitabında evren ve Yer'in tasviri (12. yüzyıldaki bir yazmadan): Cennet ve yeryüzü bir kutu içerisinde bulunur; Yeryüzü (γῆ οἰκουμένη), okyanusta (ὠκεανός) yayılarak dururken, cennet yukarıdaki yay biçimindeki göksel suya (στερέωμα) uzanır.

Abbasi Halifesi el-Me'mun coğrafyacılarının, dünya haritasına göre hazırlanmış Yeryüzü Küresi (813-833)

Eski Yunan'da gerek Aristoteles ve gerekse Batlamyus tarafından verilen Yer'in küreselliğine ilişkin bu kanıtlara sonraki dönemlerde yeni kanıtlar eklenecektir.

Ayrıca bu dönemde yapılan haritalarda Yer küresel olarak tanımlanmıştır. Bunlar arasında Eratosthenes'in, Batlamyus'un ve Amasyalı Strabon'un (M.Ö. 64-M.S. 24) haritaları sayılabilir. Hatta bunlardan Strabon, on yedi ciltlik *Coğrafya* adlı eserinde küresel Dünya üzerinde tek bir okyanusun olduğunu ve sürekli Batı'ya doğru gidildiğinde Hindistan'a ulaşabileceği fikrini de ortaya atmıştır.

Ne var ki, Yer'in küre değil de düz olduğu inancı, Hristiyan Ortaçağ'da, özellikle de 4-10. yüzyıllar arasında Karanlık Çağ'da yeniden taraftar bulmuştur. Bu dönemde Hristiyanlık kozmolojisi egemen olmuş ve her ne kadar daha önceleri astronomlar Yer'in küresel olduğunu biliyor olsalar da, Yer'in düz olduğu görüşüne geri dönmüş, astronomi ve kozmoloji çalışmalarında, *Kutsal Kitap*'ta belirtilmiş olan inanç hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bunlarla çatışabilecek görüşlerden ve yaklaşımlardan uzak durulmuş ve bir taraftan gelişmiş Yunan astronomisi yok edilmeye, diğer taraftan da ilkel bir kozmoloji anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Yer düz, gökyüzü ise onun üzerine kapanmış bir yarımküre olarak düşünülmüş, Yer'i küresel kabul edenler dinsizlikle suçlanmıştır. Hatta bir çadır biçiminde olan evren içerisinde

Yer'in bir 'masa' şeklinde ve okyanuslarla çevrili olduğuna inanılmıştır. Ancak Ortaçağ boyunca Yer'in düz olduğuna ilişkin yanlış yaygın inancın aksine, Latin Batı'da ciddiye alınacak hiçbir düz Yer savunucusu olmadığı da bilinmektedir. Zira Aristoteles'in ve Batlamyus'un Yer'in küresel olduğuna ilişkin kanıtlamaları çok güçlüydü.

Karanlık Çağ'da Yer'in düz olduğu inancına karşın İslâm astronomlarının Yer'in küreselliği düşüncesini daha ilk dönemlerden itibaren kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim 9. yüzyıl astronomlarından Fergânî'de bu açıkça görülür. Fergânî, *Cevâmî' el-İlm el-Nücûm ve'l-Harekât el-Semâviyye (Astronominin ve Göksel Hareketlerin İlkeleri)* adındaki *Almagest*'in özeti olan yapının üçüncü bölümünde, Yer'in küreselliğine ilişkin olarak Eski Yunan'dan beri bilinen kanıtları sıralar;

1. Güneş, Ay ve yıldızlar farklı bölgelerde farklı zamanlarda doğarlar.
2. Ay tutulması, doğuda, batıda olduğundan daha öncedir.
3. Kuzey kutbuna doğru yol alan bir gözlemci için güneysel yıldızlar yavaş yavaş kaybolur ve kuzeyse yıldızlar görünmeye başlar.

Bunlar aynı zamanda Batlamyus'un da kanıtlamalarıdır. Bu kanıtlamaları son-

raki İslâm astronomlarında da görmek mümkündür. Örneğin 11. yüzyılın önemli bilim adamlarından Beyrûnî'nin (973-1048) astronomi kitaplarında ve özellikle *Kitâb el-Tefhîm li-Evâil Sınâ'at el-Ten-cîm (Eski Yıldızbilim Sanatının Aktarımı)* adlı yapıtında bu kanıtlamalar verilir. Bu eserin 'Astronomi' başlıklı bölümünde yeryüzünün küresel olduğu, dağların bu küresel yapıyı bozuyor gibi görünmelerine karşın dağların yeryüzüne göre çok küçük olduğundan Yer'in küreselliğini bozmadığı aktarılır.

İslâm Dünyası'nda ilk dönemlerden itibaren Yer'in küresel olduğu düşüncesi kabul edilmiş ve daha sonra Yer'in çapı ve çevresinin doğru bir şekilde ölçülmesi gündeme gelmiştir. İslâm Dünyası'nda Yer'in çevresinin ölçülmesine ilişkin iki önemli girişim vardır. Bunlardan ilki Halife Me'mûn'un (813-833) emriyle yapılmış ve meridyenin 1 derecelik yayının ölçülmesi esas alınmıştır. İslâm Dünyası'nda Yer'in çevresinin ölçülmesinde en bilinen çalışma ise Beyrûnî (973-1048) tarafından 980 yılında yapılan çalışmadır. Beyrûnî, Hindistan'a yapmış olduğu bir seyahat sırasında, geniş bir ovaya hâkim olan yüksek bir dağa çıkmış ve orada ölçtüğü ufuk alçalma açısından yararlanarak Yer'in çevresinin büyüklüğünü hesap etmeyi başarmıştır.

İslâm Dünyası'nın 15. yüzyılda yaşamış ünlü astronom ve matematikçilerin-

Dünya'nın küre biçiminde olduğunu ispatlayan en önemli coğrafya seyahati Portekizli denizci Magellan'a (1480-1521) aittir.

Andreas Cellarius'un, *Harmonia Macrocosmica* (1660) adlı eserinde Batlamyus'un evren sisteminin tasviri: Yer evrenin merkezinde ve küreseldir.

den Ali Kuşçu da meşhur *Fethiyye* adlı eserinin ikinci makalesinin birinci bölümünde Yer'in küreselliğine ilişkin kanıtları sayar ve şöyle söyler: "*Yer'in şekli küredir. Onun küreselliği ile ilgili olarak tuhaf bir mesele ortaya çıkar. Yer'in bütün yüzeyi üzerinde seyir etmek mümkün olsun; ilkin belirli bir yerden üç kişinin birbirinden ayrıldığı varsayılın; birinin seyri batı yönüne, diğerinin seyri doğu yönüne, üçüncüsüne ise olduğu yerde dursun; bu durumda, batı yönüne giden doğu yönünden, doğu yönüne giden batı yönünden geri döner. Bu dolanımında, batı yönüne gidenin saydığı gün, yerinde duranın gününden bir gün kısa, doğu yönüne gidenin saydığı gün yerinde duranın gününden bir gün fazla olur. Bu takdirde, o gün bir kişiye göre cuma, diğerine göre perşembe ve üçüncüsüne göre cumartesi olması gerekir. Üç kişiye oranla bir güneş yılının günlerinin sayısının da çeşitli olması icap eder. Bu şaşılacak bir durumdur.*"

Ortaçağ'ın sonlarında birçok gemici, Yer'in küre şeklinde olduğu düşüncesinden yararlanarak açık denizlere açılmışlar ve coğrafya keşiflerini gerçekleştirmişlerdir. Bu seyahatlerin çoğunun amacı Avrupa-Asya arasında yeni ticaret yolları bulmak olsa da, sonraları Yer'in küreselliğini ispata yönelik seyahatler de yapılmıştır.

Bu seyahatlerin en meşhuru Kolomb'un yapmış olduğu seyahatlerdir. Kristof Kolomb (1451-1506), yolculukları sırasında, küresel Yeryüzü varsayımın-

dan yararlanarak sürekli Batı'ya gidildiğinde, Hindistan'a ulaşabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle yolcuğu sırasında ulaştığı adalara Batı Hint Adaları adını verdi. Oysa burası Hindistan değildi. Kolomb'un ulaştığı yerin yeni bir kıta olduğu Amerigo Vespucci (1454-1512) tarafından anlaşılmıştır.

Dünya'nın küre biçiminde olduğunu ispatlayan en önemli coğrafya seyahati Portekizli denizci Magellan'a (1480-1521) aittir. 20 Eylül 1519 yılında başlanan yolculuk, Magellan'ın Filipin Adaları'nda yerliler tarafından öldürülmesinden sonra yardımcısı Juan Sebastián del Cano (Elcano, 1486-1526) tarafından üç yıl sonra 6 Eylül 1522'de tamamlanmış ve gerçekleştirilen bu yolculukla Yer'in küre biçiminde olduğu ispatlanmıştır.

Güneş Merkezli Kuramın kurucusu Kopernik de (1473-1543) yukarıda bahsi geçen kanıtlara bir yenisini eklemiştir. Ona göre yere düşen yağmur damlalarının aldığı şekil, Yer'in küre biçimli olmasının delilidir. Yağmur damlaları yere düşerlerken damlaların yere bakan yüzeyi yuvarlak, diğer tarafı ise biraz daha sivridir. Ona göre bu Yer'in küresel olmasından kaynaklanır.

17. yüzyılda sarkaçlı saatler kullanılmaya başlandıktan sonra önemli bir

sorun ortaya çıkmıştı. Paris'te kullanılan saatler, hiçbir aksaklık olmadığı halde bir başka yerde zamanı farklı göstermekteydi. Acaba Yer tam bir küre şeklinde değil miydi?

1672 yılında Paris Gözlemevi, astronom John Richer'i (ölümü 1696) Mars gözlemi için Orta Amerika'daki Cayenne adasına gönderdi. Richer gözlem için yanına Paris Gözlemevi'nin en iyi sarkaçlı saatini aldı ve saatin sarkacını Paris'te ayarladı. Ancak adada saat dakik çalışmadı. Saatin dakik çalışması için sarkacın boyunu birkaç milimetre kısaltmak gerekiyordu. Bu ise, yerçekiminin her yerde aynı olmadığına bir göstergesiydi. Newton'a (1642-1727) göre saatlerdeki bu düzensizlik, Yer'in biçimine ve buna bağlı olarak kütle çekimine bağlıydı. Ekvatorda bir saat geri kalmakta, kutuplarda ise ileri gitmekteydi. Öyleyse Yer sferoid biçiminde, yani ekvatorda şişkin, kutuplarda basık olmalıydı. Yer'in sferoid biçiminde olduğunu o dönemde ve günümüzde yapılmış olan jeofizik ölçümler de desteklemiştir.

Günümüzde Yer'in şekli konusunda birçok kanıt bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen kanıtlara ek olarak şu kanıtları da eklemeliyiz:

Eğer yeryüzü düz olsaydı, durgun bir su yüzeyinde Ay'ın görüntüsü gökyüzündeki aslıyla aynı olmalıdır. Oysa Ay'ın durgun bir su yüzeyindeki görüntüsü, aslından daha küçüktür.

1. Güneş'in doğudan doğup batıdan batması: Güneş, doğup batıncaya kadar yay biçiminde bir yol çizer. Doğudan başlayan bu yay Batı'da son bulur. Bu yay takip edilirse yeryüzünün bir küre olduğu anlaşılır.

2. Güneş'in yeryüzünün her yerinde aynı anda doğmaması: Eğer yeryüzü düz olsaydı, Güneş yeryüzünün her yerinde aynı anda doğar ve batardı. Buna bağlı olarak yeryüzünün her yeri aynı anda aydınlanır ya da karanlığa gömülürdü. Oysa Güneş, yeryüzünün Doğu bölgelerinde, Batı bölgelerinden daha erken doğmaktadır. Bu olgu, yeryüzünün küre olduğunun delilidir.

3. Gölgenin kutuplara doğru uzaması: Aynı meridyen üzerinde bulunan iki farklı bölgede, bir çubuğun gölge uzunlukları farklıdır. Kuzeyde bulunan bir çubuğun gölge uzunluğu, güneydekine nazaran daha uzundur.

4. Güneş ışınlarının Dünya'ya geliş açısı: Güneş'in ışınları yeryüzünün farklı bölgelerine farklı açılarda düşerler. Bunun nedeni Yer'in küre olmasıdır.

5. Ufuk çizgisinin daire biçiminde algılanması: Gökyüzü ile Yer'in değiştiği noktaları birleştirirsek, ufuk ortaya çıkar. Açık bir sahada ufuk bir daire şeklindedir. Yüksekçe çıktıkça bu daire geniş-

ler. Bu olgu sadece küresel bir yüzeyde algılanabilir.

6. Yüksek yerlerin uzaklardan görülememesi: Eğer yeryüzü düz olsaydı, yüksek bölgeler, herhangi bir engel olmadığı takdirde çok uzaklardan bile görülebilirdi. Örneğin güçlü bir teleskopla Ağrı Dağı'nı, hatta Himalaya Dağları'nı dahi görebilirdik. Oysa her iki dağ da görülmüyor. Çünkü yeryüzü düz değil, bir küredir.

7. Durgun su yüzeyinde Ay'ın görüntüsü: Eğer yeryüzü düz olsaydı, durgun bir su yüzeyinde Ay'ın görüntüsü gökyüzündeki aslıyla aynı olmalıdır. Oysa Ay'ın durgun bir su yüzeyindeki görüntüsü, aslından daha küçüktür. Bunun nedeni yeryüzünün küre, dolayısıyla da yeryüzü üzerindeki suların dışbükey olmasıdır. Zira dışbükey bir ayna yüzeyi, cisimleri olduğundan daha küçük göstermektedir.

8. Seviye denemesi: Durgun bir suya, aynı uzunlukta birkaç çubuk dikildiğinde, eğer yeryüzü düz ise çubukların seviyeleri aynı doğrultuda görülmelidir. Ancak bu olgu asla gözlenememiş, en önde ve en arkada bulunan çubukların daima ortadaki çubuklardan daha düşük seviyede oldukları gözlenmiştir. Bu da yeryüzünün küreselliğine bir kanıttır.

Güneş, doğup batıncaya kadar yay biçiminde bir yol çizer. Bu yay takip edilirse yeryüzünün bir küre olduğu anlaşılır.

9. Uydulardan çekilen fotoğraflar: 1950 yıllarından itibaren Dünya'nın çevresini dolanmak üzere atılan yapay uydulardan ve Ay'dan alınan fotoğraflar Yer'in küre biçiminde olduğunun en açık delilidir.

Kaynaklar

Aristoteles, *Metafizik*, Türkçeye Çeviren; Ahmed Arslan, Cilt I, İzmir 1985, Cilt II, İzmir 1993.

Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, Türkçeye çeviren; Safet Babür, Ankara 1997.

Birûnî, *Kitâb el-Tefhîm li-evâ'il Sınâ'at el-Tencîm*, Oxford 1923.

Edward Grant, *The Foundation of Modern Science in the Middle Ages, Their Religious, Institutional, and Intellectual Contexts*, Cambridge 1996.

Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, Astronomi, Cilt II, TÜBA, İstanbul 2008.

Hüseyin Gazi Topdemir ve Yavuz Unat, *Bilim Tarihi*, Sekizinci Baskı, Pegem A Yayınevi, Ankara 2015.

Ptolemy (Batlamyus), *Almagest*, Great Books of Western World, İngilizceye çeviren; R. Catesby Talferro, XVI, Chicago-London-Toronto 1952.

Sevim Tekeli, Esin Kâhya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin Gazi Topdemir, Yavuz Unat ve Ayten Aydın Koç, *Bilim Tarihine Giriş*, Dokuzuncu Baskı, Nobel, Ankara 2015.

Muzaffer Şerbetçi, *İlk Çağlardan Günümüze Kadar Yer'in Biçimi ve Büyüklüğü*, Trabzon 1979.

Yavuz Unat, *El-Fergânî, The Elements of Astronomy, Textual Analysis, Translation, Critical Edition & Facsimile*, Harvard University, Harvard 1998.

Yavuz Unat, *Seyyid Ali Paşa, Miratü'l-Alem (Evrenin Aynası), Ali Kuşçu'nun Fethiyye Adlı Eserinin Çevirisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2696, Kültür Eserleri Dizisi: 314, Ankara 2001.

Yavuz Unat, "Yer'in Küresel Olduğuna İlişkin Görüşün Tarihsel Gelişimi", *Bilim ve Ütopya*, Mayıs 2002, Sayı 95, İstanbul 2002, s. 8-13.

1950 yıllarından itibaren Dünya'nın çevresini dolanmak üzere atılan yapay uydulardan ve Ay'dan alınan fotoğraflar Yer'in küre biçiminde olduğunun en açık delilidir.

Osmanlı matematiği ile ilgili doğru sanılan yanlışlar

Tarihperest bir söylemle Osmanlı matematiğinin çok gelişmiş olduğunu söylemek, 500 yıllık imparatorluk tarihinde bir kalem bilimsel bir çalışmanın yapılmadığını söylemek kadar yanlıştır. Bilim yenilik, cesaret ve özgürlükle ilerler. Osmanlı'nın her döneminde bunun teşvik edildiğini söylemek mümkün değildir. Öte yandan Osmanlı'da matematik ve geometri her dönemde ihtiyaçlar dâhilinde mevcut olmuştur.

Öncelikle, Osmanlı'daki bilimsel faaliyetlerin gelişiminden bahsetmek için pozitif bilimler ve matematiği birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde bilimlerin gelişim aşamaları birbirinden farklı seyretmiştir.

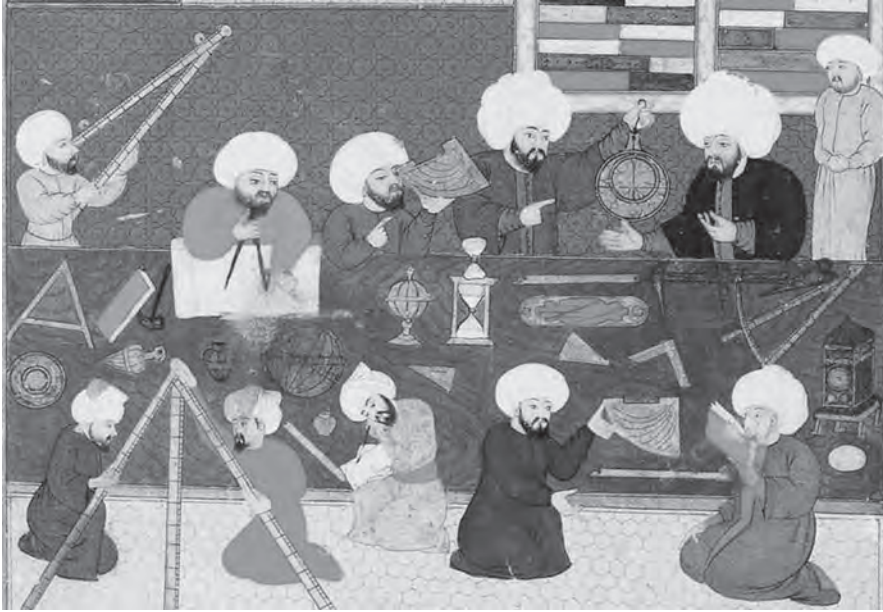
Günümüz Türkiye'sinde her kesimden insanın genel olarak Osmanlı bilimi, özel olarak da Osmanlı matematiği ile ilgili bir "fikri" olduğu muhakkak. Ne yazık ki bu "fikirler" tarihsel gerçeklerden çok kişilerin siyasi eğilimlerine dayanmaktadır. Muhafazakâr kesimin Osmanlı'yı ellerinden geldiği ölçüde ve gerçek dışı argümanlarla yüceltme eğilimleri, laik kesimin de yine gerçek dışı yergileri ile karşılık bulmaktadır. Peki, gerçek nedir? Osmanlı'nın modern Türkiye'ye bıraktığı bilimsel ve matematiksel miras nedir? Osmanlı bilimi çok mu ileriye? Yoksa Osmanlı'da hiçbir bilimsel faaliyetin yeri yok muydu? Yazımızda bu konudaki önyargılara, tamamıyla tarihsel gerçekler çerçevesinde ışık tutacağız.

Öncelikle, Osmanlı'daki bilimsel faaliyetlerin gelişiminden bahsetmek için pozitif bilimler ve matematiği birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde bilimlerin gelişim aşamaları birbirinden farklı seyretmiştir. İlk dönemlerden itibaren matematik, özellikle astronomi, ferâiz, arazi ölçümleri ve savaş sanatında kullanıldığı için, yani uy-

gulama alanı çok geniş olduğu için diğer bilimlerden daha çok itibar görmüştür. Namaz saatlerinin tam olarak hesaplanması, köprü yapımı, atış hareketleri, hendek kazımı, detaylı optik problemleri vb. birçok alanda kullanılan matematik, anlaşılması ve uygulanması zorunlu bir bilim olarak, Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren kullanılmış ve ilk kurulan medreselerde müfredat dâhilinde okutulmuştur (14. yüzyıldan itibaren). Ayrıca felsefi olarak da herhangi bir argümanla çekişmediğinden, İslâm dini ile hiç gelişmemiş, sessiz sedasız varlığını sürdürmüştür. Diğer bilimlerin, özellikle modern anlamda kimya ve biyolojinin imparatorluk

Osmanlı'nın ilk dönemlerinden mühendishanenin açılışına kadar etkili olan ilk ekolün önemli bilginlerinden Nasiraddin Tusi.

Takîyuddîn, III. Murat döneminde (1574-1595) Tophane sırtlarında bir gözlemevi kurmuş (1575) ve rasat çalışmalarıyla bulunmuştur.

topraklarına girmesi Osmanlı'nın daha geç dönemlerine denk gelmektedir. Fizik bilimi de yine savaş sanatı, mekanik ve astronomi için gerekli olduğundan gelişim seyri farklı olmuş ve diğer bilimlerden daha önce çalışılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'nın matematiksel gelişiminde iki farklı ekolün etkisi olmuştur. Bunlardan ilki, yukarıda da bahsettiğimiz ilk medreselerin kurulduğu 14. yüzyıldan mühendishanelerin açılmasına, yani 18. yüzyıla kadar takip edilmiş olan İslâm bilimi ekolüdür. Bu dönemde başta Nasîreddîn Tûsî ve İbn Heysem olmak üzere Ömer Hâyyam, Sabit İbn Kurra vb. önemli İslâm bilginlerinin eserleri kaynak olarak kabul edilmiş, korunmuş ve okutulmuştur. Bu okutulan eserler Osmanlı uleması arasında *mutavassîtât* olarak isimlendirilen, Antik Yunan kaynaklı klasik İslâm matematik-geometri ve astronomi eserleridir. İlk olarak İstanbul'da Fatih'in (1432-1481) isteği üzerine çoğaltılmışlardır. Fatih, bilimsel çalışmaları teşvik eden bir padişah'tır. Döneminde Semerkant'tan yetişmiş ünlü bilginlerden Ali Kuşçu'yu himayesine aldığı bilinmektedir. Kuşçu, İstanbul'a gelirken beraberinde değerli eserler getirmiştir.

Mutavassîtât olarak bilinen eserlere dönecek olursak; bu eserler arasında

Euclid, Archimedes ve Apollonius gibi önemli Antik Yunan bilginlerinin Arapça çevirileri ve İslâm matematikçilerinin bu eserlere şerhleri bulunmaktadır. İslâm ekolü kapsamında medreselerde sistematik olarak hendese ilmi, yani geometri okutulmuştur. Burada okutulan geometri Euclid geometrisidir. Medreselerdeki matematik derslerinde en yaygın olarak işlenen iki eser ise Kadızade er-Rûmî'nin, Şemsüddin es-Semerkandî'nin *Eşkâl-i Te'sîs*'ine yazdığı şerh ve *Uklidis Kitabı*'dır. *Uklidis Kitabı*, yani Euclid'in *Elementler*'inden kasıt genellikle Nasîruddin Tûsî'nin *Tahrîru Kitabı Uklidis*'idir.

Osmanlı Devleti kendisini İslâm Dünyası'nın mirasçısı olarak görmüş ve 8 ila 12. yüzyıllarda bilimde altın çağını yaşamış bu uygarlığın devamı olmak istemiştir. Ancak ne yazık ki bu konuda çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebebi ise bilimin evrimsel ve devrimsel ilerleyen yapısını kavrayamamış olması ve eline geçen bilgileri âdeta bir mücevher kutuda saklar gibi saklamak istemesidir. Oysaki bilim yerinde durdukça eskir. İslâm bilginleri Antik Yunan'dan devraldıkları bilgileri yalnız tercüme etmekle kalmamış, yorumlamış ve bu bilgileri çeşitli problemlere uygulayarak matematiği bir üst seviyeye taşımışlardır. Onların bu alana esas katkıları Yunanca-

sı kayıp olan ciltlerin Arapça tercümelerini muhafaza etmiş olmalarıdır. Bu sayede orijinaleri kayıp olan kimi kült eserler günümüze ulaşabilmiştir. İkinci önemli katkıları, antik Yunan'ın teorilerini çeşitli problemlerin çözümlerine uygulamaları olmuştur. Uğraştıkları problemler gündelik kaygılardan kaynaklanan pragmatik uygulama problemleri sanılmamalıdır. Örneğin, antik Yunan'ın (Apollonius'un) koni kesitleri teorilerini, pergel ve cetvelle çözümü mümkün olmayan problemlerin çözülmesi, teslis-i zâviye (bir açının üçe bölünmesi) problemi, parabolün alanının hesaplanması, 3. dereceden denklemlerin çözümleri, düzgün çokgenlerin inşası, hacim hesapları problemlerinin çözümlerine uygulamışlardır.

Osmanlı ise daha pragmatik bir bilim anlayışına sahiptir. Onun bilim anlayışını İslâm Dünyası'nın bilim anlayışından farklı kılan nokta da budur. Osmanlı bilimi günlük hayatta ve askeri uygulamalarda karşılığı olan konulara daha çok önem vermiştir. Örneğin, Osmanlı için geometrinin önemli bir bilim olmasının bir sebebi, miras hukukunda önemli bir yer tutmasıdır. Mal paylaşımı için ferâiz ilmi ne derece önemliyse, arazi taksimi için de mesaha (alan ölçümü) ilmi o derece önemliydi. Pratik geometrinin alan ölçümünden başka uygulama alanları su mühendisliği, inşaat mühendisliği ve harita mühendisliği idi.

Giambattista Toderini *De la Littérature des Turcs (Türklerin Yazılı Kültürü)* eserinin geometri bahsinde 18. yüzyıl

Osmanlı daha pragmatik bir bilim anlayışına sahiptir.

Onun bilim anlayışını İslâm Dünyası'nın bilim anlayışından farklı kılan nokta da budur.

Osmanlı bilimi günlük hayatta ve askeri uygulamalarda karşılığı olan konulara daha çok önem vermiştir.

Aslına bakılırsa dengi okulların açılış tarihleri ile kıyaslandığında, Osmanlı'nın bu askeri okul furçasına katılmakta çok geç kalmadığı görölmektedir. Ancak okul açıldıktan sonra tam fonksiyonlu olarak çalışması ve Batılı muadillerini yakalaması çok vakit almıştır.

sonlarında Osmanlı medreselerindeki geometri eğitimi konusundan bahsederken, bazı Türk müderrislerinin diğerlerinden daha fazla geometriye nüfuz ederek Archimedes, Theodosius, Menelaos ve Apollonius'un ve diğer birçok Yunan bilgininin Arapça tercümelerinden faydalanmakta olduklarını belirtmektedir. Ayrıca Türklerin özellikle astronomi ilmine çok düşkün olduğundan bahsederek, geometriyi astronomi ilmine lüzumlu olduğu oranda incelediklerini, denizcilik, takvim yapımı, Güneş saatleri yapımı ve coğrafya haritaları çizimlerinde de kullandıklarını belirtmiştir.

Ortaçağ İslâm matematiği mirası, 16. yüzyılda Osmanlı bilim ve matematiğinin altın çağını yaşamasına vesile olmuştur. Bu yüzyılda tüm Osmanlı tarihinin en parlak bilgini sayılabilecek Takîyüddîn ibn

Marûf (1526-1585) yaşamıştır. Takîyüddîn astronomi, fizik, matematikle ilgilenmiştir. 1570 yılında II. Selim tarafından müneccimbaşı tayin edilmiştir. Takîyüddîn, III. Murat döneminde (1574-1595) Tophane sırtlarında bir gözlemevi kurmuş (1575) ve rasat çalışmalarında bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre bu gözlemevinde inşa edilen gözlem araçları, ünlü astronom Tycho Brahe'nin (1546-1601) Uranienborg (gökyüzü şatosu) gözlemevinde kullandığı araçların benzeridir. Ancak dikkat çekmek gerekir ki, kronolojik olarak Takîyüddîn, Tycho Brahe'den önce gelir. Takîyüddîn saniyeyi gösteren saati gökyüzü gözlemlerinde ilk defa kullanmış, bunun sonucunda daha dakik zîciler (astronomi tabloları) yapabilmıştır. Bu tablolarda altmışlık taban yerine onluk taban kullanılmasını öneren de ilk defa o olmuştur. Ancak rasathanesi üstün başarılarına rağmen kurulduktan beş yıl sonra dönemin Şeyhülislâmı Ahmet Şemseddin Efendi'nin teşvikiyle 1580'de yıkılmıştır. Bunun üzerine Takîyüddîn küskün olarak köşesine çekilmiş ve 59 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Osmanlı'nın, İslâm bilim mirası üzerindeki korumacı tavrı, imparatorluğu zamanla bilimsel bir kırsırdöngü içine hapsedmiş ve Takîyüddîn gibi yenilikçi bilginleri sindirmiştir. Başlangıç ve gelişme döneminde son derece yeterli gelen bu bilgiler, zaman değişip de modern bilimler ortaya çıktığında yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın başlarından itibaren hissedilmeye başlayan,

özellikle kendisini yüzyılın sonuna doğru Rus ve Avusturya cephelelerinde uğranılan ağır mağlubiyetler sonucunda, Avrupa tarzında eğitimli ve düzenli bir ordu ve donanma, fenni topçuluk ve askeri teknik sınıflara, teknik eğitime ve dolayısıyla askeri mühendislik bilimine acı bir şekilde ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum bazı ilk adımların atılmasını ve nizâm-ı cedid devri dâhilinde bu ihtiyacın karşılanması için de yeni bir okul kurulmasını zorunlu kılmıştır. Böylece Osmanlı'nın matematiksel gelişimindeki ikinci ekol doğmuş, Osmanlı eğitimde yüzünü doğudan batıya çevirmiştir. Aslında ülkemizdeki modernleşmenin kökleri buraya kadar uzanmaktadır.

Konumu gereği Batı ile sürekli diyalog halinde olan Osmanlı Devleti, tüm aksaklıklarına ve geleneksel yapısına rağmen Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmek zorunda kalmıştır. Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren elit subaylar yetiştirmek amacıyla birbiri ardına askeri akademiler kurulmuştur. 1669'da İtalya'da, Dük II. Charles Emmanuel tarafından temelleri atılan *Accademia Militare di Modena*, 1 Ocak 1678'de Turin'de, Savoy hanedanından Düşes Maria Giovanna Battista tarafından türünün ilk örneği olarak açılmıştır. Onu takiben *St. Petersburg Askeri Topçuluk Akademisi* (1717), *Woolwich Royal Military Academy* (1741), Paris'te *Ecole Militaire* (1750) (Bu okulun revize edilmiş devamı olarak 1777'de *Comte de Saint Germain Ecole des Cadgets* ve 1876'da *Ecole Supérieure de Guerre*

1776'da açılan Mühendishâne-i Bahri Hümayun

açılmıştır) ve Avusturya *Theresianische Militär Akademie* (1751) iyi eğitilmiş elit subaylar yetiştirmek üzere açılan ilk harbiye okullarındandır. Bu okulları takiben daha sonra *Allgemeine Kriegsschule* olarak tanınacak olan *Preussische Kriegsakademie* (1801) ve Amerika'da *West Point Military Academy* (1802) açılmıştır.

Osmanlı Devleti de bu akımın gerisinde kalmayarak 1776'da *Mühendishâne-i Bahri Hümayun'u* ve onu takiben 1795'te *Mühendishâne-i Berri Hümayun'u* açmıştır. Aslına bakılırsa dengi okulların açılış tarihleri ile kıyaslandığında, Osmanlı'nın bu askeri okul furçasına katılmakta çok geç kalmadığı görülmektedir. Ancak okul açıldıktan sonra tam fonksiyonlu olarak çalışması ve Batılı muadillerini yakalaması çok vakit almıştır. Yine Avrupa'nın çağdaş ilimlerini memlekete sokmak için açılan 1834'te *Erkan-ı Harbiye Mektebi* ve 1838'de *Mekteb-i Tıbbi-i Adli-i Şahane* sayesinde matematik ve tıbbi bilimler gitgide daha modern bir hal almıştır. 1883'te ise Fransa'daki *Ecole National des Ponts et Chaussees* örnek alınarak *Hendese-i Mülkiye* kurulmuştur. Böylece Türkiye'de pozitif bilimler orta ve yüksek okullarda okutulmaya başlamış, çeşitli bilimsel ve edebi dergiler çıkarılmış ve hatta üniversite dengi bir okul olan *Dârü'l-Fünûn-ı Şâhâne* (1900) açılmıştır.

Osmanlı Devleti, mühendishaneyi kurarken hangi ülkeyi model alması gerektiği ile ilgili derin araştırmalar yapmıştır. Örneğin, 1792 yılında Yaş Antlaşması'nı mübadele etmek üzere 1793'te Rusya'ya gönderilen Mustafa Rasih Paşa bir rapor derleyerek, Rusya'nın sosyal-ekonomik yapısı ve özellikle de askeri durumu hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Aynı şekilde 1791 yılında Zıstovi Antlaşması'nı mübadele etmek üzere Avusturya'ya gönderilen Ebu Bekir Ratıp Efendi, bu ülkenin başta silahlı kuvvetleri ve eğitim kurumları olmak üzere bütün sosyal ve siyasi kurumlarını ayrıntılı olarak ele almış ve ayrıca Rusya ve Fransa'nın durumunu da yansıtan bilgiler içeren hacimli bir rapor derlemiştir. Kemal Beydilli'ye göre, nizâm-ı cedid planlayıcıları, teorik eğitim programları açısından Avustur-

Yenileşme hareketleri nihayet 1807'deki isyan hareketlerinde nizâm-ı cedidin lağvına ve III. Selim'in katline rağmen tamamiyle durmamış ve mühendishaneler kapanmak gibi bir akıbete uğramamıştır.

ya'nın *Militär Akademie* ve *Akademie Ingenieur* akademilerini, uygulamalı eğitim alanında ise Fransa'yı örnek almışlardır.

Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) Viyana'da Ebu Bekir Ratıp Efendi ile yaptığı reform sohbetleri sonrasında 1792 yılında İstanbul'a geldiğinde Sadrazam Melek Paşa tarafından III. Selim'e "Teknik eğitim konusundaki görgü ve bilgisi tam Avrupa'nın tüm nizam, sanayi vaziyetine hâkim Avrupa Devletleri'nin savaş hilelerini tamamen bilen biri" olarak takdim edilmişti. D'Ohsson, 1794'te verdiği raporda *Mekteb-i Fünun-u Harbiye* kurulmasının mutlaka şart olduğunu vurgulamış ve kurulması gereken okulun nasıl olması gerektiği ile ilgili 18 maddelik

bir teklif sunmuştur. D'Ohsson'un tekliflerinin tamamına uyulmasa da kurulacak mühendishanenin ders programı, kütüphanesi ve dil eğitimi ilgili teklifleri (genellikle bu türdeki denk okulların tümünde olduğu gibi Avrupa'da uygulanan eğitimin standart müfredatının okutulmasını teklif etmiştir) bir dereceye kadar yerine getirilmiştir. Burada konumuzdan çok da sapsamak için daha fazla detayına girmedikçe çok sayıda bilirkişi raporuna ve 1793'te bazı Fransız mühendis hocaların işe alınmasına rağmen, mühendishanelerde çağı yakalamış bir müfredat 19. yüzyılın son çeyreğine kadar söz konusu olmamıştır.

Mühendishanede bir yandan modern eğitime geçme çabası sürerken diğer yandan medrese sisteminin temsilcisi eski usul eserleri savunan ve çalışan, eski ilimlerden ayrılamayan hocaların istihdam edilmesi, eğitimde modernleşmenin hızının kesilmesinin ana sebebi olmuştur. İlk bilim tarihçilerimizden Dr. Adnan Adıvar'ın da bu tip hocaların eserlerini kastederek, güzel Türkçesi'yle ifade ettiği gibi; "... işte bu eserler gösteriyor ki, bir yandan ordunun yenilenmesi ve ıslahı için matematik ve tabii ilimler memlekete sokulmak istenirken öte yandan medrese uleması eski ilimlere dair teliflerine ve tercümelerine devam etmekte ve bu surette ilim âleminde bir ikilik meydana gelmeye başlamaktaydı. Halbuki Türk *ulemay-i rüşumu* değil müspet ilimlerde, doğrudan doğruya kendi alanları olan meselelerde bile çok geri kalmışlardı ... Fakat bu çekingen adımlarla yürümeye başlayan yenileşme hareketleri nihayet 1807'deki isyan hareketlerinde nizâm-ı cedidin lağvına ve III. Selim'in katline rağmen tamamiyle durmamış ve mühendishaneler kapanmak gibi bir akıbete uğramamıştır." Adıvar'ın burada "doğrudan doğruya kendi alanları olan meseleler" den kastı, İslâm bilimi geleneğidir.

Mühendishanedeki bu ikiliğe örnek olarak mühendishane başhocalarından Seyyid Ali Paşa ve İshak Efendi'nin çekişmelerini gösterebiliriz. Birbirlerinin peşi sıra başhocalık makamına gelmiş bu kişilerden Seyyid Ali Paşa, kendi yazdığı ve

Mühendishanede bir yandan modern eğitime geçme çabası sürerken diğer yandan medrese sisteminin temsilcisi eski usul eserleri savunan ve çalışan, eski ilimlerden ayrılamayan hocaların istihdam edilmesi, eğitimde modernleşmenin hızının kesilmesinin ana sebebi olmuştur.

öğrencilerine okuttuğu *Kutû'ı Mahrûtiyât* eserinde (1841), klasik İslâm bilginlerinin Apollonius'un tercümelerinden faydalanarak mühendis adaylarına tamamen sentetik geometri ile koni kesitleri anlatmıştır. Bu eserde o dönemde çoktan keşfedilmiş olan matematiksel sembolizm veya analitik geometri kullanılmamış, eser tamamıyla sözel ifadeler yardımıyla vazılmıştır. Örneğin, kitap boyunca AB^2 için; "AB murabba", $A^2 A^2$ için "A murabba", $(A + B)$ için; "mecmu" veya "cemi", $(A \times B)$ için; "AB müstatili" ifadeleri kullanılmış, kitap boyunca işlemlerde "+", "-", "x" veya " π " simgelerine yer verilmemiştir. Dahası Paşa irrasyonel bir sayı olan " π " sayısını çok kabaca oranlarla rasyonel ifadeler kullanarak belirtmiştir ki bu kitabı bir mühendishane kitabı seviyesinden ilkokul kitabı seviyesine çekmiştir.

Bu tarz bir eser yazmak için 19. yüzyıl çok geç bir tarihtir ve eserin niteliği Paşa'nın hizmet verdiği kurum olan mühendishanenin kuruluş amacıyla çelişmektedir. Bu dönemde analitik geometri ve kalkülüs Avrupa'da çoktan kullanıma girmiş ve başhoca İshak Efendi'nin *Mecmu'a-yı 'Ulûm-ı Riyâziye*'sinin koni kesitlerini modern matematiğin imkânlarıyla inceleyen 2. cildi 1831 yılında çoktan yayımlanmıştır. İshak Efendi koni kesitlerini tamamen Avrupalı bir tarzda incelemiş, logaritma, türev ve integral gibi kalkülüsün tüm nimetlerinden faydalanmıştır. Yalnız uğraştığı eğrilerin şekillerine bakarak bile ne kadar karmaşık hesaplara nüfuz ettiğini anlamak mümkündür. Seyyid Ali Paşa elbette İshak Efendi'nin bu eserinden haberdardı ve tıpkı başka birçok Batı kaynakları gibi bu eser de elinin altındaydı. Ancak kitabından anlaşıldığı üzere daha çağdaş yöntemle yazılmış herhangi bir metnin izinden gitmeyi, daha önce mühendishaneden atılmasına da sebep olan, eski usul klasik öğretimden (medrese eğitiminden) yana tutumundan dolayı kesin olarak reddetmişti.

Burada yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, başhoca İshak Efendi'nin *Mecmu'a-yı 'Ulûm-ı Riyâziye*'sinin modern bilimlerin ülkemize girmesindeki rolü çok büyüktür. Bu iki başhocanın çekişmesini Osmanlı modernleşmesi bağlamında

Riyaziyeçi Mehmet Nadir Bey

değerlendirdiğimizde, gerici - ilerici veya klasikçi - modern tartışmalarının tam göbeğinde durduğunu görüyoruz. 19. yüzyılın başındaki bu ideolojik çarpışmalar ve debelenmeler, 19. yüzyılın son çeyreğinde meyvelerini vermiş, çağın sonuna doğru mühendislik talebelerine dönemin askeri matematik bilgilerine vakıf olmalarını sağlayacak kaynaklar sunulmuştur.

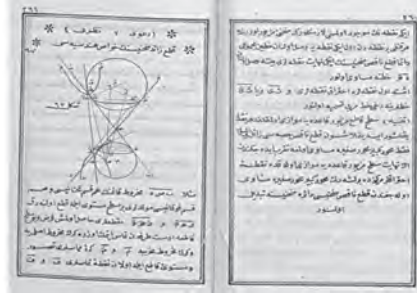
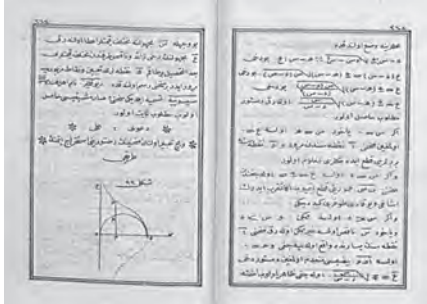
Osmanlı bilimi ile ilgili bazı anekdotlar

18. yüzyılın ilk yarısında Fransız Devleti'nin Türkler'in faydalandıkları ilimleri anlamak amacıyla bir eser temini isteği üzerine, Osmanlı Reîsülküttâbı tarafından *Kevâkib-i Seba Risalesi* yazdırılmıştır. Bu kitapta başta dini ilimler olmak üzere, botanik, matematik, tıp, kum falı, rüya tabirleri, sihir, simya, cin çağırma gibi her türlü malumat *Osmanlı'nın İlimleri* olarak uluslararası bir ortamda iftiharla tanıtılmıştır. Bunun savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Bu eser Osmanlılarda bilim anlayışının o dönemde henüz oturmadığına ilişkin bir örnektir. Bu örnek nizam-ı ceditin gerekliliğini ve bir reform ihtiyacını net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Bir başka örnekse 18. yüzyılın ikinci yarısında mühendishanelerin kurulmasına yardımcı olmak üzere Avrupa'dan

çağırılan uzmanlardan biri olan Baron de Tott'un hatıratında bulunmaktadır. III. Selim Tott'a mühendislerini imtihan etmesini emreder. Tott en az bu mühendisler kadar heyecanlıdır ve onlara çok da zor olmayan bir soru olan herhangi bir üçgenin iç açılarının toplamını sorar. Mühendisler bir süre düşündükten sonra içlerinden en cesaretli olanı üç açının toplam değerinin üçgenine göre değişeceğini söyler. Bunun üzerine Tott da bu cevabın yanlışlığını ispat eder. Tott hatıratında böyle saçma bir cevap alacağını bilmiş olsa bu soruyu hiç sormayacağını belirtmektedir. Ancak bunun yanında, mühendislerin cehaleti ne derece büyükse öğrenme heveslerinin de o derece büyük olduğundan da bahsetmektedir. Onun ispatı üzerine odadaki mühendislerin hepsi yeni açılacak okula yazılmayı kabul etmiştir. Bu gerçekten de olmuş bir hikâyedir, ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bahsedilen "mühendisler" in usta çırak usulüyle yetişmiş, iş bilen ancak bildikleri işin teorik kısmından haberdar olmayan kişiler oluşlarıdır. Bahsedilen dönem mühendishanelerin kuruluşundan önce sine denk gelmektedir. Yani memlekette henüz okul okumuş mühendis yoktur. Mimarlık, mühendislik ameli bilgi gerektiren mesleklerdir. Örneğin, bir köprü inşa etmek için elips bilgisi işe yarayan bir bilgidir. Ancak işi ustasından öğrenmiş bir kişi hiç elips hesabı bilmeden pekâlâ köprü inşa edebilir. Aynı şey tüm inşaatlar ve dekorasyon mahiyetli işler için de geçerlidir (Örn. İslâmi geometrik şekiller). Bunlar matematiksel metotlarla oluşturulabilecekleri gibi tamamen ameli yöntemlerle de oluşturulabilirler. Bir şeyin matematiksel açıklamasının saptanabilir olması, her zaman matematiksel metotlar kullanılarak inşa edilmesini gerektirmez. Elbette ki Tott bu soruyu gerçek bir Osmanlı mühendisine sorsaydı, cevabını alırdı.

Bunun yanında olumlu örnekler de mevcuttur. Örneğin, Amasya civarında Köprü kazası nahiyelerinden Zeytinlu Harbiye Mektebi'nden Mahmut Mesud Paşa'nın (ö. 1892) matematiksel bilimlerin ustalarından biri olduğu, matematik çalışmalarından bazılarını Avrupa'ya

Mahmut Mesud Paşa (ö. 1892) *Risale fi tatbik ve kutû-ı mahrûtiyât* (1861, Mektebi Fünûn-u Harbiye-i Şahane)

göndermiş ve takdir kazanmış olduğu bilinmektedir. Paşa'nın hangi konuda ve nereye yazdığı Osmanlı bilim tarihi açısından merak uyandıran ve detaylı incelenmesi gereken bir konudur.

Sakızlı fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve İstanbul'da özel liselerin açılmasına öncülük etmiş *Dârü'l-Fünûn* hocalarından Mehmet Nadir'in (1856-1927) *Sayılar Teorisi* kitabı ve bu alanındaki değerli çalışmaları son dönemlerde ülkemiz bilim tarihçileri tarafından aydınlatılmıştır. Mehmet Nadir, 1900-1914 yılları arasında, aynı alanda çalışma yapan matematikçilerin iletişimlerini sağlamak amacıyla kurulan bir dergi olan Fransız *L'Intermédiaire des Mathématiciens* dergisine 26 soru ve 36 yanıt göndermiştir. Bu yanıtlardan 12 tanesi dergide basılmıştır. Kalan yanıtlarının basılmamasının sebebi, dergiye birden çok yanıt gelmesi durumunda bir iki örnek çözümün basılması ve diğer yazarların yalnızca isminin anılmasından ötürüdür. Nadir, Osmanlı'nın son dönemine denk gelen periyotta çağın matematik düzeyini kavramış, yakalamış ve matematiğe orijinal katkılar yapmış bir bilim insanıdır.

Olumlu örnekler arasında son olarak, son dönem Osmanlı matematikçilerinden ve ilk bilim tarihçilerimizden Salih Zeki'nin (1864-1921) de adını anmamız gerekir. Zeki, *Dârü's-Şafaka*'dan mezun olduktan sonra Paris'e gönderilmiş ve orada elektrik mühendisliği okumuştur. Ülkeye döndükten sonra bir süre rasathanede müdürlük yapmış ve daha sonra ömrünün sonuna kadar *Dârü'l-Fünûn*'da fizik ve yüksek matematik dersleri vermiştir. Zeki aynı zamanda *Dârü'l-Fünûn*'daki matematik şubesinin kurucusudur. Ma-

tematik ve matematik tarihinin yanı sıra, matematik felsefesine ilişkin de çalışmaları vardır.

Sonuç

Yukarıdaki tarafsız örneklerden açıkça görüldüğü gibi tarihperest bir söylemle Osmanlı matematiğinin çok gelişmiş olduğunu söylemek, 500 yıllık imparatorluk tarihinde bir kalem bilimsel bir çalışmanın yapılmadığını söylemek kadar yanlıştır. Bilim yenilik, cesaret ve özgürlükle ilerler. Osmanlı'nın her döneminde bunun teşvik edildiğini söylemek mümkün değildir. Öte yandan Osmanlı'da matematik ve geometri her dönemde ihtiyaçlar dâhilinde mevcut olmuştur.

Aslında bu konudaki en doğru değerlendirme için Osmanlı matematiği ve bilimi, yüzyıllık dönemlere ayrılmalı ve teker teker değerlendirilmelidir. Yine de bütün bir Osmanlı matematik tarihine bakarak, kuşbakışı bir değerlendirme yapacak olursak, Takîyüddin, İshak Efendi, Mehmet Nadir gibi pozitif örnekler bulmamız hemen her dönemde mümkün olacaktır. Ancak bu kişilerin bir bilim geleneğinin ürünü olduğunu söylemek çok zordur. Farklılık yaratmış Osmanlı bilginleri, içinde bulundukları eğitim sisteminden faydalanmakla yetinmemiş ve daha çok kendi kişisel gayretleriyle var olmuş kişilerdir. Kısacası tüm dâhiler gibi, kendi dehalarının ürünüdürler. Mühendishaneler özellikle 19. yüzyılın sonunda -matematik eğitiminde- Batılı muadillerinin müfredatlarına yetişerek modern matematiğin nimetlerini öğrencilere sunduğunda, bu yeni araçlar ve dil becerileri gayretli ve zeki öğrencilere modern bilgiye ulaşma imkânı tanıması ve yeni ufuklar açmıştır.

Örneğin, Mehmet Nadir, medrese sistemi ile yetişmiş biri olsaydı, muhtemelen bir "Sayılar Teorisi" kitabı yazması mümkün olmazdı. Burada eğitim reformunun önemi azımsanamaz. Unutulmamalıdır ki, bu yeni okullardan yetişen öğrenciler, Osmanlı'nın aydın zümresini oluşturarak modern Türkiye'ye geçişin zeminini hazırlamıştır.

*irem.aslan@ankara.edu.tr

Kaynaklar

- Adivar, A. (1970). *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baron de Tott (1784). 18. y. yılda *Türkler*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Başhoca İshak Efendi. (1257 H). *Mecmû'a-yı 'Ulûm-ı Riyâziye* (C. 2). Mısır: Bulak Matbaası.
- Berggren, L. (1986). *Episodes in the Mathematics of Medieval Islam*. New York: Springer-Verlag.
- Beydilli, K. (1995). *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne ve Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776 - 1826)*. İstanbul: Eren.
- Gökdoğan Dosay, M. (2002) *Mecmû'a-i Ulûm-ı Riyâziye. Düşünen Siyaset* (Sayı 16, s. 209 - 229). Ankara: Lotus Yayınları.
- İhsanoğlu, E., Şeşen, R., ve İzgi, C. (1999). *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*. İstanbul: IRCICA.
- İnönü, E. (1997). *Mehmet Nadir: Bir Eğitim ve Bilim Öncüsü*. Ankara: Tübitak.
- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim, Riyazi İlimler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karaarslan, N. Ü. (2015). *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser: Kevâ-kib-i Seba Risalesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmut Mesud. (1861). *Risale fi Tatbik ve Kutû-ı Mahrûtiyât*. İstanbul: Harbiye-i Şahane Matbaası.
- Mehmet Esad (1312 H). *Mirat-ı Mühendishâne-yi Berrî Hümâyûn*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- Mehmet Tahir. (1926). *Osmanlı Müellifleri* (C. III). İstanbul: Matbaa-yı Amire.
- Mehmet Vasıf. (1897). *Hendese-i Halliye-i Musattaha ve Kutû-ı Mahrûtiyât*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Nasr, S. H. (1981). Nâsirüddin el-Tûsî. *Dictionary of Scientific Biography* (C. 13, s. 508 -514). New York: Charles Scribner's Sons.
- Seyyid Ali Paşa. (1841). *Kutû-ı Mahrûtiyât*. İstanbul: Matbaa-i Bâb-ı Ser Askeriye.
- Toderini, G. (2012). *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Unat, Yavuz. (2010). "Osmanlı Türkleri'nin En Büyük Astronomu ve Çalışmaları Takîyüddin ve İstanbul Gözlemevi", *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Zeki, S. (2003). *Âsâr-ı Bakiye*. Ankara: Babil.

Kahverengi cüceler

Kahverengi cüceler, kütleleri bakımından Jüpiter gibi büyük gaz gezegenleriyle en düşük kütleli anakol yıldızlar arasında kalan ilgi çekici cisimlerdir. Sönük cisimler oldukları için tespit edilmeleri de pek kolay olmayan kahverengi cüceler, ancak 1990'larda keşfedilmeye başlanmıştır. Kahverengi cüceler, hem gaz gezegenlerinin, hem de yıldızların anlaşılması için bize pek çok ipuçları sunarlar.

Güneşimiz gibi çekirdeğinde (özeğinde) hidrojenin helyuma çevrildiği füzyon tepkimelerinin gerçekleştiği yıldızlar, "anakol" olarak adlandırılır. "Anakol" terimi, aynı zamanda yıldızlarda hidrojen füzyonunun gerçekleştiği, yıldızın yaşamının en uzun evresinin adı olarak da tanımlanabilir. Örneğin Güneş'in anakol evresi yaklaşık 4,5 milyar yıldır devam eden ve yine aşağı yukarı bir o kadar daha sürecek bir evre olup neredeyse toplam ömrünün %90'ına karşılık gelecektir.

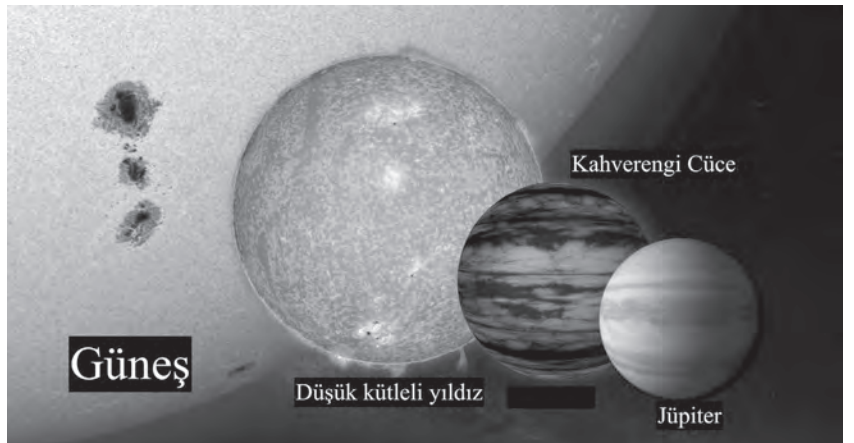
Aslında anakol evresinin yıldızlarda bu kadar uzun sürmesi, yıldızların çekirdeklerindeki nükleer füzyonun (birleşmenin) sağladığı dışa doğru basıncın yıldızın kütleçekiminden kaynaklanan içe doğru basıncı dengelemesinin bir sonucudur. Eğer çekirdekte hidrojenin helyuma dönüştüğü füzyon tepkimeleri olmasaydı, anakol evresi bu kadar uzun süremez ve yıldız kütleçekim etkisiyle çok daha kısa bir süre içinde büzüşürdü. Nükleer füzyonun bilinmediği 19. yüzyılda Lord Kelvin'in kafasını meşgul eden problem de tam buydu: Eğer füzyon gibi bir enerji kaynağı yoksa, jeolojik ve biyolojik kaynaklardan elde edilen Dünya'nın dolayısıyla Güneş Sistemi'nin çok daha uzun ömre sahip olması gerektiğiyle ilgili bulguları açıklamak mümkün değildi! Ancak 20. yüzyılda kuantum mekaniği sayesinde nükleer füzyonu anlayarak yıldızların neden bu kadar uzun ömürlü olabildiğini açıklayabildik.

Peki, bu füzyon tepkimesi yıldızın çekirdeğinde her koşulda gerçekleşmeye başlayabilir mi? Bir önyıldızın (proto-yıldızın) çekirdeğinde hidrojen füzyonunun başlayıp yıldızın anakol evresine ulaşabilmesi için birincil koşul, merkezinde yeterli sıcaklığın ve yoğunluğun meydana gelebilmesi, yani yıldızın kendi kütleçekiminin oluşturduğu içeri doğru basıncın füzyonu başlatmaya yetecek nispette olmasıdır. Bu basınç, büyük ölçüde önyıldızın kütlesine bağlıdır: Kütle yeterli değilse, önyıldız hiçbir zaman anakol yıldız haline gelemeyebilir!

Bu küçük kütleli yıldızlar -her ne kadar bizim anladığımız anlamda "yıldız" olmayı "başaramasalar" da- ışıma yaparlar. Bu tür yıldızlar, "kahverengi cüce" olarak adlandırılırlar ve ışıma enerjilerinin kaynağının ağırlıklı olarak başlangıçtaki gazın kütleçekim potansiyel enerjisinin azalmasıyla (gazın büzüşmesiyle) ortaya çıkan ısının kalın-

tısı olduğu söylenebilir. Tabii boyutları küçük olduğu için, kahverengi cüceler çok sönüktür (giderek de sönükleşirler), yani küçük yüzey alanları ışımayla ısı kaybının çok az olmasına yol açar. Bu sayede çok uzun ömürlü olabilirler.

Kahverengi cüceler, Jüpiter'in yaklaşık 10 ile 80 katı aralığında kütle aralığına sahiptir. Yani en ağır kahverengi cüceler bile, Güneş'in kütlelerinin onda birinden daha hafiftir. Buna karşın, yarıçap ölçümü yapılabilen kahverengi cücelerin yarıçaplarının, Jüpiter'in yarıçapının kabaca %65 ile %115'i arasında olduğunu, yani kahverengi cücelerin neredeyse Jüpiter boyutlarında olduğunu söyleyebiliriz(1). Kahverengi cüceler en küçük kütleli anakol yıldızlara göre biraz daha küçük, Güneş gibi ortalama bir anakol yıldızıyla kıyaslandığında çok ufak kalırlar (bkz. Şekil 1). Bu cisimlerin, Jüpiter'den çok daha yoğun ve sıcak (dolayısıyla parlak) olması kaçınılmazdır. Yine de

Şekil 1: Tipik bir kahverengi cücenin, Jüpiter, düşük kütleli anakol yıldız ve Güneş ile boyutlarının kıyaslaması ((2) numaralı kaynaktan uyarlanmıştır: NASA GSFC).

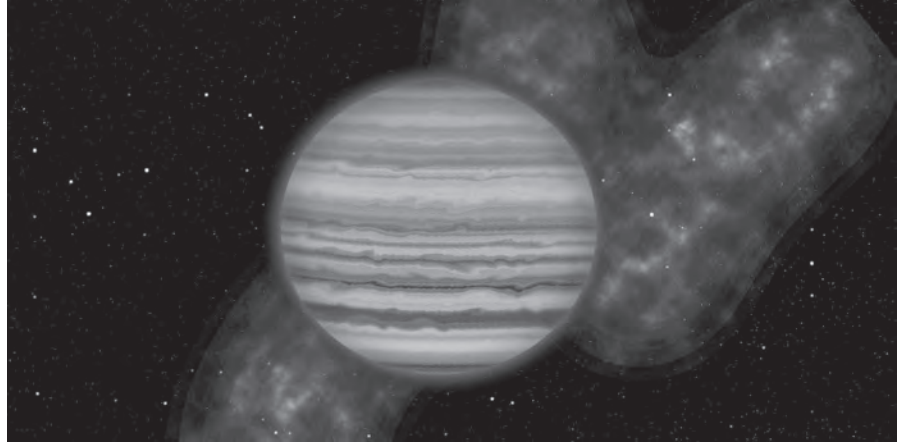
tipik bir kahverengi cücenin ağırlıklı olarak kızılötesinde yaptığı elektromanyetik ışımasının toplam gücü, Güneş'in ışıma gücünün yüz binde birinden daha az olmaktadır. En yakın kahverengi cücenin bile 6,5 ışık yılı uzakta olduğu ve çıplak gözle tespitinin mümkün olamayacağı kadar sönük olduğunu belirtelim(3).

Kahverengi cücelerin yüzey sıcaklıkları tipik olarak 500-2000 Kelvin ci-varlarında olsa da yüzey sıcaklıkları daha düşük olan kahverengi cüceler de tespit edilebilmiştir. Şimdiye kadar tespit edilen en soğuk kahverengi cüce yüzey sıcaklığı 250 Kelvin (yani suyun donma sıcaklığının altında) olan WISE J085510.83-071442.5 kaynağıdır(4). Bunun yanı sıra bir diğer soğuk kahverengi cüce de yüzey sıcaklığı neredeyse oda sıcaklığı civarlarında (yaklaşık 300 Kelvin) olan WISE J1828+2650 kaynağıdır(5).

Sönük olmaları sebebiyle tespit edilmeleri zor olan kahverengi cücelerin şimdiye kadar bize en fazla 1500 ışık yılı kadar uzakta olanlarını tespit edebildik. Doğrudan tespit edemesek de yakın çevremizdeki sayılarına bakarak Samanyolu'nda toplamda 25 ile 100 milyar kadar kahverengi cüce olduğunu hesap edebilmek mümkün (6). Toplam 100 ile 400 milyar "normal" yıldızın olduğu tahmin edilen gökadamızda, kahverengi cücelerin sayısının yıldızlarla neredeyse aynı mertebede olduğunu söyleyebiliriz.

Kahverengi cüceleri astronomi ve astrofizik alanında önemli kılan en önemli etkenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Küçük kütleli kahverengi cücelerle Jüpiter gibi gaz gezegenleri arasındaki farklar ve benzerliklerin incelenmesi hem Güneş Sistemi'nde hem de diğer yıldızların etrafındaki gaz gezegenlerini daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır. Her ne kadar anakol yıldızlarındaki hidrojen füzyonu gibi bir ana enerji kaynağı olmasa da kahverengi cücelerde döteryum füzyonu oluşabilirken, gaz gezegenlerin-

Şekil 2: WISE J085510.83-071442.5 kahverengi cücesini yakınındayken kızılötesi kamerayla fotoğraflasaydık cismin nasıl görünebileceğinin bir sanatçı tasviri (7). Bu kahverengi cüce, bilinen en soğuk kahverengi cüce olmanın yanı sıra, atmosferinde su bulutlarının var olduğu bilinen ilgi çekici bir cisimdir.

de bu tepkime gözlenmemektedir. Öte yandan gaz gezegenlerinde de kahverengi cücelerde de muhtemelen bulutlar ve fırtınalar oluşmakta; ayrıca bu iki tür cismin de manyetik alanlarının çevredeki maddeyle etkileşiminde de benzerlikler bulunmaktadır (bkz. Şekil 2).

- Büyük kütleli kahverengi cücelerin en küçük kütleli anakol yıldızlarıyla ne gibi benzerlikleri ve farkları olduğu da diğer bir önemli problemdir. Kaynakta lityumun var olup olmaması -çok genç anakol yıldızlar hariç- gözlemsel olarak kahverengi cüceyle anakol yıldızı ayıran bir test olarak düşünülebilir. Kütle, kimyasal yapısı ve dönüş periyodu gibi fiziksel parametreleri tespit edilen en küçük kütleli anakol yıldızlarıyla en büyük kütleli kahverengi cüceleri incelersek, en küçük yıldızların nasıl bir evrim geçirdiğini ve bir yıldızın anakol evreye varabilmesi için minimum şartların neler olabileceğini daha iyi ortaya koyabiliriz.

- Kahverengi cücelerin çevresinde de gezegenlerin var olabileceği bilinmektedir. Bu gezegen sistemlerinin anakol yıldızlarındakiler başta olmak üzere diğer tür gezegen sistemleriyle ne gibi farkları ve benzerliklerinin olduğu da önemli bir araştırma konusu olarak ele alınabilir. Ayrıca, kahverengi cücelerin çevresindeki gezegenler ve bu gezegenlerin uydula-

rında yaşamın ortaya çıkıp çıkamayacağı da önemli bir ötegezegen araştırma konusu olarak ele alınabilir.

Kahverengi cüceler, kuramsal ortaya konuşları daha eskilere dayansa bile, ancak 1990'larda tespit edilebilmiş ve o dönemlerden günümüze kadar da giderek daha fazla dikkat çekmiş cisimlerdir. Kızılötesi teleskoplarının Güneş Sistemi'nin ötesinde ama nispeten Güneş'e yakın sayılabilecek en önemli gözlem hedefleri arasında yer alan bu cisimler, daha uzun yıllar tercih edilen araştırma konuları arasında yer bulmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Kaynakça

- (1) Sorahana S., Yamamura I. ve Hurakami H. 2013, "ON THE RADII OF BROWN DWARFS MEASURED WITH AKARI NEAR-INFRARED SPECTROSCOPY", the Astrophysical Journal, 767, 1.
- (2) <https://svs.gsfc.nasa.gov/12660>
- (3) <http://science.psu.edu/news-and-events/2013-news/Luhman3-2013>
- (4) <https://www.nasa.gov/jpl/wise/spitzer-coldest-brown-dwarf-20140425>
- (5) https://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2011/23aug_coldeststars/
- (6) Muzić K. vd. 2017. "The low-mass content of the massive young star cluster RCW38", Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, 471, 3699.
- (7) http://www.slate.com/blogs/bad_astronomy/2016/11/01/brown_dwarf_wise_0855_foto_have_clouds_of_water_in_its_atmosphere.html

Latin Amerika'da büyük firarlar

Birçok kötümser kişi tarihe baktığında, özgürlük eylemlerinin devamında yaşanan hüsrانlarla kendini avutur. Evet, başarılı da olsa firarlar genelde trajik biçimde sona erer. Türkiye'deki firarilerin çoğu yakalanmış veya öldürülmüştür. Aşağıda okuyacağınız Rawson firarı Trelew katliamıyla sonuçlanmış, diğer örneklerdeki de sonunda ele geçirilmiştir. Köleler zincirlerinden kurtulmuş fakat kuşaklar boyu sefalet ve cehalete mahkûm edilmiştir.

İnsanlık tarihi özgürlük mücadelesiyle başlar. Daha doğrusu tutsaklığın bilincine varan insandır tarihi yazan. Özgürlüğü bilince çıkaran ise onu tekeline alan bir "başına buyruktur". Bu; despot, kral, diktatör, dini otorite, feodal şef, patron, ne olursa olsun yönettiği toplulukta mutlak özgürlüğe sahip kişidir. İşte emeği, ruhsal ve bedensel varlığı gasp edilen insana, despot aracılığıyla özgürlük bilinci verilir. Özgürlük fikrinin köleciliğe müsaade eden Yunan toplumunda ortaya çıkıp Roma'da gelişmesi bu nedenle "doğaldır". Varlığı sınırlanan insan, özgürlüğün bilincine varacağı koşullara ulaşmıştır.

Özgürlük insanın varlığını bütünler. O olmaksızın her türden fikri ya da maddi bolluk anlamsız, boş ve hedefsizdir. Tutsaklık ise insanın varlığına en yabancı şeydir. Çünkü insanın doğasından gelen en basit yetenekleri bile işlevsiz hale getirmektedir. İnsanın varlığını en alt düzeyde gerçekleştirmesini engeller. Her şey bir duvara çarpmaktadır. Gökyüzü bile duvarla kapanmıştır. Duvarı aşmak kişinin varlık sebebi haline gelir. Çünkü duvarı aşmadan varlık kendini gerçekleştiremez.

Günümüz dünyası görünür ya da sanal duvarlarla örülü. Duvarı aşmak yalnız hapisanedekiler için değil sokaktaki her yurttaş için zorunluluk haline geldi. 21. yüzyılda herkes "mahpus". İspanyollar gelmeden çok önce Azteklerin şair kralı Nezahualcoyotl ("aç kurt" anlamına geliyor) "toprak (dünya) yuvarlak bir mezardır" demiş. Küreselleşme dünyayı yuvarlak bir

Emeği, ruhsal ve bedensel varlığı gasp edilen insana, despot aracılığıyla özgürlük bilinci verilir.

hapishane haline getirdi. Gıdamızı, kitabımızı, yapacağımız sanatı seçme özgürlüğüne sahip değiliz. Küresel tekel ne giyeceğimizden nasıl bir aşk yaşayacağımıza kadar her şeye karar veriyor. Yarattıkları terörle insanlara güvenlik ihtiyacını yine onlar empoze etti. Hatta isyanların bile sınırlarını onlar belirliyor. Dünya yüksek güvenlikli bir hapishaneye döndü. Ne yazık ki bu küresel zindanın duvarlarını yıkmaya henüz gücümüz yetmiyor. Öyleyse ihtiyacımız olan şey insanlığa umut verecek bir firardır.

Güney Amerika'da kölelik, isyanlar neticesinde değil, büyük oranda firarlar sebebiyle ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz temelinde üretim araçlarının gelişmesi ve köle plantasyonlarının ekonomik değerinin azalması yatmaktadır. Fakat tarihin her döneminde köle emeği şu veya bu şekilde patronu zengin etmeye yeter. Bugün bile Uzak Doğu'da ya da Brezilya Amazonlarında kölelik mevcuttur. 19. yüzyılda kölelik sistemi verimsizleşirken patronlar kendi rızalarıyla onlara özgürlüklerini bahşetmediler. Otoritenin zayıflığını fark eden cesur köleler birer birer kaçmaya başladılar. Öyle ki, dağlarda ve ormanın derinliklerinde "quilombo"

adı verilen kaçak kölelerden kurulu binlerce kişilik yerleşimler ortaya çıktı. On binlercesi köleliğin geçerli olmadığı Uruguay ve Arjantin gibi topraklara kaçtı. Güney Amerika'nın yarısını İspanyollardan kurtaran General San Martin, siyahlardan kurulu ordusuna bu yüzden "Özgür olalım gerisinin hiçbir önemi yok" demişti.

Birçok kötümser kişi tarihe baktığında bu özgürlük eylemlerinin devamında yaşanan hüsrانlarla kendini avutur. Evet, başarılı da olsa firarlar genelde trajik biçimde sona erer. Türkiye'deki firarilerin çoğu yakalanmış veya öldürülmüştür. Aşağıda okuyacağınız Rawson firarı Trelew katliamıyla sonuçlanmış, diğer örneklerdeki de sonunda ele geçirilmiştir. Köleler zincirlerinden kurtulmuş fakat kuşaklar boyu sefalet ve cehalete mahkûm edilmiştir. Ancak efendinin sopası bir kez kırılmıştır. İnşa ettiği duvarda delik açılmış, içimizdeki tanrısal özgürlük itkisinin durdurulamazlığı bir kez daha kanıtlanmıştır. Özgürlüğü soluyan ruhlar köleliğe boyun eğenlerin asla tadamayacağı bir sonsuzluğa ulaşmıştır. Özgürlüğe doğru atılan her adım insanlığa yeni bir kapı açar. Özgürlüğün toplumsal etiği de kitapla, yazıyla değil,

Güney Amerika'nın yarısını İspanyollardan kurtaran General San Martín, siyahlardan kurulu ordusuna "Özgür olalım gerisinin hiçbir önemi yok" demişti.

işte böyle ortaya çıkar. Çünkü özgürlük eylemi emeğin, cesaretin, aşkın ve yol-
daşlığın omuzları üstünden yükselir.

Arjantin'de Rawson Cezaevi'nden kaçış

15 Ağustos 1972 öğlen saat 1'de, tutuklular yemeklerini almak için tabldot-
larıyla sıraya girmişlerdi. Fakat çoğunluk
hemen hemen hiçbir şey yemiyordu. Fi-
rara saatler kala kimse karnını doldurmak
istemiyordu.

Birçoğu daha düne kadar eylemin ger-
çekleşeceğinden habersizdi. Fırar günü
Marcos Osatinsky ve Mario Santucho,
devrimci sendika lideri Agustin Tosco'yla
konuştular. Tosco bir yıldır tutukluy-
du. Cordoba'da bir lokantadan çıkarken
gözetlince alınmış ve adli bir işlem yapıl-
madan Adalet Bakanlığı'nın tasarrufuyla
cezaevine gönderilmişti. İki devrimci lider
ona firardan bahsettiler ve eğer gelmek
isterse Tosco için bir yerlerinin olduğunu
söylediler. Tosco, onları desteklediğini
ancak teklife bir sınıf mücadelesinin lideri
olarak kitle mücadelesiyle çıkması gerek-
tiği cevabını verdi.

Bu esnada Carlos Goldenberg, 20
km ilerde diğer üç şoförle vedalaşıyordu.
Bahia Blanca'dan beri 800 km, bir Ford
Falcon kullanmıştı. Götürdüğü ekip ceza-
evini boşaltacak iki kamyon ve bir kamyo-
netin şoförleriydiler.

Carlos, diğerleriyle saatini aynı zama-
na ayarladı. Birkaç saat sonra dördü de

cezaevinin metrelerce yakınındaydılar.
İçeri girip 120 tutukluyu çıkarmak için em-
rin gelmesini beklemeye koyuldular.

"El Colorado" Marcos, Trelew'deki
otel odasında oturmuş radyo dinleyip si-
gara içiyordu. Planlandığı gibi görevi saat
18.00'de havaalanında el konulacak olan
uçakla firariler arasındaki bağlantıyı sağ-
lamakti.

Bu sırada Ana Wiessen merdiveni
uçğa yanaştırmak için Trelew'deydi.

Başka bir şehirde iki gerilla, Alejandro
Ferreya ve Victor Fernandez Palmeira,
şık takım elbiseleriyle, Comodora Riva-
davia havaalanının barında iki farklı ma-
sada oturuyorlardı. Diğer 64 yolcuyla be-

raber, Austral şirketinin Buenos Aires ve
Trelew yönünde gidecek uçağının apro-
na yanaşmasını bekliyorlardı.

Uçağın kalkışından önce Alejandro
ve Victor'un firarın başladığına ve içeri-
dekilerin hazır olduğuna dair önemli bir
bilgi almaları gerekiyordu. Saat 17.25'te
siyah eşarplı bir kadın Alejandro'ya ya-
naştı, ateş istedi ve mesajını verdi: "Raw-
son cezaeviyle telefon bağlantısı sağlan-
dı". Bunun anlamı tutsakların cezaevini
aldıklarıydı.

Alejandro, Victor'a başıyla her şeyin
yolunda gittiğini bildiren hareketi yaptı.
Şimdi siyah eşarplı kadın Rawson'a ge-
rekli mesajı verecekti. İki gerilla uçağı ele
geçirip Trelew'e indireceklerdi. Mesaj,
şoförlerin sorumlusu Estefan'a ulaşacak-
tı. Her şey hazırды.

Saat 18.10'da Comodoro Rivadavia
havalimanının hoparlörlerinden, Trelew
aktarmalı olarak Buenos Aires'e gidecek
uçağın 18.30'da kalkacağı anons edildi.

18.22'de beklenen sinyal geldi ve tu-
tuklular harekete geçtiler. 8 dakika içinde
birkaç silah ele geçirip, asker üniforma-
sı, takım elbise ve gardiyan uniforması
giyerek kılık değiştirmek zorundaydılar.
18.30'da cezaevini almaya başladılar ve
on dakika içinde silahların bulunduğu
oda da dahil, altmışa yakın gardiyanı ele
geçirmişlerdi. Fakat son anda patlayan
bir silah dışarıda bekleyen birini panik-
letmişti.

Köleler zincirlerinden kurtulmuş fakat kuşaklar boyu sefalet ve cehalete mahkûm edilmiştir.
Ancak efendinin sopası bir kez kırılmıştır. İnşa ettiği duvarda delik açılmıştır.

Silah sesini duyan Esteban, cezaevinden bir pencerenin açılıp bir bezin sallandığını gördüğünü zannetti. Estaban bunu bir başarısızlık sinyali olarak yorumladı ve araçlara geri çekilme emri verdi. Bu karar çok büyük bir hataydı; planda, kamyonların geri çekilmesiyle ilgili herhangi bir sinyal kararlaştırılmamıştı.

Carlos Goldenberg hala Ford'un direksiyonunda cezaevine girecek kamyonların gelişini bekliyordu. Silah seslerini duyduğunda olduğu yerde kaldı. Kamyonlar daha gelmemişlerdi. Birkaç dakika sonra cezaevi kapısının açıldığını gördüğünde oraya doğru yüz metre ilerledi ve havaalanına taşıyacağı altı liderle buluştu; Santucho, Vaca Narvaja, Osatinsky, Quieto, Gorriaran Merlo ve Mena. Carlos iki kamyon ve bir kamyonetin iki dakika önce oradan ayrıldığının farkında değildi. Osatinsky ve Santucho ona diğerlerini sordular ama "burada olmalıydı" diyebildi yalnızca.

Rawson, Patagonya'nın nisbeten kıyıya yakın kesiminde, devrimci lider tutuklular için yapılmış bir cezaeviydi. Arjantin 17 yıldır askeri dikta rejimiyle yönetiliyordu. 1968'den beri yükselen toplumsal muhalefet sebebiyle cezaevleri dolup taşıyordu. Bir yıl önce Uruguay'da Tupamoros hareketi, bir tünel aracılığıyla 111 tutsağı özgürlüğüne kavuşturmuştu. Rawson firarı da 100'den fazla tutukluyu kurtarmayı ve bir uçakla sosyalist Salvador Allende yönetimindeki Şili'ye taşımayı planlıyordu.

Şili'ye yalnızca ilk araca binen altı lider ulaşabildi. Onlardan sonra havaalanına varan 19 tutuklu uçağa yetişemediler ve o gece teslim oldukları askerler tarafından kurşuna dizildiler. Ancak bu olay geniş halk kesimlerinde diktatörlüğe karşı büyük bir uyanışa neden oldu. Askeri dikta, yönetimi geçici olarak sivillere devretmek zorunda kaldı. Birkaç yıl sonra ilk krizde darbe geri döndü. Bu defa cunta, otuz bin Arjantinliyi uçaklardan okyanusa atarak ülkeyi komünist tehditten kurtardı! Rawson'dan firar eden altı liderden yalnızca Enrique Gorriarán Merlo darbeden canlı kurtulabildi.

Şili'de "yüzyılın firarı"

30 Aralık 1996. Akşama doğru bastı-

ran bunaltıcı sıcaklığı bugün bile inanmakta zorlandığımız bir haber böldü: Pinochet diktatörlüğüne karşı savaştan Manuel Rodriguez Vatansever Cephesi liderlerinden dördü, Şili'nin en yüksek güvenlikli cezaevinden bir helikopterle kaçmışlardı. Olay tüm dünya için inanılmazdı. Eylemcilerin firara koyduğu isimle "Adalet Uçuşu Operasyonu", Pinochet diktatörlüğünün prestijini 58 saniye içinde yerle bir etmişti. Sıradışı bir hayalgücü ve cesaretle hazırlanan planın mükemmel bir askeri yetenekle ulaştığı başarı, Hollywood senaryolarına taş çıkarıyordu. Firarı takip eden günlerde yapılan araştırmayla yavaş yavaş çözülen plan, aradan geçen 21 yıla rağmen halen gizemini koruyor.

Eylem için kullanılan helikopter bir turizm firmasına aitti. Pilotu bir jandarma subayı olan bu helikopteri gezmek için kiralamışlardı. Operasyonu Raúl Julio Escobar Poblete, nam-ı diğer "Comandante Emilio" yönetiyordu. Raul Escobar ve ona eşlik eden biri, helikopter uçuşa geçtikten kısa süre sonra mide bulantısı ve baş dönmesi şikayetiyle pilotu inmeye ikna ettiler. İner inmez de pilotu "paketlediler". Altı yıldır aranan Raul, bu firar için Küba'ya gidip pilot eğitimi almıştı. Böylece ele geçirdikleri helikopteri kolaylıkla uçurdular.

Helikopter öğlen saat 3'e doğru Santiago Yüksek Güvenlikli Cezaevine ulaştı. Helikopterin pervane sesi cezaevi duvarlarında yankılanmaya başladığı sırada aşağıda havalandırmada Ricardo Palma Salamanca, Pablo Muñoz Hoff-

mann, Mauricio Hernández ve Patricio Ortiz Montenegro sabırsızlıkla özgürlük yolculuğuna çıkmayı bekliyorlardı. Nöbetçi kulübelerine doğru uyarı atışına başlayan helikopterden sarkıtılan merdivene hayata tutunur gibi tutundular. Sepet yere değer değmez yukarıya doğru yükselmeye başladığından Mauricio ve Patricio son anda tutunabilmişlerdi. Buna rağmen helikopter onları iki buçuk dakika uzaklıkta Brezilya Parkı'ndaki futbol sahasına sağ salım indirmeyi başardı. Orada hazır vaziyette bekleyen bir arabaya binerek uzaklaştılar.

Firarilerden Mauricio Hernandez 2002'de Brezilya'da yakalandı. Raul Escobar 30 Mayıs 2017'de Meksika'da tutuklandı. Bu tutuklamadan kurtulan Ricardo Palma, 16 Şubat 2018'de Fransa'da ele geçirildi. Patricio Ortiz Montenegro'nun 1997'de İsviçre'ye iltica ettiği biliniyor. Pablo Muñoz ise en son 2002 yılında Brezilya'da görüldükten sonra kayıplara karıştı.

Dünyanın sonundaki "Kelebek"

Henri Charriere'in kitabından uyarlanan Steve McQueen'in oynadığı "Kelebek" filmi izlemeyen yoktur. Film, Güney Amerika'daki Fransız Guyanası'nda bir adaya gönderilen bir tutsağın özgürlük tutkusunu anlatır. Adadan sadece kaçmak değil, orada hayatta kalmak da neredeyse imkansızdır. İşte "Kelebek" in adasının daha da beteri Jules Verne'in *Dünyanın Sonundaki Fener* kitabına esin kaynağı olan Ushuaia'da yapılmıştır.

Rawson Hapishanesi'nden kaçmaya çalışan 19 tutuklu, o gece teslim oldukları askerler tarafından kurşuna dizildi.

Yüzyılın başında Arjantin'e göç eden milyonlarca Avrupalı işçi, kıtanın ilk örgütlenmelerini de beraberinde getirmişti. O dönem hiçbir çalışma hakkına (sigorta, çalışma saati, asgari ücret vb) sahip olmayan işçilerle rejim arasında şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Öyle ki oligarşi Buenos Aires yollarını bile, Paris Komünü ayaklanmasından ders alarak kolay barikat kurulmasını diye olağanüstü genişlikte yapıyordu. Ushuaia'ya bir cezaevi yapma fikri bu koşullarda doğdu. Bugün bile Antarktika'ya en yakın son yerleşim yeri olan Ushuaia'da o zamanlar hiç kimse yaşamıyordu. Yüzyılın ilk yüksek güvenli hapishanesi olan bu zindanın ilk konluğu ise Simon Radowitzky adında bir devrimci işçiydi. Ukrayna kökenli bu metal işçisi ülkesinde 1905 devrimine katıldığı için Sibiry'a sürgün cezası almıştı. Bu nedenle Arjantin'e kaçmıştı. Arjantin'de 1909 1 Mayıs katliamı sorumlusu Ramon Falcon isimli bir Albay'a gerçekleştirdiği suikast sonrası yakalandı. Ukrayna'dan gelen belgeye göre henüz 18 yaşını doldurmadığı için ömür boyu hapse mahkum edildi ve Ushuaia'ya gönderildi.

"Kelebek"te olduğu gibi "Dünyanın Sonundaki Cezaevi"nde de mahkumlar ağır şartlarda çalışmak zorundaydılar. Ayakları prangalı halde Ushuaia'yı bir yerleşim haline getirenler onlardı. Kömür madeninde çalıştılar ve oraya giden tren yolunu inşa ettiler. Bugünkü Ushuaia kentini onlar inşa ettiler.

"Kelebek"in adasından okyanusu aşip Venezuela kıyılarına ulaşmak nasıl imkansızsa, Ushuaia'dan bir yere gitmek de imkansızdı. Tierra del Fuego toprakları, aşılmaz Macellan kanalıyla çevriliydi. Kanal geçilse bile uçsuz bucaksız Patagonya'yı aşmak için aylar gerekiyordu. Bu koşullarda Radowitzky'nin arkadaşları onu bir gemiyle kaçırmaya karar verdiler. Plan, 7 Kasım 1918'de Radowitzky'ye bir gardiyan elbisesi giydirecek cezaevinden uzaklaştırmayı ve hemen ilerdeki limanda bekleyen yelkenliyle onu kaçırmayı içeriyordu. Planın bu kısmı sorunsuz biçimde aşıldı. Ushuaia Cezaevi tarihi boyunca gerçekleşmiş tek firarı başarıya ulaştırmışlardı. Ancak Radowitzky'nin kaçtığını fark eden yetkililer bölgedeki donanma kuvvetlerine haber verdiler. Onu taşıyan yelkenli donanma tarafından durdurulun-

Pinochet diktatörlüğüne karşı savaşan Manuel Rodriguez Vatansever Cephesi liderlerinden dördü, "Adalet Uçuşu Operasyonu"yla, Şili'nin en yüksek güvenli cezaevinden kaçtılar.

ca Radowitzky denize atlayıp yüzerek kıyıya çıktı. Ancak 23 gün sonra karada ilerlerken görüldü ve ele geçirildi.

Radowitzky 155 numaralı hücrelerine geri getirilerek yeniden prangalandı ve hücresinin kapısı kaynakla kapatıldı. Kendisine iki yıl boyunca sadece yarım kap yemek verildi. Ayaklarındaki pranga ve demir güller, 14 Nisan 1930'da Devlet Başkanı Yrigoyen tarafından affedilmesine kadar kaldı. Bir ay sonra gemiyle geçtiği Buenos Aires'ten Uruguay'ın başkenti Montevideo'ya sürgüne gönderildi. Burada küçük bir adada kalan Rodowitzky 1936 İspanya İç Savaşı başlayınca "Uluslararası Tugaylar"a katılmak üzere bu ülkeye gitti. Fakat 21 yıllık hapislik, sağlığından çok şey götürmüştü. Cephe gerisine, Valencia'ya geçti. Faşist Franco kuvvetlerinin zaferi sonrası önce Fransa'ya sonra da Meksika'ya gitti. 4 Mart 1956'da, çalıştığı fabrikada geçirdiği kalp krizi sonucu 65 yaşında hayata veda etti.

Dünyanın en uzun tüneli

Joaquin Guzman Loera, nam-ı diğer "El Chapo" (Türkçeye "bücür" olarak çevirebiliriz) firar tarihinin en uzun tüneliyle cezaevinden kaçmayı başardığında tarih 11 Temmuz 2015'i gösteriyordu. El Chapo böylece FBI listesinde 1 numaraya yükseldi. Fakat o, herkesi şaşkına çeviren firarından önce bir kez daha cezaevinden kaçmıştı.

Tutukluluğunun sekizinci yılında, 18 Ocak 2001'de, yine yüksek güvenli bir cezaevi olan Puente Grande'den bir çamaşır sepetine saklanarak kaçmayı başarmıştı. Cezaevi dışına kadar sepette kalan El Chapo sonrasında giydiği ünifor-

mayla uzaklaşmıştı. Yapılan soruşturma da 15'i gardiyan 71 kişinin firara destek verdiği ortaya çıkmıştı.

Sianloa Kartelinin şefi olan Joaquin Guzman, ilişkileri ve elindeki gücün en iyi kullanan uyuşturucu baronuydu. Meksika'da belki de şiddete en az bulaşan kartel onunkiydi. Milletvekilleri, hatta bakanlar, Guzman'ı ziyarete geliyordu. Kaçtıktan sonra gücünü daha da artırarak dünyanın en zengin 100 kişisi arasına girecekti.

Joaquin Guzman Loera, nam-ı diğer "El Chapo", firar tarihinin en uzun tüneliyle cezaevinden kaçmayı başardığında tarih 11 Temmuz 2015'i gösteriyordu. El Chapo böylece FBI listesinde 1 numaraya yükseldi.

2014 şubatında El Chapo yeniden yakalandı. Bu defa hücreden hiç çıkamadığı ve 24 saat gözleneceği bir cezaevine konuldu. 11 Temmuz 2015 gecesi akıl almaz bir şekilde buradan da kaçtı. Dışarıdan, tam bir buçuk kilometre öteden kazılan bir tünel, hücredeki tuvaletin altına kadar ulaşmıştı. El Chapo tünelin kapağının açıldığını duyunca ayakta kalmasını giyerek gitmişti. Tünelin içine girildiğinde bir motosikletin onu çıkışı taşıdığı anlaşılmıştı. Tünel tam bir mühendislik harikasıydı. Onlarca kamyon toprağın taşındığı tünel en az sekiz aylık bir çalışmanın ürünüydü.

El Chapo firarda olduğu sırada Rolling Stone dergisi adına Sean Penn'le bir röportaj yaptı. Amacı muhtemelen ABD kamuoyuna mesaj vermektir. Büyük bir gizlilik içinde gerçekleşen buluşma FBI'nın takibini atlatamamıştı. El Chapo'yu 8 Ocak 2016'da ele geçirdiler. Meksika hükümeti, vatandaşı olan Joaquin Guzman'ı anayasasına aykırı biçimde ABD'ye teslim etti.

(*) ozguruyanik.ps@gmail.com

Mücadele içinde gerçeğe ulaşmanın efsanesi: Simurg

Simurg'un varlığından haberdar olan ve onun Kaf dağının ardında oturduğunu bilen de Hüdhd'dür. Hüdhd daha yolun en başında bütün kuşları uyarır. Simurg'a giden yol bin bir tehlikeyle doludur. Canını feda etmeyi göze almadan bütün bu engelleri aşmak mümkün değildir. Hatta can feda etmeyi göze almak da yetmeyebilir. Gerektiğinde o günlerde en vazgeçilmez olarak kabul edilen değerleri de bir kenara atmak gerekebilir. Simurg efsanesinde bu, "gerektiğinde imandan vazgeçmek", "iman ile küfrün bir olması" olarak ifade edilir.

Simurg efsanesi, örgütsüz ve dağınık olan kuşların kendilerine önderlik edecek, düzene sokacak, koruyacak "padişahı" aramalarını, bu uğurda yaptıkları yolculuğu, katlandıkları zorlukları ve bütün bu mücadele içinde yaşadıkları dönüşümü anlatır. Simurg'u arama gerekçeleri, yolculuklarının en başında ve

sonrasında karşılaştıkları sorunlar ve en sonunda yüz yüze geldikleri gerçek; tarih boyunca daha iyi bir dünya için örgütlü mücadeleye atılan herkesin karşılaştığı sorunlardır.

Bundan dolayı Simurg efsanesi, Batı Asya dünyasında ilk çağlardan bu yana daha adil bir dünya için mücadeleye atılanlara yönelik bir eğitim metni gibidir.

"Tertip ve nizam"ın olduğu bir yaşam hedeflenmektedir. "Padişah"la kastedilen o tertip ve nizamı gerçekleştirecek olan otoritenin- iktidar gücünün bulunmasıdır. Özlenen "otorite"yi gerçekleştirecek padişahın adı Simurg'dur.

Simurg efsanesinde kuşlara Hüdhd kuşu akıl verir, önderlik eder. Çünkü Hüdhd, Süleyman Peygamber'le yoldaşlık etmiştir.

Tavus kuşu, bir zamanlar sahip olduğu avantajları kaybeden ve yeniden o güzel günlere dönmenin hayaliyle yanıp tutuşanları temsil eder.

Efsane, bütün kuşların bir yerde toplanıp sorunlarını konuşmalarıyla başlar. “Birbirimize yardım edelim ve kendimize bir padişah bulalım” derler. “Hiçbir şehir başsız, emirsiz olmaz şu zamanda. Çünkü bir ülke padişahsız olursa, ordusunda terip ve nizam kalmaz.”

Feridüddin Attar, Simurg efsanesini anlattığı “Mantıku’t Tayr” adlı eserine böyle başlar.

“Tertip ve nizam”ın olduğu bir yaşam hedeflenmektedir. “Padişah”la kastedilen o tertip ve nizamı gerçekleştirecek olan otoritenin - iktidar gücünün bulunmasıdır. Özlenen “otorite”yi gerçekleştirecek padişahın adı Simurg’dur.

Simurg efsanesi, bir yandan insanlığın kabile toplumundan devlet olarak örgütlenme düzeyine yükselmesini, ama bunun yanı sıra eşitlik ve adalet gibi değerlerin korunmasına yönelik özelemlerini anlatır.

Kuşlara, Hüdhüd kuşu akıl verir, önderlik eder. Çünkü Hüdhüd, Süleyman Peygamberle yoldaşlık etmiştir. Onun üzerine “Sultan Süleyman’ın gözü düşmüştür.” Hüdhüd “öncü”dür. Öncüleri olmadan hiçbir toplum daha iyiye doğru bir adım atamaz.

Simurg’un varlığından haberdar olan ve onun Kaf dağının ardında oturduğunu bilen de Hüdhüd’dür. Hüdhüd daha yolun en başında bütün kuşları uyarır. Simurg’a giden yol bin bir tehlikeyle doludur. Canını feda etmeyi göze almadan bütün bu engelleri aşmak mümkün değildir. Hatta can

feda etmeyi göze almak da yetmeyebilir. Gerektiğinde o günlerde en vazgeçilmez olarak kabul edilen değerleri de bir kenara atmak gerekebilir. Simurg efsanesinde bu, “gerektiğinde imandan vazgeçmek”, “iman ile küfrün bir olması” olarak ifade edilir.

“Simurg’a kavuşmak” en büyük aşktır. Böyle bir aşk olmadan hedefe ulaşmak mümkün olmayacaktır.

“Sakin yolu kısa sanma, aşılması gereken yollar ve denizler var ona doğru.

Bu yol aslan gibi adam ister, çünkü yol- lar çok uzak, denizler ise derindir.

Hayran olup yola çıkmalıyız, yolunda kimi zaman ağlar, kimi zaman güleriz.

Ona götüren bir nişan bulursak ne güzel, yoksa onsuz yaşama ar olur.

Canansız can hiç işe yarar mı? Eğer mert isen canı canansız tutma.

Bu yol boyunca tam er olmak lazım. El çektiğin zaman o zaman sana işin adamı derler.

Canansız candan hiçbir şey çıkmaz. Eler gibi aziz canını feda et.

Eğer sen canını feda edersen mertçesine, canan sana nice canlar bağışlar.”

(Mantıku’t Tayr, Kuş Dili, Ataç Yayınları, 2.b. İstanbul, Temmuz 2012, s. 51-52)

Kuşların “mazeretleri”

Ama kuşlar, bu yolculuğa (mücadele- ye) hazır değildirler. Her birisinin ayrı bir

“mazereti” vardır. Mazeretler; kişisel za- aflar, yetmezlikler, bencillikler, “sistem” içinde elde ettikleri konumlardır. Var olan düzen içinde birçoğu kendince bazı “mev- kiler” elde etmiştir veya kişisel kurtuluş planları yapmıştır. Teker teker Hüdhüd’e gelir ve kendilerinin neden bu yolculuğa çıkamayacaklarını anlatırlar.

1. Kendilerine âşık olanlar

En başta bülbül gelir Hüdhüd’ün karşı- sına ve durumunu anlatır:

“Dedi ki: aşkın sırları bende hitam bul- muştur. Bütün gece boyunca aşkı tekrar etmekteyim.

Coşkun gül bahçelerinin coşkusu ben- dedir, âşıkların gönlündeki taşkınlık ben- dedir...

Gülün aşkından kendimden o kadar geçmişim ki kendi varlığımdan bile haber- sizim.

Başımda gülün aşkının sevdası var. Bana ranâ gülün sevdası yeter de artar bile.

Bencileyin bir bülbülün Simurg’a takat yetirmesi mümkün mü? (s. 53-54)

Hüdhüd, bülbül dinler ve bundan son- ra dinleyeceği bütün kuşlara yaptığı gibi ona nasihatlerde bulunur. Amaç, onu yol- culuğa çıkmaya ikna etmektir.

“Ey zehire takılıp kalan...

Gülün veçhine olan aşkın seni diken- den dikene sürdü. Sana tesir etti kendine bağladı. Gül ne kadar güzel bir cemale sa- hip olsa da onun güzelliği bir haftada solup gider... Gülün tebessümü senin hoşuna gitse de gece gündüz inletir seni...

Utan da kendine gel...”

Kimi kuşların ise gerçekte sahip oldukları bir “mevki” yoktur. Ama sistemin onlar için ürettiği hayalleri vardır. Onlar bütün ömürlerini o gerçekleştiremeyecek hayallerinin gerçekleşmesini bekleyerek geçirirler.

Sultan Süleyman saltanatının ve “kırk fersahlık çadırının küçücük bir taşla bağlı olduğunu görünce” böyle bir mülk ile kimsenin “dünya ve ahrette çaresiz kalmasını istemem” demiştir.

Hüdhüd, güle olan aşkın geçiciliğini anlatır. Oysa bülbülün de ihtiyacı bu geçici aşkın yerine Simurg’a ulaşma ebedi aşkını, ebediliği koymaktır.

2. Gerçekleşmeyecek hayallerle uyutulanlar

Kimi kuşların ise gerçekte sahip oldukları bir “mevki” yoktur. Ama sistemin onlar için ürettiği hayalleri vardır. Onlar bütün ömürlerini o gerçekleşmeyecek hayallerinin gerçekleşmesini bekleyerek geçirirler. Yeşil tüyleriyle kendini “Hızır”a benzeten papağan gelir Hüdhüd’ün yanına.

“Kuşların Hızır’ıyım, işte bu yüzden yeşil libas giymişim.

Belki de Hızır’ın içtiği abı hayattan içirim.

Simurg’un huzuruna varmaya benim takatim yok.

Hızır’ın çeşmesinden bir yudum su içmem yeter da artar bile.” (s.56-57)

Hüdhüd papağana, “canını ortaya koyamayan er kişi olamaz” der. “Hem ölümsüzlük suyunu istiyorsun hem de canına tapıyorsun... Sende öz yok, sadece kabuktan ibaretsin” diye eleştirir.

3. Kişisel kurtuluş peşinde koşanlar

Tavus kuşu, bir zamanlar sahip olduğu avantajları kaybeden ve yeniden o güzel günlere dönmeyi hayaliyle yanıp tutuşanları temsil eder. Başka kimseyi düşünmez. ‘Bir zamanlar sahip olduklarıma yeniden neden sahip olmayayım ki?’ diye düşünür. Bütün yapması gereken kendisinin elinden tutacak birini bulmaktır. Yani kişisel kurtu-

luş peşindedir tavus kuşu. “Kapıcıyı” ayarlayıp “Cennet”e girecektir.

“Sonra altından kanatlarıyla Tavus çıkageldi.

Kanadının tüylerinde binlerce nakış ile. Dedi ki... Gerçi ben kuşların Cebrail’iyim,

Ama başımdan hiç de hoş olmayan bir iş geçti.

Bir zaman kötü bir yılan benimle dost oldu,

Bu yüzden horlanarak Cennet’ten çıkarıldım.

Ancak şimdi bir rehberim olsun da beni

Bu karanlık yerden ebedi Cennet’e götürsün istiyorum.

Sultan’a erişecek adam değilim ben.

Kapıcısına erişsem bu da yeter bana.” (s.58)

Hüdhüd, tavus kuşuna bir eve sahip olmakla Hakk’a sahip olmayı kıyaslayarak durumunu açıklar. Hakk’a kavuşmak deraya ulaşmaktır. Bir “ev”e sahip olmak ise –Cennete girmek bir eve sahip olmaktır– deraya yerine bir damlaya razı olmak anlamına gelir. Oysa “Deryası olanın katresi vardır zaten.”

“Deryaya ulaşabiliyorsun madem

Şebneme doğru koşarak gitmek de neyin nesi?

Güneşle konuşup sırdaş olacak olanın

Zerreden geri kalması mümkün müdür?

Küll olanın cüz ile ne işi olabilir?

Can olanın uzuvla ne işi olabilir?” (s.59)

4. Küçük dünyasında mutlu olanlar

Kaz ise kendi küçük dünyasında mutludur. Bir düzen kurmuştur. Mutlu mesut yaşamaktadır. Simurg’a giden yolun zorlukları vardır ve bu yolculuğa çıkarsa sahip olduğu her şeyi tehlikeye atacaktır.

“Kaz, tertemiz sudan çıktı, Libasların en güzeliyle çıkageldi meydana.

Dedi: Hiç kimse ne dünyada ne de ahrette

Benden daha temizinden haber vermemiştir.

Madem işim su iledir, sudan neden ayırlayım ben?

Bütün mevcudat gerçi sudan almıştır can,

İşte bu yüzden sudan el çekemem.

Vadiye ulaşan yolu ben nasıl aşayım?

Elhak ben Simurg’a ulaşamam.” (s.60)

Hüdhüd Kaz’a; “suyun içinde gaflet uykusuna öyle dalmışsın ki, bir damla su onurunu almış da gitmiş sanki” diye seslenir. “Su kirli olanı, pak olmayanı temizlemek içindir, eğer sen de pak değil isen o zaman düş peşine suyun” diyerek Kaz’ı uyarır.

Hüdhüd’ün Kaz’ı eleştirisi, bencilliğin eleştirisidir. Öte yandan bencil olan kendi “kir”ini de göremez.

5. Gözü yaptığı işten başka bir şey görmeyenler

Kimilerinin gözü yaptığı işten başka bir şeyi görmez. Onlara göre dünyanın en önemli işini yapmaktadırlar. Bencildirler ve boş bir böbürlenme içindedirler. İçine gö-

Hüdhüd keklige, Sultan Süleyman’ın yüzüğünün kaşını oluşturan çok kıymetli bir taştan dolayı dünyayı hâkimiyeti altına alması örneğini verir.

*Simurg efsanesinde günahkârlara gösterilen çıkış yolu Mevlana'nın
"Ne olursan ol, yine gel" sözü gibidir.*

mülmüş oldukları iş, gözlerini karartmıştır. Dünyaya sırtlarını dönmüşlerdir ve herkes için daha güzel bir dünya için mücadelenin aynı zamanda kendileri için de mücadele olduğunu anlamamaktadırlar. Keklik işte böyle bir tiptir.

"Keklik başı dik, kendinden emin bir şekilde, sarhoş, salınarak çıkageldi.

Kırmızı gagası vardı. Gözlerinden kanlar coşuyordu âdeta...

Dedi: "devamlı madenlerde dolaşıp durdum,

Cevher bulmak arzusuyla arandım durdum....

Gözlerinizi açın bre dostlar! Hele bir bakın şu yediklerime içtiklerime

Taş üstünde uyuyan ve taş yiyen böylesi bir kimse ne için mücadeleye tutuşsun ki?...

Dağlar benim yurdumdur, cevher adamıyım,

Kayalıklar ve yamaçlar olmadan ben var olamam....

Simurg'a giden yolun çeşitli zorlukları var,

Ayağım çamur ortasındaki cevher taşının üstündedir.

Yüreği pek Simurg'a ben nasıl ulaşayım?

Elim başımda, ayağım çamurda olduğu halde ben ona nasıl ulaşayım?

Ateş gibi taştan vazgeçemem ya ölürüm ya da ellerimle cevher çıkarırım." (s. 61 -62)

Hüdhüd keklige, Sultan Süleyman'ın yüzüğünün kaşını oluşturan çok kıymetli bir taştan dolayı dünyayı hâkimiyeti altına alması örneğini verir. Sultan Süleyman saltanatının ve "kırk fersahlık çadırının küçücük bir taşa bağlı olduğunu görünce" böyle bir mülk ile kimsenin "dünya ve ahrette çaresiz kalmasını istemem" demiştir.

"Gerçi o cevherle Süleyman padişah oldu.

Yine o cevher yoluna engel oldu.

İşte bu engel yüzünden peygamberlerden beş yüz yıl sonra Adn cenneti ile tanışacak." (s. 64)

6. Sistemin verdiği payeye tapanlar

Kimileri ise halkı küçümser. Kendileri farklıdır! Sistem onları onurlandırmıştır. Kendilerine olmadık kudretler vehmederler. Ayaktakımı ile işleri olamaz. Onun için kendi köşelerine çekilmişlerdir. Bu tipler Simurg'u küçümserler. Simurg serkeştir, uğruna mücadele vermeye değmez. Kendileri zaten çok daha büyük mevkidedirler!

"Gölgeler salan, gölgesi hükümdarlara sermaye olan

Hüma kuşu topluluk arasından çıktı geldi...

Dedi: "Ey denizlerin ve karaların kuşları! Ben diğer kuşlara benzemem.

Yüce himmete ermişim ben, diğer mahlûkattan sakınıp uzlete çekilmişim...

Padişahlar gölgebin altında yetişmiştir. Dilenci kılıklarıyla işim olmaz...

Bütün bunlara sahip olan benim, serkeş Simurg nasıl benim dostum olur? Hükümdarlık vermek benim için yeterlidir." (s.64-65)

Hüdhüd Hüma'ya; "Padişahlık dağıtmak sana mı kaldı, köpek gibi kemikle oyalan dur bakalım / Keşke hükümdarlara taht bağışlayacağına kendini kemikten kurtarsaydın" diye seslenir.

Hüma'nın taht dağıttığı padişahlar, işledikleri günahlardan dolayı bin pişmandırlar.

Feridüddin Attar, Hüma kuşunu anlattığı bölümde Sultan Mahmud'u (Gazneli Mahmud) rüyasında gören bir "doğruluk eri"nin söylediklerini aktarır. Sultan Mahmud öbür dünyada yaptıklarının hesabını vermektedir ve kendine hükümdarlık tah-tını veren Hüma kuşuna lanetler yağdır-maktadır.

Zalimlere yardımcı olanlar gerçekte önlerine atılan bir kemiğe razı olanlardır. Sistemin verdiği paye bir kemikten öte bir şey değildir.

7. Sistemin elinden beslenenler

Bazı kuşlar sistemin efendilerine verdikleri özel hizmetten dolayı bazı "ayrıcalıklara" sahiptirler. Efendilerinin kollarında yerleri vardır. Yaptıkları hizmetler karşılığında özel olarak ödüllendirilmektedirler. Rahatları yerindedir. Padişah'a avcılıkta hizmet veren Doğan, bu tiplere örnek olarak alınmıştır.

"Başı dik bir halde Doğan, kuşlar topluluğunun önüne çıktı...

Önderliğiyle böbürleniyor, büyüklüğünü anlatıp duruyordu....

Topluma, üretime yabancılaşan kişi emek sarf ederek hayatını kazanmak yerine, kolay yoldan köşeyi dönme hayallerini besler. Sistemin efendileri, çalışmadan, zorbalıkla ve başka yollardan büyük zenginliklerin üzerinde oturmaktadırlar.

Hangi hatayı yapmış, hangi günahı işlemiş olursan ol, hata ve günahı dönüş kapısı hiç kimse için ebediyen kapanmış değildir. Yeter ki doğru yola girmek konusunda bir irade ortaya koy. O zaman rahmet kapıları önünde açılacaktır. Yalnız olmadığını göreceksin.

Ben kim Simurg'u rüyada görmek kim? Beyhude ona doğru niçin koşayım?

Padişahın sunduğu bir ekmek lokması yeter.

Dünyada ise paye olarak işte bunlar kâfidir bana.

Madem Simurg'un huzuruna gitme gücüm yok

Öyleyse padişah elinde yüceleyim, durayım." (s.66-67)

Hüdhüd, bütün yaşamı bir padişahın lütfuna bağlı olanların durumunu anlatır. Kim padişaha yakın olursa onun canı her an tehlikeydedir diye uyarır. Padişah verdiğini her an geri alabilir, lütuflarını esirgeyebilir, hatta daha ileri de gidebilir, kendisine köle olanların canına da kastedebilir. Onun için dünya padişahından uzak durmak en iyisidir der. "Dünya padişahı", zalim ve sömürücü sistemdir.

8. Yaptığı işe saplanıp kalanlar

Kimileri ise hayatlarını kazanmak için çalıştıkları işe boğulmuşlardır. Yaptıkları işten başlarını kaldırmaya mecalleri yoktur.

"Sonra hemen Üveyik kuşu çıkageldi.

Dedi: "Ey kuşlar, ben kendi işimle uğraşmaktayım....

Benim gibisine deniz aşkı yeter. Bu sevda ile avunmak yeter.

Bu sevda ile avunmak bana kâfidir.

Deniz derdinden başka dert istemem, Simurg'a gitmeye takatim yok aman." (s.68-69)

Üveyik kuşu denizle yatıp denizle kalkmaktadır, ama denizi tanımamaktadır. Birinci olarak denizin tehlikelerinden haberi yoktur. İkinci olarak denizin kendisi de birçok eksiklikle malûldür. Dertlidir, devamlı köpürmekte, dostun arzusuyla dalgalanmaktadır. 'Kendisi muradına erememiş olan Deniz, senin sorunlarını nasıl çözebilir ki?' diye sorar.

Hüdhüd'ün Üveyik kuşuna eleştirisi, dar pratikçiliğin eleştirisidir. Dar pratikçinin gözü, içine gömüldüğü işten dünyayı görmez.

9. Kolay yoldan köşeyi dönmek isteyenler

Sistem, insanları yozlaştırır. Topluma, üretime yabancılaşan kişi emek sarf ederek hayatını kazanmak yerine, kolay yoldan köşeyi dönme hayallerini besler. Sistemin efendileri, çalışmadan, zorbalıkla ve başka yollardan büyük zenginliklerin üzerinde oturmaktadırlar. Sıradan insanların böyle bir şansı yoktur. Ama emek sarf etmeden kolay yoldan büyük zenginliklere sahip olmak bir kültür olarak topluma yayılır. Kimi gayri meşru yollardan, gasp ve hırsızlık yoluyla, kimi ise define bulmak vb. yollarla köşeyi dönmek ister.

Karşılaştığımız örnekler hem sistemin yol açtığı mecburiyetlerdir hem de aynı zamanda sisteme ait olan köşe dönmeci kültürün sonuçlarıdır.

"Divaneye dönmüşçesine Baykuş çıkageldi. Dedi ki "Bir virane yeri seçtim kendime...

Harabede hazine olur diye yurt edinirim harabeyi ben...

Tılsımsız hazineyi bulurum diye hiç kimseye yanaşmadım, tenhalığı seçtim.

Elbet bir gün hazineye ulaşırsam, bu serkeş gönlüm muradına erişir.

Simurg'a olan aşk efsaneden öte bir şey değil. Çünkü onun aşkı her adamın işi değil.

Ben onun aşkına dair bir iddiaya sahip değilim.

Hazine tutkum ve harabe aşkım bana yeter a dostlar." (s.71)

Hüdhüd, altın aşkıyla hareket edenleri fareye benzetir. "Ey hazine aşkı başını döndürmüş Baykuş! Tut ki hazineye kavuştun. O hazinenin başında kendini ölmüş olarak var say. / Hazine aşkı ve altın tutkusu kâfirlikten başka bir şey değil. Ömür bitmiş lakin yol bitmemiştir hâlâ."

Baykuş, kolay yoldan "köşe dönme" peşinde olanları temsil eder. Yaptıkları iş aşağılık bir iştir. Öte yandan "köşeyi döndüklerinde" hiçbir sorunlarını çözemediklerini görecektir. Dolayısıyla bütün bir ömrü boşa geçirmiş olacaklardır.

10. Ezik, kendine güvensiz, güçsüz olanlar

Kimileri "feleğin sillesini" yemiştir. Bedenen ve zihnen zayıftır. Sürekli olarak yenilmiş ve ezilmiştir. Bu durumda olanlar hiç şüphe yok, kuşların çoğunluğudur. Ezilen çoğunluğu temsilen Kuyruksallayan kuşu gelir Hüdhüd'ün karşısına.

"Kuyruksallayan kuşu gönlü buruk, bedeni zayıf,

Baştan aşağı ateş gibi kararsız halde çıka geldi.

Aziz Nesin'in eserinden uyarlanan Zübük filminde "köşeyi dönme" olgusu bir siyasetçi üzerinden anlatılmaktadır.

Başladı konuşmaya:

“Ben şaşkın ve bunağım, gönülsüz, asılsız ve kuvvetsiz ve akılsızım.

Musa gibi ne gücüm var ne kuvvetim.

O kadar güçsüzüm ki karınca kadar takatim yok.

Ne kanadım var ne ayağım, hiçbir şeyim yok.

Yüce Simurg'un huzuruna ben nasıl varayım?...

Ona erişemeyeceksem peki neden imkânsızın peşine düşeyim ki?...

Ben bu işin eri değilim, bari kuyuda kendi Yusuf'umu arayayım.” (s.72)

Hüdhüd kuyruksallayan'a “Tut ki yandı kül oldu her şeyin bu yolda, sen de yan o zaman” der. ‘Benim büyük davalara gücüm yetmez. Ben ancak kendi Yusuf'umu arayabilirim’ diyen Kuyruksallayan'a Hüdhüd bunun da bir çeşit bireycilik olduğunu anlatır. Allah, Yakup'a kaybolan Yusuf'u düşünmeyi, Yusuf hakkında konuşmayı yasaklamıştır. Verilmek istenen mesaj, kişisel derdinin içinde boğulup geneli unutmamanın yanlışlığıdır.

Kuyruksallayan'dan sonra diğer kuşlar da tek tek gelirler ve mazeretlerini sıralarlar “Her biri cehaletten başka özürler peydattılar, sudan bahaneler sıraladılar.”

Hüdhüd kuşları ikna ediyor, yola çıkılıyor

“Hüdhüd”e gelip neden yolculuğa (mücadeleye) çıkmayacaklarını anlatanlar, toplumdaki çeşitli zaafı, hastalıkları, yozlukları ve yetmezlikleri ortaya koymaktadırlar. Hüdhüd hepsi ile tek tek ilgilenir. Her birinin mazeretine karşı onu ikna edecek sözleri söyler.

En sonunda Hüdhüd bütün kuşlara seslenir: “Ey bir şeye malik olmamışlar!” derken âdeta “Ey zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayanlar” demektedir.

“Ey bir şeye malik olmamışlar! Korkaklara hiç aşk yakışır mı?

Ey biçare düşkünler! Bu haliniz ne zamana kadar sürecek?

Âşıklık ve korkaklık bir safta yer almaz ki?” (s.74)

Feridüddin Attar'ın, Simurg efsanesini anlattığı “Mantiku't Tayr”

Sonunda kuşlar kararlarını verirler, Simurg'a gideceklerdir. Hüdhüd önderdir. Onun üzerine Süleyman Peygamber'in gözü düşmüştür. Beraber yolculuklar yapmışlardır. Bütün bu meziyetlerine ve bilgeliliğine rağmen yola çıkmaya karar verdikleri zaman kendilerine yeniden bir önder seçmeye karar verir kuşlar. Kura çekilir ve kura büyük bir tesadüfle Hüdhüd'e isabet eder.

Hüdhüd bu sefer büyük yolculuğun önderi olarak yüz binlerce kuşa konuşur: “Âşık olan canını düşünmez.” ‘Hedefe ulaşmak için gerektiğinde canından vazgeçmeye hazır olacaksın’ der. Ancak sorun sadece canını vermeye hazır olmak da değildir. Eski sistemden kalan her şeyden vazgeçmek gerekir ve bu vazgeçiş canını vermekten daha da zor olabilir.

Feridüddün Atar, nefesine hâkim olmayan kuşa Hüdhüd'ün anlattıklarını dört ayrı hikâyeye ile destekliyor. Bütün hikâyelerde verilmek istenen mesaj dünya malına tamah etmenin kişiyi zelil, günahkâr duruma düşürdüğüdür.

“Can yol üstünde bir engeldir, canı ver. Sonra da gözünü çevir, sevgiliye bak.

Sana imandan yüz çevir dendiğinde ve yine imanı terk et hitabı geldiğinde,

Bunu da ver, onu da. İmandan vazgeç, imanı terk et.

Münkir olan “Bu imkânsız” der. Sen de “aşk küfürden de imandan da üstündür” de.

Erleri gibi kapıya yönel, ayak bas, korkma. Küfürden de imandan da geç korkma.

Daha ne zamana kadar korkacaksın?

Tıfıllığı bırak, ercesine yola gir, işe koyul.” (s.80-81)

Hüdhüd, Simurg yoluna çıkmak için göze alınacak fedakârlıkları anlatırken, “aşkın için gerektiğinde imandan vazgeç” diye seslenir. Çünkü Simurg'a ulaşma aşkı, “küfürden de imandan da üstündür” der.

Yüz binlerce kuş bu sözleri dinler, kabul eder ve yola koyulur. Ama daha Simurg'a doğru giden Vadi'nin başına gelir gelmez, kuşlar topluluğunun feryadı göğe yükselmeye başlar. Yolun heybeti, sonunun görünmemesi yüreklerine korku salar. Yolda kendilerinden başka kimse yoktur. Hüdhüd'e nedenini sorarlar. O da “Bu padişahın azametindendir” diye cevap verir. Yani ulaşmayı önlerine koydukları hedef kimsenin kolay kolay göze alamayacağı kadar büyüktür. (s.107)

Yolcular, yolculuğun zorlukları kendini gösterince; eksiklikleri, zaafılarıyla bütün bu zorlukların üzerinden nasıl gelebileceklerini düşünmeye başlarlar. Yılgınlıklar baş gösterir. Yeniden huzuruna çıkarlar Hüdhüd'ün.

Yolculukta ortaya çıkan zaafılar

Kuşlar kararlarını vermiş, gerekirse canlarından ve eskiden iman ettikleri her şeyden vazgeçtiklerini söylemiş ve böylece yola çıkmışlardır, ama söylemek başka, yapmak başkadır.

Yolun çok uzun ve zorluklarla dolu olduğunu duymuşlardır. Buna rağmen yola çıkmışlardır. Bununla birlikte zorluğun kendisi ile yüz yüze gelince birçok kuştaki kendine güvensizlik, yolda ilerlemeye engel olan zaafı hemen kendini ortaya koyar.

Talep vadisinde yolcu birçok zorluklarla karşılaşır. “Burada her an yüzlerce bela ve imtihanla yüzleşirsin.” Talep vadisindeki zorlukların bir özelliği de her an değişmeleridir. Onun için yolcunun uyanık olması ve sürekli çabalaması gerekir.

1. Zayıf ve aciz kuş

Kuşun biri gelir Hüdhd'e:

“Ey kuşlar topluluğunun sığınağı ve desteği! Dermanım yok yola nasıl çıkayım?

Kuvvetim yok ve oldukça da acizim. Böyle bir yolla daha önce hiç karşılaşmadım. Vadi oldukça uzak ve yol da zorlu. Daha ilk menzilinde ben ölürüm. (s.115-116)

Hüdhd zayıf ve aciz kuşa, ‘şimdiki durumda zaten ölü gibisin, dolayısıyla ölüm senin için korkutucu olmamalı’ diye cevap verir. Yani ‘zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyin yok, neden korkuyorsun?’ der.

2. Günahkâr kuş

Simurg yolcularından bir başkası çok günah işlemiştir. Bu kadar çok günah işlemiş olan birini Simurg’un kabul edip etmeyeceğinden endişe etmektedir. “Çok günahım var, günahla kimse oraya yol bulabilir mi?” diye sorar.

Hüdhd, “önemli olan kişinin bundan sonra ne yapacağıdır” der. “Geçmiş hatalarını tekrarlamayacağın yolunda irade ortaya koydun mu önünde bütün kapılar açılır.”

“Günah işlemişsen eğer tövbe kapısı açıktır ağzına kadar. Tövbe et çünkü bu kapı kapanmayacaktır. Bu yola doğrulukla bir an olsun girersen, yüzlerce fütihat gelir, meramina erişirsin.” (s.121)

Hangi hatayı yapmış, hangi günahı işlemiş olursan ol, hata ve günahtan dönüş kapısı hiç kimse için ebediyen kapanmış değildir. Yeter ki doğru yola girmek konu-

sunda bir irade ortaya koy. O zaman rahmet kapıları önünde açılacaktır. Yalnız olmadığının göreceksin.

Batı Asya’nın bütün tek tanrılı dinleri, insanların önüne böyle “çıkış yolu”nu hep koydular. Mevlana, “Ne olursan ol, yine gel” derken aynı anlayışı dile getirmektedir. Simurg efsanesinde de günahkârlara böyle bir çıkış yolunun olduğu söylenmektedir.

3. Kaypak, suç işlemeye eğilimli kuş

Bir diğer kuş Hüdhd’e;

“Ben kaypak mizaçlı bir kuşum. Saatim saatimi tutmaz. Daldan dala konar dururum...”

Kimi zaman şeytana uyar yoldan çıkarım,

Bazen de iyilik meleğinin ilhamına uyar doğru yola gelirim.

Bu iki cihet arasında şaşkın gezerim” der.

Hüdhd ise ona bahsettiği ikili durumun hemen herkeste olduğunu söyler. Eğer insanlarda suç işleme eğilimi olmasaydı, “peygamberlere ihtiyaç olacak mıydı?” diye sorar. Samimi olarak hatalarına ve yanlışlarına karşı mücadele ettin mi “nihayetinde iyiliğe ulaşacaksın” diye görüşünü belirtir. “Ömrü boyunca köpürüp durmadıkça kısarak öyle kolaylıkla kendini teslim etmez sevisine” diyerek bir hayat dersi verir.

4. Nefsine hâkim olamayan kuş

Bir başka kuş ise “Köpek tabiatlı nefsi-ne hiç söz geçirmemiştir” ve bundan sonra da aynı zaafının devam edeceğinden korkmaktadır.

Hüdhd, bu kuşa, Derviş ile Padişah arasında geçen, nefsi-ne hâkim olup olmakla ilgili konuşmayı aktarır. Derviş Padişaha sesleniyor:

“Nefsin seni kendine binek edinip aşagılamaş.

Üstüne binmiş de seni eşek yerine koymuş ey padişah.

Onun buyruğundan çıkmayarak kulu kölesi olmuşsun....

Ama ben dinin hakikatini bildiğim için azgın nefsi alt ederek kendime eşek yaptım.” (s.135)

Feridüddin Attar, nefsi-ne hâkim olamayan kuşa Hüdhd’un anlattıklarını dört ayrı hikâye ile destekliyor. Bütün hikâyelerde verilmek istenen mesaj dünya malına tamah etmenin kişiyi zelil, günahkâr duruma düşürdüğüdür.

5. Paraya düşkün olan kuş

Zaafırlar sıralanırken “paraya düşkünü” olmadan olmaz. Kuşlar arasında da altına, gümüşe düşkün olanlar ve bütün hayatlarına buna göre yön verenler vardır.

Kuşların Yolculuğunda geçilecek vadiler sırayla: 1. Talep Vadisi, 2. Aşk Vadisi, 3. Marifet Vadisi, 4. İstiğna Vadisi, 5. Tevhit Vadisi, 6. Hayret Vadisi, 7. Fakr ve Fena Vadisidir.

Osmanlı minyatüründe Simurg

“Ben altını severim. Altın aşkı bütün bedenimi sarmıştır. Gül misali ben de altına erişmedikçe, onun gibi mutlu olup oturmam mümkün değil” derler. (s.141)

Dünyaya aldanan kişi birkaç kuruş haram para için canını dişine takar, ona ulaşmak için yüzlerce hileye başvurur. Şu çokça değer verip ömrünü adadığın altın ise sadece boyalı taştır. Ey hakikatten habersiz, işin zahirine takılıp kalmış kuş! Gönlünde mana sabahı gizlenmiş... Mana ehli ol da zahire kaptırma kendini. Mana dediğin asıldır, zahir ise hiçbir şey.

6. Sevgilinin aşkıdan başka bir şey görmeyen kuş

Kimisinin gözü ise sevgilisinden başkasını görmez. Vatana duyulan sevgi, halka duyulan sevgi, sorumluluk hep sevgiliye olan aşkın gölgesinde kalır.

“Ey kuşların serdarı!

Tutulduğum bir sevgilinin aşkı beni kendine giriftar etti. Onun tutsağı oldum.

Aşkına düşer düşmez, yollara düştüm. Sevgilinin aşkı aklımı çaldı.

Onun yüzünü görmek hayali ve tutkusu yoluma çıktı da harmanımı ateşe verdi.

Onsuzluğa bir an bile dayanamıyorum.

O sevgilinin ayrılık ateşine sabretmek bana küfür gibi geliyor.

Gönlümü kasvetler sarmış, bir an kendimde değil.

Şimdi bu halde şaşkınlığa düşmüş ben nasıl yola düşeyim?

Şu gördüğün zorlu vadiyi aşmak için yüzlerce belaya sabretmek gerek.

Ve bir de o sevgilinin yüzüne hasret bir haldeyken nasıl yola düşüp giderim ki?” (s.150)

Hüdhüd, gözü sevgilisinden başka bir şey görmeyen kuşa, “marifet aşkı”nı anlatır. Marifet aşkı, bütün kuşların kurtuluş davasına olan aşkın adıdır. ‘Ey zahire tutulup kalmış, manayı görmeyen, bulanık sulara da yol bulmaya çalışan kuş! Marifet aşkı cismani aşk gibi değildir. Ey hayvan sıfatlarına sahip olan, bu aşk dediğin şehvet oyunundan ibarettir. Gelip geçici güzelliğe âşık olan kişi bu yüzden türlü cefalar çeker... Oysaki hakiki dostluklar suretten kaynaklanan değil, manevi dostluklardır. Çünkü bu dostluk eksiklikten ve kusurdan arınmıştır.’

7. Hayatta hep başarısız olan kuş

Kimileri hayatta el attığı her işte başarısız olmuştur. Başarısızlığın verdiği kendine güvensizlik baştan aşağı bütün benliklerini sarmıştır. Artık karşılaştıkları her sorunu aşılmaz dağlar gibi görmektedirler.

“Ey doğru inanışlı Hüdhüd!

Hiçbir zaman arzularım gerçekleşmedi; ereğime ulaşamadım....

Dertlerim beni perişan kılıp elden ayaktan düşürdü.

Bu halde ben zorlu ve çetin yolculuğa nasıl çıkayım?

Ah keşke bu kadar kederli ve hüznü olmasaydım, ah ne olaydı da

Şu dertlerim olmayaydı da sözünü ettiğiniz bu yolculuğa sizinle birlikte çıksaydım.” (s.161)

Hüdhüd, karamsarlık içinde debelenen kuşa, başarısızlığının esiri olmamasını söyler. “Kendini dünyanın gelip geçici sevdalarına kaptırmışsın” der.

8. Hangi çabanın faydalı olacağını bilmeyen kuş

Kuşun biri nasıl bir çalışmayla yararlı olacağını sorar Hüdhüd’e. Hüdhüd: “Ey

kuş! Ne iyi ettin de sordun bu soruyu” der. Amaca hizmet etmeyen çabanın yanlışlığını vurgular. Bir hedefe ulaşmak için örgütlü olarak iş yapmanın önemini şöyle anlatır:

“Buyruksuz nice zahmetler çeken kişiler bu mahallede köpek gibidirler, adam değil.

Köpek de çok zahmetler çeker lâkin fermansız ve buyruksuz

Bu zahmetleri çektiği için eline zıyandan başka bir şey geçmez...

İş ilahi emre uymaktadır, onun gerektirdiğini yapmandır.

9. Kibirli ve bencil olan kuş

Kimileri ise kibirlidir. Burunları Kaf dağındadır. Her şeyi onlar bilirler, öğrenecekleri bir şey kalmamıştır. Bu kadar büyük (!) başarılarla ulaştıktan sonra Simurg’a ulaşmak için yeni bir yolculuğa çıkmaya karar vermekte tereddütlüdürler.

“Bir başka kuş Hüdhüd’e: ‘Ben kendimin Kemale ve yüceliğe eriştiğimi sanıyorum.

Hem yüceldikçe yüceldim hem de çok zor meşakkatlere ve riyasetlere katlandım.

Artık bu dünyada işimi yoluna koyduktan sonra

Buradan ayrılıp sizinle yolculuğa çıkmam pek zordur.

Böyle bir saadete ve hazineye malik olup da sonra

Zahmetli ve sıkıntılı dağlara, ovalara koşan birini gördün mü?”(s.192)

Simurg efsanesiyle verilen temel mesaj, halkın kendisinden başka bir otorite sahibi aramaması gerektiğidir. Halk daha iyiye, daha güzele ulaşmak için her şeyini ortaya koyarak mücadeleye atıldığında, varacağı sonuç, kendisinin efendi ve her şey olduğudur.

Hüdhüd bu kibirli kuşa “hayallerine kapılıp marifetten uzaklaşmışsın. Nefsinin esiri olup Şeytan’ın esiri olmuşsun” der ve Şeyh Ebubekir Nişaburi’nin bir hikâyesini anlatır.

Şeyh bir gün tekkesinden çıkmış, eşeğinin üstünde; yanında, arkasında dervişler, müritleri evine doğru gidiyormuş. Bu arada eşek birdenbire yellenivermiş. Bunun üzerine Şeyh vecde gelip bir nara atmış ve üstünü başını yırtmaya başlamış. Müritleri bu duruma şaşırılmışlar ve sormuşlar. Şeyh bunun üzerine “Yola çıktık. Bir baktım önüm arkam, sağım, solum hep dervişlerle ve müritlerle kaplanmış. Bu hale baktım ve kendi kendime; ‘Gerçekte bugün Bayezid’den aşağı değilim ben. Bugün nasıl dervişlerim ve müritlerimle yola düşmüşsem, şüphesiz yarın kıyamet günü de naz ve izzetle başım dik bir şekilde mahşer meydanına çıkarım’ diye düşündüm. İşte tam bunları düşünürken eşek birdenbire yelleniverdi. Yani böyle bir düşünceye kapılan bana, eşek, yellenerek cevap veriyordu.”

Kibrin değeri ancak eşeğin yellenmesi kadardır.

Yolculuk

Kaf dağına kadar aşılması gereken yedi vadi vardır. Her vadiye birbirinden zorlu engeller bulunur. Engelleri aşma yolunda kayıplar vereceklerdir. Bu gerçeğin farkında olarak yolculuğa başlarlar.

Geçilecek vadiler sırayla; 1. Talep Vadisi, 2. Aşk Vadisi, 3. Marifet Vadisi, 4. İstiğna Vadisi, 5. Tevhit Vadisi, 6. Hayret Vadisi, 7. Fakr ve Fena Vadisidir.

1. Talep Vadisi

Talep vadisinde yolcu birçok zorluklarla karşılaşır. “Burada her an yüzlerce bela ve imtihanla yüzleşirsin.” Talep vadisindeki zorlukların bir özelliği de her an değişmelelidir. Onun için yolcunun uyanık olması ve sürekli çabalaması gerekir.

“Bütün varlığını ve sana ait olan her şeyi terk ettiğin zaman zorluklarla baş edebilirsin...”

Bütün varlığını ve sana ait olan her şeyi terk etmelisin...

Kaf dağına ardına varmayı başaran az sayıda kuş Simurg'un aslında kendileri olduğunu anlarlar.

Sevgilinin kapısı bir defa açıldı mı artık ortada ne din kalır ne de küfür.

Çünkü o dergâhta ne din vardır ne de küfür.” (s.215)

Kastedilen, kişinin o zamana ulaştığı bilginin hedefine ulaşması için yetmeyeceğidir. İki anlamda. Birincisi, o güne kadar doğru bildiklerinden bazıları gerçekte doğru değildir. İkincisi, bilgileri yetersizdir, geliştirilmeleri gerekmektedir. Onun için “Sevgilinin kapısı bir defa açıldı mı artık ortada ne din kalır ne de küfür” demektir.

2. Aşk Vadisi

“Talep vadisinden sonra aşk vadisine ulaşılır.

Buraya ulaşan ateşlere girmiş gibidir.

Aşk ateşe benzer, aceleyle fırlar yerinde duramaz...

Ne kâfirlikle işi vardır onun ne imanla, şüpheden de haberi olmaz yakinden de.

Onun indinde iyi ve kötü birdir.

Aşkta ise benlik ve gayrılık kalmaz.” (s.223)

Aşk vadisinde esas olan yolcunun hedefine ulaşabilmek için bütün malını ve hatta canını bu yolda feda etmeye hazır

olmasıdır. Bütün varlığını âşık olduğu yoksul bir şerbetçi için harcayan kadına sormuşlar, “Ey elden ayaktan düşüp perişan olmuş! Bize aşktan haber ver, nedir aşk?” diye sormuşlar. Kadın bu soruya “Kâinatı dolduran malın ve mülkün olsa, hepsini bir bardak şerbet için satmandır” diye cevap verir.

3. Marifet Vadisi

Üçüncü vadiye yolcunun önüne farklı yollar çıkar. Kişinin yeteneklerine, erdemlerine, eksikliklerine veya birikimine göre tercih edilen yollarda ilerler. Bu vadiye yapılan yolculuğu, hedefe doğru yürüyenlerin kendi aralarında yaptıkları iş bölümü ve görev paylaşımı sonucu başarılan işler olarak görebiliriz. Sonuç olarak “yolcular” birbirinden farklıdır. Ve bu farklara göre her yolcunun gideceği ayrı bir “yol” vardır.

“Bundan sonra karşına uçsuz bucaksız marifet vadisidir çıkar.

Burada yol çok uzun ve meşakkatli olduğu için salık türlü hallere girer.

Bu vadiye yollar da birbirinden ayrıdır. Ten yolcusu ve can yolcusu ayrı ayrıdır.

Bu farklı ve ayrı oluşa rağmen yine de ten ve can

Kendi kemal ve nakışlıklarına göre yükselir ve alçalırlar.

Marifet vadisinden denene bu yerde her salık kendi kabiliyetine göre yol alıp ilerler.” (s. 233)

4. İstiğna Vadisi

Sonra sıra, yolcuların o güne kadar bildikleri her şeyin bir anlamının olmadığı, her şeyin bambaşka özelliklerle ortaya çıktığı yeni bir vadiye geçilir. Burada anlatılmak istenen yolcunun en olmadık durumlara hazır olmasıdır.

“Marifet Vadisinden sonra İstiğna Vadisi gelir ve burada ne dava vardır, ne de mana!...

Yedi deniz burada küçük bir su birikintisi gibidir.

Yedi cehennem de burada bir kıvılcımdır âdeti.

Burada sekiz cennetin hükmü yok gibidir,

Sekiz cehennem de yakıcılığını yitirmiş, buz kesilmişti.

Gariptir, burada her karıncaya sebep-siz sekiz fil kuvveti verilir...

Allahın kelimi can gözüne sahip olsun diye yüz binlerce çocuğun başı kesilmiştir...

Ne yeninin ne eskinin kıymeti vardır burada. Burada ister bir şey yap, ister yapma.” (s. 241)

5. Tevhid Vadisi

İlk dört vadiyi geçmeyi başaranlar, sınıksız birlik oluşturmuşlardır. Âdeta “bir” olmuşlardır.

“İstiğna Vadisini aştıktan sonra Tevhid Vadisine ulaşırsın.

Tevhid ve tecrid konakları ile karşılaşırsın.

Bu vadiye doğru azmedenler eşitlik iddiasında bulunurlar.

Sayıcı az da olsalar, çok da olsalar hepsinin

Bu yolda toplanıp birleştiklerine şahit olursun.

Sayı ne kadar çok olursa olsun daima o çoğun içinde o bir vardır.

O bir sayısı daima tekrarlanır da tamam olur...

Orada hakikat aşığının gözüne başka bir varlık görünmez,

Zira orada ne Kâbe vardır ne de kilise.”

6. Hayret Vadisi

Artık hedefe yaklaşılmıştır. Bu vadiye baskın olan duygu, hedefe bir an önce ulaşmadır.

“Tevhid Vadisinden sonra hemen karşına Hayret Vadisi çıkar.

Burada tek uğraşın dert ve hasrettir.

Burada aldığın her nefes sanki bedenine inen bir kılıç darbesi gibidir.

Her an üzüntü taşır. (s257)

Kimin için ağladığını bilene ne mutlu.” (s.262)

7. Fena Vadisi

Artık son vadiye, “Fakr ve Fena Vadisi”ne gelinmiştir. “Bu vadi unutulmuşluğun, laluebkiem olmanın, sağırılığın ve kendinden geçmenin merkezidir.” Bütün bu söylemenleri dünyevi ve kişisel olan her şeyden geçmek olarak da anlayabiliriz. “Kendinden geçmek”, bütün içinde kayboluş, aynı zamanda “yolcu”nun, “bütün” (küll) haline gelmesidir. Daha önce “Tevhid” Vadisinden geçerken Simurg yolcuları “bir” olmuşlardı. Yolcuların “bir” olması nihai hedefe ulaşırlar anlamına gelmez. Bütün insanlarla birleşmek, doğayla birleşmek gerekir. İşte böylece “bir”, “bütün” olmaktadır.

“Pis ve pek fena birisi küll deryasına dalıp da kaybolursa,

Sahip olduğu süfli nitelikler de kendisiyle beraber kalır.

Ama temiz ve pak bir adam dalar da kendini kaybederse

O temiz kişinin her hareketi denizin hareketi halini alır.”

Kuşlar Simurg’a ulaşıyor

Yola çıktıklarında yüz binlerceydiler. Hedefe ulaştıklarında çok az kalmışlardı. Bir kısmı denizlerde boğuldu, bir kısmı yüksek dağların zirvelerinde susuzluktan öldü, bir kısmı aslanlara ve kaplanlara yem oldu. Bir kısmının kanatlarını güneş yaktı. Bir kısmı yırtıcı kuşlara yem oldu. Bazıları çöllerde susadı, dudakları kurudu, sıcaktan telef oldu. Bir kısmı tane bulmak arzusuyla yanıp yakılıp canına kıydı. Bir kısmı ise dayanamayıp gerilerde kaldı ve kafilenden ayrıldı. Kimileri yollardaki garip ve tuhaf şeylere takılıp kaldı. “Bir âlem dolusu kuş bu yolculuğa çıkabilmişti ama içlerinden sadece 30 kuş oraya varabildi.”

Kuşlar Simurg’un olduğu hedefe varıp gördükleri manzara karşısında; “Burada güneş bile bir zerre hükmünde. Peki, biz nasıl görüneceğiz burada?” diye düşündüler.

“Bütün her şeyden arındıklarında dergâhın nuruyla yeniden can buldular.

Eskiden yaptıkları ve yapmadıkları hatırlardan silindi, temizlendi.

Yakın güneşi üzerlerine doğup onları aydınlattı.

Cihan Simurg’unun yüzü yansıdı, onun nuruyla Simurg’un yüzünü gördüler.

Ama o otuz kuş bakınca, bu otuz kuşun Simurg olduğunu gördüler.

Başları döndü, şaşırıp kaldılar. Ne olduklarını bir türlü anlamadılar.

Kendilerini Simurg olarak gördüler. Simurg da aslında Si Murg (Otuz kuş) demektir.

Kuşlar Simurg’a baktıklarında kendilerinden başka bir şey görmediler.

Bir anda hem Simurg’a hem de kendilerine baktılar,

Her ikisi de eksiksiz fazlasız Simurg’tan ibaretti.

O dergâhta dilsiz ve dudaksız bir ses geldi: Güneşe benzeyen bu dergâh bir aynadır.

Her kim onu karşısına alırsa bakarsa orada ancak kendini görür.

Can ve ten o aynada ancak can ve ten olarak görünür.

Ey kuşlar! Siz bu dergâha otuz kuş olarak geldiniz, bu aynada otuz göründünüz.

Eğer otuz değil de kırk yahut elli gelseydiniz,

Varlığınızdan sıyrılıp bu aynaya nazar kılsaydınız, o vakit de o kadar görünürdünüz.”

Simurg efsanesiyle verilen temel mesaj, halkın kendisinden başka bir otorite sahibi aramaması gerektiğidir. Halk daha iyiye, daha güzele ulaşmak için her şeyi ni ortaya koyarak mücadeleye atıldığında, varacağı sonuç, kendisinin efendi ve her şey olduğudur.

Çocuklar İçin Evrim

Yaşamın tarihini yazmak-1:

Fosillerle geçmişe yolculuk

Türlerin vücutlarının üzeri, eğer çok kısa bir zaman içinde örtülürse, fosilleşebilir. "Örtü" genellikle kum veya çamur gibi tortullardan oluşur. Örtünün altındaki bireyler, binlerce yıl sonra kayaç sertliğindeki fosillere dönüşebilirler. Tortullardaki mineraller, kalıntı çürüdükçe oluşan boşluklara dolar. İşte taşlaşma veya fosilleşme budur.

Bir gün aç bir aslan sürüsü yiyecek avına çıkmış. Az ileride yalnız başına dolaşan bir gergedan, dikkatlerini çekmiş. Dört aslan ya da yaşıya yaklaşmaya başlamış. Sürü lideri hızlı davranıp gergedana arkadan saldırmış. Fakat biraz sonra bölgeye büyük bir gergedan sürüsü gelmiş. Bir tanesi boynuzuyla lider aslana saldırmış. Lider, hayatını kaybetmiş. Diğer üç aslansa kaçmış. Yarım saat kadar sonra kuvvetli bir fırtına başlamış. Fırtına o kadar güçlüymiş ki, tavşan gibi küçük hayvanları havaya savurmuş. Sulak alanlar taşmış, toprak ıslanmış. Çamurlar, yapraklar ve taş parçaları da havada uçmuş. Büyük bir çamur yığını, aslanın cansız bedeninin üzerini kaplamış. Zamanla çamur kurumuş ve sertleşmiş.

Bu olayın üzerinden yaklaşık 34 bin yıl geçmiş. Yıl 2018 olmuş. Bir grup bilim insanı, fosil bulmak umuduyla araştırma yaparken, "Lider"i taşlaşmış kalıntılarına rastlamışlar. Üstelik gergedanın lidere vurduğu boynuz darbesi, onun birkaç kaburga kemiğini kırmış. Araştırmacılar fosil ve bulunduğu tabaka üzerinde çalışmışlar. Buluntunun bir çeşit aslana ait olduğunu anlamışlar. Yaklaşık 34 bin yıllık olduğunu da...

Türlerin vücutlarının üzeri, eğer çok kısa bir zaman içinde örtülürse, fosilleşebilir. "Örtü" genellikle kum veya çamur gibi tortullardan oluşur. Örtünün altındaki bireyler, binlerce yıl sonra kayaç sertliğindeki fosillere dönüşebilirler. Tortullardaki **mineraller**, kalıntı çürüdükçe oluşan boşluklara dolar. İşte **taşlaşma** veya fosilleşme budur.

Hadar/Etiyopya'da yapılan bir fosil kazısı.
(Görsel: Ann Gibbons/Smithsonian Magazine)

Koşullara göre canlının bütün vücudu veya sadece bazı bölgeleri (dişler, parmak kemikleri...) fosilleşebilir.

Çam ağaçlarından salgılanan yapışkan maddeye **reçine** denir. İçerisine bazen kertenkele, arı veya örümcek gibi küçük canlılar hapsolür. Reçine fosilleşirse, içindeki canlılar da onunla birlikte fosilleşir. Yani fosil içinde fosil oluşur. Muhteşem, öyle değil mi?

Soğuk yerlerde yaşamış mamut, mağara aslanı gibi bazı canlıların, buz tutmuş bedenlerine rastlamak mümkündür.(1) Dondurucu soğukta çok fazla mikroorganizma üreyemez. Bu yüzden çürüme neredeyse gerçekleşmez. Evet, derin dondurucudaki etlerin oldukça uzun bir süre bozulmadan kalabilmesi gibi. Dolayısıyla donmuş kalıntıları incelersek, kıllarla, hatta deri parçalarıyla bile karşılaşabiliriz. Geçmişte donup kalmak bu olsa gerek!

Canlı kalıntılarının fosilleşmesi aslında çok zordur ve şansa bağlıdır. Çünkü kalıntının üzeri kısa bir süre içinde kapanmalı ve havayla teması kesilmelidir. Bu olmazsa, kalıntı çürümeye başlar. Ya da sel, leşçil hayvan saldırıları gibi sebeplerden ötürü zarar görebilir. Bazen de canlıların bıraktıkları izler

fosilleşir. Mesela ayak izleri, delikler ve dışkıları gibi. Besinler sindirildikten sonra oluşan atıklar, dışkı olarak vücuttan atılır. Fosilleşmiş dışkıları koprolit denir. Bunlar, canlı hakkında bize çok ilginç bilgiler sunabilir. Örneğin bir dinazorun dışkı fosilini inceliyor olalım. Eğer dışkıda besin kalıntıları varsa (kemik parçaları gibi), dinazorun beslenme alışkanlıkları hakkında bilgi sahibi olabiliriz (etçil ya da otçul olması gibi).

Fosil notları

* Mağara duvarlarına resim çizen ilk sanatçılar, boya elde etmek için kil, tebeşir veya kömürü; hayvan yağı ve su ile karıştırıyorlardı.

* Fosiller çoğunlukla kireç taşı ve kumtaşı gibi **tortul kayaçlarda** gözlemlenir.

* On binlerce yıl önce yaşamış insanlar, fosilleşmiş bazı kalıntıları alet olarak kullanmıştır. Mesela bazı geyik boynuzu fosilleri, taş aletlere şekil vermek için kullanılmıştır.(2)

Kehribar (amber) içinde fosilleşmiş bir örümcek.
(Görsel: Wikipedia)

42 bin yıl öncesinden kalma bir yavru mamut bedeni. Donmuş halde olduğu için çok iyi korunmuş. (Görsel: <http://www.dailymail.co.uk/home/books/article-2270684/Bring-woolly-mammoth-Raquel--ONCE-AND-FUTURE-GIANTS-BY-SHARON-LEVY.html>)

* Fosiller çıkarıldıktan sonra, genellikle laboratuvara götürülür ve üzerinde çalışılır. Paleontologlar, dişçi matkabı, neşter, ince uçlu tornavida ve fırça gibi aletlerle çalışırlar. Bu aletleri, fosil üzerinde kalan toprak ya da kaya parçalarını temizlemek için kullanırlar.

* Çok eskiden insanlar, fosillerin tam olarak ne olduğunu bilmiyorlardı. Fosilleri açıklamak için pek çok düşünce öne sürdüler. Onlardan birine göre, Dünya'nın kendi "yaratıcı gücü" vardı ve bu güç, canlıların kopyalarını üretmeye çalışıyordu. Bu görüş 17. yüzyıla kadar oldukça yaygındı.(3)

Fosillerin tarihini keşfetmek

Kayaçların içinde, elementlerden oluşan mineraller vardır. Elementlerin **yarılanma hızı** ölçülürse, kayacın yaşı belirlenmiş olur. Dolayısıyla kayaç içinde fosil varsa, onun da ne zamandan kalmış olduğu anlaşılır. Sadece radyoaktif özellikteki elementlerin yarılanma hızı ölçülebilir. Çünkü sadece radyoaktif element atomlarının yapısı değişerek yeni atomlara dönüşebilir. Her elementin yarılanma ömrü, kendine özgüdür. Mesela **radyokarbon** kardeş izotopların yarılanma ömrü nispeten kısadır. Bu yöntem, 55 bin yıldan daha genç fosillerin tarihlendirilmesinde kullanılır.(4) **Radyometrik** tarihlendirme için, ancak bir zamanlar eriyik durumda olan kayalar kullanılabilir. Tortul kayaçların çoğunun yaşı bu yöntemle bulunamaz.

Şimdi de size daha kolay akılda kalan bir yöntemden söz edeceğim. Buna **tabakalanma** deniliyor. Diyelim ki bir araştırmaya çıktık ve üst üste yığılmış tabakaları

gördük. İşte o tabakalar arasında ne kadar aşağı inersek, tarihte de o kadar geriye gideriz. Basitçe söylersek daha altta olan daha yaşlı oluyor.

Maddeler ısıtıldığında yaydıkları ışık enerjisinin miktarını ölçersek, **termolüminesans** yöntemiyle tarihlendirme yapmış oluruz. Bu yöntemle, günümüzden en fazla 500 bin yıl geriye gidebiliriz.

Bazen fosilin ele geçtiği tabakayı radyometrik yöntemlerle tarihlendiremeyiz. Çünkü her zaman, uygun radyoaktif özellikteki elementleri bulamayabiliriz. Termolüminesans gibi yöntemler de zamanda belli bir tarihe kadar geriye gidebildiğinden, başka yöntemlere başvurmamız gerekebilir.

Şimdi **faunal korelasyon** adındaki yöntemi anlamaya çalışalım. Diyelim ki bir çeşit zürafa kalıntısı bulduk ve ne kadar zaman önce fosilleştiğini merak ediyoruz. Hemen yakınında ise yedi adet kemirgen fosili bulmuş olalım. Bulduğumuz

fosillerin anatomik özelliklerini, yaşı bilinen ve başka alanlarda bulunmuş fosillerle karşılaştırırız. Karşılaştırma sonucunda, genellikle bir dönem aralığı elde ederiz. Mesela geç miyosen dönemin ortaları gibi. Bu da günümüzden önce yaklaşık 7,5-8 milyon yıla denk geliyor. Sonuç olarak deriz ki, bulduğumuz zürafa fosilinin de geçmişi yaklaşık olarak bu kadar. Bu yöntemin hata payı, radyometrik yöntemlere kıyasla daha fazladır.

Ardi lakaplı insansı fosilinin parçaları laboratuvarında çalışılıyor ve diğer kalıntıların anatomik özellikleriyle karşılaştırılıyor. (Görsel: Ann Gibbons/Smithsonian Magazine)

Geçen ayın cevapları:

Etkinlik 2: 1. Köpek: *Canis lupus familiaris*, 2. Zürafa: *Giraffa camelopardalis*, 3. Aslan: *Panthera leo*, 4. At: *Equus ferus caballus*

Mini sözlük:

Kireç taşı: Yüksek oranda kalsit minerali içeren bir tortul kayaç. Günümüzden çok önce yaşamış kabuklu deniz canlılarının kalıntılarından meydana gelir.

Kehribar (amber): Fosilleşmiş çam reçinesine verilen isim.

Element: Kimyasal yollarla kendinden daha basit bir maddeye dönüştürülemeyen saf maddeler. Aynı tür atomlardan oluşurlar.

İzotop: Bir elementin, nötron sayısı farklı olan bir atomudur. Bir elementteki izotopların atom sayıları aynıyken, kütle numaraları farklıdır. İzotopların ayırt edilmesi için element adının veya sembolünün yanına, kütle numarası yazılır. Radyoaktif (ışın saçan) maddelerin hepsi izotoptur (C-14, U-238 gibi).

Yarı ömür: Radyoaktif bir elementteki atomların yarısının, bozunuma uğraması için geçmesi gereken süre. Yarı ömür değerleri oldukça farklılık gösterebilir. Mesela Uranyum-238'in yarı ömrü 4,5 milyar yılken, Radyum-211'inki sadece 30 saniyedir.(5)

Son Notlar

- (1) Soyu tükenen bir canlı olan mağara aslanının donmuş bedenini gösteren videoyu şuradan izleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=PWhnKrMaWLA>
- (2) Struan Reid, *Doğa: Kayaçlar ve Fosiller* (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2012).
- (3) Linda Gamlin, *Evrım* (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2006), s8.
- (4) Douglas Palmer ve Peter Barrett, *Evrım Atlası* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s23.
- (5) Jane Wertheim, Chris Oxlade ve Corinne Stockley, *Şekilli Kimya Sözlüğü* (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2011), s14-15.

Derlem dilbilimciler böbrek taşları ve Simpson paradoksuna niçin dikkat etmeliler?

Bu paradoks “iki değişken arasındaki ilişkinin, ikincisinin değerine bakılmaksızın üçüncü bir değişkene şartlandırma üzerine işaretini tersine çevirdiği bir fenomeni açıklar”. Bunun birçok bilim alanında ortaya çıktığı bulunmuştur. Paradoksun farkına varılması, karar vermenin ölüm kalım meselesi olduğu klinik araştırmalar ve biyoistatistik gibi disiplinlerde oldukça önemlidir.

Bir olgu mantığa aykırı olduğunda öngörünüz size ne söyler?

Benim öngörüm, öngörü olmaksızın iyi bir araştırma yapılamayacağıdır; ancak tedbirler olmadan öngörü sizi yanıltabilir. Bilim adamlarının tek bir hastalığın tedavisi için iki ilacın etkinliğini karşılaştırdığını varsayalım. İki klinik deney yürütmüş ve her deneyin ardından her bir ilaçla tedavi edilen hastaların yüzdesini hesaplamış olsunlar. Tablo 1, sonuçları şöyle özetlemekte:

	1.Deney	2.Deney
A İlacı	%60	%10
B İlacı	%90	%30

Tablo 1: İki hayali klinik çalışmada elde edilen başarı sayısı

Birinci deneyde, A ilacı hastalarının %60'ını, B ilacı ise hastaların %90'ını iyileştiriyor. Kendinizi tedavi etmek için bir ilaç seçecek olursanız, öngörünüz B ilacını A ilacına tercih etmeniz gerektiğini söyleyecektir (ben de öyle yapardım). İkinci deneyde ise A ilacı hastalarının %10'unu, B ilacı hastalarının %30'unu tedavi ediyor. Bu durumda da B ilacını seçmek için tüm nedenlere sahipsiniz. Bu durumda, iki deneyin ardından galip gelen B ilacı oluyor. Yine de aceleyle karar vermeden önce iki kere düşünmemiz önerilir, özellikle de hayatınız bu karara bağlıysa... İlaçların aynı sayıda hasta üzerinde test edilmediğine inanabilirsiniz; fakat durumun illa ki bu olması gerekmiyor. Yüzdelere apaçık affedici olmadığından ve olasılık tablolarının hiçbir zaman satır / sütun toplamına (marjinal toplam, yani marjlarda toplam olarak da bilinir) atıfta bulunulmaksızın yorumlanmaması gerektiğinden aynı tabloyu bu sefer ham sayıları ve satır toplamlarını ekleyerek tekrar inceleyelim.

	1.Deney	2.Deney	Her iki deney
A İlacı	60/100 (%60)	1/10 (%10)	61/110 (%55.45)
B İlacı	9/10 (%90)	30/100 (%30)	39/110 (%35.45)

Tablo 2: İki hayali klinik çalışmada elde edilen başarı oranı

Bu sefer, A ilacı %55.45 olan başarı oranıyla, başarı oranı %35.45 olan B ilacından daha üstün durumdadır. Aslında

şimdiye kadar almanız gereken ilaç A ilacıdır ve bu durum Simpson paradoksunun tezahüründen başka bir şey değildir.

Bir bilim insanı olsanız hangisini seçerdiniz?

Simpson paradoksunun çok kısa tarihi

Fenomen, adını 1950'lerin başında bu paradoksa ilk kez değinen Edward H. Simpson'dan almıştır (Simpson 1951). Bununla birlikte, fenomene yapılan ilk atıf 1899'da Pearson ve diğerlerine ve 1903'te Yule'a dayanmaktadır ve Blyth'e (1972) değin paradoks olarak adlandırılmamıştır. Simpson paradoksunun tarihiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Pearl (2000: bölüm 6).

Bu paradoks «iki değişken arasındaki ilişkinin, ikincisinin değerine bakılmaksızın üçüncü bir değişkene şartlandırma üzerine işaretini tersine çevirdiği bir fenomeni açıklar» (Pearl 2013: bölüm 3.1). Bunun birçok bilim alanında ortaya çıktığı bulunmuştur. Paradoksun farkına varılması, karar vermenin ölüm kalım meselesi olduğu klinik araştırmalar ve biyoistatistik gibi disiplinlerde oldukça önemlidir.

Böbrek taşları

Yukarıdaki ikinci tabloda ham sayılar verildiğinde, sayılar arasındaki farkların aşırı olduğunu ve tablonun doğruyu yansıtmadığını düşünebilirsiniz. Sizleri daha iyi ikna etmek için, Antoine Chambaz'dan dikkatimi çeken klasik bir örnek vereyim (Chambaz, Drouet & Memetea).

Charig ve diğerleri (1986), hangisinin en başarılı ve en ucuz olduğunu belirlemek için böbrek taşlarını tedavi etmenin farklı yöntemlerini karşılaştırdı.

Simpson paradoksunu ortaya çıkaran Edward H. Simpson

“Renal taş hastalığı olan 1052 hastanın 350’sine açık cerrahi, 350’sine perkütan nefrolitotomi, 328’ine ekstrakorporeal şok dalgası litotripsi (ESWL) ve 24’üne perkütan nefrolitotomi ve ESWL uygulandı.”

Taşlar etkisiz hale getirildiğinde veya üç ay sonra 2 mm’den daha düşük bir seviyeye düşürüldüğünde tedavi başarılı olarak tanımlandı.

Çalışma yazarları bulgularını Tablo 3’teki gibi özetledi.

	Taş boyutu < 2 cm	Taş boyutu ≥ 2 cm	Toplam
Açık cerrahi	81 (%93)	192 (%73)	273 (%78)
Perkütan nefrolitotomi	234 (%87)	55 (%69)	289 (%83)
ESWL	200 (%98)	101 (%82)	301 (%92)

Tablo 3

Tablo, üç yöntemin başarı oranını karşılaştırıyor. Her bir hücre, yöntemin başarılı olduğu hasta sayısını ve ilgili yüzdeyi göstermekte. Charig ve diğerleri en sağdaki sütuna (toplam) odaklanmak suretiyle haklı olarak ESWL’nin en iyi yöntem olduğu sonucuna vardı. Çalışma ayrıca bunun en ucuz yöntem olduğunu gösterdi. Yazarlar bu çalışmayla perkütan nefrolitotominin açık cerrahiden daha iyi performans gösterdiğini de gözlemlemişlerdir.

Julius ve Mullee (1994) aynı tabloya baktılar ve açık cerrahi ile perkütan nefrolitotomi arasında taş boyutu göz önüne alındığında başarı oranlarının tersine çevrilmiş olduğunu fark ettiler. Aslında, taş boyutu dikkate alındığında, açık cerrahi, perkütan nefrolitotomiden daha yüksek bir başarı oranına sahip. Şaşırtıcı bir şekilde böbrek taşının büyüklüğü ne olursa olsun bu doğrudur! Gerçekten de, küçük taşlar için sırasıyla açık cerrahi ve perkütan nefrolitotomi için %93 ve %87 başarı oranı gözlenir (galip açık cerrahidir). Daha büyük taşlar için, açık ameliyat %73 başarı oranıyla başarı oranının %69 olduğu perkütan nefrolitotomiye geride bırakır. Özetlemek gerekirse, yöntem (açık ameliyat vs. litotomi) ve sonuç (başarı vs. başarısızlık), karıştırıcı değişken olarak bilinen üçüncü bir değişkene (taş boyutuna) güçlü bir şekilde bağlıdır. Bu, gözlemsel çalışmalarda yaygın bir durumdur. Alışılmadık olan, üçüncü değişkenin (taş boyutu), yöntem ve sonuç arasında gözlemlenen etkiyi tersine çevirmesidir. Bu tersine çevirme Simpson paradoksunun ayırıcı özelliğidir.

Yine, bir doktor olsanız ve bir hastayı tedavi etmeyi hangi yöntemle seçeceğinize karar vermek zorundaysanız hangisini seçerdiniz? Julius and Mullee (1994: 1480) bu soruyu yanıtlamıyor; bilakis, seçimin rastgele yapılmasını destekliyorlar.

“Başarı oranının tersine dönmesinin başlıca nedeni, açık cerrahi veya perkütan nefrolitotomi olasılığının taşların çapına göre değişmesidir. Tedavileri karşılaştıran gözlemsel (randomize olmayan) çalışmalarda ilk tedavi seçimi muhtemelen yaş ya da durum şiddeti gibi hastanın özelliklerinden etkilenecektir; tedaviler arasındaki farklara bu özgün faktörler sebep olabilir. Böyle bir durum, zamanla yeni bir tedaviye geçildiğinde ortaya

çıkabilir. Bu nedenle, herhangi bir tedavi etkisini göstermek için rastgele denemeler gereklidir.”

Chambaz, Drouet, Memetea ve daha genel anlamda nedensel çıkarım uzmanları, farklı bir önerme öneriyor, böbrek taşı örneğinin altında yatan nedensel yapının yetersiz olduğunu ikna edici bir şekilde savunuyorlar. Yazarlar, nedensel grafikleri gözlemleyerek önermelerini şöyle gerekçelendiriyor:

“Hastalığın etyolojisinde sebep ve sonuç hakkında öncül bilgiler verildiğinde, (i) hem taş çapı hem de yöntemin başarıyı nedensel olarak etkilediğini ve (ii) kaldırmanın başarısının ve yöntemin taşın çapını nedensel olarak etkilemeyebileceğini varsaymak makul görünüyor. Aksi, genelde nedensel sıralamayla çakışan olayların kronolojisini açıkça ihlal ederdi (p.7).

Çapın ve yöntemin birleşik etkisi, RHS olarak adlandırılan nedensel bir grafiğin merkezindedir.

“Sonuç olarak, senaryonun doğru veya en makul nedensel temsili olarak RHS açık cerrahi seçeneğine zorlar (ibid.)”

Nedensel belirsizlik, klinik araştırmada iki ilacın bulunduğu örnek için de geçerlidir. Nedensel terimlerle konunun yeniden biçimlendirilmesi, Simpson paradoksu uygulandığında, yani biri aynı soruya iki çelişkili cevap verdiği zaman makul bir yol sağlar.

Simpson paradoksunu görselleştirme

Simpson paradoksunu grafiksel olarak R ile tasvir edelim. Aşağıdaki kod, Nakala havuzumda mevcuttur. Öncelikle, pakedi araca yükleyip bazı veriler oluşturuyoruz.

```
rm(list=ls(all=TRUE))

# install and load the car package
install.packages("car")
library(car)

# we want 100 data points
n <- 100

# for reproducible results
set.seed(43)

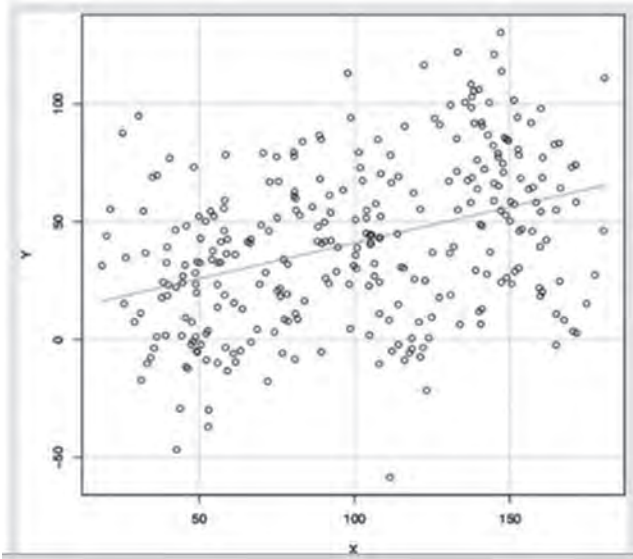
# first group of data points
x1 <- rnorm(n, 50, 15)
y1 <- -.6*x1 + rnorm(n, 50, 30)

# second group of data points
x2 <- rnorm(n, 100, 15)
y2 <- -.6*x2 + rnorm(n, 100, 30)

# third group of data points
x3 <- rnorm(n, 150, 15)
y3 <- -.6*x3 + rnorm(n, 150, 30)

# all groups together
X <- c(x1, x2, x3)
Y <- c(y1, y2, y3)

# we plot the data, ignoring the confounding variable
scatterplot(X,Y, boxplots="", smooth=FALSE)
```

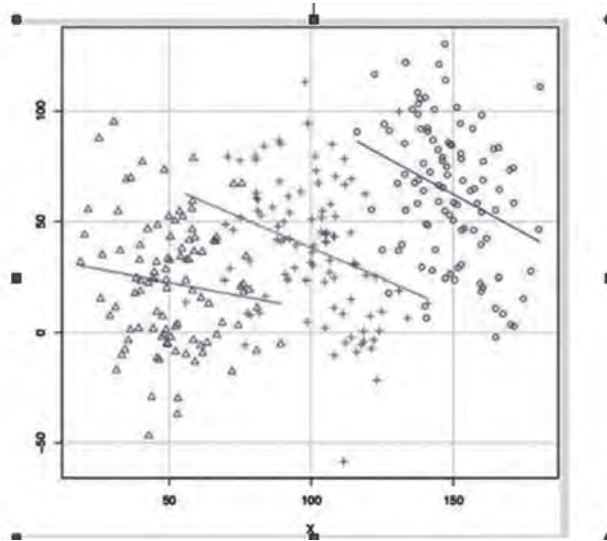

İki değişken arasındaki ilişki

Şimdi karıştırıcı değişkeni eklediğimizde ne olacağına bakalım.

```
# we assign three groups
group <- c(rep("first", n), rep("second", n), rep("third", n))

# and plot the data
scatterplot(X,Y, col=c("magenta", "cyan4", "dodgerblue"), groups = group, legend.plot = FALSE,
```


Üçüncü bir değişkene şartlandırılma üzerine işaretin tersine çevrilmesi

İki grafiğin veri noktalarının konumlandırılma şekillerine göre aynı olduğuna dikkat edin. İlk grafikte, değişken X ve değişken Y arasındaki korelasyon pozitifdir. İkinci grafikte, her alt grupta X ve Y arasındaki korelasyon negatifdir.

Dilbilimciler için önemi nedir?

Simpson paradoksunun datif (ismin -e hali) veri setine dayanan dilsel bir illüstrasyonunu hazırlayayım (Bresnan ve ark. 2007, Baayen 2013). Biz böyle bir çalışmayı Chambaz ve Desagulier'de (2016) görene kadar varlığı fark edilmemişti.

Dilbilimcilerce iyi bilinen ve aşağıda örneklendirilen ilgeç (edat) datif (bundan böyle PD) ve ditransitive yapılar (veya bundan sonra çift nesne konstrüksiyonu, yani DO olarak adlandırılacak) olan datif dönüşüm aşağıda örneklendirildiği gibidir:

İlgeç (edat) datif

Anthony	gave	good advice	to Will
Özne - Yapıcı/Kılıcı	Eylem	Nesne - Etkilenen	Nesne - Alıcı

Çift nesne alan yapılar

Anthony	gave	Will	good advice
Özne - Yapıcı/Kılıcı	Eylem	Nesne - Alıcı	Nesne - Etkilenen/Tema

Yönelme hali durumu üç katılımcı içerir: Bir alıcı (Anthony), bir şeyi teslim alan (Will) ve vericiden alıcıya aktarılan bir varlık (iyi tavsiye). Anlambilimsel roller açısından verici bir yapıcı/kılıcıdır, bir şeyi teslim alan katılımcı alıcı ve yapıcı/kılıcıdan alıcıya aktarılan öge bir etkilenen/temadır. Bu durumda değişiklik gösteren, alıcı ve etkilenen/temanın idrakıdır. Öyleki birisi nesne olmak zorundayken, diğeri dolaysız nesne veya edatsı nesne olabilir.

İlgeç datif ve çift nesne alan yapılarda etkilenen/tema, (1) ve (2)'de olduğu gibi kesin veya (3) ve (4)'te olduğu gibi belirsiz olabilir.

Anthony, keki Will için aldı. (İlgeç datif)

Anthony, keki Will'e aldı. (Çift nesneli yapı)

Anthony, Will için bir kek aldı. (İlgeç datif)

Anthony, Will'e bir kek aldı. (Çift nesneli yapı)

Aşağıdaki durum tablosu, temanın datif veri setinde belirli veya belirsiz olduğu durumlarda iki nesneli datif ve ilgeç datif sayısını özetler.

	Belirli Tema	Belirsiz Tema
İlgeç datif	63	378
Çift nesne alan yapı	28	858

Tablo 4: Temanın datif veri setinde belirli veya belirsiz olduğu durumlarda iki nesneli datif ve ilgeç datif sayısını özetleyen durum tablosu

Bu tabloya dayanarak, bağlamsal bilgileri ihmal eden, belirli veya belirsiz bir temaya sahip bir ilgeç datif elde etme olasılığını hesaplayalım. Bu olasılık, istatistikte aşırı risk parametresi ER (P) olarak bilinir ve şu şekilde hesaplanır:

$$ER(P) = \frac{63}{63+28} - \frac{378}{378+858} \frac{63}{63+28} - \frac{378}{378+858}$$

ER (P), % 38.65 olarak bulunur. İlgili güven aralığı %95 oranında %28.82 ile %48.48 arasındadır. Öte yandan, bağlamı hesaba katarak ortalama aldığımızda, temanın belirliden belirsizliğe dönüştüğü durumda %95 oranında %-8.65 ile %-2.72 arasında olan güven aralığı ile ilgeç datif yapı elde etme olasılığının %5.68 oranında azaldığını tespit ettik. ER (P) ile tahminimiz arasındaki fark, burada bir karışıklığın olduğunu gösteriyor. Fakat bu, yine Simpson'un paradoksunun bir etkisidir.

Sonuç

Tablo 2'ye dönelim ve ilaç testi yerine, bir korpusta (alternatif A ve alternatif B) iki alternatif yapının varlığını / yokluğunu karşılaştırdığınızı varsayalım. Korpus, yazılı ve sözlü alt korpus olarak ikiye bölünür.

	yazılı	sözlü	yazılı&sözlü
Alternatif A	60/100 (%60)	1/10 (%10)	61/110 (%55.45)
Alternatif B	9/10 (%90)	30/100 (%30)	39/110 (%35.45)

İki yapının eşdizimlilik tercihlerini özetleyen durum tablosu

Korpus'u yazılı ve sözlü bileşenlerine bölerseniz bağlamdan bağımsız olarak B alternatifinin A alternatifinden daha çok gerçekleştiği çıkarımına varırsınız. En sağdaki sütuna odaklanırsanız ve sözlü ve yazılı ayrımını göz ardı ederseniz, alternatif A'nın alternatif B'den daha fazla olduğu sonucuna varırsınız.

Sonuç olarak sezgilerinizle çalışmanın yanlış bir yanı yoktur.

Sonuç, sezgilerinizle çalışmanın yanlış bir yanı olmadığıdır. Aksine, sezgileriniz bir uyarıyı tetiklemeli ve size özellikle de karışık bir değişken eklediğinizde, durum tablosundaki eğilimleri görüldüğü gibi kabul etmeden önce iki kez düşünmeniz gerektiğini söylemeli.

Kaynak: <http://corpling.hypotheses.org/326>

Kaynaklar

Blyth, Colin R (1972). «On Simpson's Paradox and the Sure-Thing Principle». *Journal of the American Statistical Association* 67, n° 338 : 364-66. <https://doi.org/10.1080/01621459.1972.10482387>. (pdf)

Chambaz, Antoine and Guillaume Desagulier (2016). «Predicting Is Not Explaining : Targeted Learning of the Dative Alternation». In : *Journal of Causal Inference* 4.1. <https://doi.org/10.1515/jci-2014-0037>. (pdf)

Chambaz, Antoine, Isabelle Drouet, and Sonia Memetea (to appear). «Simpson's paradox, a tale of causality», December 2017. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01664904>. (pdf)

Charig, C. R., D. R. Webb, S. R. Payne, et J. E. Wickham (1986). «Comparison of Treatment of Renal Calculi by Open Surgery, Percutaneous Nephrolithotomy, and Extracorporeal Shockwave Lithotripsy». *BMJ (Clin Res Ed)* 292, n° 6524 (29 mars 1986): 879-82. <https://doi.org/10.1136/bmj.292.6524.879>. (pdf)

Julious, Steven A., et Mark A. Mullee (1994). «Confounding and Simpson's Paradox». *BMJ* 309, n° 6967 (3 décembre 1994): 1480-81. <https://doi.org/10.1136/bmj.309.6967.1480>. (pdf)

Pearl, Judea (2000). *Causality: Models, Reasoning, and Inference*. Cambridge University Press.

Pearl, Judea (2013). «Linear Models: A Useful "Microscope" for Causal Analysis». *Journal of Causal Inference* 1, n° 1: 155-170. <https://doi.org/10.1515/jci-2013-0003>. (pdf)

Pearl, Judea (2014). «Comment: Understanding Simpson's Paradox». *The American Statistician* 68.1. <https://doi.org/10.1080/00031305.2014.876829>. (pdf)

Pearson, K., Lee, A., and Bramley-Moore, L. (1899). «Genetic (Reproductive) Selection: Inheritance of Fertility in Man, and of Fecundity in Thoroughbred Racehorses». *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 192, 257-330. pdf (Gallica) pdf (Royal Society Publishing)

Rücker, Gerta and Martin Schumacher (2008). «Simpson's paradox visualized: The example of the Rosiglitazone meta-analysis». *BMC Medical Research Methodology* 8.34. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-34>. (pdf)

Simpson, E. H. (1951). «The Interpretation of Interaction in Contingency Tables». *Journal of the Royal Statistical Society, Series B (Methodological)* 13, n° 2: 238-41. (Jstor)

Yule, G. (1903). «Notes on the Theory of Association of Attributes in Statistics». *Biometrika*, 2, 121-134. (pdf)

O sarmaşık gülleri neden kestin?

Yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla binlerce yıldır birçok medeniyete vatan olmuş Anadolu, coğrafik konumu, jeolojik yapısı, iklim ve topoğrafik özellikleriyle farklı ve çok çeşitli yaşam alanlarına sahiptir. Ekosistem, genetik ve tür çeşitliliği bakımından Paleartik bölgenin en önemli alanlarından bir tanesidir. Sadece bizim değil çok sayıda canlı türünün de vatanıdır.

**“Vatanı korumak çocukları korumakla başlar”
Mustafa Kemal ATATÜRK**

Şubat ayında düzenlenen 12. Ankara Kitap Fuarı’nda, değerli hocam Prof. Dr. Ali Demirsoy’a son kitaplarından biri olan “Ustaca Yaşam-Evrimin Işığında İnsana Öğütler” başlıklı kitabını imzalattıktan sonra fuardaki diğer kitap stantlarını gezdim. Kitapların arasında dolaşırken en çok dikkatimi çeken ise, çocuk ve gençlere yönelik farklı yayınevleri tarafın-

dan hazırlanan bilim kitaplarının özellikle popüler kitaplara göre sayılarının çok daha az ve büyük bir çoğunluğunun ise çeviri kitaplar olmasıydı. Şunu sordum kendi kendime: Biz neden çocuklarımız ve gençlerimiz için özgün bilim kitapları yazmıyoruz? Biz neden çocuklarımıza ve gençlerimize bilimi, doğayı ve canlıları sevdiren kitaplar yazmıyoruz? Neden bizim okullarımızda çocuklarımızın ve gençlerimizin doğayı ve canlıları öğrene-

Mahallemizde hangi ağaçlar var bilir miyiz? O ağaçların üzerinde kaç çeşit kuş yuva yapar, bu kuşlar neyle beslenir hiç ilgimizi çekti mi? Piknik yaptığımız ormanları kimler yaktı? Atatürk Orman Çiftliği’ne leylekler neden artık gelmiyor?

Ninelerimizin ve dedelerimizin gömülü olduğu topraklarda kaç bitki ya da hayvan türü bizim yüzümüzden yok oldu ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya hiç düşündük mü?

Hacı Hasan Köyü (Ankara) civarında yetişen Yanardöner Çiçeği (*Centaurea tchihatcheffii*) ölüm kalım mücadelesi veriyor.

cekleri, sevecekleri, onlara zarar veremeyip korumalarını sağlayacakları teorik ve özellikle uygulamalı dersler yok?

Toplumumuzda hemşericilik yaygındır. İşte, sokakta, ev gezmelerinde, dolmuş kuyruğunda, bakkalda (büfe, market ya da avm mi yazmalıydım?), bankada, takside, trende, uçakta, hastanede, pastanede, okulda, postanede sohbetlerin neredeyse en can alıcı ve öncelikli sorularındandır: Hemşerim neresisin? İşte bu soru sorulduğu andan itibaren alınan cevaba göre ya derin muhabbetlere dalınır ya da sağır, kör, dilsiz taklidi yapılır.

Hiç unutmam, Ali Hocam'ın (Demirsoy) memleketi olan Kemaliye ve çevresinin biyoçeşitliliğini araştırdığımız TÜ-BİTAK projesi kapsamında, gündüzleri arazi çalışmalarımızı bitirdikten sonra, akşamları hocamız ile birlikte esnaf ziyaretleri yapıyoruz. Bir akşam terziye, öbür akşam ayakkabıcıya, başka bir akşam değirmenciye gidip çaylarını, kahvelerini içerken sohbetler ediyoruz. Yine böyle bir akşam berber amca'yı ziyaretteyken, amca bana dönerek "Kızım memleket neresi?", diye sordu. İspartalıyım amca. "İçinden mi?" Hayır, Şarkikaraağaçlıyım. O andan itibaren amcanın kaşları çatıldı. Meğer askerde bizim oralı bir arkadaş varmış, terhis olurken memlekete dönecek parası olmadığı için Kemaliyeli berber amcadan borç istemiş; söz gönereceğim demiş, demiş, demiş... Vel-

hasılıkelam para hiç geri gelmemiş. Bak-tım ki amcanın 50 küsur yıllık kızgınlığı hâlâ alev alev. Amca, dedim. Ya benim hemşerim hiç evine varamadıysa? O an berber amcanın gözlerinde ince bir sızı belirdi ve haklı olabilirdin kızım, dedi; hiç böyle düşünmemiştim. Uzun lafın kısısı, bizler önce ülkemizin, sonra bölgemizin, sonra şehrimizin, ilçemizin, kasabamızın ve köyümüzün (artık mahalle oldu) insanına pek bir düşkünüzdür.

Peki, mahallemizde hangi ağaçlar var bilir miyiz? O ağaçların üzerinde kaç çeşit kuş yuva yapar, bu kuşlar neyle beslenir hiç ilgimizi çekti mi? Çocukken sularında taş kaydırmaca oynadığımız deredeki alabalıklar nereye gittiler? Piknik yaptığımız ormanları kimler yakıtı? Atatürk Orman Çiftliği'ne leylekler neden gelmiyor artık? Kediler artık neden fare avlamıyor? Sokak hayvanlarına verdiğimiz hazır besinler ile kimler küfesini dolduruyor? Sokak hayvanlarını kısırlaştırdığımız gibi birileri de bizi kısırlaştırsaydı nasıl hissederdik? Van'ın kedisini, Sivas'ın kangalını ve doktor balıklarını, orkidemizi, yabani buğdayımızı, kelebeklerimizi, engerek yılanımızı yurtdışına kaçırırlarken nasıl fark edemedik? Tahılımızı böceklerden ve salyangozlardan korumak için kullandığımız kimyasal ilaçlar sulak alanlarımızı nasıl kirletti? Pazarda muşmulanın yerini ne zaman ve neden avokado aldı? Yerel tohumlarımıza neden sahip çıkmıyoruz? Neden buğday ve

pirinç ithal ediyoruz, hem de gümrük vergisiz? Biz daha çok enerji tüketelim diye nehirlerimize kurulan HES'lerin canlılar üzerindeki olumsuz etkilerini biliyor muyuz? Son 50 yılda kaç gölümüz kurudu, kurutuldu ya da kurumak üzere? Üçüncü köprü ve 3. havalimanı kaç yerli ve göçmen kuşu yuvasından ediyor? İstanbul kanalının sularında kaç kara canlısı boğulacak? Nineelerimizin ve dedelerimizin gömülü olduğu topraklarda kaç bitki ya da hayvan türü bizim yüzümüzden yok oldu ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya? Hiç düşündük mü?

Kim bu cennet vatan uğruna olmaz ki feda? Yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla binlerce yıldır birçok medeniyete vatan olmuş Anadolu; coğrafik konumu, jeolojik yapısı, iklim ve topografik özellikleriyle farklı ve çok çeşitli yaşam alanlarına sahiptir. Ekosistem, genetik ve tür çeşitliliği bakımından Paleartik bölgenin en önemli alanlarından bir tanesidir. Sadece bizim değil, çok sayıda canlı türünün de vatanıdır.

Zoolog olmama rağmen, bu yazımda sizlere hepimizin hemşerisi olan yani anavatanı (gen merkezi) Türkiye olan bir bitki türünden bahsetmek istiyorum: Dünya'da sadece Gölbaşı'nın Hacı Hasan Köyü (Ankara) civarında yetişen Yanardöner Çiçeği (*Centaurea tchihatcheffii*). Neden mi? ÇÜNKÜ ÖLÜM KALIM MÜCADELESİ VERİYOR. Tek yıllık otsu bir bitki olan bu çiçeğin taç yaprakları kırmı-

Zoolog olmama rağmen, bu yazımda sizlere hepimizin hemşerisi olan yani anavatanı (gen merkezi) Türkiye olan bir bitki türünden bahsetmek istiyorum: Dünya'da sadece Gölbaşı'nın Hacı Hasan Köyü (Ankara) civarında yetişen Yanardöner Çiçeği.

Kelebekler Vadisi Tabiat Parkı, Kara Leylek ve Bıyıklı Doğan sayesinde Önemli Kuş Alanı statüsüne sahiptir.

zı, mor ve pembe renklerde olduğundan bu adı almıştır. Aynı zamanda sevgi çiçeği, gelin düğmesi, hasırcı çiçeği, türbe çiçeği veya kırmızı peygamber çiçeği de denmektedir. Step ekosisteminde ve ekin tarlalarında yaygındır. Değerli hocam Prof. Dr. Mecit Vural (Gazi Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü Emekli Öğretim Üyesi) 30 yılı aşkın bir süredir bu türün korunması için uğraş vermektedir. Bu tür, IUCN (Dünya Doğayı Koruma Birliği) kriterlerine göre tehlike altında olan (CR), ayrıca Bern Sözleşmesi'ne göre de kesin korunması gereken bitki türleri arasında yer almaktadır.

Orman, bozkır, sulak alanlar ve tuzlu topraklar gibi farklı yaşam alanlarına sahip Ankara ilinde 1365 çiçekli bitki türü yaşamaktadır. Bunların 271'i (%19.85) Türkiye'ye endemiktir. Sadece Ankara'ya özgü olan tür sayısı ise 22'dir (*Achillea ketenoglui*, *Aethionema dumanii*, *Astragalus physodes acikirensis*, *Astragalus beypazaricus**, *Astragalus demirizii**, *Astragalus densifolius ayashensis*, *Astragalus kochakii*, *Astragalus trichostigma*, *Astragalus yildirimlii*, *Campanula damboltiana**, *Campanula ekimiana**, *Centaurea halophila**, *Centaurea tchihatcheffii**, *Cytisus acutangulus*, *Isatis glauca galatica**, *Muscari adili**, *Salsola grandis**, *Salvia aytachii*, *Sideritis galati-*

ca, *Silene cserei aeoniopsis*, *Verbascum gypsisola*, *Verbascum heterobarbatum*).

İşte Yanardöner Çiçeği de bu 22 türden sadece bir tanesi ve üst satırda parantez içinde verdiğim listede yıldızlı olan diğer 8 Ankaralı arkadaşıyla birlikte yaşama tutunmaya çalışıyor, bize rağmen. Otoyollarımıza, avm'lerimize, dev marketlerimize, köprülerimize, rezidanslarımıza, ne olduğu belirsiz parklarımıza, kırsacı kentsel saçaklanmamıza rağmen.

Bahar geliyor. Ankaralılar ilk fırsatta nefes almak için doğal alanlara akın edecekler. Peki, Gölbaşı, Mogan ve Eymir gölleri dışında Ankaralılar nerelere gidebilirler?

Ankara ili sınırları içinde 9 adet Tabiat Parkı bulunmaktadır

1) Çamkoru Tabiat Parkı (Çamlıdere): Alanın bir bölümü orta ve kalın ağaçlık çağında doğal sarıçam ve karaçam ağaç türleri ile kaplıdır. Diğer bölümü orman içi açıklık ve Çamkoru Göleti'nden oluşmaktadır. Saha, odunsu türlerin yanı sıra otsu bitki türleri açısından da oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Yaban hayatı olarak memeli türlerinden kurt, çakal, tilki, tavşan ve yaban domuzu, yırtıcı ve otücü kuş türleri ile Çamkoru Göleti içerisinde değişik türde balıklar yaşamaktadır.

2) Şahinler Tabiat Parkı (Kızılcahamam): Zengin orman varlığına sahip olan bölgede yaz ve kış aylarında yapraklarını dökmeyen karaçam, sarıçam ağaçları ile kışın yaprak döken, kayın, meşe, ardıç ağaçları mevcuttur. Ayrıca eğreltiotu, çayırotları, ısırgan, kuşburnu, orman sarmaşığı gibi bitki türleri de mevcuttur. Bölge genel olarak volkanik tüf ve andezitlerden oluşmaktadır. Bölge ve çevresi yaban hayatı açısından da zengindir (Tilki, çakal, sansar, sincap, tavşan, kurt ve keklik).

3) Eğriova Tabiat Parkı (Beypazarı): Sahip olduğu göl ve orman manzarası ile ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Ayrıca doğal yapısı ile izcilik faaliyetleri, doğa

Orman, bozkır, sulak alanlar ve tuzlu topraklar gibi farklı yaşam alanlarına sahip Ankara ilinde 1365 çiçekli bitki türü yaşamaktadır. Bunların 271'i (%19.85) Türkiye'ye endemiktir. Sadece Ankara'ya özgü olan tür sayısı ise 22'dir.

sporları, doğa yürüyüşü ve fotoğrafçılık çalışmaları için çok uygundur.

4) Karagöl Tabiat Parkı (Çubuk):

Sahip olduğu göl manzarası ve doğal yapısıyla park alanında yaz-kış günübirlik piknik ve dinlenme imkânı vardır.

5) Sorgun Tabiat Parkı (Güdül): Or-

man arazisidir.

6) Aluçdağı Tabiat Parkı (Çamlıdere):

Devlet ormanıdır.

7) Kartaltepe Tabiat Parkı (Kızılca-

hamam): Alanda 2 adet gölet vardır.

8) Tekkedağı Tabiat Parkı (Beypa-

zari): Orman arazisidir.

9) Kelebekler Vadisi Tabiat Parkı

(Beypazarı): Alanda önemli kelebek türleri bulunmakta olup, aynı zamanda 4 akbaba türü, Kara Leylek ve Bıyıklı Doğan sayesinde Önemli Kuş Alanı statüsüne sahiptir.

Ankara ili sınırları içinde ayrıca Soğuksu Milli Parkı ve Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı bulunmaktadır

Soğuksu Milli Parkı'nda Avrupa'nın en büyük yırtıcı kuşu Kara Akbaba (*Aegypius monachus*) yaşamaktadır. 3 metreye varan kanat açıklığına, 1 met-

Soğuksu Milli Parkı'nda yaşayan, 3 metreye varan kanat açıklığına, 1 metre yüksekliğe ve 14 kg ağırlığa ulaşabilen Avrupa'nın en büyük yırtıcı kuşu Kara Akbaba (Aegypius monachus)'nın soyu tükenme tehlikesi altındadır.

re yüksekliğe ve 14 kg ağırlığa ulaşır. KARA AKBABA'NIN SOYU TÜKENME TEHLİKESİ ALTINDADIR (NT). Milli Parkın yüksek tepelerinde bulunan büyük ve yaşlı karaçam ağaçlarının tepesine yuvalanır, senede tek yavru yapar. Kara Akbaba dışında sahada yabandomuzu, ayı, tilki, çakal, kurt, sincap ve tavşan gibi memeli hayvanlar ile 160 civarında kuş türü bulunmaktadır. Çakmaklı ile Eğerbelen sırtı ve civarında bu bölgeye özgü parlak kırmızı renkli bir lale türü bulunmaktadır. Hâkim ağaç türlerini karaçam, sarıçam, köknar ve gürgen oluşturur. Ayrıca ya-

bani çilek, yabani gül, ahlât, bodur ardıç, yabani fındık, titrek kavak ve bazı meşe türleri ile step ekosisteminin nadir türleri de milli parkta yer almaktadır. Pek çok tür mantar ve geofitler de milli parkın önemli değerleri arasında yer alır.

Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı ise, 8 Şubat 2015 tarih ve 29261 Sayılı Resmî Gazetede ilan edilmek suretiyle ülkemizin 40. milli parkı olarak kurulmuş bulunmaktadır. Sakarya savaşlarında 1. savunma hattının tamamını kapsayan park alanında siperlerin ve mevzilerin rehabilitasyonu, şehitliklerin ihyası, tanıtım merkezleri, müzeler gibi tesislerin yapımını takiben parkın ziyarete açılacağı bakanlık tarafından duyurulmuştur. (1,2,3,4,5,6) Ankaralıların ve herkesin koruma altına alınmış bu doğal alanlarda gezerlerken oraların gerçek sakinlerine karşı ilgi, sevgi ve saygı içinde olacaklarını umut ediyorum.

Kişisel gelişim metotları ile varlıklarını anlamlandırmaya çalışan insanların, bana göre ise bencillikleri tavan yapmış insanların Türkiye'sinde, evimizin balkonundan aşağıda yürüyen, koşan insanları seyredirim sık sık. Çok değil bundan 5-6 yıl önce o kiremit rengi plastik döşemeli

Ankaralıların ve herkesin koruma altına alınmış bu doğal alanlarda gezerlerken oraların gerçek sakinlerine karşı ilgi, sevgi ve saygı içinde olacaklarını umut ediyorum.
(Görsel: Karagöl Tabiat Parkı, Çubuk)

Çocuklarımızı, gençlerimizi, kadınlarımızı, erkeklerimizi, hayvanlarımızı, bitkilerimizi ve doğal alanlarımızı koruyalım. Şiddete ve talana karşı durmayı öğrenelim ve öğretelim.

yürüyüş yolunun olduğu yerde iğdeler, güller ve leylaklar vardı. Baharda kokuları salonumuza dolardı. Geçenlerde haydi dedim üşenme biraz da sen geliştir kendini ve yürüyüşe çık. Plastik döşemeli yolda değil, kaldırımda yürümeyi tercih ettim. Gençlerin basketbol sahasına geldiğimde ise dünya başıma yıkıldı. Sahayı çevreleyen demirlere sarılı olan sarmaşık gülleri kesilmişti. Sanırım en azından 20 yıllıktılar ve önlerinden her geçişimde en az 5 kuş türü görürdüm üzerlerinde. Öğrendim ki mahalleli, sarmaşıklar ardında saklı kalan sahada gençleri öpüşürken görmüş. Gençler öpüşmesin, güller açmasın, kuşlar ötmesin. Ama siz spor yapmaya devam edin.

Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği 2016 yılında hazırladığı *Çocuk*

İstismarına Yönelik Rapor ile Türkiye'deki pedofili, ensest, çocuk yaşta evlendirilen kız çocukları ve kurum içi cinsel istismar konularına ait araştırma sonuçlarını kamuoyuna sunmuştur. Bu raporda: Adliyelerdeki 4 tecavüz davasından birinin çocuklarla ilgili olduğu; Adalet Bakanlığı'nın 2014 verilerine göre, her ay Adli Tıp Kurumuna 650 çocuk cinsel istismarı vakası gönderildiği belirtilmiştir. TÜİK verilerine göre ise Türkiye'deki tüm evlenmeler içindeki çocuk yaşta evlendirilen kız çocukları oranının %28-%35 olduğu ve mutlak sayısının 181.036 olduğu belirtilmiştir. UNICEF verilerine göre de Türkiye'de 642.867 kayıtlı Suriyeli mülteci bulunduğu; bu sayının %53'ünün (341.362) çocuk olduğu; buna ek olarak Türkiye'de yaşamakta olup kayıtlarda görünmeyen

tahmini 150.000 Suriye vatandaşı olduğu; kamplarda yaşayan toplam 75.000 okul çağındaki çocuk arasında okula kayıt oranının yaklaşık %80 (63.070); kamp dışında yaşayan toplam 175.000 okul çağındaki çocuk arasındaki okula kayıt oranının ise yaklaşık %24 (46.000) olduğu belirtilmiştir. Büyük şehirlerdeki çocuklar başta olmak üzere mültecilerin bulunduğu tüm yerlerde dilencilik yaptırılan, kapkaç yapan ve mendil satan Suriyeli çocukların yoğunluğu belirtilmiş ve bu çocukların bir süre sonra sokaktaki çocuktan suça sürüklenen çocuğa dönüşme olasılığının çok yüksek olduğu vurgulanmıştır(7).

Medeni Kanunumuza göre 15 yaş üstü reşit veya ergin olmayan (18 yaşını doldurmamış) çocukların sözde rızası ile gerçekleşen cinsel ilişkilerin ya da bu ilişkilerin sonucu hamileliklerin resmi bildirim zorunluluğu bulunmamakta. Sarmaşıklar ardında gençlerin masumca öpüşmesine bile tahammül edemeyen ahlak kumkuması insanların ülkesinde çocuklara, kadınlara, hayvanlara, öğretmenlere ve sağlık çalışanlarına yönelik istismar, şiddet, tecavüz ve cinayet olaylarının her geçen gün hızla artıyor olması kanımı donduruyor. Çocuklarımızı, gençlerimizi, kadınlarımızı, erkeklerimizi, hayvanlarımızı, bitkilerimizi ve doğal alanlarımızı koruyalım. Şiddete ve talana karşı durmayı öğrenelim ve öğretelim. Ali (Demirsoy) Hocam'ın hep söylediği gibi mutlu bir ülke özlemiyle hepimize saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Kaynaklar

- (1) <http://www.agacler.net/forum/ic-anadolu-bolgesi/4046.htm>
- (2) Okay, Y., Demir, K., 2010. Critically endangered endemic *Centaurea tchihatcheffii* Fisch. and Mey. and its propagation possibilities. *African Journal of Agricultural Research* Vol. 5, 25, pp. 3536-3541.
- (3) Durmaz, B., Erçetin, C., 2012. Dirençlilik (Resilience) Konsepti Altında Ankara'daki Kentsel Saçaklanmanın Ekolojik Boyutunun İncelenmesi. KBAM 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, Kent Bölgeler, Metropolen Alanlar ve Büyükşehirler: Değişen Dinamikler ve Sorunlar Bildiri Kitabı, sf. 451-470, Ankara.
- (4) <http://bolge9.ormansu.gov.tr/9bolge/AnaSayfa/ilsube/ankarasube/tabiaparklari>
- (5) <http://www.milliparklar.gov.tr>
- (6) <http://www.iucnredlist.org/details/22695231/0>
- (7) <http://imdat.org/wp-content/uploads/2016/05/Çocuk İstismarına Yönelik Rapor>

Türkiye'nin korunan alanlar haritası (Milli parklar,doğa alanları,çevre koruma bölgeleri)

İsimlerini çok duyacaksınız:

Robotik takımı INTEGRA

Bizler Türkiye'deki öğrencilere yeterli imkân verildiğinde neler yapabileceklerini gösterdik, göstermeye devam ediyoruz ve devam edeceğiz. Geçen sene katıldığımız turnuvadaki 7000 takım içerisinde ilk üçe girmeyi başardık. Şimdiki amacımız ise kısa bir süre sonra tekrar bu heyecan ve gururla ülkemizi temsil etmek için Amerika'ya gittiğimizde şampiyonluk ödülünü alarak dönmek.

Mert Gökdoğan: Merhaba, öncelikle takımınızı tanımak isteriz. Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?

Beliz Görür – Ceyda Toprak: Merhabalar. Biz İstanbul Bahçeşehir Fen ve Teknoloji Lisesi'nin robotik takımı INTEGRA'yız. INTEGRA olarak bu sene 8. kez en prestijli robotik yarışmaları arasında gösterilen ve tüm dünyadan 350.000 öğrencinin katıldığı FRC turnuvasına katılmaktayız.

Takımımız 2011'de kurulmuş olup bu tarihten itibaren her yıl FIRST organizasyonu tarafından düzenlenen FRC robotik yarışmalarına katılmayı sürdürmektedir. Takımımız bu sene 25 kişiden oluşmak-

tadır ve takım üyelerimiz 10. ve 11. sınıf öğrencileridir. Ayrıca bu sene takımımızın yarısını kadın öğrenciler oluşturuyor. Bu istatistiğin, kadın ve erkeklerin farklılıkları üzerine toplumda oluşan tabuları kırma potansiyeline sahip olduğunu düşünüyoruz.

FRC gibi önemli bir robotik yarışmasına katılmak bir yana, aynı zamanda Türkiye için, insanlık için çok önemli olduğunu düşündüğümüz pek çok projeye imza atmaktayız. Katıldığımız FRC yarışmasının da takımları değerlendirme kriterlerinden bir tanesi, böyle projelerle teknoloji eğitiminde ve robotikte öncülük etmek. Bu projelerin bu kadar önemli olduğunu düşünmemizin sebebi de özellikle küçük yaşta ki kardeşlerimizden başlamak

FRC gibi önemli bir robotik yarışmasına katılmak bir yana, aynı zamanda biz Türkiye için, insanlık için çok önemli olduğunu düşündüğümüz pek çok projeye imza atmaktayız. Katıldığımız FRC yarışmasının da takımları değerlendirme kriterlerinden bir tanesi, böyle projelerle teknoloji eğitiminde ve robotikte öncülük etmek.

INTEGRA'nın İstanbul Maker Faire etkinliğinde kurduğu Drone sahasında takım olarak çekildikleri fotoğraf.

INTEGRA'nın FIRST Robotic Competition Yarışmasında 2016 ve 2017 yıllarında kazandığı Regional Chairman's Award.

üzere toplumdaki her yaştan kişiyi eğitme, onlara yol gösterme ve örnek olma amaçlı yaptığımız projeler olmalarıdır.

Anlıyorum. Hepimiz yaptığınız projelerle kadınların bu alanlarda Türkiye'nin öncüler olmalarını ve Türkiye'nin teknoloji alanında ilerlemesini amaçlamanızı gönülden destekliyoruz. Peki, bahsettiğiniz FRC yarışmasını biraz daha açıklayabilir misiniz?

Elbette. FRC (FIRST Robotik Yarışması) uluslararası bir robot yarışmasıdır. Bu yarışma, lise öğrencileri arasında yapılmaktadır. Süreç boyunca takımlar o seneki sezonun temasına ve kurallarına uygun şekilde robotlar oluşturmak için altı haftalık bir süre boyunca çalışırlar. Robotlar, topları hedeflere doğru gönderme, diskleri hedeflere doğru fırlatma ve denge kırımlarında kendilerini dengeleme gibi görevleri tamamlarlar. Her sezon yeni bir tema açıklanır; bu sayede her sene yeni gelen görevlere çözüm arayışında hayal gücümüz gelişir ve bakış açımız genişler. Ayrıca takımların, sınırlı bir süre zarfında bir "marka" tasarlaması, ekip çalışması becerilerini geliştirmesi de gerekmektedir. Bu süreçte takım üyeleri tasarladıkları robotu üretirken mühendislik becerilerini geliştirirler.

Gerçekten de hem zorlu hem de çok eğlenceli bir yarışma gibi görünüyor. Robotik yarışması için robot yapmaktan başka projeler de yürüttüğünüzden bahsetmiştiniz. Bize bu projelerden bahsedermisiniz?

Bu turnuva için her yıl yeni bir robot inşa etmenin yanında, ülkemize bilimi, teknolojiyi ve STEM eğitimini yaymak amacıyla projeler yürütüyor, etkinlikler düzenliyoruz. Kısıtlı imkânlarla okuyan arkadaşlarımıza ve her yaştan insana bilim sevgisini aşılamak için çeşitli aktiviteler düzenliyoruz. Bunları yaparken yaşça bizden küçük kardeşlerimize de rehberlik edip 21. yüzyıl becerilerine sahip bir yeni neslin yetişmesi için bize düşen görevi en iyi şekilde yapmaya çalışıyoruz.

Örneğin "Kuyu" köpeğin kurtarılmasındaki çalışmalarımızla tüm Türkiye'ye ulaştık; bilimin bir tek insan hayatı için değil, bütün canlıların hayatı için ne kadar önemli olduğunu gösterdik. Geliştirdiğimiz Fen ve Teknoloji liselerine özel müfredat, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmakla birlikte, yakın gelecekte Fen ve Teknoloji liselerine uygulanacak. Kendi ellerimizle yaptığımız Barbie ve kuş evlerini LÖSEV'e bağışladık, oradaki kardeşlerimizin de yaptıklarımızla mutlu olmalarını istedik. Maker Faire etkinliği ile her yaştan insana hem model uçak simülasyonu eğitimi, hem de Drone eğitimi verdik. Uzun taşımacılığı ile birçok organizasyonu ve sevimli animasyon karakteri Kukuli'yi uzaya gönderdik.

Bu zamana kadar yaptığınız projelerin tüm insanlık için oldukça önemli olduğu kuşkusuz. Gelecekte ne tür projeler yapmayı planlıyorsunuz?

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz projeler ile birçok insana ulaştık. Bundan sonra yapacağımız projelerle daha geniş bir çevreye ulaşmayı planlıyoruz. Bu zamana kadar yaptığımız projelerde eğitim, sağlık, güvenlik gibi birçok insani ihtiyaçların üzerinde çalıştık. Hedefimiz ileriki projelerimizde de insanlığa fayda sağlayacak projeler yapmaktır. Örneğin Bilim Kiti hazırlayıp dezavantajlı okullara dağıtmak ve bu okullarda öğrenilen fen bilgilerinin uygulanabilmesini sağlamak, STEM Tırı ile ülkemizin dört bir yanındaki her yaştan insana bilim ve teknoloji sevgisini aşılamak. Kediler için Robotik Kol yaparak "Kuyu" köpeğe olduğu gibi zor durumda kalan sokak kedilerine yardım etmek. Pektus hastalığına alternatif bir tedavi yöntemi geliştirmek, gelecek projelerimizden bazılarıdır.

Bu projeleri geliştirmek ve bu güzel deneyimleri yaşamak size kişisel olarak birçok şey kazandırmış olmalı. Peki, bu yarışma takım olarak neler kazandırdı?

Yarışma süreci boyunca yazılım, mekanik tasarım, vektörel çizim, Photoshop gibi teknik tecrübeler kazandık. Bunun yanında birçok insanla projemizi paylaşarak insanların yaşadığı sorunlara çözüm bulmak için çalıştık, böylece dayanışmanın önemini anladık. Ayrıca bu yarışma sayesinde takım olarak hareket etmenin ne kadar önemli olduğunu öğrendik.

Ama en önemlisi de toplum yararına bir şeyler üretmenin ne demek olduğunu fark etmemiz oldu. Yarışmaya hazırlık sürecinde yaptığımız robot ve yürüttüğümüz projeler, sadece yarışmada başarılı olmak amacıyla değil, bizim asıl amacımız topluma yararlı olmak. Aynı zamanda bir

INTEGRA'nın uzaya gönderdiğimiz arcade ve FIRST logosu.

FIRST Robotics Competition'dan bir kare.

şeyler üretebileceğimizi görüp, özgüven kazandık.

Anladığım kadarıyla bu yarışmaya yıllardır katılmakta ve birçok ülkede Türkiye'yi başarıyla temsil etmektesiniz. Bu zamana kadarki başarılarınızdan bahsedermisiniz?

Teşekkür ederiz. Takımımız bugüne kadar New York City Regional'da turnuvarın en prestijli ödülü olarak bilinen Chairman's Award; Turkish Off-Season'da en iyi ittifaka verilen Winning Alliance Award; mühendislik sevgisini kendi okulu ve çevresi dâhilinde yayan takıma verilen Engineering Inspiration Award; o sezonun "takım güvenliği" konusunu en iyi şekilde tanıtan takıma verilen Safety Animation Award; bir takıma en göze çarpan mentore sahip olduğu için verilen Woodie Flowers Award; Orlando Regional'da FIRST değerlerine uygun olarak ortaklaşa ve takım çalışmasını en iyi şekilde yürüten takıma verilen Team Spirit Award; 5th Alliance at Robot Performance, 7th Alliance at Robot Performance, 4th Alliance at Robot Performance; Midwest Regional'da bir takımın turnuva boyunca gözlemlenen eşsiz eforu, performansı ve dinamiği için

verilen Judge's Award ödüllerini almıştır. Ayrıca Houston'da düzenlenen World Championship'de takımımız INTEGRA yaklaşık 4000 aktif takımın arasından ilk üçe girerek Chairman Award Finalist ödülünü almaya hak kazanmıştır.

Sizin gibi projeler yapmak isteyen okuyucularımıza önerileriniz nedir, hangi konulara öncelik vermeliler?

Öncelikle bizler, çalışmalarımızı, yaptığımız projelerde bilim yaymak ve insanlara bilimi sevdirmek amacıyla yürütmekteyiz. Bu nedenle yaptığımız her bir çalışmanın eğitici olmasını amaçlamaktayız. Okuyucuların da çalışmalarına başlamadan önce yapmak istedikleri projeler hakkında sıkı bir araştırma yapmaları gerekmektedir. Yeterli bilgiyi edindikten sonra ise projelerini gerçekleştirmek için azimle çalışmaları gerekmektedir. Bu süreçte bizimle iletişim kurmak isteyen her arkadaşımız, hiç çekinmeden bize ulaşabilir, varsa sorularını yöneltebilirler.

Uzaya gönderdiğiniz objeleri yakın zamanda bizler de sosyal medyada görüyoruz, yaptığınız bu çalışmalar daha ayrıntılı olarak anlatır mısınız?

INTEGRA'nın finalist olduğu First Robotics Competition'ının ödül töreninde çekilmiş bir fotoğrafı.

Daha önceden meteoroloji balonları kullanarak yakın uzaya FIRST Logosunu, Türkiye'de çok izlenen bir Talk Show olan Beyaz Show'un logosunu, bir animasyon karakteri olan Kukuli'yi ve daha birçok şeyi yakın uzaya çıkarmaktayız. Uzay taşımacılığında Türkiye'de ilkiz. Elon Musk, yakın zamanda uzaya Falcon Heavy roketi ile Tesla otomobili gönderdi. Biz ise çok daha önceden yakın uzaya birçok şey göndermiştik. Bu konuda Elon Musk'a rakibiz!

Yarışma sürecinde yaşadığınız zorluklar nelerdi ve bu sorunların üstesinden nasıl geldiniz?

Yarışma sürecinde bazı zamanlar yapılması gereken iş çok, ancak süre kısıtlı oluyor. Bu gibi durumlarda takımca plan yapıyor ve görev paylaşımları yapıyoruz. Herkes görevini bilip titizlikle yerine getirdiğinde, sorunların üstesinden geliyoruz.

Ayrıca yarışmaya hazırlık sürecinde en çok sıkıntı yaşadığımız konu, finansman desteğine olan ihtiyacımız oluyor. Örneğin, her sene yarışma için Amerika'ya gidiyoruz ve dolayısıyla katılım ücreti, konaklama, uçak bileti gibi sabit masraflarımız oldukça fazla. Yarışma sürecinde Boeing, NASA gibi sponsorları olan takımlarla rekabet içerisindeyiz. Yarışmada başarılı olabilmek ve ülkemizi en iyi şekilde temsil edebilmek için çok çalışıyoruz. Şimdiye kadar her yarışma öncesi kendimizi anlatıp destek olmak isteyen insanlar olarak bu sorunun üstesinden geldik. Bu sene de; eğitim, bilim ve teknolojiye önem veren, ülkemizin gelecekteki nitelikli ve üreten eleman gücünü oluşturmaya katkıda bulunmak isteyen destekçilerimizle iletişim halindeyiz.

Bu görüşme için hepinize çok teşekkür ederim. Son olarak, okuyucularımıza söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Bizler Türkiye'deki öğrencilere yeterli imkân verildiğinde neler yapabileceklerini gösterdik, göstermeye devam ediyoruz ve devam edeceğiz. Geçen sene katıldığımız turnuvadaki 7000 takım içerisinde ilk üçe girmeyi başardık. Şimdiki amacımız ise kısa bir süre sonra tekrar bu heyecan ve gururla ülkemizi temsil etmek için Amerika'ya gittiğimizde şampiyonluk ödülünü alarak dönmek. Yaptıklarımızın bizle ortak bir çaba içinde olan başka liselerden arkadaşlarımızla örnek olmasını istiyoruz.

Kitap Kurdu

HAYVANLARIN NE KADAR ZEKİ OLDUĞUNU ANLAYACAK KADAR ZEKİ MİYİZ?

Frans De WAAL

"İnsanlar neden hayvan zekâsını küçümsemeye bu kadar hevesli? Kendimiz söz konusuyken hiç sorgulamadan kabul ettiğimiz becerileri hayvanlar söz konusu olduğunda sürekli reddediyoruz. Bunun ardında ne var? Diğer türlerin hangi zihinsel seviyede işlediğini bulmaya çalışırken, esas zorluk sadece hayvanlardan değil aynı zamanda bizim kendimizden de kaynaklanıyor. Hayvanların belli bir tür zekâyâ, özellikle de kendimizde takdir ettiğimiz türden bir zekâyâ sahip olup olmadıklarını sormadan önce üstesinden gelmemiz gereken, bu olasılığı düşünmemize bile karşı çıkan içsel direncimizdir."

Son yıllarda hayvanların bilme yetisi konusunda yapılan araştırmalar, insan zihnini hayvan zihninden çok ayrı, "özel" bir yere koyma eğilimimizi gözden geçirmemize neden oluyor. Ahtapotların alet kullandığını, daha iyi bir yiyecek geleceğini bildiklerinde karga ve kuzgunların önlerindeki yiyeceği yemeden dakikalarca bekleyebildiğini, şempanzelerin olağanüstü hafızalarıyla insanlara parmak ısırttığını gösteren bu araştırmalar hayvanların sandığımızdan çok daha zeki, yaratıcı ve kavrayışlı olduğuna işaret ediyor.

Metis Yayınları, Kasım 2017, 337 sayfa.

GÖZÜN SERÜVENİ
Ürün DİRİER

Görmek, yalnızca üzerine ışık vuran cisimlerden yansıyan ışınların gözümüze gelmesiyle oluşan mekanik bir süreç değil; beynimizin, seçmek, analiz etmek, sentezlemek ve farklı bileşenleri birbirleriyle doğru bir şekilde eşleştirmek yoluyla gerçekleştirdiği gerçek bir mucizedir.

Işık, evrenin vazgeçilmez bir parçası olduğu gibi, canlı âleminin de varoluşunda önemli bir yere sahip olan bir bileşendir. Görmek, ışığın bedenimiz ve zihnimiz ile girdiği etkileşimin bir sonucu olarak gerçekleşen, fiziksel olduğu kadar sanrısız da bir etkidir.

Işık, yaşamımızı nesnel kimliğe büründüren bir harika, oyunlar içinde en keyiflilerini bulabildiğimiz bir oyun kutusu ve hatta duyularımız içinde bizi fiziksel dünyayla en etkili şekilde buluşturan bir araçtır.

Büyük Kitaplar, Ocak 2018, 131 sayfa.

GÖRÜNMEZ GORİL
Sezgilerimiz Bizi Nasıl Yanıltır?

Christopher CHABRIS

Daniel SIMONS

DÜNYAYI OLDUĞU GİBİ GÖRDÜĞÜMÜZÜ ZANNE-
DERİZ...

Bir şirket, bir ürünün elde patlayacağını bile bile neden onun için milyarlar harcar?

Bir polis memuru gözünün önündeki saldırıyı nasıl olur da fark edemez?

Suçluların satranç oyuncularıyla ortak noktası nedir?

Daha çok bilgiye sahip olmanın daha kötü kararlar vermeye yol açtığı doğru mu?

Anılar zamanla değişebilir mi?

Önünüzden geçen bir gorili fark edebilir misiniz?

Ama Çoğu Şeyi Gözden Kaçırırız.

Bizler gündelik hayatta olup bitenleri anlatabiliriz. Gün içinde kimlerle konuştuğumuzu ne yediğimizi ne giydiğimizi ne gördüğümüzü hatırlayabiliriz. Peki, hemen yanımda olan ve bizim farkında olmadığımız şeyler sizce algıladıklarımızdan daha mı az?

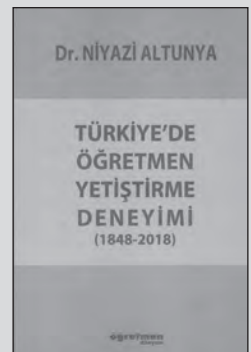
Psikoloji tarihinin en ünlü deneylerinden biri haline gelen goril deneyinin yaratıcıları C. Chabris ve D. Simons, Görünmez Goril ile sezgilerimizin bizi nasıl yanlış yönlendirdiğini, "bakmak" ile "görmek" arasındaki farkı ve anılarımızın nasıl değiştiğini kendi deneyimleri ve benzer alanlarda yapılan bilimsel çalışmalar ışığında anlatıyor.

Bu kitabı okuduktan sonra sezgilerinizden şüphe edebilirsiniz!

Say Yayınları, Ocak 2018, 283 sayfa.

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME DENEYİMİ (1848-2018)

Öğretmen Dünyası Yayınları'ndan çıkan kitap günümüzde çok yakıcı olan eğitim meselesi ile ilgili araştırma yapmak isteyenler için bir başlangıç kitabı niteliğinde. Yazar Dr. Niyazi Altunya, kitapta ülkemizde öğretmen yetiştirme konusundaki, birikim ve deneyimin kısaca tanıtılmasını amaçladığını söylemektedir.

Öğretmen Dünyası Yayınları,
Ocak 2018, 156 sayfa

Klasik Batı Müziği hakkında çeşitli bilgiler

Sevgili Bilim ve Ütopya okuyucuları,

Hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum. Klasik Batı Müziği türlerini, kavramlarını ve yapılarını anlatmaya başladığımız yazı dizimizin 15. bölümünde sizlerle birlikteyiz.

Karakter parçaları

Geçen aylardaki yazılarımızda başladığımız Ahmet Say'ın karakter parçalarından bazı küçük örnekler sunmaya bu bölümde de devam edeceğiz. Önce "karakter parçası"nın ne anlama geldiğini Ahmet Say'ın anlatımından okumaya devam edelim:

Uzmanların "lirik parça", "çekirdek parça" dediği *karakter parçası*, ilke olarak yaşamdan alınmış bir konu başlığı altında sunulan kısa çalgı müziği eseridir. Çoğunlukla piyano için yazılmıştır.

Diyebiliriz ki aslında bu tip eserler asıl kendisinde bir "karakter"i temsil eder. Bu "karakter" özelliği, bestecinin "salt müzik" olarak yazdığı bir eserin kendine özgü karakteri dolayısıyla kimlik kazanabilir; öte yandan, karakter parçası olarak tasarlanan bir eser, "salt müzik" olanaklarıyla da yaratılabilir.

Intermezzo, Latince *inter* (ara) ve *medius* (orta) sözcüklerinin bileşiminden üretilen "ara müziği" anlamındaki bu eser çeşidi, Barok dönemde bir operanın iki perdesi arasında seyirciyi eğlendirmek amacıyla seslendirilirdi.(1)

Romans, birkaç kıtalık duygulu ve dokunaklı şiir çeşidinin örnek alındığı ve müzik diliyle yansıtıldığı özgür formdaki kısa eserlere verilen isimdir.(2)

Serenat, İtalyanca *sera* (akşam), ya da *al sereno*'dan gelir. "Bulutsuz bir gökyüzünün altında akşam zamanı" açık havada yapılan müzik olarak anlanırdır. Aynı zamanda çalgı eşlikli vokal müziktir. Bölümleri ve belirli bir formu yoktur.(3)

Flamenco'nun kökeni üzerine tahminler, Kuzey Afrika'dan gelen Araplara ve İspanya'nın kuzeyinden gelen Çingenelere yönelmektedir.

Müzikte terimler ve kavramlar

Bu bölümde Ahmet Say'ın *Müziği Kitabı*'nın 247. Sayfasındaki "Terimler ve Kavramlar" kısmında yer alan ve alfabetik sıralamayla sunulmuş olan terimler ve kavramları her yazımızda imkanlar dahilinde maddeler halinde sunmaya başladık. Klasik Batı Müziği dinleyicisinin her daim yeni bilgiler öğrenmesi ve müzik eserlerini bu bilgilerin ışığında dinlemesi ona, Klasik Batı Müziği eserlerini geniş bir bakış açısı içerisinde tanıyarak dinleme fırsatı sunmakta ve "aydınlanma"sına katkı sağlamaktadır.

Flageolet (Fr.). Genelde kemandan elde edilen ısıklı ses için kullanılır, oysa batı dünyasında genelde "armonikler"i (doğuşkanları) niteler.

Flamenco (İsp.). İspanya'nın Endülüs bölgesindeki müzik ve dans repertuarı. Şarkı, dans ve gitarı bir araya getiren bu repertuar sürekli zenginleşmiştir. Flamenco'nun kökeni üzerine tahminler, Kuzey Afrika'dan gelen Araplara ve İspanya'nın kuzeyinden gelen Çingenelere yönelmektedir. Ancak Flamenco stilinde Arap etkilerinin, çingene halkının özyurdundan gelen Hint etkilerinden fazla olduğu görülür.

Folklor (İng.). Halkbilim. Türkçeye ve bütün batı dillerine yerleşmiş olan bu sözcük, ilk olarak İspanyol besteci Felipe Pedrell'in bir makalesinde kullanılmıştır. Ünlü Alman müzikolog Hugo Riemann,

1916'da yazdığı *Folklor Tonalitesi Çalışmaları* adlı kitabında, müzikolojinin önemli bir dalı olan etnomüzikolojiye değerli katkılar getirmiştir. Türkiye'de "folklor" terimini ilkin 1922'de müzikologumuz Mahmut Ragıp Gazimihal'in kullandığını görüyoruz.

Folklor, gelenekleri, halk kültürü ve sanatlarının bilimidir. "Müzik folkloru" onun başta gelen dallarından biridir. Etnomüzikolojik araştırmalar yapan folklorcunun yerel müzik bilgisini sindirmiş bir müzikçi olmasında yarar vardır.

Türkiye'de etnomüzikoloji çalışmalarının batılı anlamda Rauf Yekta Bey (1871–1935) başlatmıştır. Klasik müzik kökenli ilk müzikologumuz M. R. Gazimihal (1900–1961), Berlin ve Paris'te öğrenim yapmış, genel müzikoloji, çalgıbilim ve folklor konularına eğilerek 3000 dolayında makale ve 28 kitap yazmıştır.

Gelecek yazıda yeni bilgilerle karşınızda olmak umuduyla hoşça kalın, müzikle kalın.

Dipnotlar

(*) Görüş, eleştiri ve düşüncelerinizi serveracim@gmail.com e-posta adresime iletebilirsiniz.

(1) Pietro Mascagni'nin *Cavalleria Rusticana* operasından "Intermezzo" YouTube video örneğini bu linkten izleyebilirsiniz. <https://www.youtube.com/watch?v=7OvsVSWB4TI>

(2) Ludwig van Beethoven'in No.2 Fa Majör Romans'ının video örneğini aşağıdaki linkten dinleyebilirsiniz. <https://www.youtube.com/watch?v=P-0YCWZnp00>

(3) Franz Schubert'in Serenadının video örneğini aşağıdaki linkten dinleyebilirsiniz. <https://www.youtube.com/watch?v=wj2GDmaEDSs>

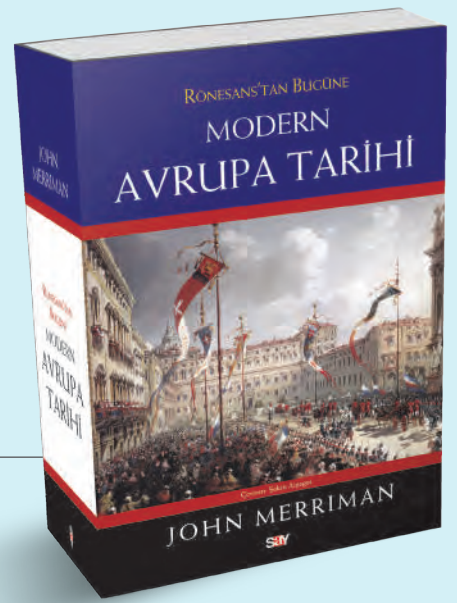
“Öykülerle dolu gerçek bir hazine, bir benzerine kolay kolay rastlayamayacağınız usta işi bir eser.”

— Thomas Mann

Çeviren: Oğuz Özgül
720 sayfa

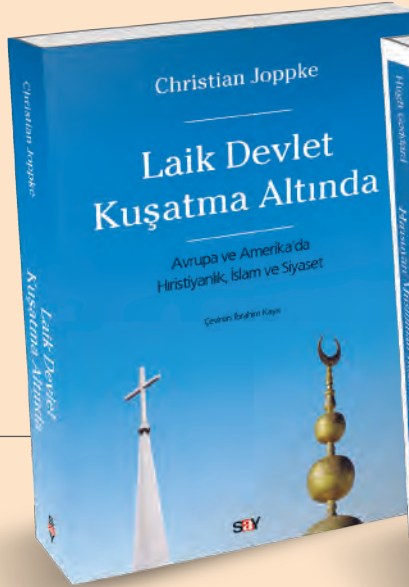
Anlatım ustalığı, otoritesi ve geniş kapsamından ötürü konunun uzmanları tarafından benimsenmiş bu eser, Avrupa'nın kültürel, sosyal ve siyasal tarihini dengeli bir şekilde aktarması ve Avrupa'nın zengin çeşitliliğini yansıtırken, ortak sorunlarını maharetle sergilemesi ile öne çıkıyor.

Çeviren: Şükrü Alpagut
1368 sayfa

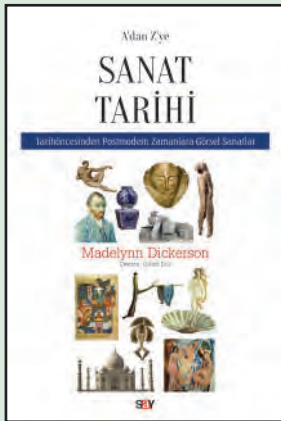
Din ile siyaset, bireylerin davranışını ve toplumun işleyişini düzenleyen otorite sistemleri olarak insanlık tarihi boyunca işbirliği yapmıştır. Laikleşme her ne kadar bu iki öğeyi birbirinden ayırmış olsa da, günümüzde kamusal dinin geri dönüşü laikliğin sorgulanmasına yol açıyor. Böylesi bir atmosferde Christian Joppke laikliği dışlayan dinsel anlayışların laik devlet ile bir arada var olup olamayacaklarını araştırıyor.

Çeviren: İbrahim Kaya
352 sayfa

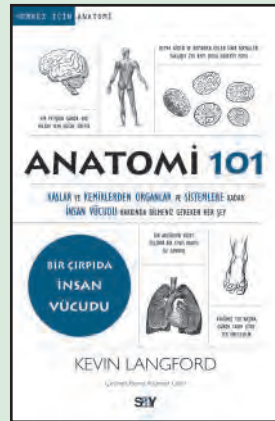

Müslüman Hristiyan ilişkileri Tarihi'nde Arabistan'daki çok bilinmeyen o ilk karşılaşmadan bugüne iki inancın ilişkilerini birçok açıdan mercek altına alıyor ve ötekiyle ilişki konusunda var olmuş ve hâlâ var olan farklı görüşleri açıklığa kavuşturuyor.

Çeviren: Şükrü Alpagut
312 sayfa

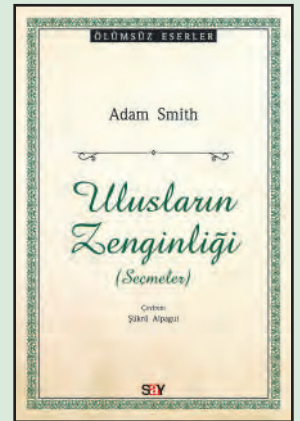
A'dan Z'ye SANAT TARİHİ
Tarihöncesinden Postmodern Zamanlara Görsel Sanatlar
Madelynn Dickerson
Çeviren: Orhan Düz
360 sayfa

ANATOMİ 101
Kaslar ve Kemiklerden Organlar ve Sistemlere Kadar İnsan Vücudu Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey
Kevin Langford
Çeviren: Berna Asuman Uzun
280 sayfa

GÖRÜNMEZ GÖRİL
Sezgilerimiz Bizi Nasıl Yanıltır?
Christopher Chabris
Daniel Simons
Çeviren: Bülent Doğan
392 sayfa

ULUSLARIN ZENGİLİĞİ
(Seçmeler)
Adam Smith
Çeviren: Şükrü Alpagut
152 sayfa

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlari [www.twitter.com/sayyayinlari](https://twitter.com/sayyayinlari) www.instagram.com/sayyayincilik

say

Bilim ve Ütopya

İNTERNET MAĞAZAMIZ AÇILDI!

Mobil, tablet ve pc'den web sitemize ulaşarak
istediğiniz ürünü sipariş edebilirsiniz.

Abonelik, dergi setleri ve
eski sayılarımıza
ulaşmanız **ÇOK KOLAY**

Mağazamız artık
24 SAAT AKTİF

01

02

03

www.bilimveutopya.com.tr

 /bilimveutopya

 bilimveutopya@gmail.com

 /bilimveutopya

 0312 418 52 64

